

הלכה למשה מסיני

אלמוג בהר

טיוטה 2009

הלכה למשה מסיני, פרק אחד

הלכה למשה מסיני: אמנון שונא לתמר ושרה לישמעאל. שמע חֲזַקְאֵל את דברי הרב שהיו מתגלגלים לפניו כבר שעה ארוכה, וידע שעוד שעה ארוכה ימשכו, מושכים אחריהם את רעיוניו. ניסה לְחַשֵּׁב בלבו דברי אהבות ושנאות שפגש, ותוך כדי כך שיקע את ראשו מעט לפניו ועצם את עיניו במתיקות עֲצֵלָה, מנחש כי מבית-הכנסת הסמוך עולים קולות שירה רבים ולא אינספור מילים מתגודדות של דרשנים. גופו פתאום נדמה עליו כבד משהיה, ונפלה עליו תנומה חצויה או מחולקת לרבעים, והנמנום שהתחיל בעיניו המכווצות מילא את ראשו ערפל נעים, ואילו שאר גופו היה רועד ורעידתו מתגברת בתנודות קטנות עד שהיה נופל ומתנגש באחד משכניו לקהל או באחד הדרגשים לשים עליהם ספרי קדושה, ואז היה מתעורר אל תוך אחד ממשפטיו של החכם, והמילים היו נכנסות אל תוך מחשבותיו.

לא יבואו על גבר בגדיי אישה ולא תִּדְרֹשׁ אישה לכלי נְגֵר. מילותיו של חכם עובדיה נמסכו אל תוך הרהוריו והתפתלו ביניהם ויחזקאל נזכר איך כשהיה ילד היה מחכה שנה שלמה שיבוא שוב פורים ויילבש בגדיי אישה. ואיך אמרה לו אמו שנה אחת אולי הפעם תתחפש לרב או חזן או קוסם או סוכן ביטוח, ואיך בכה לה הרבה וביקש שמלה ופאה עם שערות חלקות וארוכות שיוכל ללטף, וביקש את שמחתה על שרצה להתחפש לה. למה כל שנה אותה תחפוש, שאלה אותו האם למרות הדמעות על לחייו, אמרה אפשר לחשוב כל השנה אתה מחופש ורק בפורים אתה חוזר למלבושיך האמיתיים. ומתוך שנתו הקטועה התחבט מי היה אמנון ומי היתה תמר ולמה שונא אמנון לתמר, ומאי שם בראשו וזמן לימודו אצל החכם ריחפה ובאה תמר האבלה אפר על ראשה, לגופה כתונת יוסף קרועה, והיא הולכת וזועקת ויושבת שוממה, והוא נזכר בסיפור.

התאבל עמה על אהבת אמנון מְקַדֵּם שהיתה שנאה, והיה שונא לאמנון עם אבשלום אחיו יפה התלתלים, נחרד כי נפשו מצווה עיקשת לא להיות כְּאֵמִינוֹן ויתר הגברים, לא לומר בואי שכבי עמי אחותי, לא להחליף שנאה באהבה, לא לבקש שלחו נא את זאת מעלי, לא לגעת בתמר הבתולה והיפה ולא להִיִּתְחַלֵּוֹת. והחכם מסביר: אמנון שונא היה לתמר אחותו כטוב לבו בלביבות ידיה, ואבשלום שונא היה לאמנון אחיו כטוב לבו ביון, ושניהם לא חשבו על תמר, חשבו כבוד. ורצה חֲזַקְאֵל לשאול, ודוד אביהם היה אוהב לתמר? ולאמנון? ולאבשלום? וליהונתן? אוהב גם לְמִפְי-בִּשְׁתַּת בן-יהונתן בן-שאול נכה רגלים בן חמש שנים? ומי היתה רְצַפָּה בת אֲזָה ששמה נותר מעין אִיוִם בגורל אִיוִם?

זו תורה וזה שכרה, סיפר החכם שאלות של מלאכים, וענה בתשובה משלו, תורה היא וללמוד אני צריך. ללמוד אני צריך חשב חזקל, ונזכר בכל שנות לימודיו לאורך השנים, איך היו שני הוריו יושבים עמו בביתם הצר באחד השיכונים הארוכים מעשה רכבות ברחוב בר-יוחאי בקטמון ח' או ט' ומצווים עליו ללמוד, בימים שקודם לבר-מצווה, ואיך אמר למורה אחת שלו, כורדייה אדומת שער, כשהיה בן ארבע עשרה, העתיד שלי לא הסתדר לי, אני כבר לא אלמד יותר, למדתי די, מה תעזור לי עכשיו תעודת בגרות. ואיך אהב בילדותו את בית הכנסת, החזיק בשולי טליתו של אביו ושר שירים לְלִיָּהוּ הַנְּבִי וְלִבְרִי יוֹחָאֵי זֶה הַקְּדוֹשׁ הַנּוֹרָא שֶׁאֵף פֶּעַם לֹא עָבַר בְּרַחוּב, ובאמת התורה, אהב את אביו אהבה עזה, וכמה כאב כשהוא מת שבועיים אחרי הבר-מצווה שלו, אמר לו עם כף ידו הכבדה על ראשו ברוך שפטרני מעונשו של זה והלך ונפטר מן העולם כל כך מהר כאילו נפטר מעול כבד וכבר אין לו עוד תפקיד בעולם אז באמת התפטר ממנו. וכמה בכה אחריו, עד שאמו כבר אמרה, די, אני קברתי בעל, אני בִּפְיָתִי אותו, באמת התורה, הרבה בכיתי, אבל אתה ילד שלי

צריך לאכול וצריך ללמוד וצריך לצייר ציורים בהרבה צבעים, די לבכות כל היום, יש לך גם אמא. הוא שתק לה ובלבו גלגל: יש לי גם אמא, יש לי גם אמא, יש לי גם אמא.

משה לימד תורה מן השברים של הלוחות, השמיע החכם ורקע ברגליו כאילו ניסה להזכיר ליושבים את קול ניפוץ לוחות הברית ואת בהלת העם החוגגים לעגל. וחזקל חשב, משה לימד תורה מן השברים של הלוחות, ולי אין לי זמן פנוי ממחשבות, וניסה לספור כמה שברים היו לו בחייו, כמה אסף, כמה התפזר, ומצא כי מלאכתו קשה משל משה רבנו. וחשב על רגע אחד, כשהלך ברחוב קינג-ג'ורג' לפני שלוש שנים וראה את השתקפותו בחלונות הראווה, והבין כמה הוא נעשה דומה לאביו עם השנים, למד כי ידיו אסופות מאחורי גבו כמוהו, וכי הילוכו זהיר ואיטי כמוהו, רחוק מאחורי אמו, וכי הוא שותק כבר ארבע שנים כמוהו. וכל פעם כשהיה מתגלח היה משאיר לו שפם כשל אביו, עומד מול המראה כמה דקות ומתבונן ורואה את פני אביו מולידו מביטות בו, ורק כשדמעות מתחילות לצוף בעיניו היה מעביר את התער על השפם ואומר לעצמו בקול אביו: ברוך שפטרנו מעונשו של זה, ברוך שפטרנו, ומניח יד קלה על ראשו, מנסה ולא מצליח להכביד. ואחר בוכה או לא בוכה.

והחכם מקריא רשימות במתינות עצומה: הדסה היא אסתר, יספה היא שרף היא שרה, איוב הוא משה, קהלת הוא שלמה, יעקב הוא ישורון הוא ישראל, אליהו הוא אליה הוא ינון, ישו הוא אותו האיש, המן הוא היטלר הרשע הוא עמלק, עשו הוא רומי ממלכות נוצרים, וישמעאל אלו שבטי ערב והמדבר. וחזקל מושך מעליו את הכיפה הלבנה הגדולה להתבונן בה, נמשך לכסות ראשו כל השעות בכיפה הגדולה, לא רק בבית הכנסת, אבל אומר לעצמו כשאשלים עוד כך וכך מצוות אמשוך על ראשי כיפה ואעטה על גופי ציצית, בינתיים עדיין אני עובר בכמה איסורים, עולה בכמה ייסורים. חושב אולי כוס תה בנענע ולימון והרבה סוכר תימנע אותו מלהירדם כל כך, אולי מתיקות מעט אורז בחלב בפיו תשובב רוחו. ומחשבותיו נמשכות אל זקן הרב, אולי יחדל מן הגילוח היומיומי הפוצע בעורו, ויגדל זקן כזה המאריך את הפנים ונוסך עליהן שלוות תורה, והוא מחייך אל החכם חיוך הנוגע אל הלב והחכם מזכה אותו בחיוך תשובה ואחריו אומר מילים מלאות בהתכוונות כלפיו.

תפילה היא קיר נטוי, מסביר הרב, לפעמים היא מחתרת נגד הצער, לפעמים היא הצער עצמו. וחזקל חושב לעצמו, אולי זאת התפילה, לשאוב מים מן העין. הוא יודע כי גם כשיזקין הרב חכם עובדיה מאוד ויפסיקו תלמידיו, המכנים אותו עתה בחיבה גדולה חכם עבדאללה-עבד-אדוני, לפקוד את דרשותיו, ולא יהיה בידיו כבר כוח למשוך על עצמו תפילין של יד ותפילין של ראש ושפתותיו ימלמו את התפילות והפסוקים והדרשות בקול חלוש שאיש כבר לא ישמע מלבד האלוהים, הוא ימשיך לבוא אצלו ויסייע לו בהנחת התפילין ולא ימנע מן החכם את עונג תלמוד התורה, והחכם ימשיך ללמדו עד יומו האחרון, רק אותו, ימשיך ללמד גם כשעיניו של חזקל תהיינה כבדות ונעצמות הרבה מן העבודה בלילות, גם בלילות שבת רחמנא לצלן, הכיס זקוק לכסף והמעביד לכוח הסבל שבידיו ובגבו. ימשיך החכם ללמד בכל כוח בקיאותו שיוותר בו ובכל חריפותו שלא תחלוף גם כשיגלה בחזקל סימנים של קוצר רוח ועייפות, עייף הוא מאוד בימים, והחכם לא יקצץ בתלמודו, רק יאמר בקול רך מילות שיכנועין וכיבושין במתינות איומה: קטן אביו חייב ללמדו תורה, שנאמר וּשְׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָם, ואם אינו יודע ללמדו חייב לשכור לו מלמד מבני עירו ללמדו, ואין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, ואם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו.

שלוש שנים חזקל פוקד את שיעוריו של החכם. חמש שנים ראשו התמלא ספקות ונאכל מהליכת אביו ולא פקד את בית הכנסת ולא הכניס בילקוטו ספר, חמש שנים היה שותק הרבה, ונעלם לאמו מן הבית הצר, ומסתובב ברחובות ירושלים וישן בהם, ולא מחבר מילה של בית למילה של ספר ולא מילה של בית למילה של כנסת. ולא הצליח להיזכר כשניסה האם רק בחמש השנים הללו התחיל חולם להיות ספר של נשים, או כבר לפני בר-המצווה חלם זאת ואחר כך עוד נשאר החלום, רק ידע חלם לא לעבוד בסולל בונה כמו כל המשפחה, חלם על עבודה אחרת. ואז קרה אותו משבר שפקד החכם את ביתם והורה אותו להישאר בבית לשבעה, לבכות את אמו, ולהתנתק מן הרחובות. ונשאר הרב לספר לפני שנים בצעירותו קודם שזקנו הלבין לימד גם את אביו של חזקל, את לִיָּהּ נְשֵׂאוֹי כָל זִיכְרוֹנוֹ וזִיכְרוֹ בְרַכָּה, והיה ליהו לומד לפניו במאור גדול ומושך מן כוחותיו הגשמיים אל הרוחניים ומתמסר לדברי חכמים. ואחרי שיצא חזקל מן השבעה ואחרי שגילח את זקנו בן שלושים הימים, ביקש מן החכם ללמדו תורה, לסייע לו להכניס אישה לביתו ככל האדם, ולא לִלְךָ לְצַבָּא, כי מה עשה צבא זה בשבילו ומה עשו חיים אלו בשבילו, רוצה להתחיל חיים חדשים, של תשובה ולא של מלחמה. והחכם שיעור ראשון הודיע את חזקל הלכה: הרואה ירושלים בחורבנה יקרע יקרע בבגדו, ואז יתפור הקרע, שלא יהיו בגדיו עשויים קרעים קרעים. וחזקל שאל את עצמו, איזו ירושלים זאת, הרחובות בהם גָּדֵל, סן מרטין ובר-יוחאי עד צומת פת, והרי הוא רואה אותם יום יום בחורבנם, לא יספיק החוט בביתו לתפור את הקרעים או לחשות הלב. אבל היה זהיר בשאלות החכם ולא ענה מיד, זכר דברי אביו כי לכל דבר פנים שניים, נסתרים, נזכר כי אביו גילה את אוזנו שקיימות אלפי הלכות העומדות עדיין סתורות ונסתרות, אלפי שנים מאז גלותם של ישראל מהר סיני, הלכות אותן אפילו רבי עקיבא הגדול בישראל לא למד מן הכתרים והתגים שנתן האלוהים מעל האותיות שבתורה, ואיך הוא הקטן בישראל יעמוד מול שאלות של הלכה. ורק חשב, והרואה אדם בחורבנו, מה יעשה, מה יעשה הרואה אדם בחורבנו.

התחיל החכם אומר שירה ופירושים, דורש כולם אומרים עקדת יצחק, אבל גם ישמעאל האח נעקד, וגם אברהם האב נעקד, וגם הגר ושרה האמהות נעקדות. ישמעאל נעקד כשכרע תחת מאכלת המדבר הכבדה, כשכמעט כלה בצמא ואמו התרחקה שלא לראות במות בנה, וגם לו בא המלאך הגואל רק אחרי שמת בפנים ולבו התעוור, ושרה היתה שונאת לישמעאל. והחכם התחיל מרבה בפייטנות, וחזקל הרבה בהקשבה, שומע איך השכים אברהם בבוקר פעמיים, וחבש את-חמורו ומלא החֲמֵת מים, ולקח את-בנו את-יחידו אשר-אהב כפליים, עד שַׁנְדְּמו כל הקולות מן השמיים, וצחקה שרה כאשר גורשה הגר, והתייפחה ביום בו נלקח יצחק, ולא שלחה את רחמיה למדבר, ולא יכלה לשאת את המרחק. והרגיש חזקל כי ידע החכם על אחיו בן האישה האחרת, על הבטן התפוחה שהשאיר אביו בבית צַפְפָּא, על שלא היה בכוח אהבתו ללכת אחריה או לקרוא לה ללכת אחריו, על שנשא במקומה אישה כשרה והוליד אותו פחות אוהב. והאישה האחרת עוד היתה שוטפת כמה חדרי מדרגות כשגדל ברחוב השומר וברחוב רבי צדוק ובבית-הספר בו למד רמת-גוֹנֵן עד שהכריע אותה שברון הגב, ואת אחיו ראה רק פעם אחת מרחוק בא לקראתה, והוא ואביו ואמו עברו ברחוב, ואביו שתק מולה ומולו ואמו קנאה בכל פניה באישה האחרת, והוא התבונן בפני אחיו הבכור, חיפש דמיון ולא מצא. אחר כך כשנזכר בתווי פניו בימי האבל על אביהם, שלא הפך משותף, מצא דמיון. וידע כי יאמר החכם זאת שנאת שרה לישמעאל, הוא בן האישה האחרת, תמיד קנאה ביניהן, ואין אברהם שונא לישמעאל, אלא להפך הוא אוהבו ומחבבו ומקרבו ושומר בסתר פניו.

נעימה תורה לאוהביה כאיילה לבועלה שרחמה צר. נזכר איך אמר לו החכם אחרי שראה אותו הולך בדרך תלמודו ישר שבעה עשר ירחים, הנה אני עומד ומשדך לך אישה שתהיה ככל האדם, שתהיה היא כלי מלא דברים טובים וצנועים ונאים, ותרבה בך יראת אלוהים ותקיימו פרו ורבו ומלאו את הארץ, ותהיו שני כלים מתרוקנים ומתמלאים, שלובים. ואחרי אחד עשר חודשים כשמצא לו כלה הדריכו במילים רכות, אמר בשקט ובקדושה מחר אתה נכנס אל החופה ואני עומד לצדך ומקדש, ואף על פי שמצוות תשמיש מיטה מן התורה היא, אין זה נאה להתנאות בה יום יום, אלא לאורך השבוע לא יפסיק מעבודתו ותפילותיו וחינוך עצמו ומשפחתו, ואת המצווה יקיים בשבתות כשהגוף פנוי והלב פנוי. ולא יקיים המצווה בראשית הלילה של ערב שבת בשעה שיכול אחד משכניו לשמוע מעשיו והוא ביטנו מלאה ולבו שבע וחזהו מלא גאוה על סעודה שאכל ועל ביתו שהתמלא אורה לקראת שבת המלכה, ולא יקיימה בבוקר כשאר שופע על אשת חיקו מן החלון והוא מתגאה ביופיה ובטנו ריקה והוא רעב וממהר לתפילה בבית-הכנסת, אלא יקיים המצווה באמצע הלילה, ולכבודה יתעורר אחר חצות כתלמידי החכמים המלקטים ניצוצות בשדות, ויעורר אותה באיטיות ויסתובב סביב לה, ויאמר לה את רעייתי בין הבנות כשושנה בין החוחים, ויפנה אליה בדברי משחק וקילוסין ומילים נאות ונשיקות צנועות כשל פרפר, ולא יקלל אותה ולא יקלל עצמו, ולא ישכח כי הוא עושה מצוות המקום, ובין גבר ואישה בשעת חיבורם נמצאת שכינה.

הלכה: אהבת רחל ליעקב אינה כאהבת יעקב לרחל, ואהבת בועז לרות אינה כאהבת רות לבועז, ושתייהן אינן כאהבת שמשון לשער ראשו ואהבת בלעם לאתונו. וחזקל נזכר בלילה הראשון, איך התעכב לבוא אל כלתו, ואיך היא קרבה אליו במילים של קילוסין והתחילה לסובב דודה ולנשקו, והוא אמר לה משפטים קטועים, עדיין אני שָׁבֵעַ מסעודת החתונה, באמצע הלילה כתלמידי החכמים, מנהג בערב שבת לעשות עונג שבת, והתרחק ממנה אומר מצוות המקום עלינו אבל איך אכניס שכינה בינינו, לא לקלל עצמי, לא לקלל עצמך. וגילה כי הוא מתרחק מגופה כהתרחק אמנון מתמר אחרי אותו מעשה, אבל ביניהם לא היה אותו מעשה, והוא לא היה שונא בה, רק דחוי ודחוק מאיבריה ונקביה, אומר בלחש תְּלוּלִים חלולים בנה בְּחֹכְמָה, נְקָבִים נקבים יצר לְתַאוּוֹה, מלך עולם מפליא לעשות. וכל גופו ציטט שמועות שזכר מדברי הרב כדי לאושש גופו להתחזק וליקָרֵב אליה: כל לידה בריאה מחודשת בקדמוניות העולם, וראשיתה חושך על פני תהום, ורוח מרחפת על פני מים, ותוהו ובוהו בין ארץ לשמים, ואז נמצא מבדיל בין מים למים, החוקק תוהו ובוהו ורפש וטיט, ועושה ממש את שאינו ממש, וחוצב עמודים גדולים מאוויר שאינו נתפס, ועושה אותם כמעין ערוגה, מציבם כמין חומה, מסוכך עליהם כסוכה, יוצק עליהם מים עד שהם נעשים עפר. והלידה והבריאה בדיבור ובהבדלה ובנתינת שם, ומכאן שמה שאין הפה יכול לדבר, ומה שאין באוזן יכולת לשמוע, אין לגוף בגוף יכולת לברוא. אמר לה, אם אין לי כוח לדבר במעשינו לא תהיה לנו בריאה חדשה, והיה דוחה מעשה האהבה לילה לילה עד שהיא כל גופה התבהלה, חשבה איזה בעל זה שודך לי, אינו ממש, אינו ממש מעשה האירוסין והקידושין בינינו. ואחרי שלושה שבועות וארבעה ימים באמצע הלילה של שבת בחושך לחש באוזנה אמר לנו הרב, מצווה להעמיד בן זכר ובת נקבה, פרו ורבו אמר, אמר גלגל חוזר עובר בעולם, צר צורות ומפרק צורות, והלילה צר. התעוררה לגופו בשמחה, ואחרי ששתל את גופו בגופה התרחק מנשיקותיה ואמר, לא ברעב ולא בשובע, במתינות.

והתבהל כל כך במעשיו באותו הלילה, שלא חזר עליו חודשיים תמימים, ואז שב ועודד רוחו, והיה חוזר אליה במתינות כל ערב שבת באמצע הלילה באשמורת שניה, והיה מתפלל לפניה ואחריה

תפילה מיוחדת שחיבר יחד עם רבו: שמרני אלי פֶּאִישׁוֹן בת-עֵינִן, הַצֵּל-נָא בְּכַנְפֵיךָ הַרְחַמְנִי עַל מִבְטֵי שְׁלֵא אֲצַטְרֵךְ לְרֵאוֹת דָּבָר, הַחֲדַר-נָא נֹצוֹתֶיךָ הַחֲנוּנוֹת אֶל עוֹמֵק אוֹזְנַי שְׁלֵא יִהְיֶה עָלַי לְשִׁמוֹעַ קוֹל, חוֹס-נָא עַל פִּי שְׁלֵא אוֹמֵר מִיִּלְהָ, וְלֹא אֶתְחַיֵּב בְּדָבָר, וְלֹא אֲשֵׁא שְׁמֶךָ הַקְּדוֹשׁ לְשׁוּא, עֲצוּר-נָא לְפִי שְׁלֵא אֲרָגִישׁ, וְאֵת מַחְשְׁבוֹתַי שְׁלֵא אֲדַע מֵרַע עַד טוֹב, וְאֵת רַגְלֵי שְׁלֵא אֶלֶךְ מֵרְחוֹק וְעַד קְרוֹב, וּבִאֲחֻרוֹנוֹת נֹצוֹתֶיךָ אֵלַי, הַעֲמַד-נָא אוֹהֵל מֵעַל עֲרוֹוֹתַי בְּרוֹב טוֹבָךָ, שְׁלֵא יִהְיֶה בִּי מִיֵּן מְזַכֵּר וְעַד נִקְבָּה, שְׁלֵא אוֹלִיד עֲצָמֵי מַחֲדָשׁ גּוֹף אַחֵר בְּלִי זִיכְרוֹן, לְבוֹשׁ רְחֵם-אִם אוֹ מִתְנַאֶה בְּמִצּוֹת הַמִּיִּלְהָ. וְהִיא הִיִּתָּה שׁוֹמַעַת אַחֲרָיו אֵת בְּקִשְׁתּוֹ וְנִעֲצַבְתָּ, מֵה שִׁידוּךְ שִׁידָךְ לֵה הַחֲכָם, לְמָה אֵינְךָ מִבְּקֵשׁ אֵת אֲהַבְתָּה שֶׁכָּבֵר מִפְּכָה בָּהּ, רוֹצָה לְנִסּוֹת אוֹתוֹ, לְרֵאוֹת בּוֹ, וְהוּא נוֹתֵר לֵה עֲרוּגַת בְּשָׁמַיִם חֲסוּמָה אוֹ פְּרִי גִנוֹז שְׁמוֹר מִכָּל מִשְׁמֵר, חֲשֵׁבָה בְּסוֹף תְּשִׁים אֲפֵר עַל רֵאשָׁה, תִּשְׁמִיעַ זַעֲקָה, תֹּאמֵר אֲנִי כֹּאן מוֹל הַמְּקוֹם אֲנִי שׁוֹמֵמָה.

משה לימד את הקליפה, ואת הפרי שמר גנוז לחכמים. חזקל מצא שגלגולי מחשבותיו הותירו אותו פתאום ער ממש, שומע את דברי החכם בזמן אמירתם. וכשבחן עצמו ואת הזמן החולף חש כי שיעור הרב התארך מרוב חלומותיו, אך ניחש כי הוא קרוב לסופו. וודאי יאמר עכשיו החכם כי כפולה המשמעות במשפטו, אחת שהפרי הגנוז נתון רק לחכמים למצוא אותו, שניה שרק לפני החכמים גנוז הפרי, ואילו מי שאינו חכם יטול ויקח. אך במקום זאת המשיל החכם את הכלה לפרי הגנוז, הסביר כי הכלולות הן הגילוי של הפרי הגנוז, ואז חילק לשניים, אחת הודיע שהכלה בבתוליה שהיא התורה האמיתית נתונה רק לחכמים למצוא אותה פתחים פתחים ולהפוך לבעליה ובעליה, שניה הודיע שרק לפני החכמים נותרת הכלה בבתוליה ממתינה ולא נושעת ולא נודעת באמיתה, ואילו מי שאינו חכם נוטל ולוקח בתולי כלתו תורת אמת ולומד הסודות כאילו לא היו סודות.

התחיל ממלמל, מי כמוך בְּאֵלִים אֲדוֹנֵי, מי כמוך, אתה קדוש ושםך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סֵלָה, קדוש קדוש קדוש, מלוא כל הארץ כְּבוֹדָךָ. עוד רגע החכם מסיים את דרשתו, והוא לא יודע, עוד שלושה חודשים נולד לו ילד, בֵּן אוֹ בֵּת, זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָא אוֹתָם, וְכִלְתּוֹ מֵאֵיִמַת לִפְנוֹת אֶל הָרֵב, לֹמֵר כִּי הַשִּׁידוּךְ שִׁידָךְ לֵה, הַבַּעַל שֶׁנָּתַן בִּידָהּ, אֵינּוּ אוֹהֵבָה בְּאֵמַת, אוֹלֵי אוֹהֵב הוּא לְתוֹרָה, אוֹלֵי לְאַחֲרִים, אֲבָל לֹא לֵה. וְהִיא אֵינָה יִכּוֹלָה לְעִמּוּד בְּכָךְ, לֵהיִוֵּת בְּלִתֵּי נֶאֱהַבְתָּ, שׁוֹמֵמָה עִמּוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתָם, וְהוּא מִכּוּוֹן לְשֵׁם שְׁמַיִם, מִבְּקֵשׁ לוֹ כֶּתֶר תּוֹרָה וְצִאֲצָאִים לְהַשְׁבִּיעַ רִצּוֹן רֵב, וְלֹא אוֹמַלְלָהּ, לֹא יוֹדַעַת אֵיךְ תּוֹכֵל לְעֹזֹב אוֹתוֹ כִּשְׁהִתִּינוּק מִמֶּלֶא אֵת בְּטֵנָה. וְחֻזְקֵל נִיִּסָּה לְהַנִּיאָה מִלִּלְכַת אֶל הַחֲכָם, תַּחֲלִילָה אֲמַר לֵה בְּמִיִּלִּים מִתּוֹקוֹת, נִיִּסָּה לְהַסְבִּיר אֲהַבְתּוֹ וְקִשְׁיוֹתָה שֶׁהִיא כְּאוֹר שֶׁאֵינְךָ לְצִיִּיר דְּמוּתוֹ, וְרַק אִם יִרְבֵּה הַשְּׁחוֹר סְבִיב לוֹ יִרְאֵה הָאוֹר, וְאַחֵר אֲמַר לֵה בְּדַמְעוֹת מֵה יֹאמֵר הַחֲכָם אִם יִגְלֵה, אֲנִי כִּמְעַט בְּנוֹ וְאֵינִי כְּלִי נֶאֱהָ כִּפִּי שֶׁאֲמַר לָךְ וְלַעֲצָמוֹ, אֵינִי שְׁלָם, וְאֵל תִּרְמָזִי לוֹ בְּמַעֲשֵׁים פְּסוּלִים.

החליט עם עצמו, יהיה זהיר בחכם, לא יאמר משלו, הביטחון לאדוני, הוא ינהג מתינות, ישמע מה יש לחכם לומר, אולי לא התרגש מדבריה, אולי כבר ידע, אולי לא דיברה עמו עדיין, אם היתה מדברת עמו וודאי היה מרגיש זאת בשיעור, ולא הרגיש. אבל אולי תדבר עמו היום, אולי עוד יצליח לעצור בעדה, אוהב הוא את החכם ואת חוכמותיו. אשתו רומזת אולי היא עוזבת אותו, והוא מפליג במחשבות, כמה רצה ילד ולא רצה, לא יכול היה להוליד בעצמו, לבדו, אז שם את גופו בגופה, ודווקא יש בו אהבה, לא אהבת גופה, אבל הוא מחבב את תנועותיה בעת ההריון, גם את בחילות הבוקר שלה, ואת ההפרעות בִּשְׁקֵט שהיא מכניסה לחייו, אולי לא יהיה שקט כאביו. נזכר

איך לילה אחד לפני שבוע או שבועיים, כשהפרידה הפכה סמוכה כמו הבל פה, ניסה להסביר לה שבילדותו היה הרבה עצב שפוך על סדינים וכריות, וכיסה גופה בנשיקות דודים.

סיים החכם לדרוש את דרשתו ורמז לחזקל באצבעו לגשת אליו. חזקל כבר שם רגליו לפתח וביקש לחמוק מן המקום אבל משלא יכול היה להעמיד פנים שלא ראה בקשת החכם ניגש אליו. חכם עובדיה סימן לו לכופף ראשו לפניו, הניח את ידו הכבדה על שער ראשו אותו גילה מן הכיפה ואמר בלחש ובמתינות גמורה, ברוך שפטרני מעונשו של זה. פירש החכם ואמר עתה עליך כל השבחים והקללות, כל הכללים והשפחות, ובמקום ששכינה באה בין אישה ואיש אין אני בא. גלגל חזקל בלבו, ברוך שפטרני מעונשו של זה, ברוך שפטר אותו מעונשי שלי, ברוך.

יצא חזקל את בית הכנסת ברגליים כבדות, הלך לאט ובמתינות, מנסה לחשוב למה רמז החכם בדבריו שתי פנים, נזכר במות אביו ובידו הכבדה מאוד עליו, ושאל מה מקום האהבה בלבו בכל שנותיו, מה המקום בו היא נכנסת, מה מקום בו היא יוצאת. קרא לעצמו חיבה במבטא אביו חסקל חסקל, והתכוון אל ביתו ואל אשתו, תוהה מי ברא הפכים והפגישם, ומי הניח דומים והפרידם. הביט ברחוב הצר, סמוך לרחוב בו גדל, ולא שמע קולות שירה מבתי הכנסת השוכנים לאורכו. כבר ירד גלגל חמה או עוד רגע הוא קם ועולה, חש כאילו שתי יממות מלאות ישב ושמע דברי הלכה מתוקים, כאילו עבר את הפרגוד ושב. פקפק בכובד רגליו ובכובד המזדרכה, ועורר ראשו בעזרת גלגל שירות של בקשות ופיוטים ושפחות לימים טובים ואחרים. חשב הרב יודע, הרב אינו יודע, והחל אוסף אותיות לשמות, עד שהיו השמות מאירים בלבושם כפנסי רחוב, התרגש כל כולו הנה הבוקר בא, והחל מתבלבל בברכות השחר, מודה אני לפניך, החזרת-גי נשמתי בחמלה, ברכי נפשי את אדוני, עוטה אור פשלמה, וְאַרְשֵׁתֶיךָ לִי באמונה, ברוך שעשני עבד לבוראו, ברוך שעשני כרצונו, ברוך.

הלכה למשה מסיני, פרק שני

יצא חֲזָקָל את בית הכנסת בְּרַגְלֵי כַבְדּוֹת, הֵלֵךְ לֹאֵט וּבִמְתִינּוֹת, מִנְסָה לְחֹשֶׁב לְמָה רִמְזוּ הַחֲכָמִים בְּדַבְרֵי שְׁתֵּי פָנִים, נֹזֵכֵר בַּמּוֹת אַבְיוֹ וּבִידּוֹ הַכְּבֵדָה מֵאֹד עֲלִיו, וְשָׁאַל מֵהַ מְקוֹם הָאֵהָבָה בְּלִבּוֹ בְּכָל שְׁנוֹתָיו, מֵהַ הַמְקוֹם בּוֹ הֵיֵא נִכְנַסְתָּ, מֵהַ מְקוֹם בּוֹ הֵיֵא יוֹצֵאתָ. קָרָא לְעֲצָמוֹ חֵיבָה בַּמְבֹטָא אַבְיוֹ חֲסִקְלָא חֲסִקְלָא, וְהִתְכוּוֹן אֶל בֵּיתוֹ וְאֵל אִשְׁתּוֹ, תוֹהָה מִי בְרָא הַפְּכִים וְהַפְּגִישָׁם, וּמִי הֵנִיחַ דּוֹמִים וְהַפְּרִידָם. הֵבִיט בְּרַחוּב הַצַּר, סִמּוּךְ לְרַחוּב בּוֹ גִדְלָא, וְלֹא שָׁמַע קוֹלוֹת שִׁירָה מִבְּתֵי הַכְּנֶסֶת הַשׁוֹכְנִים לְאוֹרְכּוֹ. כִּבְר יֵרֵד גִּלְגַּל חֲמָה אוֹ עוֹד רִגַע הוּא קָם וְעוֹלָה, חֵשׁ כְּאִילוֹ שְׁתֵּי יַמְמוֹת מִלְּאוֹת יֵשֵׁב וְשָׁמַע דְּבָרֵי הַלְכָה מִתּוֹקִים, כְּאִילוֹ עֵבֵר אֶת הַפְּרָגוֹד וְשֵׁב. פְּקַק בְּכּוֹבֵד רִגְלֵיו וּבְכּוֹבֵד הַמְדַרְכָּה, וְעוֹרֵר רָאֵשׁוֹ בְּעִזְרַת גִּלְגַּל שִׁירוֹת שֶׁל בְּקִשּׁוֹת וּפְיוּטִים וּשְׁבַחֹת לִימִים טוֹבִים וְאַחֲרֵים. חֲשַׁב הֵרֵב יוֹדַע, הֵרֵב אֵינּוֹ יוֹדַע, וְהֵחַל אוֹסֵף אוֹתוֹת לְשִׁמּוֹת, עַד שֶׁהָיוּ הַשְּׁמוֹת מְאִירִים בְּלְבוּשׁ כַּפְּנֵי רַחוּב, הִתְרַגַּשׁ כָּל כּוֹלוֹ הֵנָּה הַבּוֹקֵר בָּא, וְהֵחַל מִתְּבַלְּבֵל בְּבִרְכּוֹת הַשַּׁחַר, מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ, הַחֲזַרְתָּ-בִּי נִשְׁמַתִּי בַּחֲמֵלָה, בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת אֲדוֹנָי, עוֹטָה אוֹר פְּשִׁלְמָה, וְאַרְשָׁתֶיךָ לִי בְּאַמוֹנָה, בְּרוּךְ שֶׁעֲשִׂנִי עֶבֶד לְבוֹרָאוֹ, בְּרוּךְ שֶׁעֲשִׂנִי כְּרִצּוֹנוֹ, בְּרוּךְ.

ידע חזקל הנה הוא חוזר אל ביתו לפני אשתו, ועליו לומר לה שמעתי כך וכך מפי הרב, למסור לה שמועות שצירף בשנתו מדברי החכם, שיעורים שיעורים של חוכמות נפלאות, כי זכר כל המלמד אישתו אחריו מרבה חוכמה בעולם, כי האישה יסוד הבית והעולמות, והיא מלמדת אחריו דברי החוכמה לבנותיו ובניו, ואלה עוברים בירושה גם לבני בניו ובנות בנותיו, וזכות שמורה לו מכך כפולה ומכופלת. אבל אשתו הרי היא מצפה לו שישוב אחר דברי הרב, ואם דיברה עמו הרי היא מבקשת לשמוע מה פסק החכם ואיך שמע חזקל את דבריו ומה יאמר, ואם עדיין לא נדברה עמו היא מבקשת לשמוע האם נכון הרב לשמוע דבריה, האם דיבר עמו חזקל כדי לרכך דבריה. ולא ידע מה יאמר ואיך יפסוק הלכה לעצמו. היה מצטער שלא התייעץ בחכם עובדיה, ושוב היה מצטער כשנזכר כובד סודו ואיך יודיעו לחכם.

כשנכנס לביתו התכופף לפני המשקוף שהיה נמוך מראשו, גובהו עתה שלושה ותשעים סנטימטרים ומטר אחד של הצטערות, והסיר את הכיפה הגדולה מעל ראשו תוך כדי ההתכופפות וההצטערות, נשא עיניו מעלה ככל שיכול היה באותו הרגע ואמר, מצטער אני ריבון עולמי שאיני חובש עלי תמיד כיפה זאת להזכירי מי שוכן מעלי, אבל אתה הלא גם שוכן נהרות וימים וארצות ותחתית ארצות וליבת כדור של אֶרֶץ, ואין אני יכול להקיף עצמי כיפה מכל צדדים. נכנס ואמר לה, שלום עליך אישתי, מה יום היום ומה שעה עתה משעות היום. אמרה יום חמישי בשבוע היום והשעה חמש אחרי שבע בעלי. הסתבר לו שהשתהה בשיעור החכם כמעט שלוש שעות, לא יותר. אמר אני עושה קניות לפניך בשוק מחנה יהודה אם אנחנו שותקים עכשיו תענית שתיקה זה לפני זה שלושה ימים. וידע כמה היא מתעבת הרוכלים בשוק ומבטיהם ונשיאת השקיות אל האוטובוס וממנו אל הבית. הסכימה אף על פי שבלבה לא היתה מסכימה. אמרה בלבה לא תארך שתיקתו ועל כן לא תארך שתיקתי, ולא זכרה כי האומר אחטא ואשוב אחטא אין הקדוש ברוך הוא מקבל תשובתו, והמבטיח ואומר בלבו לא אקיים מקיים המקום דברי הבטחתו ומפר רצונו להפר. הלך לשוק, ועצר לפניו בְּתִמְאָרָה הַקְטָנָה, שם היתה יושבת זקנה אחת שהכיר מימים קודמים, מימים עם הוריו, והיא מכנסת סביבה קהלים מתחלפים ומחדשת חידושים ישנים כדרך שחידשו אבותיה ואמהותיה. מסבירה לאישה אחת, הדיבור שלי בלוע מן הלשון ומתלבש חליפות, ולאדם שני מסבירה, אני בונה משפטים חדשים ממילים ישנות ומשפטים ישנים במילים חדשות. והאנשים מפליגים עמה בדברים ובסיפורים, כאילו הפליגו על נהרות כבר מהירים, אומרים לה

גוֹרְגִיָּה עֲכָשִׁי מֵעָרִיב עָרֵב חֲדָשׁ עַל עוֹלְמוֹ וּבְרִיאָתוֹ סִפְרִי לְנוֹ סִיפּוֹר חֲדָשׁ שְׁנֵי־כָר. וְהִיא מוֹשַׁכַת חוֹטִים שֶׁל עֲלִילָה מִמְקוֹמוֹת רַחוּקִים וּמִקְרַבֵּת אוֹתָם אֶל הַשּׁוֹלְחָנוֹת הַנְּמוּכִים שֶׁל הַחִימָאָרָה, אֶל הַכִּיסָאוֹת הָעֵנִיִּים בְּמַלְבוּשִׁים וְאֶל הַקִּירוֹת וְהָאֲבָנִים וְהַתְּקָרָה הָעֵגוּלָה. פּוֹתַחַת, אֲבִי חָכֵם עֲבַדְאֵלְלָה הִיא, יֹשֵׁב בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת הַגָּדוֹל שֶׁל בְּגַדָּאד הִיא בְּעֵדָאד, צְלָאֵת אֶל-כְּפִיָּרִי, וְקִרְאוּ אוֹתוֹ כִּךְ שֶׁהִיא עוֹבֵד אֶת אֲדוֹנֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֲנִי קִרְאָתִי כִּךְ אֶת בְּנִי, כִּאֲן בִּירוּשָׁלַיִם עִיר קוֹדֶשׁ. וְאֲמִי, אִישָׁה נְמוּכָה לְבַנְתָּ שַׁעַר וְכַחוֹלֶת עֵינָיִם, קִרְאָה אוֹתִי גוֹרְגִיָּה, בִּיקְשָׁה שְׁבַתָּה תֵּהָא יִפָּה כְּבוֹנוֹת גְּרוּזִיָּה, וּבִשְׂרָה יֵהָא רַב וְעוֹרָה צַח וְעֵינָיִה וְשַׁעֲרָה פָּחֵם וּגְבוּתִיָּה קְרוּבוֹת וְחֻזְקוֹת.

בְּאֵל פִּנְיָ אוֹתָהּ זָקְנָה וְאֲמַר לָהּ, עוֹצֵר אוֹתָהּ מִסִּיפּוֹרָה, אֲנִי שְׂאֲמִי הִיתָה קוֹרְאָת אוֹתִי יְחֻזְק-אֶל וְאֲבִי הִיא קוֹרְאָת אוֹתִי חֻזְקָל, וְאֶת הֵייתָ בֵּין הַמְּקוֹנְנוֹת בְּשֵׁתֵי הַחֲלוּוִיּוֹת, וּבִנְךָ מֵאִז מִלְּמַדְנֵי תוֹרָה וְקוֹרְאָנִי בְּנִי. הַבֵּיטָה בּוֹ בְּעֵינָיִם מִבֵּינוֹת וְצִיפְתָּה אֶת בְּקִשׁוֹתָיו, אוֹמֵרֶת גְּבוּהָ אֶתָּה פְּנֵי טְנָטְל, כִּמוֹ הַגִּיּוֹן הַהוּא. הַתְּחִיל אוֹמֵר, אֶת לִי כִבַּת דוֹר הַמְּבוּל, וּמִבְּקֶשׁ אֲנִי שְׂמוּעָה מִלְּפִנּוֹ, הָאֵם תּוֹכְלִי לְהַבִּיאָה אֵלַי. סִכְרָה פִּיהָ לְפִנּוֹ, אֲמַרָה קוֹדֶם תְּתִישֵׁב דַּעְתִּי מִדְּבַרִּיךְ הָרַעִים וְרַק אַחֵר כִּךְ אֲפִיס דַּעְתְּךָ בְּתִשׁוּבָה, וְכִי בֵּת כִּמָּה נִרְאִיתָ אֲנִי לְךָ, אֲבִיךָ כְּבִנִי וְאֲנִי כְּסַבְתָּךְ. אֲמַר לָהּ שִׁיחַ לִי עִם אֱלֹהֵי, וְאֶת קְרוּבָה אֲצִלוּ, וּמִבְּקֶשׁ אֲנִי לְהַתְּלוֹן לְפִנּוֹ. עַל מָה. עַל כִּי יִצַּר אוֹתִי כְּפִי שִׁיֵּצַר. אֲמַרָה, רוּצָה אֶתָּה לְחַזּוֹר וְלֵהִיּוֹת כְּפִי שֶׁהֵייתָ לְפִנִּי שֶׁהֵייתָ וְכִךְ לֹא יִשְׁתַּנָּה תֵּג מִן הַתּוֹרָה. אֲמַר לָהּ לֹא. אֲמַרָה, רוּצָה אֶתָּה לְהִישָׁאֵר כְּפִי שֶׁאַתָּה. אֲמַר לָהּ לֹא. אֲמַרָה, רוּצָה אֶתָּה שִׁישְׁתַּנָּה בְּךָ אוֹתוֹ דְּבַר הַסּוֹתֵר תִּגִּים מִן הַתּוֹרָה. אֲמַר לָהּ לֹא. אֲמַרָה, רוּצָה אֶתָּה אֵם כִּן לְהַפּוֹךְ דְּבַר מָה בְּתוֹרָתִנוּ הַקְּדוּשָׁה. אֲמַר לָהּ, אִיךְ, אֲסוֹר, הַכֹּל נִקְבַע מֵרֵאשִׁי וְאִין אֲנִי עוֹמֵד לְפִנּוֹ וְדוֹרֵשׁ שִׁישְׁנָה לְמַעַנִי אֲפִילוֹ תֵּג אַחַד בְּתוֹרַת מִשָּׁה. אֲמַרָה, אֵם כִּן מִתְּעַקֵּשׁ אֶתָּה לְפִנִּי הָאֱלֹהִים לְלַכַּת בְּדֶרֶךְ שֶׁאִין בָּהּ לֹא דֶרֶךְ וְלֹא מוּצָא, לֹא נֵס אֶתָּה מִבְּקֶשׁ בְּמִצִּיאוֹת וְלֹא תוֹרָה חֲדָשָׁה לְפָרֵשׁ לְפִנּוֹ. אֲמַר לָהּ הֵן, יוֹצֵר כֹּל עוֹלָמִים מִתְּעַקֵּשׁ עִמִּי, וְהַבֵּן לְמִדָּ מִן הָאֵב כֹּל דְּרָכֵי.

עֲמַדָּה לְפִנּוֹ גוֹרְגִיָּה כֹּל קוֹמְתָה הַשְּׂפוּפָה וְהִיתָה מִצְרַפַּת אוֹתוֹת שֶׁהִכִּיר לְשִׁמוֹת שֶׁאִישׁ אִינוֹ מִכִּיר, וְאַחֵר הִיתָה מִצְרַפַּת הַשְּׂמוֹת לְפִסּוּקִים וְלְבִסּוּף אֶת הַפִּסּוּקִים לְתֵהִילִים קְצָרִים, וְאִז הִיתָה מִנְקַדַּת וּמוֹסִיפָה טַעֲמִים מֵעַל לְמִילִים. אֲמַרָה זָקְנָה בְּאֵתִי וְזָקְנָה אֶלְךָ, וְאֶת שְׂכָרִי אֲנִי מִקְבֹּלָת בְּעוֹלָם הַבַּא מִיָּדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְעֲלִיךְ וְעַל פֶּתַק זֶה שֶׁאֲנִי עוֹמֵדֶת וְרוֹשֵׁמֶת לְךָ יַחֲסִיר אֱלֹהִים מִשְׂכָּרִי וְיִקְבַע לִי מַחִיר עוֹוֹנוֹת, וְאֵם אֶתָּה נִסּוּג אוֹלִי לֹא יִתְקַפַּח מִקוֹמִי לְצַד מִי שֶׁהוֹבְטַחוּ לָהֶם חַיִּי עוֹלָם עוֹד בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְעַתָּה קַח הַפֶּתַק וְקַפֵּל אוֹתוֹ וְאֶל תְּקַרָּא מִיֵּלָה מִתּוֹכּוֹ וְהִטְמֵן אוֹתוֹ בְּכִיסָךְ הַיְּמִנִי. וּמֵאַחַר בַּעַת שֶׁאִישְׁתָּךְ אוֹר בֵּיתְךָ מִדְּלִיקָה לְפִנִּיךָ נְרוֹת וְעוֹצְמֹת עֵינָיִם לְקַבֵּל זוֹהַר שֶׁל שְׁבַת, אֶתָּה תִּפְנֶה מִמְּנָה וְתִטְמִין פֶּתַק זֶה מִתַּחַת לְמִיטָתָה וְלְמִיטָתְךָ כִּשְׁהוּא פְּתוּחַ וּמִיֵּלּוֹתָיו פּוֹנוֹת כִּלְפֵי מַעְלָה, וְאִין אֶתָּה קוֹרָא מִמֶּנּוּ אֵף לֹא אוֹת. וּבִלְיָלָה אַחֵר הַסַּעוּדָה לֹא תִלְךָ לִישׁוֹן, אֲלֵא תִשִּׁיר עִמָּה מַעֲט פִּיּוֹטִים שֶׁל שְׁבַת, וְאַחֵר כִּשְׁתִּשְׁכַּב הִיא לִישׁוֹן תִּשָּׁב לְצַדָּה וְתִבְיֵט בָּהּ בְּעֵינָיִה הָעֲצוּמוֹת וּבִשְׂפַתֵּיהָ שִׁיחֵי מַעֲט פְּקוּחוֹת וּמִגְלוֹת מְלוּבָן הַשֵּׁנִיִּים, תִּבְיֵט עַד שִׁתְּעוֹרֵר בְּלִבְךָ רְצוֹן עֵז לְהַעִירָה, וְאִז תֹּאמַר בְּלַחֲשָׁה כֹּל הַבְּרָכוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹמֵר עַל הַמִּיטָה וְתוֹצִיא הַפֶּתַק מִמְּקוֹמוֹ בְּלִי שְׁתַּהִיָּה הִיא מִתְּעוֹרֶרֶת וְתִקְפְּלוּ וְתִשְׁיְבוּ אֶל כִּיסָךְ הַיְּמִנִי מִקּוֹפֵל וְתִיכַנֵּס עִמָּה לְמִיטָה וְתַעֲצוֹם עֵינֶיךָ עַד שֶׁתִּפּוֹל עֲלֶיךָ תִּרְדָּמָה, וְלִמְחַרְתָּ תִּשְׁלִיכּוּ אֶל גְּנִיזַת בֵּית-הַכְּנֶסֶת.

הַדְּבָרִים הַחוֹלְפִים בֵּין חֻזְקָל לְזָקְנָה הוֹתִירוּ אֶת הַקְּהָל מִתְּחַלֵּק אִישׁ אִישׁ לְנַפְשׁוֹ, חֶלֶק פִּרְשׁוֹ לְמִלְאַכַת קְנִיּוֹת הַשְּׁבַת, אַחֲרֵים הִלְכוּ לְבִתְיָהֶם, וּמַעֲט מִן הָאֲנָשִׁים יִשְׁבוּ לְשִׁתּוֹת וְלֹאֲכּוֹל לְגוֹפֶם. וּמִן הַנְּשִׂאִים דְּרַשׁ אַחַד לְפִנֵּיהֶם שֶׁתִּשׁוּב אֶל אַחַד הַסִּיפּוֹרִים שֶׁפְּתַחָה וְאֵף פַּעַם לֹא סִימָה. פְּתַחָה וְשָׁבָה אֶל אֲבִיהָ בְּדָבָרִים. מִתּוֹךְ דְּבָרִיהָ עִם חֻזְקָל נִזְכָּרָה בְּטַנְטַל, וְסִיפְרָה כִּי בְּבַקְרִים הַמוֹקְדָּמִים שֶׁל

החורף היה הגיין טְטֵל רודף אחר חכם עבדאללה, רודף נפשו לרופף חבלי עצביו ולהביא על שפיותו כליה. שנים רבות אחר כך כשירד החכם מבבל לארץ ישראל לקראת פסח ה'תרצ"ט להתישב לפני כותל הדמעות ולבכות ולקח אותה עמו לא ירד אחריו השד הרע והוא נפטר מתעלוליו למשך י"א שנים שעה שזה הוסיף לרדוף את צאן קהילתו. אבל כשאלו מרביתם ירדו גם הם מבבל על כנפי מטוסים נספח אליהם טנטל באחת הטיסות והתעופות והיה מתקיף בני קהילתו בין בדוני המעברות, ולעיתים היה טועה בבני-קהילתו ומתבלבל בדיבורם שהחל משתנה ובמראיתם שהחלה משתנה, והחל תוקף מעט זרים מבני הארצות האחרות. הוסיף לגלגל מעשי כשפיו והיתוליו ואף עבר עמם עם בניו מן המעברות אל רמת-גן, היא רמת-בגדאד. עברו שנים מספר, אולי מניין שנים, ומצא השד שוב את חכם עבדאללה, שכבר היה בן חמש ותשעים שנה, אחרי שלא נפגשו השניים יותר משני עשורים, ואף על פי שְשָם בעולם האחר אמרו כולם כי תעלוליו לא עלו מעולם לבני-האדם ביותר מעוגמת הנפש וביטול הזמן, ואף על פי שלא זכר איש בגיין בהיותו שם רצון לגבות מחיר דמים, כאן הוא התגלגל אל תוך גוף בנה והביא לקיפוח חייו של החכם, עד שהתעוררו רבים לחשוב אולי נותר השד טנטל האמיתי שד היהודים שם בין מוסלמים ונוצרים, ולכאן נתגלגל שד אחר של מוסלמים או נוצרים שהתחזה לו. אבל היא אינה יודעת אם אומנם נותר הוא שם בבגדאד תקופת המלחמות שהתרוקנה כמעט מיהודיה רודף רוחות רפאים מבני ישראל, וגם אינה יודעת האם בימים האלו עוד רודף השד טנטל אחר אנשים ברמת-גן. אומרים האנשים מאז התרבה חשמל בעולם ממעט טנטל להופיע, והיא יודעת כי אם ממעט הוא בהופעותיו הרי זה בגלל מה שעולל לאביה וחרץ בגורלו, השבית לבו. ואולי בחלומות לילה עדיין מופיע הוא לפני בנה חכם עובדיה בירושלים בדמות אישה יפה.

אבל לא על גלגולים מאוחרים אלו ביקשה הזקנה לספר, אלא על ימים שלפני התהפוכות, אז בבקרים של החורף אצלנו בעירנו בגדאד כשהיה החכם יוצא את ביתו קודם שעלה עמוד השחר, שעות קודם שיכול אדם להבחין אם מקצה הרחוב נוטה אליו אויבו או אוהבו, ואם מוליך הוא לפניו חמור או עֶרֶד. אז היה השד עוקב אחר דרכי אביה ומהתל בו. פעם אחת מילא את הרחוב עיזות שחורות לפניו ואחוריו עד שלא יכול היה עבדאללה להמשיך בדרכו ועמד שעתיים, ופעם אחרת העביר ברחוב סוהרים ואסיריהם בשלשלותיהם, ולא הצליח לעבור ביניהם שלוש שעות. ואומנם היו אומרים אנשים שרק אחרי השיכורים והבוגדים בנשותיהם והבוגדות בבעליהן מהתל טנטל, אבל ידוע היה בין בני בית-המדרש כי גם אחר תלמידי החכמים הכשרים שבכשרים מהתל הגיין לְנסותם, ואף נטפל הוא אל גדולי הקהילה ומכובדי פרנסיה ולמדניה.

ובוקר אחד בשלוש לפנות בוקר שמע עבדאללה קול חברו מן החלון קורא לו לצאת, השד טנטל השמיע באוזניו הקול מתחת לחלון והוסיף השעה מתאחרת. התלבש חכם עבדאללה בחיפזון ובינתיים הדליק טנטל את מנורות הרחוב שידמה בעיני החכם כאילו קרב הבוקר ובה. יצא עבדאללה את ביתו והתפלל שלא לראות את חברו, אבל אמר בלבו וודאי הוא ממחר לעבודתו בבית-המטבחיים, ואף הוא מיהר שכן קבע לפגוש זוג מאורס בבית-המדרש וללמדם לקראת חתונתם. ראה ילד בן שלוש בפינת הרחוב בוכה, פנה אליו ושאלו איה אמו וביתו, נשא אותו על כתפיו והילד מכוונו, כאן ימין וכאן שמאל. הרגיש כי כתפיו נעשות כבדות עליו יותר ויותר, הביט מעלה וראה כי הילד התארך ונעשה גבר גבה קומה, משך את מבטו מטה וראה כי כפות רגליו הפכו רגלי תרנגול. הבין החכם כי טנטל מהתל בו והשליכו בזעם מעליו, ובמקום להפוך לעז ולהיעלם החליט השד להפוך עצמו חומת אבנים וכך למנוע מן החכם לעבור. סָתם השד את הרחוב בו עמד החכם, ועשה את כל רחובות בגדאד מבוך לפניו, והיה עושה החכם שעות ארוכות עשרות מעקפים

בסמטאות עירו רק כדי להיתקל שוב ושוב בשד ההופך עצמו בהתקרבו אליו לקיר גבוה ככותל המערבי שבירושלים, והוא עוצר לידו פעם אחר פעם ובוכה דמעות ומבקש בקשות ומפנה תחינות אל השמיים. הסתכסך עולמו של החכם עד שדימה כי כבר נוטה היום ועומדת חמה לשקוע במערב, ונשבע לעשות את היום ההוא יום תענית שנה בשנה לזכר עלבונו, והבטיח להגיע לירושלים טרם מותו להזיל בה דמעות רבות. כשהגיע החכם לבסוף אל בית-המדרש התקוממו עליו תלמידיו ולא יכול היה לעוצרם, והם תמהו להפסד תפילותיו ותלמודיו מחצית היום, וסיפרו כי בני-הזוג המאורסים ביטלו הזמנתם לחכם שיהיה מקדשם, ואף הודיעו על ביטול אירוסיהם. שלושה ימים ישב החכם לפניו בבית הורי החתן וצם בעבור חטאו של טנטל עד שעלה בידו להחזירם מביטול האירוסין ולהשיבם זה אל זה אהוב ואהובה, ערוס ועריס.

דחוק בין הזרים המאזינים באוזניים כרויות פנה חזקל ללכת, עייף מן הסיפורים שנדמו עליו כאילו כבר שמע אותם כולם בילדותו, אותו מפגש עכור בין מלומדים לכשפים שנדמה לו מתועב כל השנים, וקם בשתיקה ללכת אצל רוכלי השוק לעשות את קניותיו. אמרה הזקנה לפניו, נאֶרְצֵיט של אבי מתקרב, בחודש ניסן בִּי"ט לחודש. כל הימים שמורים עמי בפנקס מיוחד, ואיני שוכחת מתי לעשות להם אזכרות וסעודות וזֶנְאָרָה של כבוד למקומות מנוחותיהם, ואיני מחסירה יום. אולי תזכיר היום הזה לבני שיבכה גם הוא על סבו, אולי יצטרף עלי. אינו יכול כל הזמן לשכוח, עוד מעט כבר אני לא אהיה כאן לזכור. הוא שנולד כאן היה לי מעין שד כזה, טְנָטל של ירושלים, אילו תהפוכות עבר עד שנעשה חכם כסבו אני צריכה לספר לכם, ואיך נכנס בו טנטל של בגדאד והביא את סוף סבו גם כן עלי לספר, אבל הדברים ארוכים ועצובים ואספרם כשגם חזקל יהיה בין המאזינים, לא יום קודם לכן. נפטר ממנה לשלום.

מילא שקיות הרבה ודימה כי הן עומדות להיקרע כל רגע ועטף כל שקית בשקית נוספת ומיהר לחזור אל תחנת האוטובוס קו שלושים ושתיים. עלה עליו כשבא וירד בתחנה הראשונה ברחוב יעקב פת, צועד איטי עד ביתם ברחוב אלמליח. אשתי מחכה לי, חשב, ולמה שמה אינו עולה על לשוני תמיד, לפעמים יום עובר בלי שיאמר לאחד הסוחרים אשתי אוהבת במיוחד פלפלים ירוקים קטנים וחרפים, בלי שיאמר לעצמו אשתי אוהבת עגבניות וחצילים בִּלְדֵי מעשה דלעות רצועות רצועות ומקפצת לקראתם, בלי שיאמר לאלוהיו אשתי אוהבת לי ורק אתה קבעת בעולמך סדר הדברים ויושב כמְטוֹרְנֵיטָא לשדך שידוכים, ואיך קבעת בינינו החיבור כך כשאתה מתעמר לי וליצרי ומביאני להתבייש לפני יוצרי. אם היתה אמי בחיים, חשב, אמא שלי שהיתה אומרת על אמא שלה כל פעם שהזכירו את שמה רְחֻמָה עֶלָא רוחָה, ירחם האלוהים על נשמתה, היתה קוראת את אישתי צִיחֻלָה, והיא היום רַחל או רַחֵלָה או רוחֻלָה. ומידות רבות יפות לה, ומשלימות למידותי כשהן נוחות עמי, ולמה מבקשת ללכת פני הרב.

נכנס לביתם, מילא את המקרר והמגירות, ופרש לחדר הקטן, שהיה חדר קריאתו, וכל תכולתו דרגש אחד לקרוא עליו ומנורה חזקה מדי להאיר וארבע קירות הולכים ומתקרבים. יומיים לפני כן הפיל חבר לידו שני ספרי שירה, אמר לו הזוהר הקדוש כולו שירה ואף שני ספרים אלו כולם שירה, ואף על פי שכתבה אותם פרופסור, המילים אינן זרות לאוזן והלשון אינה נחרצת עקלתיים. העלה הספרים על דרגשו לפניו, והחליט שיהיה לומדם שניהם באדיקות כאילו תורת סיני לפניו ופירושה, הראשון ישורר לו מתיבה שתומה שכולה סוד באין פירוש, והשני יסמן לו את מוצא הנפש בזהב. אמר בלבו לפני שפתח לקרוא חביבה שירה שכך פודה הנפש מאותה תיבה שתומה של אותיות מתות בהן חרץ הקדוש ברוך הוא לוחות הברית, אותיות אשוריות רבועות סגורות ושאין סגורות, ועשה בהן נס שיעמדו במקומן אותיות סם, לב אות סמ"ך של פסל וחסד ולב אות מ"מ

סופית של מילים רבות שאין לה מחזיק ועלול ליפול מן הלוחות ברעש גדול ולהיעשות חלל. ואחר נשתכחו אותיות אשוריות מן לב, עד שיצא העם גלות ולמדן מן העמים שהגלוהו. והיא פרופסור חֲפִיָּה פְּדִיָּה או פְּתִיָּה בת בבל בת ירושלים בת גלות השביעית בבארות משוררת את לבו ופודה אותו.

התלבט האם לקרוא לפני השירים ברכות של בית מדרש ללימוד תורה, ופסק לברך, ואז גם העלה הכיפה על ראשו וחש איך גופו מתנווד בין מילה למילה. הקריא בקול ובנגינה מוכרת ואמר, ברוך אשר צונו לעסוק בדברי תורה, הוא יאיר עיני במאור התורה ויצילני מכל מכשול וטעות בלימוד, ויהי רצון מלפניו שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר, ולא ייכשלו חברי בדברי. ולמד ביום הראשון לקריאתו, ערב יום השישי, מעט לפני חצות, כי יש זמן בו העולם הוא חדר, בו במרחב העצום ביותר קיימת דלת, והאזון כרויה לנקישה. והקשיב מילותיה עד שקרא כמותה מול אלוהיו, מי כמוך באילמים, מי כמוך בבורחים, מי כמוך בעבדים, והשתוקק בזמן שתולע ועוד תולע שרים למות ולהיוולד מתוך הבוץ, נזכר כי בשלב קודם היתה מים ונעשתה אפלה, ועוד קודם לכן היתה כולה של עפר ונוצרה דם.

אחר כך, מעט כשהתאחר הלילה והתקרב הבוקר, ואוזנו נותרה כרויה לנקישה על דלת חדרו הקטן, שמע ממנה וחזר אחריה כשאמרה כי עוד אינה נולדת ועד עולם אולי תישאר הרויה ומצטערת בצער, ואז אמר בקול בוכה מסקנתה לפני עמה ולפני האלוהים, זכרו שאין לי משיח מלבדי, אין לי משיח מלבדי, אין לי משיח, מלבדי. וקרא פעם בשי"ן ימנית והתפלא מעט אבל גם חש באמיתות הדבר, ופעם קרא שי"ן שמאלית וענה אמן אומר לך אמן, אכן איש לא משיח עמי מלבדי, ושמע פתאום שתיקתם של הרבה אנשים לפניו, הרבה תעניות דיבור ותעניות שתיקה שפסק. והנהו, אכן עתה חזרו כל המילים אל תוך המוח, אכן גם בו היתה התמות לקוות שהסופי יוליד אל הבלתי-מוגבל, ולא נכנע עדיין, וראה איך מילותיה שבשירים פתע כתולעים רצות, חופרות גומות קטנות בתפילתן למים, משמיעות את גסיסת האיילה כשהנחש לא בא ברחמה לנשוד ולהתיר. והמילים שלה כתבו אבא ואמא ותינוק וסב על הדף, והוא צירף להם שמות. ביקש לישון, וחש כי סיים הספר במובן נסתר אף על גב שקרא רק ד' שירים, ועל כן בירך יהי רצון מלפניו שכשם שעזר לי לסיים ספר זה יהיה בעזרי להתחיל ספרים אחרים ולסייםם ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתו באהבה, ולא תמוש תורה מפי ומפי זרעי עד עולם. ואחר הלך ונרדם אצל אשתו.

ביום השישי נח מעבודת השבוע המרובה, ימים ולילות שהתמלאו וכל שריריו הורו מכאוב לזכרם, והגב סירב להזדקף בלי אנחה קשה. ומן הצהרים שקדו שניהם על האוכל להכין, הרבה מנות, הרבה אפשרויות, הרבה סירים וצלחות. וכשקרב הערב וחדלו מן השקידה ופנו כל אחד בתורו למקלחת וחזרו, הרגיש כאילו עומד אור מלבקוע דרך מדרונות לב, נחסם נחסם בדרכו, והיא עמדה להדליק הנרות. הצפין הפתק שרשמה הזקנה במקומו, נשא תפילה קצרה להצלחתו, ונשק לאשתו על קצה אפה והסיט מעינייה וילון תלתלים. חייכה. יצא אל בית התפילה, וכשחזר התאחרר השעה ושקדו שניהם על האוכל לאכול, ומשסיימו התחיל שר עמה פיוטים, וקולו ענוג שופע מתיקות וצוף. אמרה לעצמה, אם בטלה ממנו תענית השתיקה והוא שר לפני, אני יכולה מדברת עמו כפי כוחי. החלה מדברת ומצטרדת, מצטרדת ומדברת, והוא מוטרד שואל מה לך מה לך, שכח כבר כל עניין תענית שתיקתו. והיה מביא לה כוס חמה של תה בהרבה לימון ודבש

וג'ינג'ר, והיא מוסיפה להשתעל לפניו. אמרה אולי טוב יהיה לי אם אישן, ושוב החלה משתעלת ונחנקת והוא משקה אותה.

זכר שאמר לה כשרק הכירו, אמר כי לפעמים היא קשה מאגוז, והפעם מצא שהוא הקשה, אם לא היה קובע תענית שתיקה ביניהם לא היתה נחנקת ומשתעלת. התחיל מדבר גם הוא, ומשתעל, ופסקו השיעולים מלתקוף אותה. נזכר כיצד היתה אשתו פולה משער ראשו שערות שלה שהתקשרו בו בבקרים של שבת, כיצד היתה מושכת מערוותו שערות לבנות ומבקשת תמורתן שיביא לה ירושלים של זהב, והוא אינו מסמן לה כפי כַאֲבִיו, רק מחייך. החלה נרדמת והוא חשב אולי יאמר לה מתנצל, אמי היתה אומרת, טָבְעוּ אֶלְבָּדָן מֵאֵי יַעֲיִירוּ אֶלָּא אֶלְכַפֵּן, טבע הגוף לא יישנו אלא התכריכים, לא השינה, לא האיפור, לא הלבוש, לא טקסי הנישואין, לא הלימוד, לא הדיבור. ועתה השתנה טבע גוף אמו בתכריכים וגוף אביו, והוא צופה בהשתנות אשתו בחבלי תנומה, צופה בהשתנות עצמו בין דיבור ואי-דיבור. ובינתיים בראשה טרם תרדמה נזכרה כמה זמן חיכתה לו רוב מחשבות אמש, חשבה אולי יקרב אליה באמצע לילה של שבת ולא יהיה מצער אותו המעשה תחת השמש, ואז החלה חולמת ביניהם ורואה אותו מחזר אחריה ותוך כדי המעשה אחת רגליו פוגעת באחת מרגלי שולחן מתהפך והוא נופל מן המיטה. והתייאשה רוב ניסיונות ושקעה עמוק עמוק בשנתה.

התבונן בה ובחיוכה, מעט שיניים לבנות, ומבטו נפל על סנטרה הרך, נזכר כיצד היא נותנת לעמֶבָּה הכתומה בדוכני המזון לטפטף עליה לאט והיא אינה עוצרת מלאכול ולנשק, והוא מתחיל אומר לה בדבקות, שיר השירים לא נכתב על איש ואישה, נכתב על איש ואלוהים, הדוד שפריו מתוק פְּתוּחַ בעצי היער הוא המלך הוא האלוהים, ורעייתו היפה בין שדיה ילין הנאוה והשחורה בבנות ירושלים היא איש ככל האנשים, שני שדיה מגדלים עינייה כיונים ואפה צופה פני דְּמָשֶׁק. דומה הדוד לצבי או לעופר האיילים, והיא על משכבה בלילות פשוטת כתונת מבקשת את שאהבה נפשה, שומעת דודה דופק על דלתות פתחי-לי אחותי, רואה ידו נשלחת מן-החור ומעיה הומים אל ריבון כל העולמים, שהוא מור עובר על כפות המנעולים. ועזה כמוות אהבה קשה כשאל זאת חוכמת המחשבה הקושרת אדם לאלוהיו. וחזקל מעיר ומעורר אותה את חוכמת האלוהים ואהבת האלוהים עד שתחפץ, פותח דלתו ודודו חומק עובר, והוא קורא אחריו ברח דודי ודמה-לך לצבי או לעופר האיילים על הרי בשמים.

ובלי שהתכוון לכך התחיל קובל מול האלוהים כשהוא צופה פני אשתו, פותח ואומר אתה בשמיים ואני על הארץ, על כן יהיו דברי מעטים, אבל הם מתרבים ואיך אחריש, אומר אני לך את שעל לבי. אתה סגור בדל"ת אמות של הלכה ואני איני יכול להיסגר בהן, עוד אמות רבות לי של רוחב ואורך ועומק וגובה שאני מבקש ללכת אותן, ואתה מעמיד לפני מחסומים רבים. ואלוהים תחילה לא היה עונה אותו, ניסה להרגילו למצוא תשובות בעצמו ובספריו ואצל רבו. והיה חושב חזקל מתענה אלי האלוהים. החליט לקרוא לו בכל תוקף לבוא עמו לפני אשתו, לומר לה אני יוצר כל, יצרתי אותך כד ואותו כד, נתתי בך יצר ובו יצר, אני יצרכם ויוצרכם, חלק לי בכס וחלק לכם בי, ובי כל נדודיכם. אני בודד ואתם בודדים, אני מצער ואתם מצערים, אני מתבלבל ואתם מתבלבלים, אני צייד אחר לבי ואתם ציידים.

ואלוהיו המתין לפניו שיסתיימו מחשבותיו, המתין מוצא פיו וידע עוד רבים דברים לומר יש לו עמו. ובסוף, כשראה כי חזקל לפניו חש לישון ואישונו עומדים ליפול על עיניו, קרא לו בקול אביו, פנה אליו חֶסְקֶל חֶסְקֶל, מתיר לו לענות הנני. ענה לו חזקל, אם נכון מה שידוע וזכור לפני הרי אתה מת ולפיכך גם אני מת עתה כשאני שומע אותך, ואם אתה חי והתאבלתי שווא כאילו מְתִי עד

עתה. דיבר אליו שוב אלוהיו, פונה אליו ברכות איתנה, חסקל חסקל. חזקל חשש כי הוא חולם או משתגע, אמר שומע קולות הפכתי, אולי יתגלה לי דבר מה על עברי או עתידי. שלישית דיבר האלוהים וחיכה את תשובתו, פונה אליו בשיוויון נפש אדיב וחזקל שותק לפניו, אומר בלבו אמתין ואגלה מה הדבר, כי החיפזון מן השטן ואילו ההתמהמהות היא דרך אלוהים, ואם אני מדבר ואשתי מתעוררת ושומעת לי, אחשב בעינייה כמשוגע, על כן אמתין אולי תשמע גם היא את הקולות ותיעור מהם. וראה בחלון הרבה כוכבים רחוקים מאירים את השמיים, וכוח עצום מרעיד מדרך רגליו. אמר לפניו אלוהים ברורות, וקולו קול אביו רם, אומר וחוזר ואומר לו, תיקנתי כך יהא בעולם, בעולמי, כציפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו, ואין ציפור אלא שכינה המגורשת ממקומה, ורשות ניתנה לאותן נשמות אשר נתגרשו ממקומן וניתקו מאהובי לבן, לקונן בחיבור זה על גלותן ולקרוא, שלח תשלח את האם, ואת הבנים תיקח לך. חזר אחריו חזקל בקול עייף, שלח תשלח את האם ואת הבנים תיקח לך. המשיך אחריו האלוהים, וקולו כמו בוקע מבטן אדמה כבדה, וכציפור הנעזבת במקומה כן איש נעזב על-ידי מקומו, ואין מקום אלא בית המתרוקן מעתידו, ואין גלות אלא הליכה של אדם נעזב ממקומו. ואף אני גליתי לפניכם, ואף על פי שאני אלוהים מקומו של עולם, העולם אינו מקומי.

נזכר חזקל תשובת אהיה אשר אהיה שנתן אלוהים למשה בסנה הבוער, אמר חיים שלמים אני מחכה, ועתה כשהוא לפני ועלי לשאול אותו שאלות קשות על הנהגתו למה זה כוחותי תשים ואני הולך ונרדם. אסף כל כוחותיו ואמר, למה כאויב תהיה לי, אתה היודע מה חובות הלבבות לפניך ולפני עולמך, מדוע אינך חוקק אותם בלבבות, מדוע אינך נוטל מגופנו לב הבשר קשה כאבן שהנחת בנו, ונותן בתוכנו לב חדש ועליו צורב בריתך ברית עולם שלא תחלוף או תתחלף באחרת, ושוב לא נהיה רודפים אותך ולא תהיה אתה רודף אותנו, אלא נהיה אנחנו בך ואתה תהא בתוכנו. הרגיש חזקל כיצד התגרותו בהשגחת עולם מעבירה רעד בכל החפצים הקטנים שעל השולחן לצדו, וחישב מעשיו בין נסיגה להתקפה כל עוד שותק האלוהים, עד שאמר אלוהי הראה לי נפלאותיך. ענה לו קול אביו, לא סיפקו בידך אותיות שמילאתי בספר ועדות החוש שנתתי בעולמי. ענה לו, העיקר חסר מן הספר, והחוש שנתת מנסה לסתור אותיות שבראת, ואחריו האותיות באות לאסור על החוש. אמר לו אלוהים, אם אתה מתעמר בי ובדברי ומתגרה בהנהגתי את העולם, הרי אני הולך ומחזירו למים. אמר לו חזקל, קדמה דרך ארץ לתורה נאמר, ולא נאמר מפורש דרך פשט קדמו מים לעולם, ואם אני עומד ומתעמר בך ומתגרה בהנהגתך את תורתך הרי אתה הולך ומחזירה לדרך ארץ. אמר לו אלוהים, לא כך היה עליך לענות אותי, היה לך לומר כעבדי איוב, ידיך שמת למו-פי, איך אדבר ואיך אענה, הן קלותי מה אשיבך, לא אוסיף.

וילך אלוהים כאשר כילה לדבר עם חזקל, וחזקל עודנו יושב במקומו, נזכר ומתבונן בחתימת עיניה ושפתיה של אשתו, ומתפלל כי רעם הקולות לא משך אותה מתוך שנתה, והרי לפעמים באשמורת שניה של לילה הוא לוחש באוזנה מילים שלוחות כאיילות והיא מתעוררת. אמר בקיצור ובזירוז כל הברכות שעל המיטה והתחיל בהריני מוחל לריבונו של עולם שהקניט אותי בין בשוגג ובין במזיד בין באונס ובין ברצון בין בדיבור ובין במעשה בין בגלגול זה ובין בגלגול אחר ולא יענש שום אדם או אלוה בסיבתי, והמשיך במה שחטאתי לפניך מחזק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחולאים רעים והאיר עיני פן אישן המוות והשכיבני לשלום והעמידני לשלום והסר שטן מלפני ומאחורי ובצל כנפיך תסתירני ברוך אתה ביום ברוך בלילה כי המלכות שלך היא ומימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל ומלפני אוריאל ומאחורי רפאל ועל ראשי שכינת אל, וסיים בדומו סלה. ונכנס עם אשתו אל המיטה ועצם עיניו וחיכה במתינות עד שתפול עליו תרדמה

משמיים, ושכח כי עליו לבקש בלבו לעורר את אשתו, ולא נזכר כי עליו להוציא הפתקה ממקומה תחת המיטה. ונרדם והיה מכורבל פְּעוּבֵר בבטן אמו ופִּנְקֵס הריק בְּמִגְרַת סוֹפֵר כל אותו הלילה, ולא התעורר עד שלא פתחה אשתו כל חלונות וקראה לו קום עצל לעבודת הבורא, מה לך בן-אדם כי נרדם. ואז התעורר.

הלכה למשה מסיני, פרק שלישי

וילך אלוהים כאשר כילה לדבר עם חֲזַקְלָה, וחזקל עודנו יושב במקומו, נזכר ומתבונן בחתימת עיניה ושפתייה של אשתו, ומתפלא כי רעם הקולות לא משך אותה מתוך שנתה, והרי לפעמים באשמורת שניה של לילה הוא לוחש באוזנה מילים שלוחות כאיילות והיא מתעוררת. אמר בקיצור ובזירוז כל הברכות שעל המיטה והתחיל בהֲרִינִי מוחל לריבונו של עולם שהקניט אותי בין בשוגג ובין במזיד בין באונס ובין ברצון בין בדיבור ובין במעשה בין בגלגול זה ובין בגלגול אחר ולא יענש שום אדם או אלוה בְּסִיבְתִי, והמשיך במה שחטאתי לפניך מְחֹק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחולאים רעים והָאֵר עֵינַי פֶּן אֵיֶשֶׁן המוות והשכיבני לשלום והסר שטן מלפני ומאחורי ובצל כנפיך תסתירני ברוך אתה ביום ברוך בלילה כי המלכות שלך היא ומימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל ומלפני אוריאל ומאחורי רפאל ועל ראשי שכינת אל, וסיים בדומו סָלָה. ונכנס עם אשתו אל המיטה ועצם עיניו וחיכה במתינות עד שתיפול עליו תרדמה משמיים, ושכח כי עליו לבקש בלבו לעורר את אשתו, ולא נזכר כי עליו להוציא הפתקה ממקומה תחת המיטה. ונרדם והיה מכורבל כעובר בבטן אמו ופֶּנְקֶס הֲרִיק במגרת סופר כל אותו הלילה, ולא התעורר עד שלא פתחה אשתו כל חלונות וקראה לו קום עצל לעבודת הבורא, מה לך בן-אדם כי נרדם. ואז התעורר.

ראה אותה עומדת לפניו כל שמונים ומאה סנטימטרים של קומתה ושערה נאסף תחת מטפחת תכלת והעובר אסוף דחוף תחת בשרה ועורה ושמלתה האדומה ובידה מקל מטאטא ופניה מבטאות איזו דחיפות איומה מוזרה ומאחוריה החלון הפקוח מבהיק אור יום. יצא אל מחוץ לשמיכה ומיהר להצטרף אליה בשתיקה לפני שהגיש אל פיו כוס של מים או בָּצֵע של לחם, ושכח ברכות השחר. ראה אותה כולה דחיפות מוזרה זו של ניקיון הבית כאילו הוא תקוף רוחות ולכלוך וזוהמה נסתרת שיש לגרשה ולטהרה בָּמִים רבים וסבון רב ומנות עצומות של אקונומיקה זולה שהעלתה בְּכָל ריח מזוויע חודר נימי נפש שעורר עליו מיצי קיבתו הריקה עד שהקיא פעמיים בשירותים שרגעים קודם לכן היא ניקתה, ואחר ניקה אותם שוב. מצא עצמו מושלך יחד עמה אל תאוות הניקיון, הרגיש אכן תקוף הבית שדים רוחות רעות ואין בידם להעלימן ולהסתירן אלא אם הפכו כל הדברים על פיהם וינערו היטב כל מה שעלול להעניק מסתור רע. השליכו הכריות מן הכורסא, הסירו סדינים מן המיטה, פתחו כל המגירות, שלו ושלה, והשליכו תכולתן, עברו מהר בין הקומות של המקרר וארונות האוכל וכלי האוכל, העבירו מטלית על המדפים הדלתות, הזיזו שתי מרצפות שאינן קבועות למקומן והשאירו במקומן אותו פער נתעב ברצפה בציפייה שימלאו אותו לפני שיוולד הילד וודאי יפול שם או תיפול. ולא פתחו כל הזמן הזה הדחוף חדרו חדר קריאתו הקטן לא היא לא הוא.

הרימה הכיסאות על השולחנות, ניער את השטיחים בחוץ והניחם באוויר על חבל הכביסה, את הבגדים שנשרו על הרצפה העלו על המיטה, ומילאו דליים מים שופכים אותם על הרצפה, שבים וממלאים במים ושופכים, לאורך ולרוחב חדר שנתם, חדר השירותים והמקלחת והמטבח, שוטפים ומקרצפים. ולבסוף הקדימו בואו של פסח קודם ליל ארבעה-עשר שלושה שבועות והתחילה היא מגעילה כלים ומחפשת בנוצות חמץ, וביקש חזקל לומר לה פסח זה נעשה ביעור חמץ איש איש בגופו נעבור איש אישה כל אחת כל גופה בנר ונוצה נתחיל מפתח הפה והנחיריים ונמשיך ונעמיק. ובמקום אמר לה תני לי הנר והנוצה ואחפש חמץ ואבדוק בכל החורין והסדקין ובכל מקום שמכניסין בו חמץ, ולא אָקוֹץ בבדיקתי אף על גב שיש בכך טרחה גדולה, ואשמח כי כתלי הבית לא עשויים אבנים קטנים, ואם היו בנויים אבנים קטנים היתה עלי טרחה כפולה

ומכופלת ולפום צַעְרָא אַגְרָא. והוסיף ואמר את תעייני היטב בכל הבגדים בכיסים שלהם אולי הנחנו בהם חמץ, ואפילו על הספק צריכה את לבדוק ולראות. ובירך בלבו על ביעור החמץ אשר קדשנו במצוותיו וצונו על ביעור חמץ, וביקש בלבו כי התכוונה אף אשתו ויצאה יחד עמו ידי חובתה, והתחיל מכבד כל החדרים, בודק את החמץ לאור נר אחד של שעווה, ולוקח עמו קערה שנתן בתוכה חתיכת לחם וסכין כדי לחטט בה בחורין וסדקין, ושכח לתת עשרה פתיחי חמץ בזויות הבית קודם בדיקה כדי שימְצָאם ויבְעָרם. ואף הניח בקערה הנזכרת מעט מלח, והטעם שזכר מדברי החכם לפניו בבן איש חי פרשת צו דְהַשְׁטֵן וגוֹנְדָא דִּילָהּ מתקנאין במצוות בדיקת החמץ הרבה, ולכן מוליכין עם הבדוק מלח, לדחות המשטינים והמקטרגים, על-דרך שאמרו בהשמת המלח על השולחן, ועוד טעם אחר זכר דעושין כן לְסִימְנָא טְבָא שנוכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה ושנה החמץ ולהבעירו, דְהַמְלַח הוא סימן לקיום דכתיב בספר במדבר חוק עולם ברית מלח עולם היא לפניו לָךְ ולזרעך אתך, משמע ברית מלח דבר המתקיים.

וכשסיים הוא באיסוף החמץ, וסיימה היא בבדיקת כל הבגדים ופנתה לסדר המזון ישר אל הקיר הרגישה כי מונח תחת לו דבר מה, הרימה ומצאה אותה פתקה שכתבה גוֹרְגִיָה ושאלה לבעלה מה זה, והוא אינו עונה לה, והיא קוראת ואינה מבינה לְמִילָהּ, מקפלת ושמה בכיס ימין של מכנסיו. ואחר כך לא עשו מדורה גדולה בתחתית בניינם להבעיר החמץ, כי חששו לקדושת השבת של שכניהם, ומלמל לעצמו שלוש פעמים פֶּל תְּמִירָא דְאֶפְא בְרִשׁוֹתֵי דְלָא חֲזִיתָהּ לְבִטְלַ וְלִהְיוּ כְּעַפְרָא דְאֶרְעָא, והבין לעומקה מילת חמירא שכוללת כל סוגי חמץ, ועשה את החמץ הפקר שאין לו רשות בו. והחליט שמעתה יצניעו החמץ שנשאר להם בעבור אכילתם עד בוקר שלפני ערב פסח שלושה שבועות, אזי יעשה ביעור, ובינתיים לא יקנה חדש, ואמר לאשתו היכן נמצא לנו גוי קדוש למכור לו כל החמץ שצברנו במשך שנה שלמה, אולי לבית צפפא אנחנו הולכים, יש לי שם קרובים רחוקים, לא ראו פני זמן רב, אולי יקנו ממני חמץ של השנה הזאת ושל שנים רבות לְעֵבֶר וְלְעֵתִיד. ואחר פיזרו בכל ביתם מלח, והיתה חושבת אולי גם תפזר אורו ותרמוזו כאילו התחתנו מחדש, ולא פיזרה.

כל גופה הותש מן המלאכה הכבדה ונכנסה למיטה לנום מעט שנת צהרים חביבה, והוא הלך אצל חבל הכביסה להחזיר את השטיחים ומצא אחד מהם נפל ונח על חבלי כביסה שבקומה למטה מהם. וכמעט אפשר היה לחשוב שבעצמו הפיל את השטיח, גם התעניין קודם בזקנה זו החיה שם למטה מרצפתם ולא יוצאת את דירתה, רק נכד אחד בא לבקרה בשתיקה, גם שמח כל כך להשתחרר מן הבית הצר, קוביה של שבעה מטרים על שישה, הספוגה בריח הנורא של חומרי הניקוי הארורים. ושלח עצמו לדפוק על הדלת שלמטה כדי להשיב אבדה לבעליה, וירד במדרגות שלוש עשרה מדרגות שתיים פעמים, מתקרב אל ריחות בישול של אוכל זר ואל ניקיון אחר, שאינו מוכר, שאשתו וודאי היתה קוראת לו לכלוך. ביקש להתרחק מעט כדי לראות עצמו טוב יותר ונקש בדלת, ומשלא שמע צעדים קרבים צלצל בפעמון, נזכר כי אין על ראשו כיפה למרות שהתחייב פעם לפני בוראו כי בשבתות בהן אינו הולך לעבודה, בהן נמנה הוא בין יושבי הבתים, יניח כיפה על ראשו לקדש הזמן. ואמר עוד בלבו אם עבדנו וניקינו והפרנו מצוות שבת המנוחה בעבור מצוות חג המצות מה יועיל שלא אצלצל ולא תיפתח הדלת, אם סלח סלח ואם לא סלח לא יסלח.

ומתוך אותה מחשבה עצמה ואותו תירוץ שתירץ לעצמו, כשראה והריח אחר כך בפנים הדירה את המרק שסעדה ממנו הזקנה לא שאל אותה האם כשר האדום האדום הזה אלא ביקש בלבו שתציעה לו מעט ממנו, ולא היסס לאכול כשהציעה וקיבל עליו לאכול מן האוכל שלה, אומר

לעצמו, אם אני סועד עמה על שולחנה כאילו התחברנו באמת בנימי נפש, כי השולחן הוא מזבח והאוכל זבח, והוא הופך זרים מחוברים, ואם אני אוכל אוכל זה שבא מעולם אחר ובושל בידים אחרות, הנה מעט מן העולם הזה נכנס בתוכי והופך חלק גופי וכבר אני שייך לעולמה, וודאי גם היא שייכת לעולמי, וחייב אני להתחיל לחבב מעט מעולמה זה שאינו מוכר לי. ובינתיים נפתחה הדלת והזקנה הביטה בו בעיניים גדולות ושאלה אותו בחיבה גלויה תי גוֹבוֹרִיש פֶרוֹסְקִי, וראה בעינייה היפות כי דומה הוא לבנה.

הסביר לה כי אינו יודע לשפה זולת העברית, והתאמצה היא לשמוע לו ולהבין, סיפר על השטיח שנפל, וכשראה שאינה מבינה הלך אל חבל הכביסה שלה והביאו, והיא חייכה. הציעה לו ברוסית לשמוע עמה מעט מוזיקה, ואף על פי שלא הבין הנהן והיא הפעילה את הטייפ שהיה מונח על השולחן וצחקה. צחק אף הוא. שאל זמרת רוסייה, והנהנה אומרת נַיִט נַיִט, לא פרוסקי, זאת ספֶה רֶטרו, והיא מְלֻדְבֶסְקִי יֶאזִיק, שרה בלשון מולדוביה הישנה, גו ווֹרְבֶסְק מוֹלְדוֹבְנֶשְׁטִיה. ישב עמה וזכר להוריו שלא רכשו טייפ, וכשהיה השכן מלמעלה מתחיל לשמוע את המוזיקה שלו בשעות המאוחרות של הלילה, הרבה קסטות של אֶלְרִיזֶאלי וסְלִימָה פֶאשא והאחים צֶאלֶח וְדֶאוד אֶל-פֶנוֹנְתִי, ומעט פֶלְפֶל גוֹרְגִי וסְלִים אֶל-נור ואֶבְרָאָהִים סֶאֶלְמָאן ואֶימָאן, היו פותחים הוריו רחב את כל החלונות ואת הדלת אל החשכה וצועקים לו שיגביר קצת שיתן קצת גם להם מן העֶסל והפֶצֶל השלובים יחדיו, ומתרווחים בכסאותיהם, פושטים רגליים וזרועות ומאזינים. וכשהיה בן עשר הציע להם אולי יקנו טייפ, ישקיעו בו כספם, ילך יקנה להם, וכמה קסטות ירכשו לשמוע גם הם, בביתם. אבל אמרו לו כך אנחנו, מן החלונות מן השמיים מן הרחובות באים הזיכרונות, מן החוץ, ואיך נהנה אם נשמיע לעצמנו את המוזיקה ונשמע אותה לבדנו בבית הסגור, עדיף נשורר לעצמנו השירים בשקט הלב ונמתין למתנות שכן.

ובא אליהם שכן אחד מצרי ששמע קריאותיהם בלילה ואמר אשמיע לכם מעט לֶילָא מוֹרָאד שלנו, ומעט אֶיֶסְמָהָאן שלנו, להמתיק את הזמנים, ושכן אחד מרוקאי בא ואמר אשמיע לכם מעט זוֹהֶרָה אֶלְפֶסְיָה שלנו, ומעט סֶאֶלִים הֶלֶאֶלִי, ומעט רבי דוד בוזגלו, איך תהיו מתרגשים מזילים דמעות. ולא היו עונים, רק לוחשים לעצמם פעם כשסלימה פאשא היתה הזמרת הגדולה ביותר בכל עיראק, מצפון ועד דרום, לא שמענו כלל על זוהרה אלפסיה, מי היה צריך זמרות אחרות, מי נתן לבו להקשיב ללילא מוראד. אותן הכרנו כאן, ולנו היתה סלימה המוֹטְרִיבָה שלנו, מוֹטְרִיבָה עִירָאקִיָה, ושוב היו מספרים לחזקל זוכר אתה איך פתחה דלתות לאלרִיזֶאלי, בלעדיה לא היה דורך כוכבו, ואיך נישאה לו אחרי שעזבנו כולנו והתאסלמה, או קודם שעזבנו כבר התאסלמה, איך יכלה לעזוב את השירה לבוא לכאן אל השתיקה, חייבת היתה להישאר, ואנחנו שמענו אותה מרחוק נצמדים למקלטי הרדיו, גם בכינו במותה, ואז סיפרו שוב על אלרִיזֶאלי, איך הוא מת, אולי נרצח, אולי בגללה או למענה, כבר שכח.

הרבה חוץ היה בו כל השנים בְּחֻזְקֶל, מעט בית זכר, מעט פְּנִים, ובילדותו היה הבית פתוח, החלונות ביקשו מעט אור להכניס, מעט אור להיכנס, והדלת פערה פיה אל מעלה המדרגות הארוך העמוק לשמוע אנחות השכנים בעלייתם שבע קומות אל דירתם החשוכה, לשמוע הרבה שלומות שנזרקו פנימה מן העולים והיורדים. והיא הזקנה הזאת מן החוץ שכבר שכח מעט, מן הפְּנִים שלה הסגור, מזכירה לו סבתו, מתעקשת לומר כי לא מרוס באה, ממולדוביה היא. וזקנה זו לפניו, אינו יודע כמה ילדים לה וכמה נכדים, נראית לו בודדה בישיבתה גולה לבד בְּסֻלּוֹן שהוא גם פינת אכילה עם הטייפ הישן וקערת המרק לפניו. גמר מנת מרק שלו וחשב לצאת לפני שיבכה עליה ועליו ועל אמו וסבתו, אולי יבטיח כי יחזור עוד בזמן אחר, אולי לא יקיים למרות רצונו. וכשעברו

בו כך המחשבות נכנס הנכד היחידי שהיה רואה פוקד אותה סבתא, ושמע אותו קורא אותה באבן־שקפה בְּטִיָּה, ולא הבין אם המשך דבריו בעברית או רוסית, אמר לבו אאזין מעט לדיבור הנכד, וכשדיבר עוד ומילותיו העבריות גרוניות פתאום חשב, לי אין עיין כזאת כפי שיש לו, אין לי חייית כזה, אולי לאבי היו, כמה זר וודאי נשמע קולו לסבתו, מאין רכש את מבטאו החדש, מי שכניו עכשיו. הנכד נשאר יושב אצל הזקנה מחצית היום וחזקל נטל ממנה שלום ויצא לחזור לביתו.

עלה במדרגות עם השטיח תחת זרועות ושמע שעון מעורר מצלצל מאחת הדירות, הרהר מישהו עומד להקיץ, ועוד רגע יפקח עיניים ויתגבר כלביאה ממנוחת היום הקדוש לעבודות יום יום. סגר אחוריו דלת הבית כאילו נמלא פחד מצילצולי אותו שעון וליאות גדולה תקפה אותו עד שחש כי אין הוא יכול לעמוד על רגליו והסיר נעליו ונכנס בצד שלו אל המיטה ונרדם מיד לשינה חסרת חלומות. כשהתעוררו שניהם יחד אכלו סעודה אחרונה בין שבת לחול ומיהרו לחזור לישון מתמוטטים לישון. הלכה היא לישון ראשונה, והוא נשאר אחריה לחפש בכיס מכנסיו שהניחה על כיסא את הפתק, והכניסו שוב בכיס שמאל של מכנסיו, והניחם על מכנסיה. ובאמצע הלילה התעורר לכמה רגעים, ערנות בלתי מוסברת התמלאה בו, ואז צעקה רחל מתוך שנתה, צעקה קצרה שהתרככה בסופה, ופנתה אליו בעיניים עצומות, אומרת בלי רעיונות כל כך הרבה רעיונות תעשה מעשים, והוא אומר לה הן, בסדר, אעשה, רושם את מילותיה במחברת דקה שהניח לצד המיטה. חייכה עדינות לעצמה, ולפני שחזר ונרדם שמע אותה ממלמלת במהירות משפט שבערב המחרת יצטרף אל תוך שירו הראשון שיכתוב, חשב לעצמו לפעמים אנשים מדברים כל כך הרבה בלבם, אולי בגלל השתיקות המרובות החולפות ביניהם, מנהלים שיחות ארוכות בתוכם עד שכאשר באה השעה לדבר עם אדם השני הם כבר בטוחים שאמרו כל מה שהיה עליהם לומר ומתחילים מן הסוף, ואין מבין להם להמשך בלא התחלה זו, ומבעבע בהם הכעס על שאין להם מבין, והם צועקים או שותקים. כך רחל לפניו, כבר שבעה משתיקתו, והוא יודע כי יש דברים רבים שהיא חושבת ואינה אומרת לו, אומרת על לבה, מפחד עצבותו וברירתו. והוא יכול להקל עליה, לפתוח עמה בשיחה על אחד הדברים הנשתיקים ביניהם, אבל אינו מוצא בו כוח להיות ראשון. וחזר לישון.

וביום המחרת, יום ראשון של שבוע, אחר שקמו והלכו איש איש למקומו ומילאו זמנם במלאכות הגוף, ביקר אותו החבר שהניח אצלו ספריה של חביבה פדיה ומסר לו כי אותה משוררת מגיעה לקרוא מעט משירתה בשעת ערב של אחד בתי-הקפה בעיר, תמול-שלשום הקרוי אחר ספרו של זה הסופר הגדול ש"י עגנון, הלא הוא שמואל יוסף צ'אצ'קעס מחכמי האשכנזים, ואולי זכרו המילים מן הפסוק המצוי בספר רות פרק ב' דברי בועז ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל-עם אשר לא-ידעת תמול שלשום. והסביר החבר כי הוא בית-הקפה מצוי ברחוב משה יואל סלומון אך הכניסה אליו בסמטה מאחור, ומעט התרגש חזקל אותו היום וחייכה את הערב שיבוא, שיראה כיצד נראית זאת ששרה את לבו ופדתה אותו מגלותו, האם מכסה היא את ראשה, האם גלויה, האם צעירה, האם הרבה שנים בגרה. והגיע לבית-הקפה לבדו בלי לומר לאישתו מה מעשיו בשעות האלו האחרות, בהילוך איטי נכנס אל בית-הקפה וגנב מבטים חוששים אל הצדדים, לא מורגל היה ללכת לבתי-הקפה הרבים של נחלת שבעה ומדרחוב בן-יהודה ורחובות סמוכים קינג ג'ורג' ויפו ושלומציון המלכה, לא על כך יוציא את מעותיו, ובאמת בא כשהוא כבר שבע מרבית כרסו ואינו צמא, חשב אולי רק ישתה איזו כוסית משקה אחת להצדיק ישיבתו, ושם מעט כספו לפניו. והניח עצמו על כורסא פנוי, הוציא ספר ממקומו בקיר והתפלא שאין הכיסאות הולכים

ומתמלאים, חשב עוד שלושים רגעים אמור הערב להתחיל ואולי האנשים במרכז העיר רגילים להגיע סמוך לזמנם של דברים ואינם מקדימים, ותהה סביבו מי היא אותה תְּבִיפָה, מה מראה לה, מה לבושה, מה התנהלותה בין זרים. והאנשים סביבו רובם גלויי שער וראש על כן הוציא חזקל כיפה הלבנה הגדולה מכיסו והניחה על ראשו בהפגנה רכה.

הגיעה השעה המיועדת לפניו וראה אין אישה כחביבה פדיה נעמדת לפני המיקרופון, אלא קמה אישה כבת עשרים ומעט שנים ומכריזה על ערב של הקראת שירה שארגנו כמה סטודנטים. התבונן סביבו ואכן רוב אנשים בני גילו, מעט צעירים יותר, מעט מרבים עליו שנים, גברים ונשים שם ובחורים ובחורות, מכריזים על עצמם משוררים צעירים. טעה חברו בתאריך ערבה של חביבה פדיה שנקבע ליום המחרת, מצא אותה כתובה על לוח המודעות, והתחיל מתלבט אם לִיָּךְ אם להישאר. מחד כבר הגיע והוא שם, וההתרחשות יש בה עניין, ומאידך יש בו תחושת זרות גדולה, אינו מכיר לאיש ואיש מן הנוכחים אינו מכירו, ואף אינו מכיר שירה הרבה מלבד חביבה פדיה זו וספר הזוהר וכמה דברי תנאים ואמוראים שנדמים כשירה ושירת הים ושירת האזינו ושירת דבורה ושיר השירים וכמה פרקי תהילים ופיוטים בסידור ובמחזורי החגים ודברי החכם לפניו. אמר בלבו אחכה כמה רגעים ואראה מה טיב המקום והזמן ומה אופי לאנשים, והרגיש כי דרך אותה אישה צעירה שנעמדה לפני המיקרופון וקראה בשמות הקוראים נמשכים חוטים של חיבה בין האנשים. והם חלקם ממהרים לבוא לפניו ומקרבים פיהם אל המיקרופון בקול גדול, וחלקם נחבאים ומסתניגים מעצמם כמה סייגים ומתמהמהים כמה התמהמהויות, והוא ממילא אינו יכול לשוב אל בית-הקפה ביום המחרת. נשאר.

והשירים חלקם טובים חלקם רעים, כמה נותרים באין מובן לכל אורכם וכמה מובנים עוד מכותרתם ואין בגופם תוספת, אבל נשמעות אחריהם מחיאות הכפיים בשווה פחות או יותר. וחשב לעצמו, אולי גם אני אם אצרף שורות ששמעתי בתפילות ופסוקים שאני זוכר על-פה, ואחבר ביניהם מעט מילים משלי שיעלו בראשי, אוכל לכתוב דברים צורת שיר ולומר זה השיר שלי. החל משרבט על המפית שהונחה תחת לכוס המשקה שורות מזיכרונו ומהגיונו, נסמך על כוח חרוזים לחזות את העתיד ואת הליכות הלב, ויצאה מלפניו התחלת שיר שקולה היטב כשיריהם ששר בבית הכנסת של הנגיד ואבן-גבירול ורבי יהודה הלוי. היה יושב וכותב ובאמצע חרוזיו קם לקרוא משורר צעיר בן גילו ממש ראה, אולי בשנתיים או שלוש מבוגר ממנו, גבותיו שחורות וסמיכות. קרא שיר על לִיָּלָא וּמְגִינוֹן, והזכיר לפני שקרא כי הדברים מחווה למשורר צופי פרסי או תורכי, לא שם לבו, ששמו גִּילָלֵא אֶ-דִּין רוּמִי, וזאת למד רק כשהסתיים הערב ושאלו, כשקרא לא קלט את שם המשורר שהוא הזר, התרכז בדרך בה היה מבטא את המילים רְפוּת. והמשיך כותב את שירו שלו אחר שחזר אותו משורר לשבת, הכניס בתוכו אותה שורה ששמע מרחל בלילה, לומדים לחיות בשלום לחשה, וניכר בקולה כי היא מספקת הסבר, עם סכין שכבר לא חותך. והמשיך בשורות משלו.

ובסוף הערב בא עם מילים אלו לפני המיקרופון, אחרי שרוב היושבים והקוראים כבר פנו לבתיים והנותרים שתו היטב ושבעו. קרא לאט בהיסוס הקול, והיה צופה קדימה לראות את עיני הנוכחים ואת עיניו אותו אחד בעל הגבות המחוברות. מחאו לו כפיים כפי שמחאו לאחרים, וכשהכריזה אותה אישה צעירה אחריו על סוף הערב מחאו כולם כפיים זה לזה, ופנה אליו אותו משורר שהרשימו, גילה כי שם משפחתו מצליח, שאל לשם משפחתו וישב עמו. הסביר אותו משורר, שהיה מן הסטודנטים הפוקדים את העיר ירושלים לשנים אחדות, כי בייחוד אהב שורות חמישית ושישית בשירו של חזקל, שם אמר אני ביחד עם אחי המת עברנו דרך ארוכה, ונפנה אליו

לשאול מי הוא ומי אחיו ומתי מת ומה סוד אותה דרך. ופירש לו חזקל כי חי אֶחיו, ולמעשה שני אֶחיו, וזה שיר ראשון אותו כתב, ואינו יודע את הדרך ואיה היא, רק מרגיש עייפות אז מניח וודאי עברה דרך אשר עייפה אותו, ואולי שכח כבר מה יחד היה באותה דרך. ואותו משורר יושב עמו לְשולחן המתנוודד קמעה, ולפעמים נתפסות ידיהם יד בזרוע, זרוע ביד, כשרוצים לחזק או להדגיש דבר מה, וקירבת מגע כך לא חש מאז ילדותו מוקדם וחיבוקי הוריו כשהיה פוחד, אולי בפעם האחרונה חש כך כשישב עליו אחיו שגר עמו בבית הוריו שלוש שעות תמימות להוכיחו את כוחו, שלוש שעות הכחיל את אט ועשרים רגעים אחרונים עצר נשימתו בכוח עצמו כדי להוכיח אחריו כי אם אין הוא קם מגופו נשימתו אובדת ונשימתו עוזבת את הגוף.

שלוש שעות ישב עליו אחיו שגדול היה ממנו בארבע שנים ואולי עשרים אלפי גרמים, עד שנחנק ממש ונעשה כחול אפל ועמד להתעלף או התעלף ממש, ואז חזרו הוריו אל הבית וקם אחיו, והוא הלך והסתגר בחדר השירותים והמקלחת. וכששאלו הוריו לשלומו בעד לדלת אמר טוב יבש ונשם לאט והביט בזעם במראה מקרב גבינו ונושך שפתיו בשיניו הצפופות. ושתה הרבה ממי הברז עד שהניח עצמו על הרצפה להתבונן בתקרה וסדקיה ולהתפלל כי תיפול עליו התקרה עכשיו כשהשכן המכוער מתקלח מעליו ומשמיע קול שירתו, כך שניהם ימותו ברגע אחד, זה הגאוותן המכוער והוא שלא נותר לו חלק גאוותו או יופיו. ואחר שעה יצא ושתק לפני אחיו שלוש שנים, שנה על כל שעה שישב עליו, ולא דיבר עמו אף בזמן שבעה על אביו. ורק שנתיים אחרי מות אביהם אמר לו שלום ראשון בלי שנתיישרה דעתו.

וחזקל סיפר לאותו משורר סיפור אחיו, שני אחיו הבכורים, וסיפור הוריו המתים, ולא ידע למה נמשך הוא לספר כך סיפורו לפני הזר הזה שהיה מניח מדי כמה רגעים את כף ידו בהשתתפות על כתפו של חזקל, והוא מרגיש צמרמורת משונה ואומר בלבו שמע ישראל שמע ישראל, לימיני מיכאל ולשמאלי גבריאל. ואחר אומר עוד לעצמו, אנא אלוהי, אלמד זכות על אחרים קודם שהם מלמדים זכות עלי, שלא יאמרו עלי אני אהבתי תלויה בדבר כאהבת אמנון לתמר שלא היתה אהבה, אלא יאמרו עלי אהבתי אינה בטלה לעולם כאהבת דוד ויהונתן שהיתה אהבה. והסביר לאותו משורר במשפטים שלא הבין בעצמו, כל חייו היו משא ומתן בין כוח ההידבקות לכוח ההידחקות. ושאל המשורר בין כוח ההידבקות אל הפנים וכוח ההידחקות מן החוץ, וענה חזקל לאו, או לאו דווקא, לעיתים כיווניהם היו הפוכים ואין חוזה ביניהם אלא כל צד מושך ומשנהו מחזיר. הביט בו מבט אחרון, וחשב לעצמו כי גם הוא עיראקי, אך היה נבוך לשאולו, ורק הזהיר עצמו בלבו אם אני ממשיך לשבת כאן עמו אני אוהב אותו יותר מכפי שאני אוהב את נפשי, ואיני שופט לתחושותיי. וחזר לביתו בשעה הסמוכה לזריחה ורחוקה מן השקיעה, ונכנס אל המיטה בלי להוריד את הכיפה מראשו ובלי לומר קריאת שמע שעל המיטה, מקפיד לא להעיר את אשתו, והתעורר מוקדם בבוקר לעבודתו כאילו שבע מן השינה והלך.

והתחיל כותב שירה דו-לשונית טרם השינה בעברית ובשתיקה, אומר שפה היא בית ומוות טוב ורע, מלאות וחלל, וכאשר מקום אחד בלשוני מתמלא מקום אחר מתרוקן. וביקש ללמוד הרבה שפות, כל שפות אבותיו, לחזור להתבלבל ביניהן כפי שהתבלבלו חכמי הזוהר, ישוב אל העברית המקראית והרבנית, אל הארמית הבבלית והגלילית, אל הכורדית ומעט מן האשורית והאכדית והשומרית, ואל הערבית היהודית ושאינה יהודית שדיברו הוריו והורי הוריו, והפרסית והתורכית שמתמיד גבלו בהן. ואמר לעצמו אתחיל לכתוב שירה בזמן העבודה ובזמן האכילה ובזמן שאני בבית בחדר קורא ספרי הקודש ובזמן שאני שותק עם אשתי ובזמן שאני לומד לפני החכם. ואהיה משגן שורות על-פה בראשי ובלילה לפני השינה אעלה אותן כפי שאני זוכרן אל מחברת דקה. ולא

סיפר לאישתו על אותו ערב של שירה ואותו משורר, אלא היה שומר לעצמו הדברים כסוד יקר. אף לא הראה לה משיריו שהחל כותב, אבל היה מצטט לפעמים משפטים מתוכם בדברו עמה, מביט בעינייה לראות האם מבינה היא כי שורה זו לקוחה משיר חדש שכתב אתמול בלילה, ולא משפט שנאמר עכשיו פזיזות על-פה. ואינו רואה על-פניה הבדל. חשב אולי גם היא משוררת נסתרת, ואין היא מתפלאה לשמוע לשון שירה שלובה בלשון יום-יום, הרי זו דרך חייה שנים הרבה. והרגיש חזקל כיצד שולי השירה הם מים רדודים בים, עוד אין הוא שוחה בהם כלל, רק מתהלך איטי או מתפלש בתוכם, עוד הוא משתהה, עוד יכול לפנות בדרך אחרת, דרך אחור. ופנה אל אלוהיו בתפילות כותבים וסופרים ומשוררים, לחש אני בנף עבדך אֶזְהָר מַעֲשׂוֹת ספרים הרבה, אין קץ להג והרבה יגעת בשר ואצבעות לפניך אין טעם. ואין בי קנאת סופרים לפניך, היו לפני משה שכתב תורה מראש ועד סוף, ודוד שכתב תהילות, ושלמה שכתב שיר השירים משלי וקהלת, והיה עזרא הסופר לפניך, ואסתר ומרדכי ששלחו לפני העם ספרים ומגילות, ויהודה הנשיא שהשלים משנה, וסופרים הרבה היו בעברית וארמית וערבית ושפות קדושות אחרות, וכולם מקומם לפני ואני אחרון בשורה זו של סופרים, ואין אני סוגר את ספרי ואין אני מוציאו לאור אנשים אחרים אם תיתן לי סימן של איסור. וידוע לי כי כל דברי חכמים ובעלי אסופות נתנו מרועה אחד, על כן אבקש יום יום למצוא דברי-חפץ ולכתוב דברי אמת ולאזן ולתקן משלים הרבה לפניך. אני אדם ומילותי הבל ודפים של נייר עולים באש, וידוע לי כי לפניך דור הולך ודור בא והארץ עומדת, לראשונים אין זיכרון וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זיכרון, רק לך הזיכרון ורק מלותיך בספרים מתחדשות לבקרים יום יום בקריאתן ונשמרות מדור ראשון עד דור אחרון ואין שוכח אותן עד נעמוד כולנו לפני כס המשפט כסא מלכותך ביום הדין והמלכות. לך החסד, הממשלה והספרים, ואנחנו קבצנים, אנחנו נתינים, אנחנו הקוראים בספרים. משה, דוד, שלמה, עזרא, אסתר, מרדכי ויהודה כתבו ונכתבו ברוח הקודש ולפיכך דבריהם נצח, ואילו אני כותב ברוחי שלי ולפיכך דברי אינם מתקיימים ואינם מתקבלים ואינם משתמרים ועם שבאו הם נעלמים, ועוד דור או שניים הרי הם נמחקים ואני מת ואתה לנצח חי ודבריך גלויים.

הלכה למשה מסיני, פרק רביעי

והרגיש חזקל כיצד שולי השירה הם מים רדודים בים, עוד אין הוא שוחה בהם כלל, רק מתהלך איטי או מתפלש בתוכם, עוד הוא משתהה, עוד יכול לפנות בדרך אחרת, דרך אחר. ופנה אל אלוהיו בתפילת כותבים וסופרים ומשוררים, לחש אני בנף עבדך אֶזְהַר מְעֵשׂוֹת סִפְרִים הַרְבֵּה, אין קץ להג והרבה יגעת בשר ואצבעות לפניך אין טעם. ואין בי קנאת סופרים לפניך, היו לפני משה שכתב תורה מראש ועד סוף, ודוד שכתב תהילות, ושלמה שכתב שיר השירים משלי וקהלת, והיה עזרא הסופר לפניך, ואסתר ומרדכי ששלחו לפני העם ספרים ומגילות, ויהודה הנשיא שהשלים משנה, וסופרים הרבה היו בעברית וארמית וערבית ושפות קדושות אחרות, וכולם מקומם לפני ואני אחרון בשורה זו של סופרים, ואין אני סוגר את ספרי ואין אני מוציאו לָאוֹר אֲנָשִׁים אַחֲרַיִם אִם תִּיתֵן לִי סִימֵן שֶׁל אִיסוֹר. וידוע לי כי כל דברי חכמים ובעלי אסופות נתנו מרועה אחד, על כן אבקש יום יום למצוא דברי-חפץ ולכתוב דברי אמת ולאזן ולתקן משלים הרבה לפניך. אני אדם ומילותי הבל ודפים של נייר עולים באש, וידוע לי כי לפניך דור הולך ודור בא והארץ עומדת, לראשונים אין זיכרון וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זיכרון, רק לך הזיכרון ורק מלותיך בספרים מתחדשות לְבִקְרִים יוֹם יוֹם בְּקִרְיָאֲתָן וְנִשְׁמֵרוֹת מְדוּר רֵאשׁוֹן עַד דוֹר אַחֲרוֹן וְאִין שׁוֹכֵחַ אוֹתָן עַד נִעְמוֹד כּוֹלְנוּ לִפְנֵי כֶסֶם הַמִּשְׁפָּט כִּסֵּא מַלְכוּתְךָ בְּיוֹם הַדִּין וְהַמְּלָכוֹת. לך החסד, הממשלה והספרים, ואנחנו קבצנים, אנחנו נתינים, אנחנו הקוראים בספרים. משה, דוד, שלמה, עזרא, אסתר, מרדכי ויהודה כתבו ונכתבו ברוח הקודש ולפיכך דבריהם נצח, ואילו אני כותב ברוחי שלי ולפיכך דברי אינם מתקיימים ואינם מתקבלים ואינם משתמרים ועם שבאו הם נעלמים, ועוד דור או שניים הרי הם נמחקים ואני מת ואתה לנצח חי ודבריך גלויים.

כך התפלל חזקל לפני האלוהים בתפילת סופרים, ואחר-כך חזר לכתוב במחברתו הרזה את שירתו החדשה ונרדם על המיטה. ועתה כשהוא ישן שינה ישרה, לאחר שקראנו הרבה במחשבותיו והליכותיו, נעצור מעט את שטף התקדמותו הרגילה של הסיפור כדי לספר ברחל היא ציחלה, שנותרה ערה על המיטה בעיניים עצומות, כמדי לילה, ונגלה כי גם היא החסירה הורים בגיל צעיר ולמדה אצל החכמה אשתו של חכם עובדיה הצדקת סימה. כי אף-על-פי שאמורה ממשלת עולם לעבור לידי הנשים יחד עם חזרת השכינה הנקבית בקרבת דור או שניים, כפי שחזו בסתר חכמי הזוהר בני חבורתו של הצדיק הקדוש הנורא רבי שמעון בר-יוחאי שיתרחש בשנת חמשת אלפים שמונה מאות ושלוש עשרה שנים לבריאת האישה, עדיין ממעטים כותבי הימים והזמנים והסיפורים לתאר קורותיהן של נשים ומעדיפים על פניהן קורות הגברים, וכך נהגנו אף אנו עד כאן. ועתה נתקן ונחזור אל ימיה הראשונים של רחל, ואל ימיה עם חזקל בנישואיה, ואל שעותיה עתה בהריונה כשהיא חשה כי דרים שניים בבית גופה, אחד בתוך ביטנה ואחת בכל החללים והמלאים האחרים. ומתפלאת היא איך לא הזהירוּ קודם להריון שלא תהא חושבת הרבה על תנועותיו בתוכה, בטוחה היא עכשיו אם תתרכז בלבה בתחושות גופה בְּעֵלוֹתָהּ לִישׁוֹן תִּשְׁתַּגֵּעַ, תחשב כל תנועה האם זו באה ממנה או מן הילוד. ואף התחילה מרגשת כי הוא הגוף שבתוכה יונק את פטמותיה מפנים גופה, וכך היתה רואה אותן מכונסות פנימה פעמים רבות, וחשבה כי הרגישה את פיו הנאחז בהן חוזר ונאחז וממצמץ, פיו קטן ושפתיו אינן חזקות אך פטמותיה חשות כי הן תפוסות בהם היטב בלי הרפיה. שדיה תפחו וגדלו מאוד מראשית ההריון עד כי חשבה אולי תהא כאחת השדות, ואחר הלידה תושיב את ילדה קשור על גבה ותשליך שדיה אחר מעבר כתפיה להניקו והיא בינתיים צופיה הליכות זמנה וביתה ואינה נותנת אליו דעתה.

רחל חושבת מחשבות מעין אלו ועינייה סגורות, ואילו חזקל כבר שקוע בחלומות שאין בינם לבין סיפורנו דבר, ועל כן נבקש מן הקוראים הגברים המבקשים מן הסיפור להמשיך בדרכו של חזקל כאילו אין רחל בעולם להתרצות וליזכור כי עתידות נשים ליטול ממשלתו של עולם מידו, בין ברצונו הגברים ובין שלא ברצונו, ועתה עלינו לְתַקוֹן יחסינו עמן ולסגת ממנהגי אדנותנו. והרי נאמר במדרש כי כבר מְדַפְקוֹת הנשים יחד עם השכינה הנקבית על שערי ממשלת עולם והשער עומד להיפתח, ואין אתה ממתין עד פתיחתו כדי לתקן את דרכך, כי טעינו לדחוף נשים לְתַחַתִּית עלילות ולבטלן, ועוד מעט קמות הן ודוחפות מקומנו לְתַחַתִּית, ואינן באות לקחת שלטון בלי זיכרון עבר. ועל כן עלינו להודות במקומן ולבשר בוא ממשלתן הקרב אלינו ולהכריז כי אינו בא לרעתנו או כדי לבטלנו אלא כדי להשוותנו אליהן ותו לא. ואם כך הדבר אולי לא ינהגו כלפינו הנשים אותו מנהג אדנות ארור שלנו, וראיה לכך שכבר כיום אפשר לחזות כיצד הן מתארות אותנו בסיפוריהן, לא רק את עצמן הן מתארות, אלא כותבות על גברים ועולמם ומחשבותיהם, ואינן דוחקות אותנו לפינה צרה. וכך גם עלינו מוטל כאן בסיפור זה, אף על פי שמרכזו בחזקל משום סודו והתגלגלות זמנו בין חכמים, לפנות מקום כבוד גם לסיפורה של אשת חיקו וקורותיה שמשקלם כבד. ונאמר לְהִנֵּה בואנה בשלום ולא תהיה מלחמה אלא אנו מפנים מרצון חלק מקומנו, ולא יהיה לכן צורך בכיבוש נסיגתנו, כי ידוע לפנינו בצדק אתן קמות ודורשות, ועל כן אנחנו קמים ונסוגים.

אבל רחל זאת שבסיפורנו אינה מחכה בוא ממשלת הנשים יום יום, אפילו התרגלה אל ממשלת הגברים כמרבית הנשים, ולעיתים נוטה לבה לחשוב כי בעבורה עדיפה ממשלת גברים מוכרת זאת מממשלת נשים של עתיד שאין יודע מעשיה. היא עסוקה בפרנסת חשבון בבנק ומדפוס במקרה, ועיקר בפרנסתו של עובר בבטנה הצומח לו יפה יפה וגורם לה תשוקות נסתרות לדברי מתיקה ומליחה וחמיצה, רק חריפות היא מגרשת בבושת פה ואינה מעכלת. בתחילת נישואיה לחזקל, זה תלמיד חכם איש עבודה עליו סיפרה לה הצדקת, חששה כי אינה אשת חיל, אינה יודעת לעשות בצמר ככתוב, לא סדינים לא מרבדים, אין שש וארגמן בין מלבושיה, ולא עוז והדר, אינה כאונית סוחר. אחר התרופפו חששותיה כששר לה בעלה השיר באמת ובהתכוונות גדולה, ואז החלה בוחנת לאט לאט את הפסוקים, שקר החן והבל היופי קראה והביטה עצמה במראָה ונזכרה במראָה פני בעלה, בטח בה לב בעלה שאלה עצמה והבטיחה כי תשאל אותו לעת צרה. אם יבטח תגמלהו טוב ולא רע, תפרוש כפה לעני ותשלחהו לשבת נודע בשערים עם זקני ארץ וחכמיה, ואז תצחק אמת ליום אחרון. ואיפה בניה כי יאשרוק, ואיפה בעלה כי יהללה, היא אישה יראת אדוני תפתח פה בחוכמה ובלשונה תורת חסד.

אמר לה חזקל יודעת את למה בא שיר אשת חיל בסוף משלי ובא איוב אחריו, לספר גורלו של מי שלא מצא לו אשת חיל לביתו אלא מוצא הוא אישה כנגדו שאין בה עזר האומרת רק בְּרַךְ אלוהים וְנָמוֹת. ולמה בא שיר השירים אחר איוב, המשיך, לספר לך שאין אתה נואש מאהבה, ואין אתה נואש מן החיים, ואין אתה נואש ממצוא אלוהים. וזכרה רחל הלילה הראשון ונסיגתו ממנה, נגע בה יבש כבזרד עץ מושלך בשממה וברח, נרדם מתנצל. ניסתה לומר לו לְיִלֵּת אֶלְדֵּיִלָּהּ הלילה, וראתה כי אינו מבין לה למרות מה שסיפרה לה סימה כי הוא בן עירה, בגדאדי כמותה, והחליטה להיות מזכרת לו מעט מן הערבית שידעה, מן השנים לפני הליכת הוריה, תדבר אליו מילים ששניהם שכתו. ובלילה הראשון שבא אליה כפי חובתו, אחרי שלושה שבועות וארבעה ימים של ציפיה, אמרה לו יודעת אני כי הגברים תיבות נעולות, כך שמעתי מפי החכמה, אבל איני יודעת עדיין איה אמצא את המפתח, ומה מוצאת אני בפנים התיבה, האם ריק או מלא, לא אדע. אמר

לה גם אני איני יודע איפה הניח המפתח ומי הניח המפתח ומה שכח בפנים, ופרש לישון, משנן לא ברעב ולא בשובע, לא רעב ולא שובע. לחשה לעצמה אמי היתה אומרת אֶלְמֶרָה מְרִי, האישה מראה, אם הוא תיבה אהיה אף אני תיבה נעולה, ומתוכה אשיר. זכרה מעט יידיש מן האולפנא של חב"ד לבנות אליה שלחו אותה דודיה אחר שמתו עליה שני הוריה, ולחשה לחזקל אל תוך שנתו גוזל שלי, אני כמו ציפור שרה, אִיךְ זִינְגְּ וְיֵאָ פִּינְגְּלֶע, כמו ציפור אשיר לך, והמילים נדמו לה מתוקות להפליא כנשיקות, צוף שפה יהודית רחוקה שהתערבבה בגויים צפוניים, פולנים, גרמנים, רוסים ואוקראינים.

נעצבת נזכרה באביה שהיה מכנה תמיד את האשכנזים היידיש האלו, כך כל ימי חייו בארץ ישראל, גם כשכבר למד שחלק בהם אין בינם לבין היידיש דבר, עדיין נאחז ביינוי הראשון שהדביק בהם במעברה והיה קורא אותם היידיש האלו, היידיש האלו. ועכשיו אמרה בתו בת זקונים שלו עליו ועליה בלבה בלשון עצבות של אותה יידיש, העולם הזה לא בשבילנו, דִי וְוֶעֶלְט אִיז נִישְׁט פֶּאַר אונגז, כפי ששמעה נשים אחרות אומרות. אומרת ומתכוונת או לא מתכוונת כי איך אפשר לומר דברים כל-כך נחרצים, אבל באמת לא נותר מקום פנוי בעולם לאביה ועתה איננו. כל ימיו מאז שבא בשערי הארץ הקדושה היה כועס ומתכעס כעס גדול על השבר ששברו בו האשכנזים, עיקר היה כועס על שנתן עצמו להישבר, ועוד לפני ילדיו, ורק לקראת סוף חייו התרכך מעט אותו כעס גדול, לא שינה דעתו אך התרכך מעט, חשב לא טוב כי ילדיו יראו אב כועס ובכעסו מודה בשברונו. וכך שמעה אותו שלושה חודשים לפני מותו קורא לשפת אמו הערבית-היהודית לשון חיבה היידיש של בגדאד, וראתה אותו מוציא זמן עם האשכנזים המעטים בני גילו שהתגלגלו לרחובם, יחד היו נעצבים על מות שפות ילדותם, מספרים זה לזה בדיחות איש איש בלשונו, וצוחקים צחוק גדול בלי שיבינו איש את רעהו, צוחקים עד שבוכים.

ואז מתו האב והאם בהתנגשות מכוניות באחד הצמתים, ומתה עליה גם אחותה הבכורה שהיתה כבת שלושים וחמש שנים באותו זמן, והיא בת ארבע-עשרה סיימה חופש גדול אחרון בביתם, לפני שיצאו ממנו כולם, ונשלחה לפנימיה של חב"ד. ושם גילתה את היידיש, ושמחה ללמוד מעט משפתם של אלו, כי חשדה פעמים רבות באביה אולי אמר היידיש האלו לשון קנאה, וקנאה אף היא, רצתה להיות כאחת מהם יודעת הטוב והרע, ולאכול אותם פירות מתוקים. אימצה לה כאם המבשלת בבית-האוכל בפנימיה, רומניה רבת שנים בשם רבקה, עור ידייה כמעט שקוף, רק שש ספרות אינן שקופות על פרק ידה השמאלית, והעיניים שקופות ממש, עד שראתה דרכן כל עברה בין סבל לשמחה. למדה ממנה שמות בני-משפחתה שמתו, שרה עמה כמה שירים ששיננה על-פה, ולמדה לחבב תפוחי-אדמה ולהכין מאכלים בעלי שמות חיבה, שְׁלִישְׁקֶאלֶאךְ, קְרֶעֶפֶאלֶאךְ, קֶנְעִידֶאלֶאךְ, פֶּעֶרֶפֶאלֶאךְ, גְרִינְוֶעֶלֶאךְ. ומעט מן המאכלים הללו היתה מכינה לחזקל, לעורר בו תאַוֹת בחוכמת נשים עתיקה. אבל גילתה יום יום את קליפתו עבה.

ומעט מסיפוריה של רבקה סיפרה גם כן לחזקל, אמרה כשנולדה לה בת וינקה משד ימין נקבה לה רבקה במחט מלוהט חור באוזן ימין, וכשינקה התינוקת משד שמאל נקבה לה חור באוזן שמאל, ובחורים הניחה חוטים דקים כחוטי הדייגים קשורים בקשר, לפני שתניח בהם עגילים. כך למדתי מרבקה וכך נעשה לבנותינו. לא ראתה את רבקה, שהיתה אומרת לה כמה יפה את רחל, שנים ארוכות, ועתה שמה לב בעצמה כי שיערה יפה יותר בשבתות, גופה מגושם פחות מאז היא נשואה. איך הכירה את סימה שחיתנה אותה, באה יום אחד זאת ונעמדה בפתח האולפנא של חב"ד, קראה לבנות לבוא אליה, הזמינה אותן אל ביתה, ביתו של חכם אמרה, ישירו שם שירים ויאכלו מתוקים. עשר בנות הגיעו. עמדה סימה ילידת פֶס שבמרוקו לפניהן ואמרה אדם מקרב אליו

אנשים כפי כוחו, יש המקרב אליו את ילדיו בני ביתו, ויש המספח אל ילדיו כאברהם עוד גרים הגרים בתוכו ומגיירים כבני ביתו. ובעלי כמו אברהם לפני שהבטיח לו אלוהים ילדים מפרי ביטנו, אברהם כשעוד היה אברם שאין לו זרע משלו ומוצא זרע אחרים ומגיירים להיות שלו. אנחנו כאברם ושרי, ואין בנו מעלה להיעשות אברהם ושרה, ואתם תהיו לנו כנפש אשר עשו שרי ואברם בתוך. סימן חרן אנחנו, ולא קראנו אלוהינו עדין שלך וננדוד ממולדותינו לכנען, בכל דור ודור אנחנו יורדים לדור במצרים וחוזרים חרנה, וארץ ישראל היא מעבר בין שתי הארצות ואין לנו רשות עדין להשתכן בה קבע.

זוכרת צ'חלה איך גילתה סימה יום בהיר אחד על אוזנה, אחרי שהיתה באה לביתם מדי שבוע כמה שנים, אשרי איש הזוכה באישה מבני עירו, ואשרי אישה הזוכה בבעל מבני עירה, ואת יודעת כי אני ובעלי לא זכינו. אשרי איש שתורתו מעירו ופרנסתו מעירו וילדיו ממשיכים אחריו בעירו, ומליציו הם כולם בני עירו, וחזקל זה הבא לפנינו לפני החכם ולפני כשבוע בשבוע יזכה בך אם תיאותי. אני וחכם עובדיה בחרנו לנו להיות מקרבים אל תוך ביתנו אנשים, כדי להיות קהילה קדושה שיש בה מניין תמיד ואמונה תמיד ואור ושמחה תמיד. ועתה אם אתם נישאים, שניים מבני צאן מרעיתנו שניכם כאחד נעשים חלק מאתנו, מביתנו. כמו ילדים תהיו לנו ואין לנו ילדים. ואני שרי אף כי אין בי יופי שרי אמנו, אני שרי עקרה ושכנעתי בעלי לא לקחת אישה אחרת תחת, לקחת לנו נפש בני בית רבים. ואין אברם שלי, חכם עובדיה, כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב, אלא הוא אברם נסתר, עומד במקום אחד ולא מתהלך הארץ לאורכה ולרוחבה, ואין לו זרע תינתן לו הארץ. נענש להיות עקר, ואף אני נענשתי להיות עקרה בגלגול קודם, וכך שידכו בינינו, ואנחנו עושים לנו נפש להיות בני ביתנו ולתקן שבגלגול הבא נהיה נולדים ומולידים, וכבר רכשנו זכויות רבות. אמרה לי חכמה גדולה וצדקת פרחא בת קסר א-סוק, האישה מגדלת את הבעל קודם שהיא מגדלת את הילדים, יש לכם משפט דומה בבגדאדית, אַלְמֶרָה תְאָדָב אַלְרְגֵ'אל, ואין גידול הבעל מצווה קטנה מגידול הילדים, והיא רחל תהיה מגדלת בעל זה חזקל עד שיהיה רועה צאן כאבותינו ומלכינו, רואה יומיום את הצאן, כפי שגידלה היא סימה את חכם עובדיה.

כשקמו אחר שְהַקְנִיָסָה לביתו שהפך ביתם בבוקר שאחר הנישואין והלך לעשות צרכיו, אמר לפני פוזר דעת כי טוב שבכל זאת, גם אחרי הנישואין והיות יחיד זוג, יכול אדם לסגור אחוריו דלת השירותים והמקלחת ולעמוד לבד לפני אלוהיו. וכשראתה איך הוא חש את עינייה בגבו ובבטנו כל פעם שהוא קורא בחדר שנתם או לפני שולחן האוכל, ומתפתל כנחש בתוך קרביו, הוציאה מן החדר הקטן את מכונת הכביסה שעמדה שם, העמידה דרגש במקום ומנורה לקריאה, והודיעה לו כי שם יהא לומד מעומד, ואילו את מכונת הכביסה יציבו במקום אחר, בכמה מרצפות שבין השירותים למקלחת. ונכנס לחדר בשמחה ולא ראה כי אין לחדר חלון ולה אין חדר לעמוד לבדה לפני האלוהים בלי עיניים בגבה ובבטנה. ולא ידע איך היא מרגישה לעצמה כי הגלות עליה למדה בשיעוריה אצל החכמה היא בתוך האלוהים, ואין דרך לבטלה ולקרוב הדרך אל הגאולה. ולא גילתה לו כי חשבה על עצמה ברעיונות המשוררת בת אַנְדְלוֹס קְסֶמוֹנָה בְּנֵת אֶסְמַאֲעִיל אֶל-יְהוּדִי שכתבה ערבית, ובלי שתקרא את שיריה בְּסֶפֶר עמדה מול הראי בשבוע השני שלאחר חתונתם ואמרה: אני רואה עץ רימונים יפה שהגיעה העת לקטוף את פריו, ואינני רואה כי הקוטף מושיט ידו, אינני רואה איך בסכיני הוא משחרר את הפרי מקליפתו, אינני מזכירה את שמו ובדידותו.

כמה חיבבה שירי קודש בילדותה, ולא שמעה איש אומר קול באישה ערווה ונסוג ממנה. עד שהגיעה לכיתה ט', ונכנסה אל האולפנא של חב"ד, ואז כבר עמדה על יפי קולה. אמה אמרה לה פעם אחת, כשרה, כשתגדלי תשירי שירים של אום פולֵ'ת'ום, והיא לא הבינה מה רצתה, מה

שירים של אום כולתיוס בערבית, למה. ואז שמעה דודה אחת מבנות המשפחה בחפלה השנתית באמצע הקיץ מהסה את כולם, עומדת ושרה את אִינְתָא עוֹמְרִי מהתחלה עד הסוף, כשכל זמן השיר היא מנופפת במטפחות, וכל הקהל עונה אחריה אָמֵן ואָמֵן. רק את השיר האחד ידעה הדודה לשיר, ופעם בשנה עמדה ושרה מתחילתו ועד סופו, ובקטעים של התזמורת, בהם עונים הכינורות והקאנון, עצמו כולם עיניים ודמיינו את הצלילים. כשחזרו הביתה ביקשה קלטת של אום כולתיוס, אולי תתחיל ללמוד. ולחזקל אחרי שגרו שבעה ימים בבית אחד שרה את הפתיחה, והתבוננה על פניו, וכשלא שמעה ממנו תגובה נאנחה, איזה מין בגדאדי זה שלא מתרגש מאום כולתיוס, שלא מניד את ראשו למשמע אִינְתָא עוֹמְרִי. אמרה לו באִינְגְלִיזִית שלמדה מרדיו השכנים, אתה יודע, מִי לֹאבְּ הִי סְפִיקְס לִיק סִלְנִס, אהובי אתה מדבר כמו שתיקה, ושקלה אם להוסיף ולהתחנן לפירווי מילותיו אם לחדול.

יום אחד כשכבר התמלא רחמה והיתה מתמלאת בחששות שונים ביקשה לדבר עמו על המיטה. יצא למטבח לקלוף בצל כדי לבכות. יצאה אחריו ושאלה למה אתה בוכה. היה מחשב בלבו כל הפעמים בהם בכה בנוכחותה ולא זכר, ושאלה שנית למה אתה בוכה פתאום. אמר לה הבצל, והבינה כי הוא מציע לה את הבצל שתבכה גם היא. אמרה ולמה הבצל, וענה רעב נעשיתי. אמרה אינך דובר אמת, אמר לה מדבר שקר ארחק ולמה אדבר שקר. אמרה איני יודעת, ונזכרה באיזה ספר גרמני שקראה ובו מסבאה בה מגישים בצלים גדולים ומרובי שכבות, וכולם מקלפים יחד ובוכים, ובסוף כל אחד משלם לפי סך דמעותיו ויוצא. אמר אני נעצב עכשיו בין הבצל לביןך, אכין לנו סלט עם בצל חתוך דק דק, ואז את מוותרת לי על הדיבור הזה. ויתרה ואמרה בינתיים, וראתה שאין לה טוב מלחבק אותה. ראה גם הוא שאין לו טוב מלחבק אותה ולומר לה שתיקה ציווה אותי אבי, ומול שתיקת אמי אחר מותו אני עצמי ברחתי, ועכשיו איכה אדבר. אמרה לו, גם אצלי היו שתיקות, מה אתה חושב רק אצלך, בת גדלתי להורים ומתו, רק לא רציתי גם עמך לשתוק, רציתי פתיחה חדשה. חשבה אולי היתה צריכה להפוך את סדר הדברים, והיתה מציעה לו שיקלפו בצלים יחד, אולי אם הוא יבכה עד סופו סוף יצאו המילים, כל כך הרבה זמן הוא מספר לה לא בכה, מאז ילדותו, אולי יבכו קליפה קליפה עד שיגיעו ללב ויהיו בוכים כל כך בלי כוחות דיבור בנפש.

ועתה, כשקרובים אנו לסיים לדבר ברחל לפרק זה, ומובטח לקוראים כי עוד נשוב לספר בה בהמשך, מבקש שורות אלו לצאת ולהיגלות ממקום גלותו בין המילים, כדי שלא ייחשב בעיני קוראיו כאילו נסתר הוא ואינו קיים, או כאילו יושב שמיים הוא או אחד חכמים קדמונים בני בלי זמן. והנה הוא איש מן האנשים, אחד האדם החי בזמנו ובתקופתו, בן גילו של חזקל שהכירו הכרות של ממש וחיבבו וביקש להעלות על הכתב ימיו ומחשבותיו וכל מה שחלף בינו לבין בני-אדם אחרים. ואף על פי שלא דייק בפרטים במקומות רבים, וחרג מכפי ידיעותיו בכמה הזדמנויות, עדיין חש כי נשאר נאמן לחזקל, והלא אין הפרטים עיקר אלא הכוונות, נוהגים לומר האנשים החדשים בניגוד לדעת הקדמונים. ועתה כשעובר הכותב על שכתב בארבעה פרקים ראשונים אלו של קורות חזקל, מוצא הוא כי עולה בו חיוך של געגועים לאותו איש שכבר אינו פוגשו תדיר בימים הללו. ומוטרד הוא אומנם אולי מרוב צוף מדרשים שעטף בו הסיפור לא יהיה בו הכוח לכתוב על אותם עימותים גדולים המתחוללים, הן בדור זה, והן בדור קודם בין חכם עובדיה לסבו חכם עבדאללה. ואין בקיאה מגורגיה לספר באותו עימות ישן, אולי מלבד חכם עובדיה שהיה אחד העושים באותם קורות, ועוד עימות זה יתגלגל לתוך חיי חזקל ויעשה בהם הכרעות. ואין לנו לשאול בחכם עבדאללה לפי שעבר ופס מן העולם ויארציט שלו מתקרב.

ראשית הכרות הכותב עם חזקל בשיעוריו של חכם עובדיה, אבל רק כששמע אותו מקריא בבית-הקפה תמול שלשום הבחין בדמותו לראשונה, ומאז שוחח עמו שיחות רבות וארוכות ושמע ממנו רבים מהרהוריו ורבות מכוונותיו. ומצד אחד שיחות מרובות מאלו שהיו לו עמו, עם חזקל, השמיט ממהלך העלילה, כיוון שלא היו הן נוגעות בנושאים חשובים, ואף על פי שהיה בהן חן, הודה כי החן רק לוואי הנושא עצמו. ומצד שני מה שלא ידע מעדות ראשונה או שניה של שיחה השלימו מדמיונו, והכל מקורב המציאות בתמונתה ובלשונה. ובמהלך הכתיבה בעודו בלוע באותה אומנות סיפור ידועה, כמה סיפורים התחרו עליו, ומכיוון שלא ידע לבחור ביניהם עשה בהם מעשי שעטנו של שתי וערב מחומרים שונים, וחיבר מה שאינו מתחבר, וכך קיבל עלילות של שדים לצד מעשי בני-אדם, ושאלות של אהבה לצד סוגיות הלכה, ועסק בדברים רבים אשר אינו בקי בהם במידה מספקת.

וכבר פרסם הכותב קורותיו של חזקל מעל כל הבימות האלקטרוניות החדשות המתרבות ברשתות המחשבים, וכתב כי שם המחבר גם הוא חסקל למרות שאינו חסקל, קיווה להתהוות ולהטעות את הקוראים, ואחת החלה שולחת לו מיני דואר אלקטרוניים בהם האיצה בו לחבר לחסקל מעשים נוספים ופרקים נוספים, והחלה שואלת בכל יום לשלום חסקל היוצר ולשלום חזקל הנוצר שיוצרו הולך ומפתל את עלילותיו וגורלו, והיתה סקרנית לדעת מהלכיו הבאים, וכתבה כי יכולה היא ממש לדמיין אותו עם החולצות הלבנות המגוהצות שלו שחלקן מעט דהויות ובאחת כתם צהבהב שאינו נעלם, אך מכיוון שהוא עדיין נסתר מאישתו היא מתירה לו ללבוש אותה, אך לא לבית-הכנסת חלילה בימים של שבת. ואחרים הגיבו בנאצות רמות על כך שלא שירת חזקל בצבא, מעשה שעוד נספר, וביבלו בין חזקל הנכתב לחסקל הכותב, ומה יעשה הכותב, אומנם הוא עצמו דווקא אינו מגנה את חזקל על מעשיו ומבין להם, אבל גם באמת קרו כך הדברים וגם לו רצה לשנותם למען טעם הקהל לא יכול היה. והנה על הכותב להתוודות לפני קוראיו באותן במות כי שמו אינו כשם גיבורו, וכי גיבורו דמות אמיתית הוא ככותבו, אך אין הפרקים אוטוביוגרפיה של הכותב, למרות שהשאל לאותה דמות כמה תכונות משל עצמו. ועוד מקווה הכותב כי לא יזהה חזקל עצמו בתוך דבריו, למרות שכלל לא שינה שמו ושם רעייתו, אולי יהיה נבוך לגלות עצמו בסיפור וכל קורותיו גלויים.

במהלך הכתיבה על חזקל היה הולך כותב השורות ברחובה של עיר ופתאום תוקפות אותו מחשבות חסקל לעורר בו הרהורים על מעשיו ודעותיו, ודמותו של זה הפכה בלתי נפרדת מדמותו של זה ארבע ועשרים שעות ביממה. חלומות חסקל מילאו את הכותב, שלושה שבועות וחודש ימים חלפו מאז התחיל לכותבו, ועוד שלושה שבועות יום-הכיפורים, והוא מסרב להיעלם מנפשו, כמעין דיבוק שאין להוציאו ואין לְמוֹשְׁכוֹ בפתינות שווא, לא באותיות ח"י ולא באותיות אמ"ת. ומצא עצמו הכותב עומד מול חלון ראוה לחנות פרחים, מסתכל וחושב כמה הרבה רחל אוהבת פרחים, כמה אוהבת היא פרחים רבים, והתחיל מריח בהם כפי שהיא מריחה עד שהרגיש בוודאות גמורה שהיא עומדת שם מאחוריו, מרחק בשר לגעת, והתעכב ולא הסתובב קולט מחמימות גופה הממתין אל גופו שהיה פתאום כגוף חזקל, עד שנפנה לאחור מלוא קומתו הצנועה וראה רק דגל מתנופף דהוי תקוע במוט פלסטיק מעל חלון מכונית, ולא דמות אישה ולא גוף אישה. והצטער כי אינו כחזקל הפוגש לרחל יום יום ומקורב ומתקרב לחמימות גוף שלה. ואמר לעצמו בפעם הבאה שיהיה בתמול שלשום יחליף עם חזקל שיחה ארוכה מן הרגיל, ולא באותה קצרנות אין-סוף, וישאל עוד לשלומה של רחל ושלוש תינוק בבטנה.

הלכה למשה מסיני, פרק חמישי

במהלך הכתיבה על חזקל היה הולך כותב השורות ברחובה של עיר ופתאום תוקפות אותו מחשבות חסקל לעורר בו הרהורים על מעשיו ודעותיו, ודמותו של זה הפכה בלתי נפרדת מדמותו של זה ארבע ועשרים שעות ביממה. חלומות חסקל מילאו את הכותב, שלושה שבועות וחודש ימים חלפו מאז התחיל לכותבו, ועוד שלושה שבועות יום-הכיפורים, והוא מסרב להיעלם מנפשו, כמעין דיבוק שאין להוציאו ואין לְמוֹשְכוֹ בפתינות שווא, לא באותיות ח"י ולא באותיות אמ"ת. ומצא עצמו הכותב עומד מול חלון ראוה לחנות פרחים, מסתכל וחושב כמה הרבה רחל אוהבת פרחים, כמה אוהבת היא פרחים רבים, והתחיל מריח בהם כפי שהיא מריחה עד שהרגיש בוודאות גמורה שהיא עומדת שם מאחוריו, מרחק בשר לגעת, והתעכב ולא הסתובב קולט מחמימות גופה הממתין אל גופו שהיה פתאום כגוף חזקל, עד שנפנה לאחור מלוא קומתו הצנועה וראה רק דגל מתנופף דהוי תקוע במוט פלסטיק מעל חלון מכונית, ולא דמות אישה ולא גוף אישה. והצטער כי אינו כחזקל הפוגש לרחל יום יום ומקורב ומתקרב לחמימות גוף שלה. ואמר לעצמו בפעם הבאה שיהיה בתמול שלשום יחליף עם חזקל שיחה ארוכה מן הרגיל, ולא באותה קצרנות אין-סוף, וישאל עוד לשלומה של רחל ושלוש תינוק בבטנה.

ועתה נניח את המספר ואת וידויו, ואת צ'חלה ואת סיפורה, ונשוב לספר בחזקל. הותרנוהו כשהוא רק מתחיל מעשיו במלאכת השיר, נושא עמו כלי מלחמה של חרוזים וּשְׁנִיּוֹת המילים, והותרנוהו ישן. ואחרי שישן התעורר, ואחרי שהתעורר יצא אל היום ועבודתו, ובשובו מצא מכתב מן הצבא. רצה הצבא לגייסו את חזקל לאחר שמצא כי אינו בן תורה אמיתי, אלא עובד הוא למחייתו בשעות שאינו לומד בתורה, ומשלם עליהן מיסיו לרשות. ושלחו צבאות ישראל מכתב חתום לביתו ובו טופס ארוך ומפורט מלא סעיפים וסעיפי סעיפים בהם הוסבר כי רשום היה בצבא לצד שמו תלמיד חכם, והם מצאו כי אינו תלמיד ואינו חכם, ועל כן הם מבקשים לגייסו לצבאם שאולי ילמד ויחכם, וביקשו אותו להתייצב בלשכת הגיוס של ירושלים מבעוד יום. הניח המכתב בצד, ולמחרת היום יצא את הבית בשעה מוקדמת ונסע באוטובוס לרחוב יפו, והלך אל רחוב שרי ישראל, ובדרך פגשתו קבצנית זקנה וקרבה אליו פושטת ידה, הוציא מכיסו כמה מטבעות קטנים ושם בידה כאומר, אולי אם אשלם לך יחסיר מי שאמר ונהיה העולם בתשלומי למגייסי. איחלה לו פרנסה טובה, אישה טובה, ילדים טובים, בריאות טובה, והוא נטה והתרחק, שומע ושותק. בא ללשכת הגיוס ופגש בתור אנשים במגבעות שחורות וחליפות שחורות, עד שהתבייש בדלות כיפתו הקטנה ובבגדיו שאינם נאים, ועל כן נעמד אחרון ונזהר לא לדבר הרבה, חושב לעצמו, אלו וודאי דתיים ממני, אינם כמוני מעלים ומורידים כיפה על ראשם לפי הזמנים, אינם נכנסים ויוצאים ביתו של חכם אלא שמים בו כל חפצם.

לסוף ישב אצל הפקיד, ושינן בלבו מקום המשפט שמה הַרְשֵׁעַ, מקום הצדק שמה הַרְשֵׁעַ, כאומר לשחרר עצמו מעריצות שהרגיש כי היא באה ונוגשת בו. אמר לו הפקיד, כמוהם אתה רוצה להשתחרר מן הצבא כי תורתך אמונתך, והצביע על המגבעות השחורות, וכבר אנחנו לא מגייסים אותך זמן ארוך, אבל גילינו במחשבים הללו, אמר והפעם אצבעו על מסכו, שאתה עובד, כך אני רואה מולי, ועל כן אני מביא לך טופס הקורא לגיוסך המיידי, ועליך לחתום עליו, ולבוא לכאן באחד הימים הקרובים שנקבע לך. אמר לו, אתה מבקש לגייס אותי ולענותי בחכמת טפסים, חכמת טפסים שלי גוברת על שלך, ואני מוצא טעות בטופס שלך ומשתחרר ממך. הוציא הפקיד את הטופס הארוך, וישב חזקל כשהטופס מולו, והחל לומד אותו ומתנועע קדם ואחור, ומחפש בו שתי והערב פרט שיצילנו. ובזכות סגולת טפסים נדירה שהתגלתה בו פתאום מצא חזקל אי-

התאמה בין שני תאריכים שכתבה השלישות הצבאית באותו הטופס, והלך לפני הפקיד של הצבא והצביע על שני המקומות בטופס ואמר, אתם מקימים בירוקרטיה שלמה כולה פרטים קטנים כדי להפחידני, המצאתם טפסים ארוכים להפחידנו שנמית עצמנו בתוכם ונכנע, אבל מי שבונה בירוקרטיה שלמה כדי להשיג מרות מגלה שהוא חייב להעיד על כוחו בכל סעיפיו קטנים וגדולים באותה קפדנות, ואותה קפדנות התגלתה בי והביאה להיחלצותי, אני מצאתי אצלך אי התאמה בפרטים ועכשיו אתה מחוייב לשחררי זכאי.

פתאום הרגיש צורך לשתף את הפקיד בכל מחשבותיו ותולדותיו, ואמר לו, ביקשתי להתחיל חיים חדשים, של שלום ולא של מלחמה, מספיק נלחמתי כל חיי, עתה רוצה אני שלום, ולא הידיים עושות מלחמה, וידי שלי מנסות שלום בבית, ומנסות לפרנס ילד שעוד מעט נולד לי, ואני נאלץ לעבוד בעבורו בשבתות, גם בעבורי ובעבורה. ראה כי הפקיד, שלא היה צעיר הרבה מגילו, לא מתרשם מדבריו, רק שולח בו מבט מזלזל או מאשים, ומחתיים אותו על טופס השחרור ונותן לו לצאת. וגם לבו בפקיד וגבה לבו עליו ויצא מלפניו, אבל כשעמד בשמש מתלבט בין ימין ושמאל אמר לעצמו, זה פקיד ומעליו שרשרת של פיקוד של פקידים עד שהיא מגיעה אל מי שאינו פקיד, ואין פקיד זה שעמדתי לפניו קובע חוקי פקידותו, אלא פקיד אחר קבע בשבילי, ובסוף מי שאינו פקיד קבע בשביל כולם. פנה לאלוהיו ואמר לפני הקדוש ברוך הוא, וחש כיצד נפשו מתעוררת, אי אתה עומד לפני כפקיד, כי אם אתה בא לעמוד לפני כפקיד, לנצח אותי בחכמת טפסים ולהקיף אותי בסעיפים ארוכים וקצרים עד שלא אבחין ימיני משמאלי, אני קם ומוצא סתירה בין שמאלך לימינך, כי עולמך מלא דברים סותרים, ואתה הודעתה כי תורה מאין תמצא, זה האין שקדם לעולם ואכלס את הבריאה והתוהו ובוהו ואותך. אם תמשיך לעמוד לפני כפקיד, כמו פקיד זה, אמצא סתירה בין שני סעיפים בחוקיך ואשתחרר, כפי שמצאתי אצל פקיד זה, ואתה מחוייב לשחרר אותי כמותו. אבל יודע אני שאינך כולך רק משנה תורה, יד נטויה ושולחן ערוך, אתה החיים עצמם והאהבה המכלה מעבר לזכר ונקבה, אל תמשיך לבוא לפני כבירוקרט, פקיד הנאחז בגרונו של חוק, בסעיפים קטנים של הלכות, רוצה אני אותך גדול מעבר לגבולות דמיוני, עצום כשמיים ועמוק כתהום, אז אבוא לפניך ואשכח כי יודע עשות רע אני.

בחר בדרך ללכת בה, ואותה קבצנית שפגש בדרכו אל הלשכה ניגשה אליו שנית, והושיטה את ידה לרווחה. נמלא חימה בתוכו כי אינה מכבדת אותו מספיק כדי לזכור את פניו שהעניק לה מספר פרוטות ושם בידה הפתוחה, כאשר רק שעה חלפה. חשב גם אני מקים דור שאינו טורח לזכור תווי פניו של יוסף, ועצר כעסו לפניו ונשא עיניו לשמיים, נתקל בענן בודד חוצה את הרקיע, ושתק והפריש מכיס מכנסיו עוד מספר מעות, והיא שבה וברכה אותו בשידוך הגון, פרנסה הגונה, בריאות טובה וילדים טובים. נזכר כי ציטט החכם את נר המערב הרב יהודה בן מויאל בעל שבט יהודה, והודיע לפניו בקול רועמות, אין העניות מן העבירות ואין העשירות מן הזפויזות, על כן אל תרגז על העניים ואל תוציא עליהם דין קשה, שקל להתכעס עליהם שהם חוסמים את הרחוב, ומביישים אותך ואותם, ופניהם לעיתים אינם מקולחים ודיבורם לעיתים גס, ופושטים הם ידם על המדרכה כמו כדי להכשיל, ואתה חושש לשלומך אולי תדמה להם ביום מן הימים, אולי אישה שלך וילד שלך יזדקקו למתנות אביונים לפרנסתם, ורוצה אתה לירחק מהם, ואף אומר לעצמך אם ארחק מהם ולא אביט גם לא אביישם. ולמדו יחד בחדרו של חכם עובדיה פרק מספר התניא, והכירו כי פעם בחודש או לפחות פעם בשנה על כל אדם להיעשות קבצן ולצאת ולקבץ נדבות בעצמו, ולא להעביר כסף הנדבות לאחר אלא להשתמש בו בעצמך, ואף שלמדו כך הלכה לא הפכו אותה למעשה.

שכר המצווה הוא המצווה עצמה, למדו, המושכת אור האין-סוף מן העולם העליון, ומלבישה אותו בגשמיות עולם-הזה, בנפש החיונית של האדם, המלובשת איברי הגוף. והחכם הסביר כי תרי"ג המצוות מבקשות למול עורלת הלב שהיא קליפה, ומצווה אחת בתוכן היא שנקראה מצווה סתם, בלי שיפרשו לה, והיא שיתבלע אדם ויתבטל בסוד צדקה שיתן מיגיע כפיו, כי לאחר שכל כוחות נפשו החיונית נתייגעו בעשיית מלאכתו ובהשתכרות מעות, כשיתנן לצדקה כל נפשו החיונית תעלה להשם. וצריך אדם פעם אחת, הוסיף חזקל על דברי רבו, מדי חודש בחודשו לפקוח כף ידו ולדור בעולמות האביונים עם קול תחינתם לנדבה וקול שתיקתם למילה, ולא ייתן כספו בתום יום קבצנותו כנדבה לאחר, כאילו אין הוא קבצן באמת, אלא ירכוש לו עצמו אוכלין ומשקין צרים ומרים, ויאכל וישתה כדרך ששאר קבצנים אוכלים ושתים בלי לחוש אשמה כי לקח מהם, כי להפך הרבה כספי קבצנותם שיעניק הוא להם בשאר הימים, וידע שאנשים נתנו מיגיע כפיהם למענו, וידע שהשתכר מעות אלו מיגיע כף ידו הפקוחה, כדי להתנסות בעולמם ולהכירם, וכדי שלא יגיע לעולמם, וכך כל נפשו החיונית תהא עולה להשם. הודה חכם עובדיה בגזרתו ופסק, אפילו מה שתלמיד של חכמים עתיד להורות, כבר היה וניתן הלכה למשה בסיני, אבל מכיוון שהשכחה היא מקליפת הנפש והגוף שכחו החלטתם, ולא לבש חכם עובדיה בגדי קבצן ולא לבש חזקל. אבל עתה, לאחר שיצא מלשכת הגיוס, ופגש באותה זקנה והתכעס, ויצא ליום עבודתו, וחזר לביתו, לבש עליו בגדים קרועים לצאת עמם מן הבית.

שאלה רחל למעשיו, והסביר לה את כעסו על אותה קבצנית ששכחה פניו, ואת ההלכה שפסקו הוא וחכמו ולא קיימו, לחיות כקבצנים פעם בחודש עד שירדו לסוף דעתם ועניותם, ולא יהיו מקללים אותם, ושאלה אם תקרע אף היא את בגדיה. פסק לה שאין הלכה זאת תקפה למי שהיא בהריונה, וכשיצא מן הבית התלבט האם לשבת כקבצן בשכונתו, היכן שרבים מכריו, או לשבת במרכזה של העיר, או אף באחד משוליה האחרים. ובחר לשבת בסוף רחובו, בסמוך לרחובו של חכם עובדיה ואישתו, וחשב אם עליו להניח כיפתו על ראשו או להשאירו גלוי, ואמר לעצמו אף שאני מקיים הלכה חדשה, וזוכה להיות אולי ראשון בה בדורי, אם אקיים אותה גלוי ראש יהיה בה יותר מן האמת, וגילה ראשו. ישב בפינת הרחוב, הניח מבטו אל האספלט, חידד את ידו קדימה, ושתק, והיה מרגיש כיצד בוושה גדולה ממלאת אותו, וחודרת אל כל איבריו. כך וודאי מרגיש קבצן פעם ראשונה, ואף אני אולי לא ארגיש כך בפעמי הבאות. הזכיר לעצמו את רשימות החכם, ניו-יורק היא רומא היא בבל, שמע, ואמר לעצמו עתה, קטמונים שכונת ילדותי הם בגדאד הם ארץ ישראל, פה אני מקבץ ופה אני מקמץ.

היו שהכירו פניו בקבצנותו, וכמה הניחו לפניו שטרות גדולים, וכמה פסעו רחוק ממנו שלא יראה אותם רואים בקלונו, ושכנים הזמינוהו לאכול אצלם, ולא ידע אם עליו לספר להם על אותה הלכה, שיזכו גם הם לקיימה, על כן שתק. עד שבאה סימה ועצרה אצלו, והתיישרה לידו, והניחה ידה על כתפו ושאלה למעשיו. הזכיר לה אותה שיחה ששוחח עם החכם, ואותו מקרה שקרה לו הבוקר בדרכו אל הלשכה וממנה, ואמרה מצווה גדולה אתה מקיים, ורואה אני כי רבים השאירו בידך שטרות, ואילו אני אניח מטבעות, כשם שאני מניחה אצל כל קבצן וקבצן, ואלך אני עתה לרחל לראות שלמה, ולמסור לה כי תלמיד גדול העמדנו לה לבעל, שאינו נוהר לצער עצמו וזוכה לקיים מה שנוהרו לקיים לפניו. קיבל בסבר פנים יפות את מילותיה הרכות, ואמר לה תודה, ולא הרבה בדברים כי חש שאין קבצן יכול להרבות בדברים. ובכל זאת לעצמו אמר דברים, הגזימה בטובתה עלי, שאני חומץ בן יין, שאבי היה פרי הענבים וברכת הגפן, ואילו אני שארית שהחמיצה, ומי ייתן ובני ובנה יהיה יין בן חומץ.

כשסיים לשבת אסף המעות, והלך לקצה רחוב פת לאחד המקומות, לקנות בו מרק עדשים ירוקות, כי שמע את החכם אומר מרק עדשים זה מאכל עניות, וזה מאכל שהרבו ישראל לאוכלו לפני צומות, שלא תשמח בטנם בשמחת אדנות, וירבו זכויותיהם כעדשים שבמרק, ויחד יהפכו הזכויות דבר אחד. מצא לפניו עיתון, ואף שהיה מדור הכלכלה של עיתון ידיעות אחרונות בן כמה וכמה ימים, קראו. והרגיש כי דבר בחייו התהפך, שנים התחמק מכל מילה כתובה, לא כתב לא קרא, אף לא נייר עיתון, ועכשיו דף כתוב לא יכול לעבור על פניו בלי שיקרא בו, גם דפים זרוקים ברחוב מרימם ומנשקם. אולי זה לימודו אצל החכם, אולי עובדה שעובד בבית דפוס וסובל על גבו חבילות להעביר ממקום למקום, והוא נקשר עליהן. כשסיים לנגב שארית המרק בבציעות לחם, וקינח שפתיו במים, הלך אל ביתו למצוא כי סימה עודנה יושבת ליד אישתו. כיוון שנכנס נעמדו שתייהן, הביטו זו בזו בידידות, כאומרות עצרנו כאן אך נמשיך מכאן בזמן אחר, נשקו זו לזו שלוש פעמים, ואמרה לו סימה, סיפרתי לאשתך על זכותה הגדולה שנפלה לה, ועל כך שראיתי אותך ברחוב וזכיתי גם אני להניח בחלקך דבר מה, ועתה לילה, ואישה הרה עייפה בשעה כזאת, ויצאה. הניחה שתיקה בינו ובין צ'חלה כשיצאה, והוא עמד לידה והניח ידו לפני בטנה, כאומר ארגיש מה יש לעובר למסור לנו. שמעה ממנו שאכל, וישבה גם היא לאכול מעט, ואמרה תיכנס לישון. הרגיש כי צריך הוא לדבר עמה יותר, וסיפר לה על החכמה שמצא בבוקר אצל המגייסים, ושמחה בחכמתו, אף על פי שגם אמרה לעצמה, אולי אם היה פוחד יותר להילקח היה נשאר עמי יותר. נכנסה למיטה והוא נכנס לחדרו, ופשט את בגדי אביוניותו. אביו היה קורא בסמיר נקאש בערבית והוא קורא בתרגום פתוח לפניו. קרא באותו סיפור שכותב אחד מגיבוריו את שמו ושם אלוהיו בשתן צהוב ובכוונה מלאה על אדמה יבשה, עבוסִי רב אֶל-עֶאֱלִמִין, עבוסִי ותוארו ריבון העולמים, וחשב אם היה הוא מוכן לכתוב כך את שם האלוהים לפניו, ולמה. החליט למחוק שמות, והתחיל מוחק כל מקום שכתוב בו אבא בסיפור, ואף אב ואביו ואבי ואבינו. בכה בכי גדול אולי שתיים שעות, ואמר לעצמו, אחרי שמחק השם פעמים רבות, נדמה לי כי הגיעה השעה לדבר עם אבא, אבל לא אעלה עדיין אל הקבר, אבא עדיין אינו שיש המצבה, למחר אלך לבית הורי הישן ברחוב בר-יוחאי, שם גר עכשיו אחי עם אשתו ושני ילדיו. זמן רב לא ביקר אצלם, מאז יום חתונתו, אבל רצה לראות הבית והקירות והמקום בו התחילה דרכו בעולם, והתגעגע אל חדר המקלחת. חשש כי כשיגיע אל הדירה הישנה ילבשו פניו פני משוגע, כפני עבוסִי רב אל-עֶאֱלִמִין, או כקדוש צופי המקיז דמו וכותב בו עד צאת נשמתו שאלוהים הוא אחד, והוא האלוהים האחד ואללה שאין שני לו, והאבן הסמוכה שבחומה אף היא אלוהים אף היא הוא. אולי אחד מן השכנים ידע לראות תחת כסותו. בינתיים אמר לעצמו כי ינסה לפני השינה לכתוב שיר ראשון כולו בחרוזים, כפי שהיו רבים מן השירים בסיפור חורזים, ופתח לפניו תהילות דוד המלך, אולי ימצא שם רעיון לפתוח בו ולענות בו, וכשמצא משך אותו על פני שש שורות, שש מילים באחת, והצליח לחרוז הכל, ומחק מחיקות רבות ותיקן תיקונים רבים, עד שלסוף החל לשיר את שירו באחת ממנגינות בית-הכנסת, והשעה שתיים לאחר חצות, והוא חוזר על שירו שוב ושוב, כבר לא מתקן את מילותיו אלא את מנגינתו: עדיין לא כל הנשמה מהללת יה, עדיין יש בה חלק אחד סרבני, עומד קָמְרִיו ומצמיח בתוך לבו תהִיָה, לומד לומר בקולו שלו בודד אני, ואין לי לשאת בשפתי שם הווייה, עד שהיא אינה רוצה לשאת עוונִי.

הלכה למשה מסיני, פרק שישי

חשש כי כשיגיע אל הדירה הישנה ילבשו פניו פני משוגע, כפני עבوسی רב אל-עאלמין, או כקדוש צופי המקיז דמו וכותב בו עד צאת נשמתו שאלוהים הוא אחד, והוא האלוהים האחד ואללה שאין שני לו, והאבן הסמוכה שבחומה אף היא אלוהים אף היא הוא. אולי אחד מן השכנים ידע לראות תחת כסותו. בינתיים אמר לעצמו כי ינסה לפני השינה לכתוב שיר ראשון כולו בחרוזים, כפי שהיו רבים מן השירים בסידור חורזים, ופתח לפניו תהילות דוד המלך, אולי ימצא שם רעיון לפתוח בו ולענות בו, וכשמצא משך אותו על פני שש שורות, שש מילים באחת, והצליח לחרוז הכל, ומחק מחיקות רבות ותיקן תיקונים רבים, עד שלסוף החל לשיר את שירו באחת ממנגינות בית-הכנסת, והשעה שתיים לאחר חצות, והוא חוזר על שירו שוב ושוב, כבר לא מתקן את מילותיו אלא את מנגינתו: עדיין לא כל הנשמה מהללת יה, עדיין יש בה חלק אחד סרבני, עומד קמריו ומצמיח בתוך לבו תהיָה, לומד לומר בקולו שלו בודד אני, ואין לי לשאת בשפתי שם הווייה, עד שהיא אינה רוצה לשאת עוונתי.

הלך לישון, לא לפני שקרא הברכות שעל המיטה. נתחייב שיקרא ערב ובוקר לפי סידור הספרדים ואחריהם ערב ובוקר לפי סידור האשכנזים, כי הודיעו חכם עובדיה שאבדו רבים מאחינו האשכנזים בשואת אירופה ויש להשמיע קול תפילתם, והוא קיבל הודעתו, והערב סידור ספרדי ליד מיטתו. קיבל על עצמו לומר ברכות השחר גם בלילה, שאם ישכחן לבוקר לא יתבטלו, כי ראה שהוא מרבה בשכחתו. ובברכות הלילה, כשהגיע לומר אם חטאתי עויתי ופשעתי באות יו"ד של שם הוי"ה ובאות אל"ף של שם אדוני, יהיה נחשב לפניך כאילו נסקלתי בבית דין על ידי אות אל"ף של שם אדוני, היה מצער עצמו הרבה ורואה אותיות קמות לסקול ולשרוף ולהרוג בסיף ולחנוק אותו ואת איבריו, וחש באמת את טעם השריפה והסקילה והטביעה והדקירה, כמו כשהיה קורא בסידור להיכון ולכוון לקיים מצוות עשה לזכור את יציאת מצרים, לפני שקורא פסוק אני אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוהים, והיה חש זכר היציאה הלילית החפזיה והעמידה על הים לפני שהוא נבקע כשחיללות פרעה שועטים מאחור, וכמו כשכתב לו הסידור להיכון ולכוון לקיים מצוות עשה של אהבת אלוהים, לפני שקורא פסוק ואהבת את אדוני, והיה חש אהבת אמת גואה בו ומצפה אל נמענה בכל לבבה ובכל נפשה ובכל מאודה, אפילו אם יבקש האל ליטול את נפשו ולעשותו נסקל ונשרף ונהרג ונחנק.

התעורר, ובצהרים שב לבית, כי באותו ערב היה עליו לצאת למשמרת לילה. הלך אל בית הוריו, שם אחיו גר, ומצא את אשתו עייפה, יושבת על הספה וצופה בטלוויזיה יחד עם שני ילדיה. הצטרף עליהם, התיישב על הספה והמתין שעה לשובו של אחיו. משלא בא הלך מעט להתבונן בבית, ונכנס אל המקלחת, ואל חדר הילדים, ורק אל חדר הוריו, שהפך חדר אחיו ואשתו, הקפיד לא להיכנס. רצה לבקש רשות אחיו להיכנס אליו, לומר, אני הולך אל מיטת אמי ומיטת אבי בה לנתי כבר כמה לילות בחיי, הולך ונוגע בכתלים ובתמונות שהם לא העזו לתלות עליהם, אני נוגע ולא מתגעגע, כמו שלא התגעגעתי בחיי לדבר, רק אל העצב ההוא שחלף לי, רק אל השמחה הזאת שנשארה ואין בה טעם, ממר עד מלוח. כשמתה אמו רצו לגרש אותם מן הבית כפולשים, באו יום אחרי שקברו אותה מחברת הדיור של הממשלה ומן העירייה ומההוצאה לפועל, והם יושבים בשבעתם על הרצפה, ביקשו לסלק אותם כי שוב לא היו בעלי בית ולא בעלי זכות לדור בדירת הוריהם המתים. אחיו, שהיה גדול ממנו בכמה וכמה שנים, נאבק בהם וגירש אותם מן הדירה וירק על פניהם, זאת דירתי אמר, וקרא לכל דרי הבלוק שיעזרו לו למנוע מהם לחזור אל הבית, והתחיל תולה שלטים מן החלונות נגד המפנים שיראו כל השכנים, שתראה כל השכונה, והם סגרו את הדלת בשני

מנעולים כנגד צבאות המפנים. בסוף לאחר כמה חודשים הצליחו לפנותם, והניחו אזיקים על ידי אחיו שנשך את זרועו של אחד השוטרים, והובילוהו לשני לילות במעצר, וחזקל הסתייע בחכם לעבור לגור במקום אחר. כשהשתחרר אחיו מיהר להתחתן, אמר עכשיו אני נאבק עד שאני מקים בית של קבע בישראל, ועבר בין בתי תושבים אחרים בשכונה שגם הם גורשו מדירות הוריהם המתים, וכתבו על שלטים בטוש שחור עבה בן ממשיד בקיבוץ מקבל חמישה דונם אדמה ומוכר במליון כדי שיקימו קניון, בן ממשיד בשכונה מקבל חמישה מטר בטון קר בתא מעצר ומשלם ערבות, בן של אשכנזים הוא בן של המדינה, בן של עיראקים וכורדים הוא בן של המשטרה, והפגינו מול משרדיהם של שר השיכון ושר הבינוי ושר הפינוי ושר הפיתוח ושר התשתיות ושר הרווחה וההרווחה, ושבתו רעב מול בית ראש הממשלה, וחסמו את כביש הכניסה לירושלים בגופם.

כתבו עליו בעיתון כמה פעמים, פעם אחת עם תמונה גדולה במקומון, ואפילו בטלוויזיה ראו אותו פעם אחת, וכולם הצטופפו מולה לראות, כשצעק שהם הפנתרים השחורים החדשים של הקטמונים ושהסמא שלהם נשארה אותה סמא, או שהעוגה לכולם או שלא תהיה עוגה, הם לא יאפו את העוגה לאשכנזים ויסתפקו בפירוורים, ואז הצטרפו להפגנות שלהם צעירים מעוד שכונות בירושלים, וכמה ארגונים של מתנדבים, וחמישה חברי כנסת שהתראיינו לטלוויזיה במקומו, ואחרי שנתיים התקבל בכנסת חוק שלאחר מות ההורים בשיכוני הרכבות הגדולים של השכונות ושל עיירות הפיתוח יוכלו הילדים לקנות את הדירות רק בכמה עשרות אלפי שקלים. ובהתחלה כולם חשבו שאחיו לא ישלם את הסכום ויכריז על עוד שביתת רעב והפגנות של פנתרים, אבל בשבילו עשו מחיר מיוחד, כדי שלא ימשיך בהפגנותיו, והוא שילם והודיע שרק רצה לחזור לרשת את דירת הוריו ולחיות את חייו, הוא לא פוליטיקאי ולא יצטרף לאף מפלגה, כבר ילד ראשון שלו נולד, ועוד מעט ילד נוסף עומד להיות נולד, ומישהו אחר, ממפלגת נפגעי הבנקים, השתמש בתמונה שלו מהטלוויזיה לאחד מתשדירי הבחירות, אבל לא הצליח להיכנס לכנסת.

חזר חזקל לביתו אומר לעצמו, אם לא פגשתי אותו אולי אני צריך ללכת לפגוש את אחי הבכור מן הבכור, בבית צפפא, אך לא היום. בשבעה לאביו אחד מחבריו של אביו פנה אליו בשם אביו, דילג על אחיו הגדול המצוי בביתו ופנה אליו, ואז אמר לאמו, שמעת איך קראתי לו, שידע מעכשיו את מקומו, שהוא במקומו. נח שעה במיטה, מתכוון לעייפות הלילה, והלך לשיעור אצל החכם. ישבו אצלו כולם וגם הוא ישב והחכם מדבר את דבריו, ואינך יודע כיצד דבר יוביל לדבר, אף על פי שבדיעבד יכול אתה לראות כל מעשה ההשתלשלות כאילו לא יכול היה להשתלשל אחרת, אמר בקש שלום ורדפהו, תחילה בקש, ואם אין מענה לבקשתך רדפהו, רדפהו במקומו וכשאינו במקומו רדפהו להשיבו למקומו, צדק צדק תרדוף, לא תישאר במקומך ותמתינו ממקומך אלא תצא ממקומך למקומו של אחר ושם תרדוף הצדק מחוץ לעצמך, ולא צדק אחד, יחיד, אלא צדק צדק, רב ושונה ומשתנה. ואז הזכיר מתוך שאמר את המילה משתנה, כי שאול בן עבדאללה החכם הבגדאדי אמר בספר פירושו לשירי רבי יהודה הלוי, גבעת שאול, אותו כתב בהונג-קונג, שרוב אחינו האשכנזים משתמשים בבשורה גם לרעה, ולנו שמועה, ולא ידע שאול כמה צדק וכמה שונה עברית שלנו, הקרובה אצל שפת אחינו בני ישמעאל, שהיתה גם שפתנו, מהעברית של אחינו האשכנזים, הקרובה אצל שפות פולניה וגרמניה. ומזל גדול עשה עמנו הקדוש ברוך הוא בכך ששינה מבטא האשכנזים בעברית שהם מדברים ממבטא הנכון, שהם מדברים שפה אחרת, שכנה לעברית אך אינה עברית, מין עברית של אירופאים, וכך אינם פוגמים עברית שלנו, של בית-

הכנסת, של השיחה עם האלוהים, ואינם מבזבזים בדיבורם כמות הדיבור העברי שנותן לנו הקדוש ברוך הוא לדבר כיוון שדיבורם זה אינו עברי.

הזכיר כי אמר לו סבו בדבר הלשונות, עד זה מקרוב אפשר היה לומר את רעיונותינו בשפת ישמעאל, ועתה אנחנו נאלצים בכל עת לתרגם עצמנו והשירה אובדת בתרגום וגם אנחנו אובדים. ואמר לתלמידיו, אם הזכרנו ספרדים ואשכנזים, אסביר לכם הבדל בתי הכנסת לספרדים מבתי הכנסת לאשכנזים ובכך נסיים, שאלו יושבים זה לפני זה ושורה ראשונה רואה ארון הקודש ויתר שורות רואים גבות זה וזה, ואנחנו יושבים בריבוע זה לפני זה, ובעמידה מקפידים לפנות אל ארץ ישראל ואל ירושלים ואל חורבות בית המקדש ואל קודש הקודשים החרב בתוכן, אבל בישיבה מכבדים זה את זה במבטינו ובשיתוף קולנו, ורק בעמידה בשעת כוונה יתירה נביט בקודש קודשים. עצר השיעור וחזקל עוד מתלבט, יראה לו את הפתקה שכתבה לו גורג'יה ויפענח יחד עמו את משמעותה, ירמוז ליארציית סבו שהזכיר, לשיחה עם אשתו. לשם אותה שיחה בא מצוייד בפסוקים רבים מן התורה, אבל החכם הודיעו כי הוא ממחר לצאת ללווייה. ראה אותו עומד מוטרד ושאל החכם, אַשְׁ קַאל קְלַפֵּן חֶסְקַל, מה אמר לבך חזקל, והסביר, אתה יודע, בבגדאד היה משפט שמוסלמים היו אומרים הרבה ליהודים כדי להלעיגם, היו משתמשים בערבית יהודית שלנו ומחקים מבטאנו ואומרים, אַשְׁ קַאל קְלַפֵּן חֶסְקַל מִן טְקַת אֶל-טְקַאקָה, מה אמר לבך חזקל כאשר היה פיצוץ, וחזקל זה סתם יהודי, ויהודים אומרים כל הזמן את הקו"ף העמוקה הזאת, בשעה שמוסלמים אומרים בה גימ"ל, ויהודי ירא שמיים פוחד כל הזמן, פוחד כשהוא שומע פיצוץ, אז מה אמר לבך חזקל, אַשְׁ קַאל קְלַפֵּן חֶסְקַל.

עמד חזקל לפני החכם והתכופף כד לראותו עין בעין, וביקש ממנו לעיין עמו בפתקה ולו לרגע אחד שיפרשה לו. מיהר החכם ולקח את הפתקה המושטת לו, ושאל מה זה. השיבו חזקל פתק, וכששאל מי כתב שתק. התבונן החכם עמוקות ואמר אמי, וחזקל מוסיף לשתוק. מה אמרה, שאל, והשיב להניחו מתחת למיטת אישתי. והנחת, הנחתי, ועשה מה שעשה, לא כי שכחתי להוציאו בבוקר כפי שביקשה. שתק החכם עד ששאל חזקל מה כתוב שמה. קרא בקול והחל מפרש, הפכה כאן אותיות המקובל הקדוש משה זְפוּתָא, קרא לי הדברים שוב. קרא לו כפי שכתבה וניקדה, פֻּוּ סְנִיָּא רָה וְזָרוּ אֶת וְקַת לְפֻוּ שְׁחַמְּ הֵן בֻּוּ לְבֻוּ זֹנְן גְּהָר וְאָ, ועצר הרבה מעל המילים. הסבירו החכם כי בְּפֻוּ שְׁחַמְּ הֵן בֻּוּ לְבֻוּ, טמון בסתר בלובן המחשוף, ועוד כמה משמעויות, ופירש לו הדברים בראשי פרקים. ומה ביקשה לעשות שאל החכם ושתק חזקל, ויפעל עכשיו אם אניחו שוב שאל חזקל ושתק החכם, ואת שתיקתו הבין כלאו. לא הספיק לומר דבר על יארציית של סבו, ועל הפסח מתקרב, וחכם עובדיה הלך, לוחש מה לה לחבר פתקאות סתרים כאלו, ידוע לה ששם המפורש נסתר מיום שחרב בית שני ונתבקעה שושלת כוהנים ואמר הרמב"ם כי מאז אין היודע לכותבו ואין היודע לבטאו ועל-כן אין ישראל יכולים שוב לכפות רצונם על אלוהים ומה לה לחבר פתקאות עכשיו, וחזקל הקשיב ללחישתו ונותר עם חלק שאלותיו.

לפני שהלך שמע יתר התלמידים כולם נזכרים כי קרה מקרה מוזר בתפילת ערב שבת האחרונה, שכשהסתובב הקהל לשיר לכה דודי, וכמעט סיים וגברו קולותיו בבואי בשלום עטרת בעלה גם בשמחה ברינה ובצִהֶלָה תוֹךְ אמוני עם סגולה, ואמר בואי כלה לצד ימין ובואי כלה לצד שמאל, ואז חזר ופנה אל המזרח בקול גדול הקירות נבקעו וארון הקודש הואר אור גדול וכל המתפללים זכו לחזות בכבוד המקום עליהם. ולא זכר חזקל לדבר הזה, ולא זכה, והצטער כי כולם ראו בכך מלבדו, וניסה להיזכר אם נרדם באותו רגע בעייפותו, או הביט כיוון אחר, או ישאל החכם אם בשל חטא שחטא לא שיתפו אותו מלאכים בנס, אולי יצטרך לדבר עמו על שאלות אשתו. הרהר

מעט וכשחזר לביתו מיהר לצאת עבודת הלילה, אבל הביט באשתו לפני הליכתו ופתאום לא הבין איך היא הולכת ברחוב וכל כרסה לפניו, מפנה לה מקומות באוטובוסים ובתורים הארוכים, וכל הרחוב יודע על הריונה ועל מעשים שעשו באמצע הלילה, איך אפשר להכריז כך בפומבי על מה שראויים לו חללים סגורים. נזכר איך נבהל מן החתונה, שיצטרך לעמוד בציבור ולהכריז כי הם מתחברים זכר ונקבה, ויאמר החכם בחוצות קבל עם ועדה כי הם נישאים ומתחייבים לפרות ולרבות זה לזה, וידעו כולם כי הם הולכים לחדר הייחוד, ואחר כך לילה לילה באותה מיטה. כרסה הולכת לפניו ועוד הוא מתבונן בהופעת הכרס לפני הגוף ובזוויות בטנה ועיגוליו ואינו מבין, התבוננה היא בו ונטל ממנה שלום והלך.

כשחזר הביתה מעט אחרי הזריחה כבר היתה ערה, וידיה מונחות על כרסה. הביטה בו נכנס, וראתה אותו פונה אליה, שוב מנסה לפתור עניינים כבדים בהנהונים ושתיקה, והיא שוב משתגעת פלצות, ואינה מקבלת תשובה לאהבתה. וכל הלילה החליטה כי למחר בבוקר היא לוקחת אותו למטה לשוחח, ועתה היא מתקשה לומר את המילים. הלך והפעיל את הקומקום החשמלי להרתח מים, להכין לו תה, והיא ראתה אותו שוב שותה תה, כל הזמן שותה הוא תה, גם לפני השינה, ואין זה מפריע לו שהוא יוצא מן המיטה לשירותים בלילה, חוזר מיד ונרדם, לא שם לב כמה זמן לוקח לה להירדם אחרי שהיא מתעוררת סתר, כמה זמן היא מחפשת פינת עור שלו גלויה להתנחם בה עם כף יד או ראש, חתיכה שאינה מכוסה בפגימות הארוכות והדקות שהוא לובש. התקשתה עד שאמרה לו, תלך אתי מעט בחוץ, לפני שיתרבו האנשים ברחוב, אולי נוכל לשוחח. הסכים לה ולא תירץ תירוצים שעדיין לא שתה התה, או כבר עיף, וירדו למטה את כל המדרגות לאט. היתה אומרת לו שכבר התמלא רחמה והחלה לחשוש והיא משכימה מוקדם בבקרים, אילולא חשבה שאולי עומדות נשים כמוה ליד הדלתות ומקשיבות.

ירדו והתחילו ללכת, ולא היו הרבה גינות ציבוריות מסביב לבית לשבת בהן, אז הושיבה אותו לספסל באחת מתחנות האוטובוס שלרגע היו ריקות, וסימנה בידה לנהגי האוטובוסים לאות ויתור. כבר התמלא רחמי, אמרה לו, כבר התחלתי לחשוש, אני משתגעת בלי לקבל תשובה. כמעט דרשה שיאמר לה מה הוא מפחד, אבל ראתה אותו לא יודע איך ישיב לה, אז רק הזכירה המילה פחד, והוא אמר פחד, ואמר מילים הרבה, אמר מילים הרבה אינו יודע, ממילא אין בהן כוחות, ושאלה שוב, וענה לה שוב אותן מילים, וגם אמר ממילא אין בי כוח, כל כוחותי מתרוקנים ערב ובוקר וריבון העולם משיב רוחי ואינו טורח להשיב כוחי. אמר לה, אם הייתי מעמיד תחרות שתיקה מול הדיבור שלך, מול הרצון שלך לפתור את כל זה במילים, והרצון שלי שלא לפתור במילים כי המילים אויבות אותי ולכן הן התחילו אורבות לי בכל הסיפורים. עד שהשתתקה גם היא, אף היא, ורק אמרה בקול חלש, כאומרת גם אין מי שישביב כוחי, אמרה אתה זוג שלי, אמרה לא היה לי לפניך, ואיך אתה שולח אותי אחרוך. עולם על מכונו עומד, ואני איה מכוני, כבר איני יודעת מה לעשות.

ידע כי האהבה מושכת ומעלה את חומרת השאלה, ולכן אמר לה בפתיעה, אני לא יכול למחוק שירים. אף פעם לא ביקשתי ממך למחוק, היא אמרה, גם לא השורות הקשות, אמר. גם לא השורות הרכות, אמרה. הכל לפני האדם התקיים, הוסיף לה, גם אהבה גם שנאה, גם צדק גם רשע, גם צדיק גם רשע, ואמר לי החכם בכל עת יהיו בגדיך לבנים וראה חיים עם אישה, עם איש לא כתוב, אשר אהבת, ומפורש כל ימי הַבְּלָדָּה אשר נתן לך תחת השמש, נתן כתוב ולא נתנה, ללמדך האלוהים גבר ולא אישה, זכר בעל זיכרונות, ומתוק האור וטוב לעיניים לראות את השמש. והיא התחילה מסכימה עמו, כי התרגלה כבר להסכים, וכבר אינה יודעת מה יהיה לה למועיל, עד

שחשבה אולי היא תהיה זאת שתציע לחזור אל הבית, אל חדר המדרגות. חזרו והתחילו לעלות במדרגות לאט, השמיעה קול באפה וליד הדלת הראשונה אמרה בצל, ליד השניה לחשה סֶלֶק, ליד הרביעית הכריזה שניצלים בעיגול פה מאושר, ליד החמישית כבד בעווית של מיאוס, וחשבה איך חיים מתערבבים בחיים ואומנות האוכל מתחזקת את האהבה. ידעה כי בעוד ימים לא רבים יעלה בו זָכָר ספסל אחד בתחנת אוטובוס אחת בבוקר אחד, כשלא היו הרבה גנים ציבוריים בשכונתם, וזכר הישיבה שהושיבה אותו, ותהתה בקול מה יבשלו בערב פסח ומי יזמינו, אולי את חכם עובדיה ואשתו להודות להם. אמר לה נזמין אותם ונזמין גם את אמו של חכם עובדיה, ונזמין גם את אחי. נקבה בשם אחיו ברחוב בר-יוחאי, והעלה לאו, נקב בשם אחיו מבית-צפפא.

נזכר בבית הוריו, כל ערב על המיטה כשהיו הולכים לישון היו נזכרים יחד מה אכלו באותו היום ומתכננים מה יאכלו למחרת, מסכמים יום עבר ומנבאים יום עתיד. וכשהוא היה שומע אותם מדברים כך היה פתאום בטוח באהבתם, כאילו קולם התרכך מכל הרגעים האחרים שדיברו גנאי זה בזה. הלכה למואיז מסיני, היה אביו אומר מדי פעם וצוחק, הלכה למואיז מסיני, כך נפסקו חיים שלנו בין עליונים ותחתונים, ואין מי שימתיק עבורנו הדינים. ואמו התחילה קוראת לעצמה אֶמֶל מיום שמת אביו לַיהוּ, לא תקווה שמה שהכיר מלידתו, היתה מתעקשת כל הזמן עם כל אורח, עם החברים והמשפחה שכבר התרגלה לשינוי שמה מאמל לתקווה בארץ, ואפילו לפני המורה שלו בבית הספר עוד הספיקה לומר פעם אחת, שמי אֶמֶל לא תקווה. והוא סירב לקרוא לה כך, השתגע כי לא הכיר השם הזה שהיה שם ילדותה האבודה, אמר לעצמו הרגע איבדתי אב והיא מוצאת לה דרך שאאבד אם, שלא תהיה לי תקווה, תהיה לי אֶמֶל זרה בערבית שכלל איני מכיר. וכשנפטרה והיו צריכים לחתום על תעודת פטירתה, גילה ששינתה גם אצל הרשויות ששוב תהיה אמל, והם רק הכריחוה להשאיר את תקווה בסוגריים, והיה צריך לכתוב את שמה, ולא רצה לכתוב שמה אמל, והפקיד חשב כי הוא מסרב להכיר במותה ואמר לו בן, אני יודע, גם אני איבדתי אמא, ובכה בלי שהוא בכה.

הלכה למשה מסיני, פרק שביעי

נזכר בבית הוריו, כל ערב על המיטה כשהיו הולכים לישון היו נזכרים יחד מה אכלו באותו היום ומתכננים מה יאכלו למחרת, מסכמים יום עבר ומנבאים יום עתיד. וכשהוא היה שומע אותם מדברים כך היה פתאום בטוח באהבתם, כאילו קולם התרכך מכל הרגעים האחרים שדיברו גנאי זה בזה. הלכה למואיז מסיני, היה אביו אומר מדי פעם וצוחק, הלכה למואיז מסיני, כך נפסקו חיים שלנו בין עליונים ותחתונים, ואין מי שימתיק עבורנו הדינים. ואמו התחילה קוראת לעצמה אָמל מיום שמת אביו לַיהו, לא תקווה שמה שהכיר מלידתו, היתה מתעקשת כל הזמן עם כל אורח, עם החברים והמשפחה שכבר התרגלה לשינוי שמה מאמל לתקווה בארץ, ואפילו לפני המורה שלו בבית הספר עוד הספיקה לומר פעם אחת, שמי אָמל לא תקווה. והוא סירב לקרוא לה כך, השתגע כי לא הכיר השם הזה שהיה שם ילדותה האבודה, אמר לעצמו הרגע איבדתי אב והיא מוצאת לה דרך שאאבד אם, שלא תהיה לי תקווה, תהיה לי אָמל זרה בערבית שכלל איני מכיר. וכשנפטרה והיו צריכים לחתום על תעודת פטירתה, גילה ששינתה גם אצל הרשויות ששוב תהיה אמל, והם רק הכריחוה להשאיר את תקווה בסוגריים, והיה צריך לכתוב את שמה, ולא רצה לכתוב שמה אמל, והפקיד חשב כי הוא מסרב להכיר במותה ואמר לו בן, אני יודע, גם אני איבדתי אמא, ובכה בלי שהוא בכה.

אמר לעצמו כי דיבורו אינו מצליח לצאת אל צ'חלה, כל פעם שהוא מנסה נעלם כוח דיבורו ואינו יודע למה, ודווקא כבר היה רוצה לומר לה דבר מה. הודיעה אותו כי אחיותיה הבכורות יבואו לבקרם בעוד כמה ימים, והרגיש כי הן למחות מולו תבואנה, על התנהגותו. הרגיש כי לבו מתרוקן, וכי גופו מתרחק מעצמו, ורק זכר לספר לה כי אמר לו החכם אתה אומנם צמחוני ואשתך צמחונית, ואדם וחווה בגן-העדן גם הם היו צמחונים, וכך יהיה לעתיד לבוא כשיופיע משיח, אבל בינתיים אשתך צריכה לאכול בשר בזמן ההריון, וכדי להקל עליה, שאני יודע שלא אכלה בשר זמן רב, תהיו אוכלים מעתה בשר או דגים בערבי שבתות יחד שניכם, לא תותיר אותה לבד בהכנה ובאכילה, וכך גם תקיימו מצווה וגם תשמרו על בריאות הילוד. הוסיף וסיפר לה כי קרא במקום כלשהו כי בריא לגופם הצמחוני לאכול שלושה אגוזי ברזיל בכל יום, והוא החליט לאמץ את המנהג, יביא חבילה של אגוזים מאחד המוכרים בשוק, ומעתה ועד סוף חייהם יאכלו שלושה אגוזי ברזיל כל יום, אין להחסיר ואין להרבות. ומכיוון שאמר כל חייהם ראה את אחת מעניינה דומעת, וביקש לצעוק על עצמו ולהתרות בלבו ולומר, אני קונה לי רגעים של שקט במחיר איבת דורות, ודמיינן אותו צועק ומקהיל קהילות כדי לומר, בלעם דבר אלי שבעתי אתונות.

כיוון שהרגיש שלא יצליח להירדם החליט לשים פעמיו אל השוק, יקנה מאגוזי הברזיל וגם ישוב יבקר אצל גורג'יה. מצא אותה כשאינה עומדת לפני אנשים, ואינה בפתחו של סיפור, וחשב אולי יצליח שתספר לו סיפורה בלי אותן פתיחות ארוכות שהיא פותחת בהן סיפוריה לאחרים. חיכה כשראתה אותו, אמרה ברוך רב שובך, רק היום חשבתני עליך, אמרתי לעצמי למה חיברו בני ואשתו בינך ובין אישתך, ועניתי לעצמי כי כנראה רק מתוך שאתם גבוהים כל כך פְּשדים חוברתם, ראו אותך מתנשא ואותה מתנשאת מעליהם ומיד התחברתם לפניהם. התיישב לפניו כדי שתשאל אותו על פעולת הפתקה, אך לא שאלה אז הוציאה מכיסו והניחה לפניו. לקחה ועדיין לא אמרה מילה, ואז אמרה, פעם אחרונה שעמדת כאן הייתי בין אנשים, והבטחתי כי אספר להם את הסיפור הקשה על מות אבי כשתחזור, ועכשיו אתה חזרת אבל האנשים אינם, ואיך אספר. הבין כי היא רוצה לספר והמתין, עד שאמרה חכם עבדאללה היה בן חמש ותשעים שנה כשהשתלט טְנְטל על נכדו והרגו, והוא נבהל כל כך, ורק אז נפקחו עיניו של עובדיה, נעשה חכם וירש את מקום סבו

בבית-הכנסת, ואז עוד לא הכיר דרך לפסוק בה הלכות, והתאהב לסימה, אבל הגיין כבר גנב את זרעו, והציב מולו אישה עקרה, לכן אתה כבנו וציחלה כבתו, ואם כן אתם נכדי ומולידים לי נין ראשון. אשתו של בני, סימה, שהיא מעין אישה שניה לו, כי תגלה כיצד השד היה לו אישה ראשונה, היא דוברת במבטא צרפתי, ז'ורז'ט היה שמה הראשון לפני שהגיעה לארץ ממרוק, ואף השד אימץ לו באותם ימים מבטא צרפתי, מי יודע, אולי בשל כך בחר בה בני, אולי למעשה נותר בה מעט מן השד בנסיגתו.

אבי היה דרשן גדול, אמרה לו גורג'יה, ולפני שבאנו לכאן דרש בבית-הכנסת הגדול בבגדאד, צֶלֶאֱת אֶל-כְּפִירִי, כתוב בגמרא מפיו של רבי אֶלְעָזָר הַקָּפָר, עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקָבְעוּ בארץ ישראל, אני קם וקובעם שם. קם כנגדו אחד האנשים מן הקהל ואמר, כתוב גם מפיהם של רב יהודה ורב שמואל כל ארצות עיסה לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל, כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה. בכל זאת קם והלך ואני אחריו, ולפני חמש שנים אני שומעת את בני דורש, כתוב בגמרא מפיו של רבי אֶלְעָזָר הַקָּפָר, עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקָבְעוּ בארץ ישראל, ועתה אנחנו כאן ואם הם לא נקבעים אנה אנחנו באים, אנא אדוניי, קיים הבטחתך, לא כגלות שבעים השנים גלות אלפיים חמש מאות שנים, אנחנו נותרים גולה אם לא נקבעת בבל בגופה של ארץ ישראל, הפכנו ככלים הריקים, איך לא תשמע כאן חכמתנו ומוזיקה שלנו ושפה שלנו. ושמתני בדברי בני שמושך חוט מדברי סבו, ולא גיליתי אותו כי אותם דבריו אמר זה לפניו, ולא הזכרתי לו את סיפורי ששמע עד שלא רצה לשמוע, אבל לך אספרו בקווים אחדים, כי אתה נכון לשמעו, ואף אני רואה כי אתה מקשיב הפעם.

כשחכם עבדאללה יצא לארץ ישראל הוא לקח עמו רק בת אחת, הצביע עלי ואמר זאת תטפל בי לפני שאמות, היא הבת הקטנה ועדיין אינה מטופלת בילדים, והוא כבר היה בעל ימים רבים, ואני עדיין ילדה, בת זקוניו. בסוף הוא נשאר לחיות עוד שנים הרבה, ואני טיפלתי בו יפה, וגם כשהתחתנתי הוא חי בתוך ביתי, ואף כשגדל עובדיה בני. הוא היה מנסה להגן עלי מן החוץ, שלא אביא אל ביתו אשכנזי או חייל אנגלי, ואחרי שאחת השכנות בירושלים ברחה עם חייל אנגלי השביע אותי שאין אני רואה יופי באף אחד מן החיילים האנגליים, והעדיף שיתמהמהו נישואי עד שימצא לי בן טובים מעיראק שעלה לארץ, חקר הרבה ולבסוף חיתן אותי עם אחד מצאצאיו של רבי אליהו מִנִי, שבא מבגדאד שנים לפנינו והתיישב בחברון, ונפטר לפני מאה שנים. ובזכות עלייתנו אני שהייתי בבגדאד הקטנה מכולם, כשאלו הגיעו משם למעברה בסוף שנת אלף תשע מאות וחמישים וחייהם התהפכו עליהם, הפכתי פתאום לאחות הבכירה המכירה דרכי ארץ ובמותיה, אליה פונים בשאלות ובירורים, וכבר הייתי נשואה ולי בן בכור. אבל לא עלי באת לשמוע היום, אמת, אלא על אבי ובני וכיצד התנגשו. והדברים פשוטים וכמעט יספיקו ראשי הפרקים כדי לעמוד על כל תוכנם.

אמר לי חכם עבדאללה בתי, מיום שחרבה ירושלים אני חי והולך בין בניינים בכל הערים האחרות, אני איני חרב, ועתה אנחנו חיים בירושלים וחורבנה וחורבני שלובים, ויגונה ויגוני, ואני שואל איכה ישבה ומכוון למקום מושבי, אבל היא מסרבת לשאול על מקום שבתי ועל חורבני, אף שהיא המיטה עלי חורבני. שנים ישב בירושלים וביקש להקהיל קהילה, וקהילתו קטנה מכל קהילה אשר ידע בבגדאד. אחר כך כשבאו בני עיראק לארץ, וראה הנה צאן מרעיתו, והנה הוא רועה, לא הבין איזה כוח היה שמשכם זה מזה ולא אֶפְשֵׁר להם להיפגש. ואז ראה תקווה בפרי בטני, ראה את עובדיה ומיום שנולד החליט כי זה יעשה לו המשך כאן. והוא היה ילד שעשועיו, יום יום הושיבו על ברכיו ושר לו שִׁבְחוֹתֵי ופיוטים ובקשות ופזמונים, היה מזרזו לקום לתפילה

ולשירה באשמורת בוקר בקומו צֶאלוּ אֶל-פְּאִירוּ בְּאִיָּאן, היה מחזקו ביערת דבש על לשוֹנָךְ, היה מוציא עמו שבתות בָּאֵל אליהו בזכות אליהו הנביא הֶבֶא נא, היה משמחו בשיר השירים בפי ישרים או במה נָאוּ עֲלֵי הַהַרִים רגְלֵי. ובאמת מצעירותו היה עובדיה הולך אחרי סבו, ומביט אל מבטיו, ולומד אחריו להתפלל ולשיר, ואף למד ממנו ערבית יהודית שלנו לדקדוקיה, כשהניחוה כל בני גילו, והיה עבדאללה שבע רצון ושמח בתיקון שתיקנה לו ירושלים, ושכח את טְנָטֵל ואת הקירות שהעמיד לפניו, ואת בכייתו לפני הכותל המערבי בזכרו את טנטל ותעלוליו ביום בו הגיע לירושלים.

אבל אז החל חכם עובדיה לירחק מן הבית, ונזכרנו כי על אף כל הטובות שדיברנו בו, תמיד היה משתובב מילדות ורומז אל דרך החטא. כשמצאתי אצלו סיגריה ראשונה, הודיעני כי אינה הראשונה, וכשגידל שער והקשיב למוזיקה זרה הודיעני כי אני הזרה, ואחר הלכה הכיפה מראשו, וראינוהו מדליק את הסיגריה בשבת ממש, ולא בין השמשות. וחכם עבדאללה לבו נחמץ בקרבו, ואני רואה את הליכתו כבדה, ומפחדת כי אף על פי שהעניק לו ריבונו של עולם שנים ארוכות יותר מכל הוריו וילדיו עוד מעט ראשו שוב אינו צלול והוא הולך ורוחק ממני. התחיל עבדאללה קורא לפני בתו מכתבים שכתב לחכמים אחרים מכל חכמי ירושלים, היה כותבם בכל יום ומקריאם בכל יום, ובראשם העמיד מליצות ערבות, מודיע לנמענו באגרת אחת שלום רב, וישע יקרבו, ממזרח וממערב, אל מול פינת יקרת, הדרת ומעלת, השם הטוב, רענן כגן רטוב, הלא הוא החכם בן החכם, הטהור והמוסכם, ובאגרת שניה פותח בשלומות רבות, וישועות קרובות, לאלפים ולרבבות, מאת צור שוכן ערבות, על ראש אהובנו, וידיד נפשנו, השם הטוב והנעים, נטע שעשועים, בכיר שועים, הלא הוא הרב המופלא, אשר כבוד האל עליו נגלה. והתחיל אוסף לפני מליצות מספרו של רבי משה אבן-עזרא על שירת ישראל וישמעאל ומספרו של יצחק יחזקאל יהודה משלי ערב, ומתייעץ היכן לצרפן במכתביו הרבים לחכמים, מתי יאמר הגרוע בבני אדם מי ששיעור לשונו גדול משיעור שכלו, ומתי אכן יש שהשקרן יאמר אמת ולמחטיא יקרה חץ קולע, ומתי ערוות האנשים בין רגליהם וערוות החצוף בין לסתותיו, ומתי אור הבוקר פוטר מן המנורה ומה פטורות השמשות מן הנרות, ומתי האף בשמיים והשֶׁת במים, ומתי אם רַב אֶל-עֲלָמִין לא יסלח גן-העדן ריק יהיה.

ובעוד הסב שולח מכתביו אל הרבנים הראשיים למדינה ולמחוזות ולערים ולשכונות, ומוצא סברות של בתי-המדרשות ובתי-הכנסיות של בבל שראוי שיקבעו בארץ ישראל, והם אינם עונים לו ואינם מוצאים לו קהילה להנהיג ברבנות, קרה המקרה שהשתלט טנטל על חכם עובדיה, ואיך קרה הדבר בדיוק, עד היום אינה יודעת, וכך זה, כבר נאמר לפני כי מי שאינו יודע מדבר, ומי שידוע, ובמקרה זה חכם עובדיה בנה, אינו מדבר. ומה יודעת היא, שהגין הפך את עצמו לאישה למעין לְלֵא, וכך הופיע לפני חכם עובדיה ופיתה אותו עד שעשאו מְגִינוֹן, מה שהביא כליה על סבו. למה מת אביה, רק כי הופתע כל כך ממעשי נכדו, או שאולי ייאושו התגבר על כל כוחותיו כשתקפו טנטל כאן בארץ קודש וגילה כי הלך אחריו לגלות ושוב אין הוא עוזבו לעולם, לא ידעה. אחרי שמת הוציאו התיבה לרחובה של עיר מכמה בתי-כנסת עיראקיים בירושלים, כדי להתפלל עבורו ולבקש עבור הציבור, וסוף סוף התקהל אחריו קהל גדול כזה שזכה לו בבגדאד, אבל עבורו היה זה מאוחר מדי, גם עבורה, גם עבור בנה שלא ידע שוב מה לעשות. גם אני ציערתי את אבי, הסבירה, פעמים רבות, אך לא כבני.

באותה עת היה חכם עובדיה נתון לרחובות, היה הולך בארצו ומחפש לו מוצאות ומפלטים. ויום אחד על שפת הים של אשדוד מצא אישה שדיברה אליו במבטא בני צרפת ומְרוֹק, והיתה יפה יותר מכל הנשים שראה בחייו. לא ידע כיצד לפנות אליה, והיא מצאה דרך לפנות אליו ולקרבו אליה.

היתה הולכת עמו ומשובבת לבו ומתירה לו כל רסן, ולא אומרת דבר על מוסרות משפחה, על הורים שיש לשוב אליהם בשעה מתאחרת, על אחים ואחיות שיש להציגם לפני האיש הזר. כך חודש ימים לא ראה דבר מלבדה ולא שמע דבר מלבדה, וגם הוא נמנע מלהזכיר מוסרות המשפחה וההורים והאחים והאחיות. ואחרי אותו חודש אותה שדה החלה משוחחת עם עובדיה על האירוסין, ומניחה יד על בטנה ואומרת כבר תינוק בבטנה. ועובדיה שהפך למטורף וביקש לכתו אחריה שמח שמחה גדולה בדבריה, ואף הגיש ידו אל בטנה וחש את התינוק הקטן המונח שם ומצייר את פניו כפניו. התארסו השניים, ונסעו אחר כבוד לירושלים, לבשר את הוריו ואת סבו, ועמדו לפניהם, וראו הם כולם את אישה זאת הזוהרת והיפה יותר מכל מה שראו, ולא האמינו. והתחיל עובדיה מספר את אירוסיהם, והניח ידו על בטנה לספר בבנם.

חכם עבדאללה קם מכורסתו, נשען על בתו ולחש לה הָאֵר עֵינֵי פֶן אִישָן השטן, וכדרכו היה מוסיף התואר הרגום למילה השטן שלא יברח שמו מן האבנים הרבות שיש לזרוק עליו ולכסותו, ואז החל מתקומם בקול גדול מול חכם עובדיה, מי זה מרים קולו ולא מאפשר לשמוע כי אלוהים שותק, מי זה מרבה שאון אנוש עד שאין איש יודע את דומיית השמיים, והצביע על בטן האישה היפה ואמר אין לך שם זרע אף כי שפכתו חנם אל תוכה, שם טנטל חוגג את אירוסיו לנכד החכם אותו הפריע בבגדאד, שם השתכן טנטל ועשה עצמו בגופה של אישה זאת ופיתה אותו ועכשיו הוא יוליד עצמו כבנד, כניני, להשניא עצמי עלי ועל עולמי. וגם אם יהיה זה המעשה האחרון שאני אעשה עלי אדמות, אלחם בשד הזה עד שאגרשו, אוציא אותו עד שתראהו כולם ותודו כי אין כאן אישה אלא שד שנכנס בתוך אישה, ואין בני מאורס לבשר ודם. והיה עומד מולם ומודיעם כי יקיים כל סדר החופה עמם וירבה שם אדנות ושם הווייה ושם מלכות, עד שיתקוממו השמיים על נישואין אלו וישליכו השד מבטן האישה ומיתוהו, והוא דובר בקול גדול ובני המשפחה מנסים להתרחק ולעוצרו והוא ממשיך, ברוך אתה אדוני אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן, והביאה לפניו גורג'יה כוס של יין, ברוך אשר ברא גילה רינה דיצה וחדוה אהבה ואחוה שלום ורעות, קול מצהלות חתנים מחופתם, ברוך אשר ציוונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין, והביא ביניהם טבעת נישואיו לאשתו עליה השלום והכריח עובדיה לחזור ולומר הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל, וחזר על ברכת הגפן, וברך את המקום שהכל ברא לכבודו, מלך העולם יוצר האדם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בניין עדי עד, שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה במהרה בשמחה, שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם, משמח חתן בכלה, וסיים בברוך אתה אדוני אלוהינו אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה.

וכאשר הכריח את עובדיה לומר אם אשכחך ירושלים תִשְׁכַּח ימיני נזרק השד מבטנה, וכל זוהרה נעלם וכל יופיה פג, ועובדיה צנח וישב במקומו על הקרקע, והיא ישבה על מקומה, ופתאום נראו כשני אבלים בבית המת, וכשניים אשר אינם מכירים זה לזה, והתגוששו לפניהם על הרצפה חכם עבדאללה והגיין טנטל, ואחרי כמה דקות היתה סיבה לאבלותם כששבקו חיים החכם והשד. ולפני שפרחה נשמת החכם עוד אמר מיתתי תהא כפרה על עוונותי, ושמע ישראל אדוני אלוהינו אדוני אחד, ובלי שהספיק להאריך באחד ניטלה נפשו. הוסיפו עוד רגע לעמוד מי שעמדו ולשבת מי שישבו, עד שאמר ראשון ברוך דיין האמת והמת, והצטרפו כולם לומר ברוך, ואף חכם עובדיה אמר, ואף האישה הזרה, וחיפשו כלי חרס לשוברם בפתח הבית, והבהילו השכנים ביללותיהם שיבואו לרוחצו ולנקותו ולהניחו על מיטת עץ ולהניח עפר ירושלים על עיניו. והתאבלו שבוע ימים וכולם בעיניים קשות על המחזה הנורא שראו, וגם האישה הזרה התאבלה כאחת מבנות

המשפחה, והיתה אומרת לבעלה נחמות ותקווה לישועות, ומבטאה אותו מבטא כבני צרפת ומרוק. אחר שתמה השבעה התירו שבעה חכמים את האירוסין ואת הנישואין, ואמרו כל המתארס לשדה כאילו התארס בחלומו, וכל המתארס בחלומו מן השמיים מבוטל לו, ושאלו אותו רוצה אתה לגרש אישה זאת, ואמר להם הן, ושאלו אותה רוצה את לגרש איש זה, ואמרה להם הן, והיו מגורשים וחיפשה היא למשפחתה שעל הים כדי לספר להם את הקורות אותה, וחיפש חכם עובדיה בית החכמה כדי להתוודות בו על חטאיו, והיה שותק הרבה כי עדיין היתה בו אהבה לאותו שד שבבטן אישה, והיה מצער עצמו על סופו של סבו, ועל שנאלץ לגרש אישה מביתו.

הביטה גורגיה בעיניו של חזקל, ידעה כי ירצה עכשיו לשמוע סיפור תיקונו של החכם, איך הפך לבעל קהילת סבו, ואיך יישר את דרכיו והיכן פגש את סימה וכיצד הניח הרחובות מלבו והאישה הזרה, אבל אימצה לבה כל כך בסיפור חתונתו עם השד ומות אביה והגין, שלא יכלה עוד להמשיך, ואמרה לו אתה רואה השנים הולכות ומעייפות אותי, פעם הייתי עומדות שעות ארוכות על סיפורי, והיום יותר מכפל שעה אין בכוחי להוליך בפני, ועוד הכאב מכתו טריה אף כי עברו שנים רבות. הלך ממנה בנשיקה על מצחה, וכשהרחיק ממנה חמישה מטרים אמרה כעס אבי, כמה כעס, ואמר לו כשהגיע לפניו עם כלתו, כבר כעסו הרבה במדורים, קורא אדם לאלוהים ושאונו משכיח כי לא קורא אלוהים לאדם, ואתה הולך עם השד הלז וכאילו אתה חושב שתקיים מצווה מן התורה להפרות ולהרבות, ואתה אל תכעס חזקל, כועסים המדורים מספיק בשביל כולנו, רק אל תשכח ואף תזכיר יארציט שלו המתקרב. המשיך הליכתו, ונכנס אל השוק, ועבר את החלק אשר קוראים אותו השוק העיראקי, והגיע אל הרחוב הרחב של מחנה יהודה לקנות שם באחד הדוכנים מאגוזי ברזיל לו ולאישתו, ונכנס בסמטאות להגיע אל סמטת האגוז שם אהב את מיץ הגזר הנסחט אל הכוסות, ואף התיישב להסתפר שם ולקנות פרחים לאישתו לפני חזרתו.

הלכה למשה מסיני, פרק שמיני

הביטה גורגיה בעיניו של חזקל, ידעה כי ירצה עכשיו לשמוע סיפור תיקונו של החכם, איך הפך לבעל קהילת סבו, ואיך יישר את דרכיו והיכן פגש את סימה וכיצד הניח הרחובות מלבו והאישה הזרה, אבל אימצה לבה כל כך בסיפור חתונתו עם השד ומות אביה והג'ין, שלא יכלה עוד להמשיך, ואמרה לו אתה רואה השנים הולכות ומעייפות אותי, פעם הייתי עומדות שעות ארוכות על סיפורי, והיום יותר מכפל שעה אין בכוחי להוליך בפי, ועוד הכאב מכתו טריה אף כי עברו שנים רבות. הלך ממנה בנשיקה על מצחה, וכשהרחיק ממנה חמישה מטרים אמרה כעס אבי, כמה כעס, ואמר לו כשהגיע לפניו עם כלתו, כבר כעסו הרבה במדורים, קורא אדם לאלוהים ושאונו משכיח כי לא קורא אלוהים לאדם, ואתה הולך עם השד הלז וכאילו אתה חושב שתקיים מצווה מן התורה להפרות ולהרבות, ואתה אל תכעס חזקל, כועסים המדורים מספיק בשביל כולנו, רק אל תשכח ואף תזכיר ג'ארציט שלו המתקרב. המשיך הליכתו, ונכנס אל השוק, ועבר את החלק אשר קוראים אותו השוק העיראקי, והגיע אל הרחוב הרחב של מחנה יהודה לקנות שם באחד הדוכנים מאגוזי ברזיל לו ולאישתו, ונכנס בסמטאות להגיע אל סמטת האגוז שם אהב את מיץ הגזר הנסחט אל הכוסות, ואף התיישב להסתפר שם ולקנות פרחים לאישתו לפני חזרתו.

רק עבר בביתו ולא הספיק להניח הפרחים במים, וכבר היה צריך לצאת שוב למקום עבודתו. ואנחנו נשאר בביתו ובבית אשתו כשהוא יוצא ממנו, כי מה נספר על שגרת עבודתו החוזרת יום יום, ועוד עזבנו את רחל לפני מספר פרקים ולא הספקנו להתעמק בסיפורה. וציחלה הודיעו אותה שתי אחיותיה כי יקדימו בואן להיום, וישנו בסלון וישארו עד יום המחרת, לראות את שלומה, כי היא לא באה אל עירן הרחוקה. התלוננו עמה מספר פעמים בטלפון כי מזמן נישואיה באה רק פעם אחת לבקרן, וגם זאת בערב של חג ראש-השנה, והיתה מסבירה להן כי אינה רוצה להטריד את בעלה, והיו אומרות לה צריך בעל לשמוח לצאת אל בית משפחת אשתו, ויכינו הרבה אוכל לפניו, והוא יוכל לנוח ואת לנוח עמו, ויכיר את ילדינו שיהיו חברים לילדיו. לפני שיבואו סידרה את הבית, פתחה חלונות, הניחה הפרחים בהרבה מקומות באגרטלים קטנים, הוציאה מצעים נקיים לספות, והעמידה כמה סירים על האש. והתחיל הנגן היושב מעבר לקיר הדרום של ביתם לנגן, כבר כמה חודשים עברו מאז עבר לדור בשכונתם והוא מנגן שעות ארוכות כל יום, בתחילה ניגן אף בלילות עד שביקשו ממנו לחוס על שנתם. וכששקט בין קירותיהם ופתאום רעש שלו עולה היא פעם רוגזת ופעם שמחה, מצד אחד רותח בה יצרה לשאול איך זה בא להפר מחשבותיה ולהטרידן כאילו לא הקים אדם קירות סביב ביתו, כאילו לא בחר להיות לבוש ולא ערום ולא לראות האחרים ערומים. מצד שני היא אומרת לעצמה מי זה בא להתארח בשתיקתי, כמה נאה לי שאינו נותרת לבדי, ואז היא מחבבת את מנגינותיו.

לבה מתחלק, חץ פה חץ שם, עד שהיא מחזיקה את נשמתה קרובה שלא להתפרק בלחשים, לא לפחד לומר את המילה נוסטלגיה, לא לפחות ללחוש געגועים, כמו הליכתה ברחוב, צד שמש צד צל, גם הליכתה בבית. ולעיתים אף עולה בה פחד, מפני הריקנות שלפני המחשבה ואחריה, המציפה אותה בשאלות, מה אדע, איך אדע. אביה הסביר לה כי המוזיקה מביאה את האדם לטרב, לרטט של התרגשות שיש בו מן השכרות, שאתה תופס את ראשך בידך ולוחש לעצמך שברי מילים, ולכן מרבים כל כך לשיר לאל ולאהובות, לכן לזמרת גדולה קוראים מוטר'יפה ולא רק מוע'ינה. אביה אמר לה אז, שם היינו אומרים מי שאינו מדבר ערבית הוא אילם, ומי שאינו מבין ערבית הוא חרש, ומי שאינו מדבר ואינו שומע ערבית הוא מין בהמה כזאת, ואז היגרנו משפתנו לארץ חדשה ופתאום אמרו עלינו שאנחנו אילמים וחרשים, ואיך נסביר להם שהם האילמים והם

החרשים וכל המוזיקה שלהם וכל הזמרות שלהם הן מועיניא ולאו מוטרפיא, והיא ראתה כמה פניו רפות כמה דיבורו קשה, כמו פניה, כמו דיבורה.

נזכרה איך כשעברה לגור בתוך ביתו, לילות שלמים היו מעבירים בזה מתעורר וזאת מתעוררת וזה נרדם וזאת נרדמת וחוזר חלילה, והוא היה שותה עראק עם סוס כדי להירדם ומשקה אותו בצ'אי פְּעָרָאק כדי שתירדם, ועדיין עירנות גדולה ביניהם, לא רגילים לערבוב גופים זה שעל המיטה. היה יוצא מתוך חלום מבוהל וקורא אני מגיף תריסים של מחשבה, ואז חוזר לישון לא רואה כיצד היא מתעוררת, היתה יוצאת מתוך חלום מבוהלת ומעירה אותו כדי לספר לו כי ראתה בו את סבה שנפטר בצעירותה, והוא צעיר מכפי שהכירה אותו בימיו, והוא לא הכיר אותה בחלום, והתעוררה וסיפרה ובכתה הרבה על חוסר היכרות זה שפשט בה. היתה מדברת אליו מתוך שנתה, אומרת הבדידות שותפה לשנינו גם אם החלומות זרים, והוא כותב את הדברים בפנקסו, וכשהיה מזכיר לה היתה אומרת, אני מנהלת שיחות רבות יותר עמך מתוך שינה מאשר מתוך עירות. ועוד מעט אחיותיה באות, והיא מספרת להן כי אמר אביהן, לאחיותיך לא נתנו שמות חיבה, כי עוד היינו פליטים, ומה יעשו פליטים עם שמות חיבה, אבל אתך שבאת בזקונינו כבר אמרנו חיבה, אולי הרגשנו שאת כבר לא תנדדי, שאת אולי תהי שייכת למקום.

עמדו האחיות בפתח וכשפתחה להן אמרו, לא רק זְנֵאָה אצל הקברים צריך לעשות, זאת נעשה לפני הפסח, גם זיארה אצל הקרובים עושים, כאן קוראים לכך וְיִזְיָא ביקור נימוסין, ונהוג להביא לפני האורחים כוס של קֶהְנָה וחתוכת מתוק. נשקה להן לכל לחי, הושיבה אותן על הספה, הוציאה לפנין פרוסות עוגת סולת ועוגת גזר, והעמידה מים לקפה. שאלו אותה אם הוא בבית, מתי יחזור, ובמה עבודתו בדיוק, ומה מרגיש תינוק שבבטנה, ואיך היא מעבירה את הימים בהמתנה. השיבה להן קצר וביקשו להאריך, והתחילה מאריכה בדברים שממין העניין, פתאום אמרה להן, אתן זוכרות היה דוד של אמא שהגיע לארץ חמש עשרה שנים אחרי שאר המשפחה, נשאר עוד עשר שנים בעיראק וחמש בתורכיה, וכשהגיע, סיפרה אמא, ישב כמוכן על כורסא כמוכן מחכה למתוק ולקפה המר ולא הבין, איך שינו את כל שמותיהם הפרטיים, וגם את שם המשפחה, והיה אומר לאמא ולהוריה ולאחיותיה, כל אחד בתורו, מה שמך, ואז כששמע היה מזדעזע ואומר זה בכלל לא שם יהודי, התבוללתם, הפכתם לגויים, דווקא כאן בארץ ישראל, איפה אֶלְבֶּרְטִין ולולו וצִבְיָה וסִמְיָה ואִיבֶּלִין, איפה נְעִים ופּוּאָד ונֶאֱמִי וְיִקְטוֹר וְעִזִּי, איפה משפחות אטרקציי וזִילְכָה והלאלי וקֶטֶן וּשְׁעִשׂוּעַ, ומה כל סֶלְמֶן הפך שלמה, ויוסוף יוסף, ומְרִיוֹמָה מרים, ופתאום חזקל סיפר לי אתמול, ואז נזכרתי בסיפורנו, כי אמו לפני שנפטרה חזרה לשמה אמל, והוא לא הצליח לקרוא לה כך, היא מתה לפני שהתחתנו, אבל את שם משפחתם הם לא שינו כמונו.

הגישה להן את כוסות הקפה, והעמידה גם כוס אחת לפניה, ופתאום זכרה עד כמה היא אחות קטנה, מחכה אחריהן, אבל התגבר לה צורך דיבור מולן. סיפרה כי לפני חודש כשעדיין עבדה, ולא הכריעו אותה הכאבים, חזרה יום אחד הביתה, וגילתה כי למרות שהבטיח לסדר את הבית לא סידר, ויצא גם הוא לעבודתו. התקשרה אליו לומר את דעתה, והוא שתק. סידרה את הבית תוך עשרים דקות, ואחר-כך אמרה אבשל. החלה לטגן בצל, והתחילה להריח את הבצל המֶטְגָן, ופתאום הזכיר לה את ריח הטיגון בבתיים האחרים. מאז שהיתה ילדה כשהיתה הולכת ברחוב היתה מריחה את תבשילי הבתיים האחרים, ומבקשת להידמות אל ריחם, ואף פעם לא הצליחה, תמיד הבצל אצלה הריח אחרת, חסר. והנה עכשיו לאחר שרבו והתמלאה בכעס עליו, הבצל מלא ריח כריח הבצל שהיא הריחה מן הרחוב ומן הבתיים האחרים סוף סוף. סיימה לספר ואחיותיה עדיין מביטות בה בלי לדבר, כאילו אומרות לה עתה הפרזת בדבריך, בוחנות את הבית ואת

מקומות החפצים בתוכו, ולסוף שואלות שוב מתי ישוב. גוון פניהן כגוון פניה, וגם אפן דומה לאפה.

ישבה מולן בהמתנה, נזהרת בדיבוריה, ופתאום התחילו גם מחשבותיה נזהרות, עד שחשבה, למה תיזהר בהן. לא תספר להן כי היתה בתחילה מדברת עמו בלשון זכר והוא עונה לה לשון נקבה, והיו מקצרים מילים, משמיטים אותיות ראשונות, בִּיא לי במקום תביא לי, ומשנים מינם של חפצים. לא תספר להן כיצד אהבה לנשק אותו ולשאול אותו מה טעם זה, מה אכלתי לפני שנישקתי אותך, כדי שיאמר לה סוכר, ותאמר לו האהבה כמו סוכר, אֶלְחָב פְּנֵי סוּכָר. לא תספר להן כמה הופתעה כששמעה את אותו עונג עיקש בין רגליו בלילות לפני שנתו, כשהיה עולה על המיטה ובטוח כי היא כבר ישנה ומעלה מתוכו ריח של זרע שפוך וחיים שפוכים, ואחר כך היה מעלה מתוכו אותן דמעות כפויות כיוון שהיה בטוח כי אין איש בעולם שומע לו ומבינו, והיתה היא מדמיינת כי עם כל תנועה של עונג כפוי היה ממצמץ בעיניו כלפי השמיים ומזמן את אלוהים לבוא, דורש כי יתייצב לפניו וישמע אותו אומר לפניו על כורחי אני מתענג בעונג זה עכשיו ועל כורחי אני עתיד להצטער בצער גדול עוד שלושה רגעים, ואני מבקש כי גם אתה על כורחך תתענג עונג דומה ועל כורחך תצטער צער כבד כמו זה, ותזיל עלי דמעות הרבה עד שיגמרו כל המים בעולם ויגמר כל המלח בעולם ונהיה צמאים וחסרי מזל אך עצובים יחד.

לא תספר להן איך מאז שהיא שמה טיפות עיניים כל יום, כבר שלושה שבועות, הוא אינו יכול לנשק את דמעותיה, כל הזמן היא הולכת וחוזרת מן הרופאים מודלקת בדלקות, והוא ממתין ליום ששוב תהיינה דמעותיה שלו. לא תספר להן איך כשראתה כי הוא קורא באור השירותים בשבתו על האסלה אחרי לכתה לישון סידרה יום אחד כי חדר הכביסה יהיה חדר קריאתו, והעבירה את המכונה למקום המקלחת, וצמצמה שטחה, והראתה לו בלילה, וכמה שמח ולא שאל איה מקום קריאתה. לא תספר להן איך כשעמד מולה ערום כשיצא מן המקלחת מיהר לחבק אותה כדי שלא תראה אותו במערומיו, ואז הבין כי עתה היא חשה במערומיו. לא תספר כי היא יודעת שהוא מחכה את השעות שהיא ישנה כדי לפנות לעבודתו, וכי גם היא לא ידעה כיצד תעמוד מולו לראשונה עירומה, ובלילה הראשון כשחשבה שאולי יבקש כי תתפשט במיטה נזכרה בקיץ הקודם, כשעבדה כלבורנטית במעבדה כימית ונשפכה עליה חומצה ושכבה חודש בבית חולים, כל יום חבשו האחיות את כווייתיה, והן השתנו מלבן לאדום להרבה נקודות לבנות ואדומות, עד שהעלו בשר ונסגרו בצבע ורדרד על כתפיה וזרועה וגבה, ולפני הסגרותן זמן רב היו הכוויית מהרסות בגופה, מקלפות ומענות. וכשיצאה מבית-החולים בירכה הגומל שלא נפגעו עינייה ושכך שבה אל החוץ, עדיין היתה מפחדת מאור חמה חזק, והיתה שבה לבקר פעם בשבוע את שתי שותפותיה לחדר, שתי פלסטיניות מִבֵּית-חֲנִינָא, האחת לא ידעה עברית וידעה אנגלית טובה, והשניה ידעה עברית ולא ידעה אנגלית, והיתה מדברת עם האחת בשברי העיראקית שלה ובשברי האנגלית, ועם השניה בעברית, ותמיד היו תמהות היא וזאת היודעת עברית איך כשהיו נכנסים הרופאים בבוקר, עם העברית שלהם, היתה זאת השלישית משתתקת, ואז עונה רק ערבית, לא אנגלית, והם לא מבינים אותה, והיא לא היתה מבינה אותם, ושתייהן יושבות משני צדדיה במיטותיהן ומבינות אותה וגם הן שותקות מולם ולא יודעות מה לעשות כמו כפויות.

חדרה עמד כך חודש מעל חדר המתים של בית החולים, והיתה שומעת כל פעם כשהיו מוציאים אדם מת מבית החולים אל הרכב של חברה קדישא, ולפעמים היתה רצה לראותו בתאוה מוזרה. סיפרה על כך לחזקל כשראה סוף סוף את בשרה, ונישק על כווייתיה הסגורות, ובכתה. וכאילו שפתיה ועינייה היו שואפות כנגד ציפורי המחשבה ומול נמלי הגוף, מאמינות למלאכים היורדים

משמיים כשכבדות עליהם הכנפיים ומסתובבים כבני אדם, ולא נופלים אלא קמים דווקא, מאמינות בילדים ורוצות לעטוף גופה בהרבה ילדים, ועוד לא היתה בהריון, גוזרות את הלב פה אל פה, אולי תאמר לו ואלאהי נא אוסתאז חזקל, תארם, תארם עליך.

ושוב מבקש כותב שורות אלו להיגלות בסוף פרק זה, ומתנצל המספר כי הוא מתערב שוב בתוך הכתוב דווקא בפרק שהוקדש לציחלה, אולי נמשך הוא דווקא להכניס עצמו לפרקים אלו. והפעם רוצה הוא להעיד כי לדעתו השאלה האמיתית, הנושא האמיתי שצריך להטריד את הקורא, הוא הבדידות, איך אדם שם עצמו בתוך בדידות ואיך הוא לא יכול להיחלץ ממנה, ולמה הוא חושב שדווקא אלוהים יפתור אותו מן הבדידות, הוא שהוא בודד עוד יותר מכולנו. ואומנם מקום העלילה בשבועות שלפני חג הפסח, וכנראה היא תיגמר בחג הפסח עצמו, אך המחבר יושב לו בימי הסליחות, ומקווה להביא כתיבתו לגמר לפני יום הכיפורים, וכבר ידועים לפניו סופי העלילות, רק לא יודע הוא עדיין איך להוליך היטב נתיבותם לבל יסטו, לבל ישתכנע ברגע האחרון לנחם במקום שבו לא היתה נחמה ואין בה צורך, או יקל ראש במה שהוא כבד וקשה ועצום. וכל בוקר הוא הולך לסליחות בבית-הכנסת חסד ורחמים בשכונת נחלאות בארבע וחצי בבוקר, ואחר כך חוזר לביתו שאינו רחוק משם כדי לכתוב מול המחשב, וגם הוא בודד הולך ובודד חוזר, ואולי לכן הוא מאמין כי יוכל להבין לנפש גיבוריו.

מכל חברי ילדותו של חזקל לא נותר לו כמעט אחד, לא מבית הספר היסודי, לא מן החטיבה ולא מן הרחובות. מכולם ברח והם בתמורה נסוגו ממנו, והסכינו לגבולות שהקים בשתי הפעמים שבהן חייו התהפכו בקרבו, בגיל שלוש-עשרה ובגיל שמונה-עשרה. ועתה נותרה לו רחל היא ציחלה, ונותרו לו מעט מכירים בבניין ובעבודה, וקרובי משפחה רחוקים, ונותר לו כמובן החכם עובדיה, וגם סימה וגורג'יה, ואותו איש מר מצליח מבית הקפה. ואולי אין כאו ייחוד בחזקל אלא כל בן אנוש מצבו הרגיל הוא בדידות, וקושי לחצות את גבולות הגוף, ומתי אתה חורג מגבולות ומגבולות עורך, באכילה, בבית-הכסא, במוות, בלידה, במשגל, וגם אישה במחזורת ובהריונה ובציריה ובהולדה עצמה, ומעט בפצע ובנשיקה. חזקל ידע גדיעות ועזיבות מתוך גופו ממש, ואינו רוצה עוד. רוצה רק את חכמת החכם שתרחף עליו, ורוצה הוא לשוב אל ביתו לישון והיא שם והוא נוכח בה ונבוכ.

הלכה למשה מסיני, פרק תשיעי

מכל חברי ילדותו של חזקל לא נותר לו כמעט אחד, לא מבית הספר היסודי, לא מן החטיבה ולא מן הרחובות. מכולם ברח והם בתמורה נסוגו ממנו, והסכינו לגבולות שהקים בשתי הפעמים שבהן חייו התהפכו בקרבן, בגיל שלוש-עשרה ובגיל שמונה-עשרה. ועתה נותרה לו רחל היא צ'חלה, ונותרו לו מעט מכירים בבניין ובעבודה, וקרובי משפחה רחוקים, ונותר לו כמובן החכם עובדיה, וגם סימה וגורג'יה, ואותו איש מר מצליח מבית הקפה. ואולי אין כאו ייחוד בחזקל אלא כל בן אנוש מצבו הרגיל הוא בדידות, וקושי לחצות את גבולות הגוף, ומתי אתה חורג מגבולות ומגבולות עורך, באכילה, בבית-הכסא, במוות, בלידה, במשגל, וגם אישה במחזור ובהריונה ובציריה ובהולדה עצמה, ומעט בפצע ובנשיקה. חזקל ידע גדיעות ועזיבות מתוך גופו ממש, ואינו רוצה עוד. רוצה רק את חכמת החכם שתרחף עליו, ורוצה הוא לשוב אל ביתו לישון והיא שם והוא נוכח בה ונבון.

חזר חזקל ומולו יושבות אחיותיה של רחל, אמר להן שלום ונשק נשיקה אחת על כל לחי. הוסיפו עליו שלום והצביעו לו על המשך הספה שישב. ישב והצטרפה אליהם רחל, והביטה בהן ובו בלי להוציא מילה. הוא הביט בה ובהן, וגם עצר את מילותיו עד שימצא מה לספר חדש או מה לשאול או במה להתייעץ. מצא כי נכון יהיה לשאול מה תוכניותיהן לסדר הפסח, ולא ידע כי יתלוננו שלושים רגעים על סירובם לבוא אליהן לערב החג. שקע עוד בספה, וחשב אולי יעניין אותן באחת החוכמות ששמע מן החכם, וסיפר כי קראו השבוע כ"ד טעמים שקבע הרמב"ם לנידויו של אדם, והאחרון שבהם היה שראוי לנדות את המנדה מי שאינו חייב נידוי. ראה שאינן מחייכות, והחליט שיזכיר בלבו את שלמד עם החכם לפני מספר שבועות, קרא לו החכם מן הסידור אומרים חייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד, ומוסיפים ואומרים אנחנו משכימים ומעריבים בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות ומייחדים שמך בכל יום תמיד אומרים פעמיים באהבה את שמך, וכיוון שכך נקרא לפנינו משירי רבי ישראל נגיאָרָה שר המשוררים, ואביר המדברים, וגדול אוהביו, ואדיר מחבביו, להשביע רצון קוננו, ולבשרו בתקוננו, עת שיר נְהַגָה ירעד לבנו, ונודיע כל יחיד את קונו לך תכלה עיני עופר אהבים, לתשוקתך אני תוך אש להבים, ימי קדם אזכור שנות עולמים, אנוע כשיכור אָהֶמָה כימים, בין שדי אהובי ילין, בין שפתי מן צוף ומילין, לו אהיה יונק ואתה אוֹמְנִי אינק שדי יִפְנֶךָ צְמָאִי אָשְׁבָרָה, לו אהיה רומח ואתה נותני תוך לב משנְאִיךָ בדמם אשכרה, לו אהיה אוהל ואתה שוכני נתעלסה אהב בגיל נתאזרה, לו אהיה לשון ואתה מעני אשקיט יקוד תְּשַׁקֵּךָ בשיר וְאֶזְמְרָה, לו אהיה עבד ואתה רוזני אשאף עבֹדְתֶךָ דרור לא אֶבְחָרָה, לא אברחה. כמה יפות שורות הללו, הרחרת תוך חדרי לבו ושימח קירות הלב והשגיח שלא יזיל דמעות מלבו כפי שהזיל לפני החכם למשמע השורות, היה מזילן ואומר זה שיר סימן י"ג בסדר הבקשות של יהודי בבל, בתוך ס"ד סימני הבקשות, והן יפות וטהורות ואין אני קם לאומרן באשמורת בוקר מאז ילדותי לפני סבי, ואיני מכיר האדם הממשיך להשכים ולאומרן בארץ זאת.

אמר יספר להן חוכמה נוספת, על אותו חזן עיוור שהעמיד החכם לפני קהלם, ופסק במיוחד לשם חזן זה הלכה שהוא מוציא בתפילתו את הקהל, ועמד וקרא מסידור כתוב ברייל ושר יפה יותר מכל החזנים ששמע בימי חייו. לא שמחו האחיות בסיפורי עיוורונו, ואמרו היה לנו דוד עיוור שהיה עומד ויודע תורה מראש ועד סוף בטעמים נכונים, ולמד בבית-הספר למוזיקה של עיוורים בבגדאד לנגן על קאנון, אבל כשהיה בוכה על עיניו שאיבדו מאורן בילדותו לא עזרה לו התורה כולה, לא עזרו לו המנגינות כולן. ידע כי יישבו כך עוד שעות ארוכות, והציע להכין להן קפה, אמרו כי שתו אך ישמחו לשתות שוב, וכשסיימו אותו הודיע כי חייב הוא לצאת אל סניף הבנק אחרי

שהודיעו אותו כי המחאה שהפקיד ממקום עבודתו חזרה ולא קויימה. הלך, וכיוון שנסגר סניף הבנק האחרון בקטמונים חודשיים קודם לכן ועמו עבר גם חשבונו למרכז העיר, שאין הבנקים אוהבים את השכונה ואינם רואים טעם להעמיד בה לא סניף ממש ואף לא כספומט, נסע באוטובוס. עמדו לפניו עשרה אנשים בתור לאוטובוס, ואחר-כך בבנק עמדו לפניו שלושים אנשים בתור, מיוזעים ומתרעמים על המתנתם הריקה מול חמישה דלפקים סגורים ושניים פתוחים. התחילו לדבר זה עם זה שיבקשו שיבוא לפניהם מנהל הסניף, או מנהל הבנק כולו ובעליו, ויסבירו פשר המתנתם הארוכה בשעה שהבנק עולה כפורח ומתרחבות משכורותיהם, האם זמנם זול בעיני המנהלים שאינם שוכרים להם עוד פקידים. הצטער חזקל כי לא הביא עמו ספר קודש לקרוא בו בעודו ממתין מעומד, במקום להקשיב לשיחתם שוודאי לא תעלה דבר, לא יבוא לפניהם המנהל ולא ימשכו חשבונותיהם מן הבנק באין מקום אחר, וגם לא ישרפו סניפיו במחאה, בעצם השלימו עם היותם ממתנינים ומרזים בשעה שאחרים מעלים משמנים, וחשב לעצמו אולי ישן פתיחת שיר השירים שהיו קוראים בערבי שבתות והיה מבקש ללומדו על-פה, שיר השירים אשר לשלמה, יִשְׁכְּנִי מְנַשִּׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי טוֹבִים דוֹדֶיךָ מִיּוֹן, לְרִיחַ שְׁמֶנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תִּירֵק שְׁמֶךָ, על כן עלמות אֶהְבֹּדְךָ, מְשַׁכְּנִי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה, הִבֵּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׂמַחָה בְּךָ, ולא זכר כיצד הולך ההמשך.

באחד הדפים הזרוקים ברחוב שהרים וקרא מצא כי ההודים בזמן שהם ממתנינים אינם משננים מילים רבות, אלא דווקא מנסים לרוקן ראשיהם ממחשבות ומתרכזים בכל תחושות גוף שלהם, עד שהם מצליחים להתרכז בתוך עצמם ולהינתק מסביבתם, וקוראים לזה מדיטציה בשפתם. ובאותו דף קרא כי הציע הבודהא שנרבה בתרגילי ההמתנה, ונזכר כי אמר לו אביו פעם כי הורות היא כולה אומנות המתנה, אתה עובר מהמתנה בבית חולים לצד מיטת הולדת בנך לטיפת חלב וקופת חולים ובית-ספר וחוגים ושוב ושוב ממתין לילדיך. החליט שיעשה מדיטציית לב, וידחוף במאמץ מקום המחשבות מן הראש ללב, כמו בימי שלמה המלך שהיה חכם לב, וכל זמן המתנתו בבנק שעה ומחצה היה מניע את מרכז מחשבותיו פסיעה אחר פסיעה ודוחקו אל הלב, ואומנם כאב לו התרגול אבל ידע שכשיצליח וודאי יחשוב מחשבות אחרות מאלו הבאות לו מראשו, מחשבות שאין הוא יכול לחשוב אותן עכשיו כלל או לדמיין, אולי דומות לאלו שחשב המלך שלמה. כל כך היה מרוכז בניסיונו שכשהגיע לקדמת התור וקרא לו הפקיד לא השגיח בכך, וכשפנו אליו העומדים מאחוריו והקישו על גבו הצטער, כי האמין שאם היה ממשיך בניסיונו עוד כמה דקות היה מצליח במלאכתו, וכך הפסיק אותה לפני שהצליחה ויתקשה לחדשה.

עמד לפני הפקיד ואמר לעצמו הרבה פקידים מעמיד לפני הקדוש ברוך הוא, ואיני יכול לנצח את כולם, וודאי במחיר ניצחוני על פקיד קודם יעמוד עתה זה וינצחני. והיו מתווכחים זמן רב, והצליח להפוך הפקיד בשם הבנק כל טענות חזקל, ומצא כי אין הכסף בחשבונו מספיק לעמוד בהתחייבותיו לבנק, ואין הכסף בחשבון מקום עבודתו מספיק לשלם לו על עבודתו, ואין כאן מקום שהבנק יערוב למקום העבודה ויתיר לו להעביר לחזקל כסף שאין להם, אלא להפך צריך חזקל לשלם שכר טרחתם בעבור טיפולם בהמחאת מקום עבודתו שחזרה. יצא וחשב אולי ימשיך את ניסיון המדיטציה באוטובוס בדרכו הביתה, אבל היה מוטרד בשל צפיפות האנשים לפניו ואחוריו, והיה פעם נוטה לכיוון זה ופעם לכיוון ההפוך, מחשב כמה כספים נשארו בחשבון הבנק עבור התינוק, ואם ישאל בחכם עזרה. באחת התחנות לפניו ביתו עלה חברו זה העובד עמו במקום עבודתו שהביא לפניו ספרי חביבה פדיה, והיה נושא עמו עכשיו ספרי ארז ביטון, זה העיוור הרואה של הדור כמו טאהא חֲסִיין של מצרים הסביר, והציע לחזקל שייקח הספרים ויעיין בהם, ימצא

בהם חוכמות הרבה. נסעו יחד ולפני שירד הציע לו חזקל לבוא עמו לביתו, לעלות עמו ולשוחח מעט, חשב כך תימלא השיחה בינו ובין אחיותיה.

עלו שניהם, וכבר כשהיו עולים במדרגות היה החבר שוזר בשיחו שורות משל ארז ביטון, אומר אַנָּא מִן אֶל-מִגְרָב אָמַר, אָנִי מֵהָרִי הָאֶטְלָס, אָנִי לֹא קוֹרְאִים אוֹתִי זֶה־רַ אָנִי זֵיִשׁ אָנִי זֵיִשׁ, אָבִי אָבִי, לֹא רָכַב יִשְׂרָאֵל וּפְרָשָׁיו, אֲלֵא זֶה אֲשֶׁר קִידֵשׁ שִׁבְתוֹת בְּעֶרְאֵק נָקִי וְהִיָּה בְקִי מֵאִין כְּמוֹהוּ בְהִלְכוֹת בֵּית-הַכְּנֶסֶת. בֵּיטוֹן, סִיפֵר הַחֲבֵר, הִיָּה עוֹמֵד לִפְנֵיהֶם לִפְנֵי הָאֲנָשִׁים מֵאַרְצוֹת תּוֹת הַשְּׂדֵה שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים מוֹלוּ וּמִבְקָשִׁים מִמֶּנּוּ שִׁיאֲנַח בְּרִמְזִים, בְּחֲרוּזִים, בְּעֵשֶׂן שֶׁל סִיגָר, תּוֹבְעִים מִמֶּנּוּ לֹא לִבְכוֹת מִמֶּשׁ, כִּי אִם בְּרִמְזֵי רִמְזִים, וְעֵנָה לֶהֱם וְאָמַר אַתֶּם שֶׁהִטַּלְתֶּם אוֹתָנוּ שֶׁטַלְטַלְתֶּם אוֹתָנוּ בְּכָל הַהֲרִיסוֹת, אֲךָ זֹאת עָשׂוּ עִמָּנוּ לִפְחוֹת, עֲזָבוּ אוֹתָנוּ לֵאנְחוֹת. וְכִשְׁנִכְנְסוּ לְדִירָה כָּבֵר הִיָּה הַחֲבֵר מִתְמַלֵּא בְּתַעְצוּמוֹת דִּיבוּר מְרוֹבּוֹת, וְלֹא שֶׁם לָבוּ לְשִׁתִּיקָה שְׁעֵמְדָה שֶׁם, זָכַר לְמִרְיָבָה בֵּין רַחֵל לְאַחִיוֹתֶיהָ, אֲלֵא הִתִּישֵׁב לִפְנֵיהֶן וְהוֹדִיעַ שְׁמוֹ וְדָרַשׁ בְּשִׁמוֹתֶיהֶן, וְאָמַר לָהֶן כְּמִמְשִׁיךְ דִּיבוּרוֹ לִפְנֵי חֲזָקֵל, אֲנַחְנוּ הַמְזַרְחִים, אֲנַחְנוּ דָם אֶחָד עִם הָעֲרָבִים, אֲנַחְנוּ הַיְהוּדִים-הָעֲרָבִים, וְלֹא שֶׁם לָב כִּי הָיוּ הֵן מִעֲקָמוֹת אֲפֵן מֵה לָנוּ וְלוֹ, אֲנַחְנוּ בְּגִדָדִיוֹת וְהוּא מִבְּטָאוֹ מְרוֹקָאִי וְלוֹשׁוֹנוֹ וּוְדָאִי מְדַבְּרַת צְרַפְתִּית. הַתְּחִיל מִסְפֵּר לָהֶן וְלוֹ, הִלְכֵתִי לִפְנֵי שְׁלוֹשָׁה חוֹדְשִׁים לְאַחַת הַהִפְגָּנוֹת שֶׁל שְׁלוֹם עֲכָשָׁיו בְּכִיכֵר הַגְּדוּלָה שֶׁל תֵּל-אָבִיב, שְׁקוֹרְאִים אוֹתָהּ עֲכָשָׁיו כִּיכֵר רִבִּין עַל שֶׁם הִיָּה שְׁנִרְצַח, וְהֵם הָיוּ קוֹרְאִים בְּקוֹל גְּדוֹל שְׁתֵּי מְדִינוֹת לְשֵׁנֵי עִמִּים, וְאָנִי הִבַּאתִי עִמִּי שֶׁלֵּט גְּדוֹל מִשְׁלֵטִים שֶׁלָּהֶם שֶׁהִכְרִיזוּ, שְׁלוֹשׁ מְדִינוֹת לְשְׁלוֹשָׁה עִמִּים, וְלִכֵּל שׁוֹאֵל הַסְּבֵרְתִי כִּי הָאֲשַׁכְּנִיזִים יִקְבְּלוּ אֶת הַחוּף וְתֵל-אָבִיב תִּהְיֶה בִּירְתֶּם, וְאֲנַחְנוּ הַמְזַרְחִים נִקְבַּל אֶת הַדְּרוֹם וּבֵאֵר-שֶׁבַע תִּהְיֶה בִּירְתָנוּ, וְהַפְּלִסְטִינִים יִקְבְּלוּ אֶת הַצִּפּוֹן וְנִצְרַת תִּהְיֶה בִּירְתֶּם, וְכָל מְדִינָה תִּסְתֵּיִם בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁם יִגּוּרוּ כָּל הַזּוֹגוֹת הַמְּעוֹרָבִים. בָּאוּ עֶשְׂרֵה מֵהֶם וְהִתְחִילוּ לְהִרְבִּיץ לִי, קִרְאוּ לִי שְׁחוֹר וּמְרוֹקָאִי בְּבוֹז, וְהִזְהִירוּ אוֹתִי שֶׁלֹּא אֶעִיז לְבוֹא שׁוֹב לְהַפְרִיעַ הַפְּגָנוֹת שֶׁלָּהֶם, וּמִחְצוֹ אֶת הַשְּׁלֵט שֶׁהִכְנֵתִי בְּרַגְלֵיהֶם וְקִרְעוּ אוֹתוֹ, וְכִשְׁחֲזַרְתִּי הַבַּיִתָּה הַבְּנֵתִי שֶׁהֵם צוֹדְקִים, אִין סִיכּוֹי לְשְׁלוֹשׁ מְדִינוֹת, חִיִּיבִים שְׁתֵּיִם, אַחַת לָהֶם בְּתֵל-אָבִיב עַל הַחוּף, יִקְבְּלוּ כָּל הַבְּנֵיִים הַגְּבוּהִים שֶׁבִּנְיָנוּ לָהֶם, וְהַשְּׁנֵיִה יְרוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה בִּירְתָהּ וְנַחֲיִיהָ בָּהּ אֲנַחְנוּ עִם הַפְּלִסְטִינִים בְּשְׁלוֹם וְלוֹ כָּל הָעֲרִים שֶׁאִינָן עַל הַחוּף וְנִמְלֵ אֶחָד עַל הַחוּף בְּעֵזָה.

חזקל חשב להעמיד נושא חדש לשיחה כשראה את מבטי אחיותיה של צ'חלה, אבל לא מצא מה להעלות, ובִּינְתֵיִם אָמַר חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא רָאָה פְּסוּל בְּשִׁטֵּף דִּיבוּרוֹ וְלֹא מִצָּא לְהַעֲמִיד לִפְנֵי סִכְרִים, הַהִיסְטוֹרִיָּה הַיְחִידָה שֶׁלָּנוּ הִיא הַיְסְטוֹרִיָּה שֶׁל פֶּשַׁע, אֶת זֶה הַבְּנֵתִי מִיד כִּשְׁחֲזַרְתִּי מֵהַפְּגָנָה, שִׁכְבַּתִּי יוֹמִיִּים בְּמִיטָה כּוֹאֵב וְהַבְּנֵתִי שֶׁאִין לִי טַעַם לִפְנוֹת לְמִשְׁטָרָה, וְהָרִי כִּשְׁאֲגִיעַ לְשֶׁם, גַּם אִם הַשׁוֹטְרִים יִהְיוּ מֵאֲלוֹ שֶׁלֹּא מְדַבְּרִים יִיִּדִישׁ, אָנִי עֵדִיין אֵהִיָּה הַפּוֹשֵׁעַ, וְלֹא בְנֵי שְׁלוֹם עֲכָשָׁיו שֶׁהִרְבִּיצוּ לִי, כִּי הַהִיסְטוֹרִיָּה הַיְחִידָה שֶׁלָּנוּ הַמְזַרְחִים כֹּאֵן בְּיִשְׂרָאֵל, הִיא הַיְסְטוֹרִיָּה שֶׁל פֶּשַׁע. הָאֲשַׁכְּנִיזִים בָּאוּ וְסִימְנוּ אֶת עֵצִים כְּחוֹק, עִם בֶּן-גּוֹרִיוֹן בְּאַרְבַּעִים וְשִׁמוֹנָה, וּמֵאוֹתוֹ רָגַע כָּל מֵה שֶׁעִשִּׂינוּ הִיָּה פֶּשַׁע, כִּי הֵם הִשְׁאִירוּ לָנוּ אֶת כָּל מֵה שֶׁמְעַבֵּר לְחוֹק. כָּל בְּנֵיִה שֶׁלָּנוּ הִיא בְּלִתִּי חוֹקִית, כָּל דִּיבוּר שֶׁלָּנוּ הוּא הַפְּרַעַת דִּיבוּר, כָּל פּוֹלִיטִיקָה שֶׁלָּנוּ, אִם אַתָּה הוֹלֵךְ לִפְנֵי הַחוֹק שֶׁלָּהֶם אַתָּה מִקְבֵּל הַיְסְטוֹרִיָּה שֶׁל מִשְׁתִּ״פִּים וְלֹא שֶׁל גִּיבוּרִים. אֶת וּוְאֵדִי סֵאלִיב הֵם הַפְּכוּ לְפּוֹשְׁעִים וְאֶת הַפְּנִתִּים הַשְּׁחוּרִים, וְאֶת אֵהֲרוֹן אֲבוּחֲצִירָא וְאֶת אֵרִיָּה דְרַעִי, אֶת כָּל הַפּוֹלִיטִיקָאִים שֶׁלָּנוּ הַפְּכוּ לְפּוֹשְׁעִים, חוּץ מֵאֲלוֹ שֶׁבְּגָדוּ בְּנוּ וְלִיקְקוּ אֶת פְּנִכְתֶּם כָּבֵר מִן הַהִתְחַלָּה. לָכֵן בְּסִפְרֵי הַלִּימוּד שֶׁלָּנוּ אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְכַתּוֹב עַל עוֹזֵי מְשׁוּלָם וְעַל וְעִנּוֹנוֹ וְעַל טְלֵי פַחִימָה, וְגַם עַל מִשְׁפַּחַת אֲלִפְרוֹן וְעַל מִשְׁפַּחַת אֲבֵרְגִיל שֶׁהֵם קוֹרְאִים לָהֶן מִשְׁפַּחוֹת פֶּשַׁע, כִּי אֵילוֹ גִּיבוּרִים נוֹתְרוּ לָנוּ מִלְּבַד הַפּוֹשְׁעִים, וְעַד שֶׁלֹּא נִבִּין אֶת זֶה נַחֲיָה עֵדִיין תַּחַת

שלטונם, אפילו אם נעמיד ראש-ממשלה משלנו הוא יהיה שלהם, עד שלא נלמד מן הפלסטינים לעשות להם אינתיפאדות.

הסביר שהוא התחיל כבר לכתוב את ההיסטוריה של הפשע שלנו, שאף הוצאת ספרים בוודאי לא תסכים לפרסמה, ובמקום לעצור התקרב אל האחיות ונשא לפנין נאום נוסף. סיפרו עלינו כאילו אנחנו שונאי ערבים, עד שכבר התחלנו להאמין בכך ולצעוק מוות לערבים ולחמצן שער, ועוד מעט יתחילו להפיץ שמועות שאנחנו אלו שגירשו אותם בארבעים ושמונה, כשברור שאלו האשכנזים ורק האשכנזים שהחליטו לגרש אותם אז, ובכלל, מאז שישים ושבע כל ההתנחלויות הן קטע אשכנזי, וכדי לצרף אותנו התחילו למכור שם בתים בזול. ובאמת נראה שהם הצליחו לשכנע את הפלסטינים כמו שהם רצו, לפני שנתיים היה כאן פיצוץ באוטובוס, ואני בכיתי כשראיתי איך עניים משם הורגים עניים מכאן, שוכחים מי שולח את המטוסים עם הפצצות הגדולות, מי נוסע במכוניות פרטיות משורינות עם נהג, מי גוזל את כספם וכספינו, עבודתם ועבודתנו, ומתפוצץ מצחוק כשהם מתפוצצים ברחובות העניים שלנו. אני כבר התחלתי ללמוד מחדש ערבית, כדי להסביר להם בכל תחנות הטלוויזיה הערביות שהם טועים, אבל הם בטח יעדיפו לראיין שם את מי שמפציץ אותם ולא אותי. אתן יודעות, אני גם רוצה להסביר להם שם שאנחנו המזרחים הנאצריסטים האמיתיים, אנחנו הניסוי הגדול בפאן-ערביות שביקש גמאל עבד-נאצר, המקום היחיד בו זה הצליח, הביאו ערבים מכל המקומות, מעיראק ומסוריה ומלבנון ומתימן וממצרים ומלוב ומתוניסיה ומאלזיריה וממרוקו, והפכנו לעם אחד עם תרבות אחת, וצריך שיבוא לכאן איזה סוציולוג מצרי כדי לחקור את זה.

ולפני שכבר כמעט וגירשו חזקל, ראה עוד רגע אחיותיה מתפוצצות, או שהן כבר התפוצצו, עמד זה והסביר להן, אתן יודעות כשהגענו כמה הפחדנו את האשכנזים, הם רק סיימו לגרש את הפלסטינים, ופתאום יורדים להם מהמטוסים ומהאוניות עוד ערבים, עם השפם והמבטא, והם הולכים למלא בהם את הארץ במקום הערבים שרוקנו ממנה, ישר ביקשו לקחת את ילדיהם של הערבים הללו, שאולי לפחות הם יולדו מחדש יהודים, אירופאים כמותם. עתה כבר דחף אותו חזקל אל מעבר לדלת בכוח, שכח שרצה לשוחח עמו על המשכורת שלא נכנסה לחשבון הבנק, וברגע האחרון משך מידי את ספריו של ארז ביטון כמנחת פיוס מרוקאית. יצא והאחיות עמדו מולו בקול גדול, אם אלו חבריך מי אתה ומה אתה מבטיח לרחל אחותנו הקטנה, אם זה מי שאתה מביא אל ביתך כחבר, והוא מלמד אותך להתעסק יותר מדי בפוליטיקה במקום לדאוג למשפחה, בסוף הוא מרוב דיבורים יהפוך את העולם ולא יוליד ילדים, ואתה מה, אולי תלמד ממנו גם להפוך עולמות ולהתרחק מן הילדים.

הלכה למשה מסיני, פרק עשירי

ולפני שכבר כמעט וגירשו חזקל, ראה עוד רגע אחיותיה מתפוצצות, או שהן כבר התפוצצו, עמד זה והסביר להן, אתן יודעות כשהגענו כמה הפחדנו את האשכנזים, הם רק סיימו לגרש את הפלסטינים, ופתאום יורדים להם מהמטוסים ומהאוניות עוד ערבים, עם השפם והמבטא, והם הולכים למלא בהם את הארץ במקום הערבים שרוקנו ממנה, ישר ביקשו לקחת את ילדיהם של הערבים הללו, שאולי לפחות הם יולדו מחדש יהודים, אירופאים כמותם. עתה כבר דחף אותו חזקל אל מעבר לדלת בכוח, שכח שרצה לשוחח עמו על המשכורת שלא נכנסה לחשבון הבנק, וברגע האחרון משך מידי את ספריו של ארז ביטון כמנחת פיוס מרוקאית. יצא והאחיות עמדו מולו בקול גדול, אם אלו חבריך מי אתה ומה אתה מבטיח לרחל אחותנו הקטנה, אם זה מי שאתה מביא אל ביתך כחבר, והוא מלמד אותך להתעסק יותר מדי בפוליטיקה במקום לדאוג למשפחה, בסוף הוא מרוב דיבורים יהפוך את העולם ולא יוליד ילדים, ואתה מה, אולי תלמד ממנו גם להפוך עולמות ולהתרחק מן הילדים.

שתק חזקל ולא ידע מה להשיב להן, יפה השירה שחברו מצטט, ואינו יודע איך להתייחס למילותיו שלו. לא מספיק שהפך את חייו והחליט לחזור וללמוד, ועתה הוא אוהב את המילים והרעיונות של בית-הכנסת ושיעורי החכם, עתה תובע ממנו החבר ללכת אחריו להפגנות, להיות בעד הערבים, וזה עוד מילא, יש את אחיו ויש הערבית של הבית והזמרה הערבית היפה, אבל הוא תובע ממנו גם לחשוב שהפתרון הוא בפוליטיקה ובכלכלה ולא בשירים ובתפילות, ולהפוך את האשכנזים לאויביו, חלק ופשוט, כאשר הוא אוהב לומר כל פעם בהיכנסו לבית התפילה במצוות רבו הריני מקבל עלי מצוות עשה של ואהבת לרעך כמוך, והריני אוהב אהבת חיים את כל אחד ואחת מבני ישראל כנפשי. ומה הוא האנחנו הזה שהחבר מדבר בו, בתוך כל הבדידות של החיים, עוד באוטובוס אמר לו בהתרגשות החבר כי גילה מה ההבדל בינינו המזרחים והפלסטינים, אתנו האשכנזים התנהגו כמו הקולוניאליסטים הצרפתים בצפון אפריקה, הבטיחו לנו שאם אנחנו נחקה אותם לגמרי, נוותר על כל תרבותנו ונבקש להיות בני היידיש הם יקבלו אותנו כאילו נולדנו בעירוותיהם, ואילו עם הפלסטינים, לפחות הישראלים שבהם, הם התנהגו כמו קולוניאליסטים בריטים בהודו, תראו אותנו מרחוק ותקנאו בנו, תדעו שכך בני אדם תרבותיים צריכים להיות, ואף כי ייטב לכם את תחקו אותנו קצת, גם תדעו שלעולם לא תהיו כמונו, זה עניין של צבע, תמיד תישארו רחוקים מאוד ולכן עדיף שתמשיכו בתרבותכם ואל תיכנסו לבלבל את תרבותנו.

חזרו האחיות לשבת וציחלה מביטה בהן, רצתה שהערב יכנס שקט ויבואו כולם במנוחה לקרבת לבבות, ופתאום הסערות הללו נוחתות עליהם. התחיל חזקל לערוך את השולחן הקטן לארוחה של ארבעה, ובין הצלחות כמעט שלא נותר מקום להניח עליו אוכל, נעמדה ציחלה ועזרה לו בשתיקה, ושתי אחיותיה יושבות ומתבוננות כמאשימות, תשובות אין לך. נזכרה ציחלה באחד השבועות הראשונים להריונה, ראה מצוקתה והגיש לפניה אוכל ושתייה, ראה על פניה כי עדיין חסר לה דבר מה, שאלה מהו וענתה, חסרה לי מישהי לדבר עמה, חבל שאמך לא הולידה לך אחות. לפני שהתיישב לאכול רצה ללכת לשירותים, ונזכר כי אביו כשהיה הולך אל השירותים היה מוריד את חולצתו, כל כך סבל ממאמץ השירותים שהזיע כל גופו, והיה מוריד חולצה וחושף את פגיעות השנים בגופו, צלקות וכתמים, והצטער שהוא אינו מוריד כמוהו את החולצה. חזר ואכלו ושבעו וברכו, והציעו הספה לפנייהן כמיטה, והרגיש שאם הוא לא הולך ופוגש את החכם, ונשאר בבית להסתגר בחדרו הקטן או הולך לישון, הוא משתגע. הלך לביתו של החכם ופתחה לפניו סימה את הדלת, הושיבה אותו בחדר הלימוד והלכה לקרוא לחכם, שכבר היה לבוש בפיזי'מה. על פי מראה

פניו של חזקל הבין החכם כי זקוק הוא לשעה של לימוד והתיישב לצדו. פתח סידור ואמר לחזקל, כיוון שהתלבטו חכמים מה קורה כאשר אדם קורא תפילתו ואינו מכוון כוונות שלמות, כתבו נוסח דברים לאדם לומר כל יום קודם תפילת השחרית, מעין גילוי דעת לפני דעתו ולפני דעת המקום, ונוסחה כך, הריני מגלה דעתי ורצוני שבכל פעם שאזכיר שם אדנות ברוך הוא תהיה כוונתי שהוא אדון הכל, ובכל מקום שאזכיר שם הוויה ברוך הוא תהיה כוונתי שהוא אדון הכל והיה והווה ויהיה, ולבסוף כשאזכיר שם אלוהים ברוך הוא תהיה כוונתי שהוא אדון הכל ובעל הכוחות כולם. וכך פתרו חכמים בעייתם של הכושלים בכוונותיהם בזמן התפילה, וכמוֹן הולידו בעיה חדשה, שיהיה על המתפלל באומרו גילוי דעת זה להתכוון כוונות שלמות במיוחד, היכולות לחזק את דעתו במשך כל תפילות היום. ואילו אנחנו יודעים ממאמר רבי חֲנִיָּא בן עֲקִשָּׁא, כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, ולפני כל המצוות והתורות שם מעקשים רבים שקשה יהיה לנו למלאותם במְלֻאָם, ורק להתפלל יכולים אנו, כמה שכוונתנו מגעת, ולבקש כי לוואי נהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שְׁמֵךְ ולומדי תורתך לשמה, ולשאת תחינה לריבון כי יעֲרַב-נָא את דברי תורתו בפנינו ובפיפות עמו בית ישראל, והוא יודע וגילוי לפניו כי רצוננו לעשות רצונו, אלא שהשאר שבעיסה מעכב.

ביקש חזקל מרבו כי ילמדו הלכה חדשה ויחדשוה, והתבונן בו חכם עובדיה ואמר, צריך אני לפסוק הלכה על שמות השם, אולי נפסוק בה יחד. מראש חשבתי לומר כי נתינת שם לאל הרי זה מעֲשֶׂה כְּפִיָּה, אבל עלינו למצוא את הקְּשִׁינָא שבדבר. אמר לפניו חזקל, וְקִרְיָתוֹ בְּשֵׁם לְעֲצֻמוֹ גַם היא בגדר מעֲשֶׂה כְּפִיָּה, השיב החכם קְּרִיָּאתוֹ בְּשֵׁם אֵינָהּ מְעֲשֶׂה כְּפִיָּה, קְּרִיָּאתוֹ כֵּן, תלמוד לומר הקְּבִ"ה אומר כל השמות בְּדִבּוּר אֶחָד, בְּדִבּוּרֵינוּ הֵם יוֹצְאִים אֶחָד אֶחָד, ואחרים אומרים השמות בְּדִבּוּרֵינוּ מִפְּרִידִים בֵּין שְׁמוֹ וּבֵינוּ, בְּדִבּוּרוֹ מִחֲבָרִים עוֹלְמָנוּ וְעוֹלָמוֹ. אמר חזקל, תלמוד לומר שמות רַבִּים לְמִקּוֹם, בְּתוֹרָה אֶחָד עֶשֶׂר שְׁמוֹת, בְּגִמְרָא שְׁלוֹשִׁים וּשְׁנַיִם וּבְקַבְלָה שְׁבַעִים, ואנחנו מחוייבים לקבל השמות כולם בשלשלת הקבלה. ענה החכם, אך אנו איננו יודעים סוד האותיות של שמות האל שקיבלנו בקבלה, ועל כן בפניו אין הם שמותיו הפרטיים, שאין אנו אומרים אותם נכון בצירוף הכוונות והתנועות הנכונות, שהניקוד הצטרף על השמות המסורים לנו רק כעבור מאות שנים, ואולי כשאמרו חכמים כי אין סוף לשמות השם, התכוונו כי כל המילים יחד הן שמו.

ביקש חזקל להזכיר לרבו יְאֲרֻצִיט של סבו, לומר לו אמך מבקשת, ואף חשבנו להזמין לליל הסדר להתארח אצלנו, וגם אותך ואת אשתך סימה, ולא ידע באילו מילים לפתוח. הביט בו החכם ואמר, רואה אני כי רעיון כלשהו מטריד את רוחך, אמור לי אותו, ולא אהיה מקפח את אמירתך מטוב ועד רע. שקל חזקל מילותיו, ואמר כי ראה את גורגיה לאחרונה כידוע לפני החכם, וחוף מהיותה כותבת לו כתובות ולחשים, גם ביקשה ממנו ללחוש לבנה על יְאֲרֻצִיט סבו, אולי ירצה לבוא אמרה, כבר שנים רבות לא נראה על הקבר, ונראה שלבה כבד עליה. שמע החכם ותחילה שתק, אחר שאל כמה פעמים כבר ביקשה ממך, כמה זמן כבר אתה שותק לפני, כבר זמן רב, כבר פעמים רבות, והודה חזקל. ואז אמר החכם אספר לך סיפור סבי ככל שידיעתי מגעת, ככל שאוזני שמעו ועיני ראו וזיכרוני שמר, ואני בטוח שאמי המיטיבה בסיפוריה ממני כבר סיפרה לך חֶלְקֵךְ הדברים, אבל היא אוהבת להוסיף לעלילות שהתרחשו גם עלילות שלא התרחשו, ואני אספר לך את הדברים חֶלְקֵךְ. שמעתי אותה מדברת על טְנֻטְלֵךְ השד הבגדאדי שפגש סבי עוד שם בעירנו, ועל כך שסופו בא לו מאותו שד שתקף אותו כאן, ואני יודע כי לא היה שד, לא בגדאדי ולא ירושלמי, אלא השתגע עבדאללה ואבדה לו דעתו, וכדי שלא לומר שטרופ נטרף מזכירים את השד, ומספרים כי

ראו אותו יוצא מאותה אישה, ואני יודע שאיש מן הנוכחים שם לא ראה שד, לא שנכנס בה ולא שיצא ממנה.

עבדאללה זה, שהיה הגדול בחכמי משפחתנו, לא זכה במשרה קבועה של רב בבגדאד, אלא היה עובר בין בתי-הכנסת ומחזור אחר קהילות לשאת לפנין דרשות, והיה עובר בין בתי-המדרשות ומחזור אחר תלמידים ללמד. ובאמת היה חכם גדול, וחדש חידושים, והיו מיליו נקיים וברורים, ואני יודע כי תכנן לכתוב כמה ספרים בהלכה, וספר אחד שישלב פְּלֶסְפָּה והלכה, ואם היה כותבם היה יוצא שמו לכל העולם, והיו עומדים לפניו תלמידים ברבבות לנשק זקנו וליצוק מים על ידיו ולשמור כל מילה היוצאת את פיו, כי היה מלומד גדול בתורה ובגמרא ובהלכה ובספרי הגאונים, ובראשם סעדיה גאון, ובפילוסופיה ובדקדוק, ויגע בספרי כל קהלי ישראל, בספרי הספרדיים ובספרי המערביים, המרוקאים, ובספרי התימניים ובספרי האשכנזיים. אבל לא הוציא תוכניותיו מן הכוח אל הפועל כי היה ממתין שיחזיק במשרה המתאימה ואז יתיישב לכתוב, או שחיכה עד יהיה לו תלמיד מובהק שילמד עמו ויכתוב הדברים מפיו ויכתוב לו הדברים שיעורים שיעורים, כרבנו בן מיימון שכתב ליוסף המערבי את מורה הנבוכים שלו. ולבסוף נואש מלהשיג כבוד או משרה או תלמיד, והחליט שיהיה ראשון במשפחתו שיצא אל ארץ האבות, ותכנן להתיישב בחברון עיר האבות, כיוון ששמע כי שם ישב רבי אליהו מְּנִי כשעלה לארץ ישראל מבבל, וכיבדו כבוד גדול מתוך שקרא בשירי שני בניו, רבי סלימאן מנחם מני ורבי אברהם ברוך מני, אך כשהגיע לארץ הצבי גילה כי כבר קיפחה חברון חלק יהודיה בתוכה, ובכה במערת המכפלה יממה שלמה על גורל הרוגי העיר ועל גורלו, והתיר שבועתו לפני האבות שישב בעירם, ויצא לירושלים.

ומבגדאד לקח עמו עבדאללה את גורגיה אמי, כי ביקש שצעירת בנותיו תסעד אותו בזקנתו. והיא שמחה להילוות אליו כדי לחמוק ממקומה כאחרונת הבנות, וראתה הארץ הזאת כי טובה היא לאדם הצעיר, אף כי נידחת היא ומצומצמת לאדם המבוגר הרגיל בקהילה רחבה ובתרבות ההולכת מעדנות. חשש לה אביה כי כאן יִמְצָא לה בחור מאלו שאינם בני ברית, והלא האנגלי שולט אז בארץ, או שתאהב מישהו מבני העדות האחרות ותיזנח בני בגדאד ומנהגם, ומצא לה צאצא מצאצאי משפחת מני הנערצים עליו, בבליים אשר הצמיחו שורשים בארץ ישראל. ובינתיים היה מחפש לו בירושלים ובכל הקריות האחרות מקום לדרוש בו דרשותיו ולהקהיל בו קהילה שתהא קהילתו וללמד לה תורתו, והיה נודד בין מקומות רבים, והוא כבר בא בימים ובא בדברים עם אלוהיו, שלא תצריכני לידי מתנות בשר ודם ביקשתי לפניך, ואתה שולחני שוב ושוב אל מתנתם, הרחק מידך המלאה והרחבה, ואני בוש בעולם הזה ואיני רואה שכר לעולם הבא. כך היה סבי הולך ושוֹבֵעַ מן האכזבות שכיזבוהו, שהיה חושב שבארץ ישראל ישתנה מצבו ויהיה ראוי ללמד, ונמצא שכאן עוד נפל מעמדו שלא הכיר איש תלמודו ולא זכה לדרוש דרשות רבות, וויתר על רוב חלומותיו להשלים הספרים שביקש, מלבד מעט דפים שמצאתי במגרותיו ועוד שמורים עמי ואעבירם לך אחרי.

וכשהחלו לבוא בני המשפחה מעיראק לארץ במטוסים, פחד כי יגלו שלא היה ולא נברא כל מה שכתב במכתבים על כבודו מלוא הארץ, והתקרב אל אחד מפרנסי ישיבות ירושלים וקבע עמו כי כשיהיו באים להתארח אצלו בני-משפחתו יושיבוהו אנשי הישיבה בשולחן הנשיאים, והיו נותנים לו לדרוש לפני הקהל, ואז היה מנסה בדרשה אחת לרכז כל מה שלבו ביקש לומר לאורך דרשות רבות, והיה קושר תורה וכתובים, גמרא ופיוטים, פילוסופיה ודקדוק, וכל כך היה ממלא הדרשות בכל רצונו, שהיה בוכה בסוף הדרשה בכי גדול שאינו נבוש בעצמו אלא מזכיר כאבו הגדול לעצמו ולקהלו. ונודע ברבים בפי אנשי הישיבה, שרובם היו בוכרים, בשם הקדוש הבוכה, והיו מכבדים

אותו שבת אחת כפי שציפה שיכבדוהו כל שבתות, ובשאר שבתות כשהיו בני משפחתו נותרים במעברה נותר הוא לשבת ולהקשיב לדרשות האחרים כאילו הוא הקטן שבין הקטנים, וגם אז היה בוכה בכי גדול, אך הפעם כולו נבוש ודחוק אל הצד. וכשנולדתי אני, כמה שנים אחרי שבאה שאר המשפחה, נתנה לי אמי את שם סבי והוא החל יושב עמי ומלמדי חצי משעות היום כל הסודות שידע, כל הדרשות והחיבורים הטמירים, כל הבכיות והשחוק, ומכיוון שלא היו לו תלמידים אחרים, היה נוהג בי בתשומת לב שברגיל אדם מקדיש לקהל גדול של תלמידים, והיה לוחש על אוזני כי הוא מגדלני למלכות, להיות נמשח לתורה לכל העם המתקבץ בציון, והיה מודיעני כי אחזיר ההלכה הבללית עטרה ליושנה לכל שארית בית ישראל, מצפון ומתימן מן הים ומארצות קדם, שכולם היו גולים בבבל אף אם עזבוהָ לארצות הרחוקות. היה לומד עמי ערבית יהודית על כל דקדוקיה וטירופו הולך ונצבר בתוכו, גדל עם הימים ככל שהיה מרומם יותר את עתידי ואת דעתו על יכולתי, מודיעני כי אכתוב כל הספרים שהוא לא כתב, והיה אומר לי לספר ההלכה הראשון כדאי שתקרא כך, ולספר הפלספה כך, ולספר הדקדוק כך, וגם ראוי כי תחבר פיוטים ותעמיד בראשם הכותרת חזון עובדיה, והיה מזכיר את שמי ברצף אחד עם שמות הגאון סעדיה ורבנו בחיי ובן מיימון והלוי שר המשוררים.

ואני לאט לאט באתי עד ביטול, מרוב שהיה מוטל עלי לקיים רב כל כך, רב מכל מה שדמיינתי שאוכל לקיים. ואמרתי מי הוא זה, זקן נלעג בן תשעים המנסה ללמד אותי כל עולמו שלא צלח לו, וממלא אותי בתלמוד ובאגדה, בארמית ובערבית, ובשקלא וטריא של הלכות ורעיונות, וקורא לי תְּחִיבִי לְמִנְיֵי הָרֵאשׁוֹן לְגִיבּוּרֵי נְעִים זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל. והתחלתי הולך אחר רוחות אחרות, מקשיב למוזיקות זרות, משיב למבטי הנערות, קורא בתורה בבית-הכנסת ללא עִנְיָיִךְ וְחִיְתִיָּיִךְ וְטִיְתִיָּיִךְ וְצִדִּיקִיָּיִךְ וְנְאֻמֵּי וְקוֹפֵיָּיִךְ וְדוֹגוּשִׁים וְרַפּוּיִים, ואחר כך מחלל השבתות הרחק, וכעבור זמן אף בפרהסיה. ועבר זמן עד שאמי החלה אומרת לי מה זה לך נכדו בחירו של חכם עבדאללה שאתה הולך בדרכים אלו, וסבי עדיין היה שותק לכל אלו וממשיך ללמדי סייגים לתורה וכתרים לאותיות גם כשהארכת שיערי וגילחתי בתער זיפי, המשיך לדבר עמי בערבית עיראקית גם כשהשמתי עצמי כאילו איני מבין לשפה זולת עברית. והוא נבלע בדמיונו ככל שאני נבלעתי בדמיוני, והיינו יושבים יחד בוערים כל אחד גופרית בעצמותיו, אבל מדברים עדיין במים צוננים. עד שהגיע צו הגיוס ואני ברחתי לחוף אשדוד יחד עם עוד חבורה של נערים מבית-ספרי. ישבנו על החוף כמה שבועות, וסבי היה הולך ומשתגע בשל העדרי, לא היה לו אדם בעולם לדבר עמו תורה, והתחיל מדמיין כי במוצאי שבתות בא אליהו הנביא ויושב ללמוד עמו תורה, וגם אמי היתה מחפשת בכל בתי חברי לאן הלכתי, וכל רוחה נמתחת. ואנחנו ישבנו על החולות, והכרנו נערות מבנות אשדוד, והיינו מדברים עמן אשדודית, סופרים את הימים החולפים בחפיסות הסיגריות המתרוקנות. אז התאהבתי בבנות מְרוֹק ובמבטאן, והייתי מחפש ביניהן אחת, וכשמצאתי לא החלפנו מילה אחת של דת, רק שמחת השמש מזה וחיבוטי היסורים שהורישו לנו ההורים מזה.

ישבנו שם יותר מחודש, ופתאום כבר היה תינוק בבטנה, ופתאום אני הנער שברח מצו הגיוס הפכתי גבר העומד לפני ההולדה, ובמשפט אחד אמיץ הודעתי לה שניסע למשפחתי בירושלים למחרת היום ונודיע להם על אירוסינו. ובאמת נסענו, אף על פי שהייתי מפחד פחד גדול מן הנסיעה, כי לא ידעתי איך תאמר אמי ומה יגיב סבי, וכשבאנו ראיתי כמה הם עצובים, וחכם עבדאללה כאילו הזדקן עשר שנים, וכל שערו הלבן הפך צהוב מכובד השנים. הוא קם מכורסתו ואמר לי כי הוא מעניק לי הזדמנות אחרונה לרשת את מקומו, וכלל לא הביט בה כאילו אמר, אך זאת בתנאי שתניח אותה ותשוב אלינו. הודעתי אותו על אירוסינו ועל התינוק בבטנה, והוא

השפיל את מבטו ואמר עתה ידעתי כי לא תירש אותי, אף על גב שעשיתי הכל כדי שתירש מקומי ואף תרחיבו, והביט לראשונה באישה בעיניים תמהות כאילו לא ידע מה היא עושה שם. והתחיל עורך לנו טקס חופה וקידושין על כל דיקדוקיו, ואין איש מבני המשפחה יכול לעצור אותו, ואפילו הוציא טבעת הנישואין שהיתה מונחת על אצבע אשתו עליה השלום כל ימי חייה, ומאז היה שומרה בכיס מכנסיו, והעניק לי שאקדש בה, ואני חוזר אחריו על כל מילה כמי שכפוי למעשה, ואף היא קפואה ואינה מסרבת. לבסוף כשסיים להשיא אותנו התרוקן מכוחו והתיישב על הקרקע, וכל זוהרו אשר ליווה אותו חיים שלמים חלף ממנו, וראינו אותו הולך ומת, הולך וכבה, וגורגיה אומרת לידי, בני לקח לי את אבי, לקח לי את אבי, בקול רם מספיק כדי שאשמע, ופונה ממני. קברנו אותו בשקט, והיינו אומרים את כל הברכות ומקיימים כל הדינים בבית, אך לא מקבלים אורחים ולא מדברים בינינו. והאישה שהיתה עמי, שהפכה לאשתי, הספיקה במהלך השבעה להפיל את עובריה ונעשתה מאז עקרה.

ומה אספר לך על מה שקרה אותי מאז, אשם אני במותו של סבי, אבל גם הוא אשם שניסה להכתירני במקום שהוא כשל והפיל עלי כל חורבנו, ועד היום איני מתיר עצמי ללכת אל מקומו האחרון. אשם אני על עצבה הגדול של אמי, שגרם לה לספר סיפורים שלא התרחשו כדי להקל על חורבן משפחתה, ועד היום היא משיאה עצמה לחשוב שסימה אשתי אינה אותה אישה שאביה השיא לי, אבל היא אשמה בכך שיודע אני את מחשבתה האמיתית, כי אני האשם במות אביה, ועוד איני מוכן לדבר עמה בלי שליחים ומלאכים שיתווכו בינינו. שלוש שנים אחרי מותו של סבא ופרידתי מעל אמי ניסיתי להקים חיי במקום אחר, לרכוש מקצוע, לבנות בית, אבל העצב הגדול על כך שלא יכולנו להעמיד ילדים העיר בי מחדש את מה שנטע בי סבי, הרצון להעמיד תלמידים, ושבתי אל ירושלים ואנחנו מנסים לבנות לנו קהילה, ולא מתוך חלום להימשח ולהיות מוכתרים, אלא כדי להיות בית למעטים המוכנים לבוא בשערינו. אולי אני מבקש לרצות רצון סבי מקברו, אולי אני מבקש לשוב אל געגועי שלי ולכפר על בריחותיי, אולי פתאום הבנתי מה זה הדבר הענק הזה שסבי ניסה להפיל עלי ולא יכולתי לקחתו על שכם, והייתי חייב שהוא ימות כדי למשוך מעט מתוכו, כדי לא לקרוס בתוכו, כדי להתחייב לו בנפשי. אולי השנה הגיע זמני ללכת ליארצייט שלו, איני יודע, נחכה לליל הסדר שתארחו בו אתה ורחל את אמי ואשתי ואותי ונראה.

הלכה למשה מסיני, פרק אחד-עשרה

ומה אספר לך על מה שקרה אותי מאז, אשם אני במותו של סבי, אבל גם הוא אשם שניסה להכתירני במקום שהוא כשל והפיל עלי כל חורבנו, ועד היום איני מתיר עצמי ללכת אל מקומו האחרון. אשם אני על עצבה הגדול של אמי, שגרם לה לספר סיפורים שלא התרחשו כדי להקל על חורבן משפחתה, ועד היום היא משיאה עצמה לחשוב שסימה אשתי אינה אותה אישה שאביה השיא לי, אבל היא אשמה בכך שיודע אני את מחשבתה האמיתית, כי אני האשם במות אביה, ועוד איני מוכן לדבר עמה בלי שליחים ומלאכים שיתווכו בינינו. שלוש שנים אחרי מותו של סבא ופרידתי מעל אמי ניסיתי להקים חיי במקום אחר, לרכוש מקצוע, לבנות בית, אבל העצב הגדול על כך שלא יכולנו להעמיד ילדים העיר בי מחדש את מה שנטע בי סבי, הרצון להעמיד תלמידים, ושבתי אל ירושלים ואנחנו מנסים לבנות לנו קהילה, ולא מתוך חלום להימשח ולהיות מוכתרים, אלא כדי להיות בית למעטים המוכנים לבוא בשערינו. אולי אני מבקש לרצות רצון סבי מקברו, אולי אני מבקש לשוב אל געגועי שלי ולכפר על בריחותיי, אולי פתאום הבנתי מה זה הדבר הענק הזה שסבי ניסה להפיל עלי ולא יכולתי לקחתו על שכם, והייתי חייב שהוא ימות כדי למשוך מעט מתוכו, כדי לא לקרוס בתוכו, כדי להתחייב לו בנפשי. אולי השנה הגיע זמני ללכת ליארצייט שלו, איני יודע, נחכה לליל הסדר שתארחו בו אתה ורחל את אמי ואשתי ואותי ונראה.

פנה חכם עובדיה לחזקל ואמר לו, דיברתי מספיק כבר הפה יבש, אמור לי אתה דבר אחד חדש מן התורה, אמר לו חזקל, רבי, בור מים אינו יכול להוציא מים יותר מאלו שנכנסו בו, וכך אני איני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקיבלתי ממך, אמר לו החכם בור המים אינו מקבל מימיו ממקור אחד אלא מפעפעים הם אליו גם ממעמקי אדמה וגם מן השמיים וגם מנחלים שונים, עד שראוי הוא להיקרא כמעט כמעין הנובע ומוציא מים ממקור עצמו, וכך אתה יכול לומר דברי תורה אפילו יותר ממה שקיבלו מסיני. חשב חזקל הרבה ואמר, ליסטים לשון יחיד בא, אך נתחבב על ישראל לאומרו לשון רבים בשל סופו, ואין לך יפה מכך להוכיח כי ליסטים אחד משול לליסטים רבים שמכתו רעה מרוע, ואין לך יפה מכך להוכיח כי ליסטים רבים משולים לליסטים אחד שאין כוח נפשם רב מאחד לאחד והם כולם זהים, ואין לך חילוק בין כסילותם לכסילותם. אמר לו עובדיה, יפה אמרת, ועכשיו אני פונה אליך ומזכיר מתוך חייך דברים, כשם שאתה באת אלי והזכרת ענין סבי ואמי, אביך סיפר לי על בן שלו בבית-צפפא, והיה בוכה עליו הרבה, אומר איך אב מוליד בן ואינו יכול ללוותו כל חייו, ולמה נתק זה ירושת אברהם וישמעאל, ואתה יודע עליו ואינך כאביך וכבר אמך הלכה גם היא, ואתה יכול ללכת אל בית-צפפא שאינה רחוקה, ועדיין לא הלכת שמה, ואני שולח אותך ללכת אליו מחר, וזכור לך כי אני איני יכול לְתַקוֹן יחסי עם המתים, אבל אולי תוכל אתה לתקון יחסיך עם החיים, ועם תתקן עם אח זה אולי תמצא כוחות לתקן עם אח אחר, ועם אחרים.

נפרדו והלך איש לישון על מיטתו, ולמחר בבוקר כשהגיע חזקל אל מקום עבודתו גילה ששוב אינו עובד שם, מנהל הבנק שהתלונן אצלו כי לא נכנסה משכורתו הלך להתלונן אצל מעסיקו על המחאותיו החוזרות, והזכיר שמו של חזקל שבא אצלו, והמנהל החליט ששוב אין לו צורך בחזקל. הלך אל משרדו והוא חושב בלבו מה יאמר לו, על הילד העומד להיוולד לו, על מסירותו לעבודתו בכל הזמנים, על חג החירות המתקרב, האם יתחנן לפניו, האם יעמוד ללא תנועה ויגלה בכך את ההשפלה שחש. לא מצאו מאחורי השולחן וחזר אל החוץ, שם מצאו עומד ליד אחד העובדים. נעמד לפניו ללא אומר, עד שהניח עליו עיניים ואמר, אַה אתה, גייס חזקל כל כוחותיו כדי לומר לו, רוצה אני את עבודתי וזקוק לה, ראה איך ענינו של המנהל נסגרות והוא

אומר, אנחנו במצוקה גדולה, חייבים לפטר כמה מן האנשים, אתה הראשון אך וודאי לא האחרון, אני בטוח שתמצא עבודה במקום אחר. אמר בחצי משפט על הילד בבטן אשתו, ומיד השיב לו המנהל, את מי תרצה שאפטר במקומך, אולי את זה, והצביע על העובד שעמד לידו. התרחק חזק ושכח לשוחח עמו על משכורת חודש ושבוע אחרונים שלא קיבלה, ועבר אצל מקום חברו שהניח בידו ספרי חביבה פדיה וארז ביטון, אמר לו להתראות הולך אני, וענה לו אחרון איזה ספר אביא לך עתה, אולי אין די בשירים.

החליט ילך באמת אל אחיו בבית-צפפא, והמשיך בדרך העולה מצומת פת דרך קטמונים לבית-צפפא, זכר כי ראה אותו שם ממרחק לפני זמן לא רב בחנות הירקות שליד הכיכר, סוחב ארגזים כבדים ממשאית פנימה. נכנס וכל נפשו פזורה, אמר לו בעל המקום שלום והוא חיפש בעיניו את אחיו, שאל אותו זה את מי אתה מחפש, והוא אפילו לא זוכר את שמו, התנהג כאילו אינו שומע והחל למלא שקיות בפירות וירקות. התעכב זמן רב, ולבסוף נכנס האח עם הארגזים, הניחם ובתחילה לא התבונן סביבו, רק התחיל מסדרם. כשבא עם השקיות לשלם עמד זה אחיו ליד בעל המקום והתבונן בו, וכעבור רגע זיהה אותו, אמר אתה הבן הצעיר של אליהו נישווי. ענה לו הן, והתעכב על אחיו במבטו, שב ונשתה קפה ביחד, אמר והזמינו אל אחורי החנות, ולחש משהו לבעל החנות על אוזניו. ישבו בלי דברים כמה רגעים, עד שאמר זה לחזקל, כך גידל אותך אביך לשתוק כשאתה פוגש בבשרך, או שלימדה אותך כך אמך. התחיל מברך אותו ושואל לשלומי, אומר לו בערבית העיראקית שהכיר אֶשְׁלוֹנֶה, וזה עונה לו בעברית ומזכיר כי אמו ממשיכה לומר אשלונו של עיראקים, אחרת לא היה מכיר את המילה. שאל אותו חזקל לשמו ואמר לו כבר איני יודע, כל כך הרבה שמות היו לי, כל כך הרבה החלפתי, שאיני יודע מה שמי, שם אחד אמא נתנה לי, שם אחר אבא נתן לי באותן פעמים שבא לבקרי, שם אחר קראו לי בני גילי, ועוד שם אחר חושב אני עכשיו לאמץ לעצמי.

איזה שם, שאל חזקל, ואמר לו כשם רבו של אבי שסיפר לי עליו, עבדאללה. הוא גם רבי, הסביר חזקל, ולמה תקרא עצמך עליו. אתה יודע, אני לא יהודי לפי ההלכה של היהודים בן לאב יהודי, ואני לא מוסלמי לפי הַשְׁרִיעָה של המוסלמים בן לאם מוסלמית, אז אני הולך אצל הצופים, יש לנו כמה צופים בבית צפפא, מי חוץ מהצופים המשוגעים יקבל אותי, אולי גם אצלכם יש משוגעים שיקבלו אותי, אני לא יודע. והשיחי שלי ביקש ממני שאבחר לי קדוש להיקרא על שמו, ושמו קדוש בעיניי מן הדמעות שהיה בוכה אבי עליו. ואיך היה קורא לך אבא, שאל אותו חזקל, אִיסְמַעִיל אמר, כך חשבתי לעצמי, אמר לו חזקל, לי היה קורא חסקל, אמר וביטא החיית והקוויף כהלכתם. אמר לו עבדאללה, אמר השיחי שלי כי אללה הודיע לאדם לאמר, פתח לי שער דק כראשה של סיכה בלבך להיכנס בו ואני אפתח לפניך שער אדיר כגודלה של הפֶּעֶבָה השחורה להיכנס בו, וודאי מצוי משפט דומה גם בספריכם הקדושים, ואני מנסה לפתוח דק לפניו כבר חודשים רבים, אינך יודע כמה זה קשה, פתאום אתה מגלה כמה רבה העורלה, ובכל זאת, יש רגעים כאשר אני מרגיש כי פתח דק אני פותח, כאשר אני שומע את אמא מדברת באבא, היא עדיין מדברת בו, והמילים געגועים, ואני אומר לפניו, יֵא רָבִי, יֵא רָב אֶלְעִלְאִמִין, ואם אצליח לפתוח לפניך אותו פתח, איך אדע אם נפתחה הכעבה והיכן היא מצויה לי להיכנס דרכה, הרי יכול גם הר אַרְרֵט להיות פתוח לפניך חיים שלמים ולא תראנו.

לפחות לך נותרה אמא, אמר לו חזקל. לפחות לך נותר מקום, אמר לו עבדאללה. אמר לו חזקל, אתה יודע, גם לי מספר רבי חכם עבדאללה סיפורים צופים, הוא מספר על בנו של הרמב"ם, אַבְרָהָם אַבְרָהָם מוֹסָא אַבְרָהָם מִיְמוֹן, שהנהיג בבית-הכנסת שלו בפוסטאט העתיקה שיהיו

מתפללים בכריעה מוסלמית, לאחר טבילת הרגליים, ושיהיו רוקדים בסיבובים ארוכים סביב לעצמם בשעה שהם מזכירים שמותיו הרבים של השם, הגלויים והנעלמים, והוא מספר על אותו אדם פשוט שהלך אצל נסיכה יפה שלא היתה אישה יפה ממנה בעולם, שהיו פניה זוהרות באור החמה וצורתן כלבנה ושערותיה מקיפות אותן כלילה, וכל גופה אצול מזוהר האינסוף שנשמר עוד קודם לשבירת הכלים והגופים בבריאה הראשונה, וכשעמד מולה כמשתזף לפני יופיה וכנמשך אל זה השורש שממנו נולד העולם, העיז פנים לבקש בוא חדריה, וענתה לו הנסיכה מיד ופניה עזות לפניו, לך אל בית-הקברות, רק שם תפגוש אותי. והלך אותו אדם והמתין לה בין הקברים לילה ועוד לילה ועוד יום, כי חשב שאמרה לו כי אין נסיכה במעמדה יכולה להתייחד עמו בארמונה, ועל כן הציעה כי תגיעה בהסתר לבית-הקברות שאין האנשים רואים ותתייחד עמו. כשלא הגיעה ימים רבים ולילות ארוכים עד שצימח זקנו ונעשה בשרו כחוש חשב שאמרה לו כי אין נסיכה במעמדה יכולה לפגוש בחייה אדם פשוט כמותו, אך מוכנה היא כי כאשר יובא גופה לבית-הקברות ימצא הוא בסמוך אליה, חי ואחר כך מת, והתחיל לאהוב אותה באמת, לא רק באהבת יפי בשרה אלא גם בהתכוונותו אל נשמתה ואל מקורה העליון של נשמתה. לבסוף לאחר ארבעים שנה באה שיירת האבל מן הארמון ונשאה את גופת הנסיכה המתה, והיה בשרה קורן מן התכריכים וכל העם בוכה ואנשי הדת מתפללים והנשים מקוננות, והוא עמד ונסתר וחש כי אינו יכול לבכות ואינו יכול להתפלל ואינו יכול לקונן, אלא רק להימשך אל האור הקורן מן התכריכים באהבה, והמוות לא היה לפניו פרידה אלא ההפך ממנה היה הוא האיחוד. כאשר הלכה שיירת המלווים ונשארו פועלים להקים סביב לקברה הרך אחוזת קבר בנויה אבני שיש נשכב בהסתר על האדמה מעליה, ואחוזת הקבר האטומה היתה מוקמת סביבו וסביבה וחוסמת ממנו את אור השמש. לאחר שנים שלא אכל היה אוכל מן העשבים שצמחו מקברה, לאחר שנים שלא שתה היה שותה ממעיין מים שעשה אלוהים שישטוף מקברה, לאחר שנים שראה רק חושך היה מתבונן בה ובאורה שהיה מאיר את המערה כיום, והיה מתבונן באהבתו אותה. לא חלפו שנים ארוכות עד שהתחיל מתפלל, וגילה כי תפילתו נמשכת מעלה מעלה מן הבשר שראה ושעתה בלה תחתיו ומלא בתולעים אל העולמות העליונים, אל נשמתה ואל מקור נשמתה, אל זוהר השכינה, אל אהבת האהבה ולא רק אל האהבה עצמה. אחוזת הקבר נתפרסמה כעושת נפלאות והיו באים המון עם להתפלל בה, נשים וגברים היו מבקשים על זיווגם הארצי ונפקדים בבני-זוג, ובני המסדרים הצופיים היו מבקשים על זיווגם השמימי ושומעים על המעלה הגדולה שאפשר להעלות את הזיווג הארצי לזיווג שמימי ולמשוך ממנו חוטי אהבת האל, והיו בוחרים להם אהובות ארציות שאחרי אהבתן ומותן יוכלו למשוך את אהבת אלוהים.

אמר לו עבדאללה, גם החכם שלי סיפר לי סיפור זה, בשינויים קלים, ואמר שהתרחש בלבנון לפני מאות בשנים, ואיני יודע מה המקום ומי האדם, והוא מספר לי הרבה אודות אברהם ומשה ודוד ושלמה ושאר נביאי היהודים, רוצה אני ללמוד עליכם קצת, וקניתי לי ספר ללימוד יידיש כי אמרתי צריך שאכיר משהו מן הצד האשכנזי שלו. איזה צד אשכנזי, שאל אותו חזקל, אתה יודע אבא, ענה לו, אבל אבא לא היה אשכנזי הוא היה עיראקי, אתם כל היהודים אשכנזים בעינינו, מְתֵאֲנָגְלִים, מבקשים להיות אמריקאים. אולי תבוא בפסח לשבת בחג אתנו, אתי ועם אשתי, עוד מעט ילד נולד לנו, ועם הרב החכם עובדיה הוא עבדאללה, ואשתו סימה, ואמו גורג'יה. אמר לו אבוא, ושאל אותו ואין מישהי שאתה מתחתן עמה, או שכבר התחתנת, שתוכל לבוא אתה, אמר לו עדיין לא, לא מצאה אותי אישה ואיש לו מצא אותי עבורה. ואולי תבוא אמא שלך, איך קוראים לה, אֶנְעָאם שמה, מתנת שמיים, אשאל אם תרצה. אם לא תרצה אינה מוכרחה, אבל

אשמח לראותה, אנחנו משפחה אחת ולא צריך לחכות כל הדורות שחיכינו אחר אֶסְמָאֵל וְאֶסְמָאֵל. קמו משולחן הקפה, כבר צריך עבדאללה לשוב לעבודתו, וחזקל לשוב לביתו לספר על אובדן עבודתו, שקל אם לחבקו ולסוף לחץ את ידו והשפיל עיניו.

הלך חזקל רגלי ואיטי לביתו, פונה אל הקדוש ברוך הוא דר מרומים, חסרתי רבבות אהבות רגע למען תִּתֶּןָ לִי אהבת עולמים, וביקשתי כי תיטול את עוני געגועי המרובים ותעניק לי את עושר ההצטמצמות במקום אחד, ועתה אני שואל לשלום בקשותי ופניותי וטפסים רבים שמילאתי בעולמות העליונים, האם כבר נדחו ביד פקידי דינך, האם עוד מתמהמהים פקידי חסדך. ועתה אני חוזר לאשתי ומודיע לה על אובדן משכורת, ויודעים אנחנו שניים כי העשירים לא יוותרו על עושרם כדי שהעניים לא יוותרו על עוניהם, ואיך אנחנו שנינו מפייסים את החשבון בבנק ואת קניית המצרכים למקרר. עמד לפני דלת ביתו דקות ארוכות ולא נע, עד ששמע קולה של רעייתו שרה בפנים הבית והכניס את מפתחו בחור בקול גדול, שתשמע כי הוא נכנס, ואם תמשיך לשיר תמשיך ואם תפסיק כאילו לא שרה. נעל את הדלת מאחוריו ושוב עמד ולא נע, והיא התקרבה אליו לא שרה, וכרסה הולך ומתייפה בעיניו, אמרה לו בשעה זאת אתה חוזר הביתה, אמר לה ביקרתי אצל אחי בבית צפפא, התעניינה ומה אמר ומה אמרת לו, אמר יבוא אלינו בערב פסח, וגם החכם עובדיה והחכמה סימה וגורגיה, ואולי גם אמו של אחי. אמרה יפה שכך נחוג החג, ואיך התקצרה עבודתך שהספקת כך לבקרו ולבוא הביתה בשעה כה מוקדמת. אמר מעבידי שוב לא רוצה בעבודתי, וכסף שלא נכנס לחשבון הבנק בראש החודש כנראה לא בטעות לא נכנס לחשבון, ומה אמרו אחיותיך כשהלכו. אמרו איך חיתנו אותך עם איש שקט כל כך ואת שקטה כל כך ומה יעורר דברים ביניכם, היית צריכה איש דברים, ושמחה אני שלא נשארו כאן עד עתה לשמוע שאין לנו מאין לקנות מצרכי החג לכבד כבוד אורחינו.

אמר לה עוד מספיק כספנו לערב החג, ואחר-כך נמצא לנו תקנה, איזו תקנה נמצא, שאלה, אחרי הפסח יש לנו עוד להוליד תינוק, הודיע אותה אעבוד גם בעבודות יום וגם בעבודות שעה כדי להשביע את אורחינו ואת תינוקנו, ופנה אל חדר קריאתו. הוריד מן המדף הקטן שתלה שם ספר תנ"ך, והעמיד לפניו פרק ראשון בבראשית. בשבת בראשית אחרי חג סוכות אחרון ביקש ממנו החכם לעלות אל התיבה ולהתכבד ולקרוא תחילת הפרשה והתורה, למד על-פה ברכות שלפני ואחרי, ואת ניגון הטעמים, ועלה שמח. הגיע לתיבה "וְחִשְׁבֵּן" והורידו חכם עובדיה בבושת פנים, אמר לו וכי לא פסקתי לפניך כי מי שקורא בתורה ולא מבטא חיי"תין ועיי"נין אינו מוציא את הקהל ידי חובה, וכי לא זכרת דברי. ירד חזקל ועלה אחר במקומו, והאזין היטב לניגון חיי"תין ועיי"נין בפרשה כולה, והיה מצער את עצמו שלא למד היטב למען החכם. ועתה ביקש מן החכם בשבת שלפני פסח שיקרא ראשון בפרשת אחרי מות, אמר לו החכם, אי אתה יכול לעלות ולהוציא את הקהל ידי חובה, אם אי אתה מבטא על נכון חיי"תין ועיי"נין, שאין אנחנו כגלילים שלא הבחינו אל"ף מעיי"ן, ואין אנחנו כבית-שאנים שלא הבחינו חיי"ת מה"א. השמיע לו חזקל כיצד היטיב לבטאם, ואמר לו החכם, וקוי"ף כמנהג הבבלים אתה הוגה, וצד"י, וטי"ת, ווי"ו, ורי"ש, ובי"ת בלתי דגושה, וגימ"ל בלתי דגושה, ודל"ת רפויה, ות"ו רפויה, שאין אנחנו כתל-אביבים שאינם מבחינים אות מאות ומילה ממילה, אלו במקום להחלים הם מכלימים, ובמקום עיון הם מעמיקים איון, ובמקום שהיה עליהם להיות קוראים הם קורעים, ובמקום שהיה עליהם להיות קורעים הם כורעים, וכשעליהם לצטט הם מצותתים, ואינם יודעים המרחק הגדול בין כך לקח.

הסביר החכם לחזקל שהחליט לפסוק להלכה כי חייבים בני בבל בשעת התפילה להתפלל בכל כוונות אבותיהם, ובמבטאם, שאם לא כן אין תפילתם אמת ואינה נשמעת, רק מחכה הוא

איך לבשר פסקו לקהלו, שאולי כמה מהם יתקשו בו, ואף יש ביניהם כמה שאינם מבני בבל, ואינו יודע אם זכות לו לפסוק גם בעבורם, ומה יפסוק להם. ואמר עוד קרוב אני גם לפסוק כי יש לדבר במבטא האבות בכל הליכות חיינו העבריות, ויש ללמוד גם ערבית-יהודית שלנו בה משוקע כל עולמנו, ומתייעץ אני בפוסקים בבליים אחרים כדי לשכנעם לעשות כן, שאין קהלנו קהל גדול, ואם יפסקו כך גם אחרים, ובצדק יפסקו כך, נהיה קהל גדול עצום ורב. ומאז ששמע מילותיו אלו של החכם משתוקק חזקל לבטא את אותן הברות, אותם חלקי דיבור, אבל חושש הוא כי יהיה ללעג ולקלס אם יאמר אותם בציבור, והרי אין הוא יודע לבטא אותם על נכון וּבְדִיוק מקום הלשון בעליה של טי"ת וצד"י, ואינו זוכרם כשהדברים אינם כתובים לפניו אלא נאמרים על-פה, וכך הוא נמצא טועה, מכניס גרוניות של עי"ן במקום אל"ף ומדגיש קו"ף במקום לדבר פ"ף רכה, לכן מצא לו פשרה לבטא כל אותן הברות בבית הכנסת, כשקולו אינו נשמע לבדו אלא נבלע בקול הקהל ועיניו רואות האותיות שעל הדף, ומוצא הוא בסמוך לו נוספים מן הקהל אשר מאמצים פיותיהם וגרונותיהם אל דרכי לשון בני בבל. ובינתיים מתאמן הוא לומר פסוקי פרשת אחרי מות שני בני אהרן בכוונות גדולות.

הלכה למשה מסיני, פרק שנים-עשרה

הסביר החכם לחזקל שהחליט לפסוק להלכה כי חייבים בני בבל בשעת התפילה להתפלל בכל כוונות אבותיהם, ובמבטאם, שאם לא כן אין תפילתם אמת ואינה נשמעת, רק מחכה הוא איך לבשר פסקו לקהלו, שאולי כמה מהם יתקשו בו, ואף יש ביניהם כמה שאינם מבני בבל, ואינו יודע אם זכות לו לפסוק גם בעבורם, ומה יפסוק להם. ואמר עוד קרוב אני גם לפסוק כי יש לדבר במבטא האבות בכל הליכות חיינו העבריות, ויש ללמוד גם ערבית-יהודית שלנו בה משוקע כל עולמנו, ומתייעץ אני בפוסקים בבליים אחרים כדי לשכנעם לעשות כן, שאין קהלנו קהל גדול, ואם יפסקו כך גם אחרים, ובצדק יפסקו כך, נהיה קהל גדול עצום ורב. ומאז ששמע מילותיו אלו של החכם משתוקק חזקל לבטא את אותן הברות, אותם חלקי דיבור, אבל חושש הוא כי יהיה ללעג ולקלס אם יאמר אותם בציבור, והרי אין הוא יודע לבטא אותם על נכון וּבְדִיוֹק מקום הלשון בעליה של טי"ת וצד"י, ואינו זוכרם כשהדברים אינם כתובים לפניו אלא נאמרים על-פה, וכך הוא נמצא טועה, מכניס גרונות של עי"ן במקום אל"ף ומדגיש קו"ף במקום לדבר כ"ף רכה, לכן מצא לו פשרה לבטא כל אותן הברות בבית הכנסת, כשקולו אינו נשמע לבדו אלא נבלע בקול הקהל ועיניו רואות האותיות שעל הדף, ומוצא הוא בסמוך לו נוספים מן הקהל אשר מאמצים פיותיהם וגרונותיהם אל דרכי לשון בני בבל. ובינתיים מתאמן הוא לומר פסוקי פרשת אחרי מות שני בני אהרן בכוונות גדולות.

שקע מעט בחלומות להוציא עייפות הלילה מגופו, וקם נבהל לומר לעצמו אדם אינו יכול להישבע אמונים בחלומותיו, כי לעיתים מופיעה שם אישה אחרת דווקא מכיוון שלא הניח לה להופיע לעיניו בערות. וספק בחלום ספק במציאות אמר משפטו זה לפני רחל והיא אינה מוכנה לקבל את הסברו, מבקשת אמוניו גם בחלום, אומרת כי לה אין חלומות אודות אחרים, ואם היו הרי שהיא מתוודה ומתנצלת, דורשת לדעת מי הן שמופיעות בחלומותיו, מה שמותיהן, מה מראן, מה אמרו לו בחלום ומה במציאות, ומה מחשבותיו אודותיהן. התרומם ממושב נבהל לומר עיני רואות כל אוצרות-יה גברים ונשים, ומברכות ברוך שאמר ונעשה עולם בעבורו, ברוך עולם שעמד והתקיים להעיד-יה, ברוכה צלע מבשרי שהפכה אישה, ברוכה אישה שמבשרה יצא איש, ברוך רחם אלוהים ביום הבריאה, ברוך רגע זה שאין שני לו, הרומז לי על מתיקות הגופים, ברוכה מתיקות גופה על שנתנה לי רגע זה של געגוע, רגע להזכירי כי היא בשר מבשרי ואני בשר מבשרה, וכששבים להיות בשר אחד נזכרים כי זכר ונקבה ברא אותם, ובזכות צלע זאת שאני דבק בה ומברכה שהפכה אישה אני דבק גם בה, עד ירגז עולם ממעונו, עד תצא חרב מנדנה, עד יציץ אלוה ויפגע, עד יאמרו כולם ברוך המְעַגְל חדים וחידודים, ברוך. ויצא את חדרו לראות את רחל שנרדמה בעייפות הריונה. אמר לעצמו אם לא היתה נרדמת הייתי רוצה דווקא עתה להחליף עמה כמה מילים שיחלפו בינינו, ויהיו חֶלְף שתיקותי הארוכות.

התבונן ביומן שהניחו לפני הטלפון, ומצא כי צריכה היא להגיע אל הרופאה בעוד שעה. עמד ושטף כלים, הכין לה כוס תה בהרבה לימון ודבש, עורר אותה ברפרוף ריסיו על פניה, הושיב אותה והביא לצד התה מעט שקדים ותמרים ודבלים ועוגיות יבשות, ואחז בכף ידה. הביטה בו כאילו אדם זר בא לבקרה, עד שהתפתה לשאול הוא אודות חלומותיה, אם חולפים בהם גברים אחרים, ואמר לה על אודות הרופאה שעליהם לראות, התינוק שעליהם לראות, רוצה הוא תינוקת נקבה והיא רוצה תינוק זכר. אמר כי יבוא עמה והיא הפליאה עליו את מבטה, אמרה עכשיו שאין אתה עובד אזכה לך שתהיה מלווה אותי בכל דרכי, וכאילו אמרה עכשיו מבקש אתה לְתִקּוֹן, ואי היית עד כה. הניח לפניו בגדים אחרים והחליף גם את בגדיו, הניח ארנק בכיס ימין של מכנסיו,

וכבר יצאו אל הרחוב. רכבו אוטובוסים כדי להגיע אל קופת החולים במרכזה של העיר, והמתינו בחוץ לצד עוד הרבה נשים הרות, הביט בהן לראות אם בטן רחל גדולה או קטנה. כשנכנסה רחל אל הרופאה המתין בחוץ ונזכר שוב כי אמר לו אביו שההורות עיקרה הוא ההמתנה, והנה הוא מעט כבר הורה לעובר זה שבבטנה, ממתין לו במוצאי חדרים. שמח על כך ועקב אחר מחוגי השעון, נזכר בתמונה שראה ברחוב, חתול עוקב אחר אדם מספר רחובות ויודע כי בסוף ימצא אוכל, ותהה מה יקרה אם יעקוב אדם כמה רחובות אחר חתול. כשיצאה הודיעה רחל כי בת תהיה להם ושמח, והיא התעקשה להזכירו כי חשה בתחילה שכן יהיה להם ולא יודעת מה השתנה.

הלכו לאט אל תחנת האוטובוסים אוחזים בטנים, וכשעלו על האוטובוס לא נמצא בו מקום לשבתם ומעט המקום לעמוד, אך קמה ילדה לכבוד רחל שתשב, שכבר נודע הריונה בשערים. התבונן חזקל סביבו ברוכבי האוטובוסים, וראה כיצד נערות יושבות ונוהגות בעצמן מנהגי נסיכות, מלטפות שער ראשן חלקות, מפרידות מחלוקות בנפשן, מגביהות אפיהן ומנמיכות עיניהן, ומה זקוקות הן כדי להיעשות נסיכות והרי הרוב כבר נעשה בידן, מה מן התווים שצריך להיות רך רך, ומה שצריך להיות קשה קשה, ונותר רק כתר שיעמידו על ראשן, ולו רחל שלו שפניה רפות ודיבורה קשות ואינה מתימרת לרשת נסיכות, ואף היתה לועגת למחשבותיו. חשב על כל השירים שהבטיח לעצמו שיכתוב, ועתה שפוטר מעבודתו אולי ימצא זמנו לכתוב אותם, יכתוב גם שירים על נשים, על הנשים האחרות, וחשב כי קל יהיה לו לכתוב עליהן בשעה שהן מתרחקות ממנו מאשר בשעה שהן מתקרבות, כי בהתרחקותן פרייהן לאט לאט מטשטשים וכל שנשאר הוא אותו טעם החמצה מתוקה שידע כבר עשרות פעמים מאז נעוריו, ואין בכך משום לא-תחמוד ואפילו לא משום לא-תתאוה, מה שאין כן באלו הקרבות ומעוררות קרבות. וגם על רחל זוגתו יכתוב בשעה שהיא מרחיקה צעדיה ממנו ולא בשעה שהיא קרבה, בשעה שהיא מביטה לכל הכיוונים שאינם עיניו, אז קלה יותר אהבה להתנסח.

חזרו לביתם ונכנסו אל המיטה לנוח מנוחת צהריים. לא הספיקו לעצום עיניים יותר מרבע של שעה ופתאום עלו קולות קידוח אדירים ומְשֻׁבְּרֵי קירות מחדרי הדירה הצמודה אליהם, והביטו זה בזה מבוהלים. יצא חזקל אל דלת אותה דירה בנעלי בית ומצא שם את בעליה החדשים שקנה אותה ועמו קבלן ובתוך הדירה פועלים רבים, ושאל לפשר הרעש ולזמנו המשוער. אמרו לו כי רק שלושה חודשים יעברו וכבר תעמוד הדירה חדשה ויפה, ואם מעט מן האבק יחדור לביתם מבטיחים הם לבוא ולנקות. חזר לביתו, לספר לרחל כי עד הלידה לא ישנו מפאת הקידוחים, ומן הלידה לא ישנו מפאת בכיות התינוקות, והצטער הרבה שדווקא עתה כשפיטוריו שילחו אותו אל ביתו ביתו משלח אותו אל החוץ. נזכר שקרא כי כל מי שיש לו בית-הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע, והוא אם כן ראוי לקרוא לו כך, שאינו מתפלל בְּחֹל בבית-הכנסת אלא לפני ואחרי שיעורי החכם, והחליט כי כל זמן פיטוריו עד הולדת התינוקות יצא להתפלל בקהל בית-הכנסת. ובינתיים הם יושבים בבית ושומעים הקולות המנקבים את עור התוף והקירות וההכרה, מתלבטים אילו מעשים יעשו, האם יפעילו את המוזיקה חזק, האם יצאו לרחוב, האם ינסו שוב לישון. ועומדים זה מול זה ואינם יודעים.

הלך לבית-הכנסת קודם זמן מנחה, מעביר במחשבתו זמן פגישתו עם אחיו עבדאללה-אֶסְמַאעִיל, אומר לעצמו צריך אני ללמוד שפתו כפי שהוא למד שפתי, והנה היא לנו שפת אב משותף. עמד לפני בית-הכנסת נמוך הקומה, שעוד היה ריק, נכנס ראשון בדלת הפתוחה, והתיישב באחד הספסלים האחוריים שרגיל היה לשבת בהם. לקח לידי סידור התפילה אך לא הצליח להשקיע עיניו באותיות וחיפש את מבטי החוץ של החלונות. חשב חייב בית-כנסת שיהיו בקירותיו

פתחי חלונות, שיוכלו המתפללים להביט אל החוץ ויוכל החוץ להתבונן בהם, כאומר ממשך עולם במנהגו גם בזמן התפילה, אבל זכר כי קודש הקודשים היה סגור כולו ללא צוהר. תהה מתי ילך שוב לבית-הקפה תמול שלשום וליושביו, ונרדם על הספסל כולו במחשבות. ראשוני המתפללים לא עוררוהו, ורק כשהתאספו תשעה מלבדו, והיו זקוקים לערנותו במניין העירוהו בטפיחת גב ופתחו בתפילה לא מחכים לו שישב נפשו מן השינה. כשהגיעו בתפילה לשמע ישראל אדוני אלוהינו נזכר כי אפילו הסומא מצווה לכסות על עיניו, ולרגע השתוקק להיות סומא המכסה על עיניו ולוחש שמע ישראל, וכל מעשי ידיו סמליות לכיסוי הפנים ולכסות העיניים. מצא כי אינו מצליח לכוון תפילתו עד תומה ככל שהיא מתארכת, וכי בנסותו להתרכז מחדש הוא קובע עיניו במוחש, בפרוכת ארון הקודש, בתיבה ובעומד על התיבה, ברבו, וחשב יכול באמת עליו לכוון כל תפילתו אל רבו שיהיה לו שליח לפני האלוהים, שאז יאמרה בכוונה גדולה הרבה יותר, ומתוך שהוא מכוון כלפיו יבואו הדברים עזים לפני האלוהים.

בין מנחה לערבית עמד חכם עובדיה והחליט לערוך לקהלו שיעור דק כיצד מתפללין וכיצד אין מתפללין, הסתייע במשנה התורה לרמב"ם ופתח בהנהגות הגוף, מודיע מי שגיהק ופיהק ונתעטש בתפלתו הרי זה מגונה, ומי שנזדמן לו רוק בתפלתו מבליעו בטליתו או בבגדו, ואם היה מצטער בכך זורקו בידו לאחוריו כדי שלא יצטער בתפילה ונמצא טרוד, ומי שיצא מנו רוח מלמטה כשהוא עומד בתפלתו שוהה עד שתכלה הרוח וחוזר לתפלתו, ומי שביקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול עצמו מהלך לאחוריו ארבע אמות וממתין עד שתכלה הרוח, ואומר ריבון כל העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו חרפה וכלמה בחיינו תולעה ורימה במיתתנו וחוזר למקומו ומתפלל. והסביר באים אנחנו קנקן ויין לפני האלוהים, ואין אתה יכול להחזיק היין בלא הקנקן, ואין אתה מתפאר בקנקן יפה זה שקנו לך, אך גם אינך מתבייש בהימצאותו של הקנקן כי בורא עולם ייסד חיבור זה, ועוד היין מבקש דפנות. ואמר אודיע עוד דברים הדרושים לרבים, כגון מי שמוצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו, לפיכך הבא מן הדרך והוא יִעַף או מִיצַר אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו, ואמרו חכמים ישהה שלושה ימים בביתו עד שינוח ותתקרב דעתו ואחר-כך יתפלל, וכיצד היא הכוונה בתפילה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישב מעט קודם התפילה עדי יכוין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפילתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו, לפיכך צריך לישב מעט אחר התפילה ואחר כך יפטר, ואין עומדים להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך מריבה ולא מתוך כעס אלא מתוך דברי תורה, ולא מתוך דין והלכה אף על פי שהם דברי תורה כדי שלא יהא לבו טרוד בהלכה ובדיניה.

האזין חזק לדברי החכם שיכור אל יתפלל מפני שאין בו כוונה, ואם התפלל תפילתו תועבה, וכשיתרוקן משכרותו יחזור ויתפלל, ושמע כי עתה בסוף דבריו מבקש הוא לרמוז לקהל על כוונתו להורות מבטא בבל הישן, ואמר דבר מה על דרך אבות בדיבור העברי, וחיקה דיבורם עד שלרגע חשבו כמה מן היושבים כי הוא לועג לאבות, ואחרים הצטרפו אליו וצחקו, ואז סיפר גלגול העברית בשבעים הגלויות, אחר שבלל אותה האל והפיץ בניה על-פני כל-הארץ, ועל וגלגולה החדש, שביקשו בניה לשוב ולהקים אותו מגדל וראשו בשמיים, והכניסו בלבם דברים אחדים, ולא סיים רעיוניו. ועתה נעזוב חזקל והחכם בבית-הכנסת, כפי שעזבנו קודם רחל ועוברי־הַיָּתֵה בביתה, כי מבקש המספר לשוב ולספר מעיתותיו בעת כתיבת פרקים אלו, ולגלות פניו שלאורך רוב סיפור הקורות הם נסתרים, אך אינם יכולים אף-פעם להיסתר לגמרי, והוא מבקש לצאת

ממחבואו, ולספר בעצמו ובדרך כתיבתו את הקורות, מה אוסף הוא אל תוכן ומה משמיט. לומד הוא בספרי הקודש יום-יום, עיתים לתורה קבע עיתים לבדו ועיתים עם חבר ללימוד, ואף מלמד הוא בבקרים בבית-ספר, ואוסף בכל מאורעותיו סיפורים שאירעו לאחרים וכותבם לפניו, כי אינו יודע אולי ירצה לשלבם בדרך סיפורו של חזקל. וקורא הוא בספרי ההיסטוריה על עיראק ועל הקטמונים, ומאריך בקריאתו למצוא דברים להכניס בפי הדמויות והעלילות, כך למשל גילה כי בתקופת מלחמת העולם השנייה נפסק יבוא הבנות מהודו לעיראק, כאשר כל האוניות גויסו לשרת הצי הבריטי במלחמתו, וכך דור שלם של ילדים עיראקים צמח בלי לדעת מהי בננה. כשהסתיימה המלחמה הגיע משלוח ראשון של בנות באוניה גדולה, ושלחו רבות מן הבנות לבגדאד, ובבירה החליטו לפרסם את דבר הבאת הפרי החדש ישן, ובחרו להגישו חינם אין כסף בבתי-הקולנוע בעת הפרסומות ויומני החדשות שלפני הסרטים במשך שבוע שלם, אך לילדים בלבד. כל אחד מן הילדים קיבל בננה אחת, ורבים ניסו לנגוס בבננה בלי להסיר את הקליפה, ואחד קילף וטעם קודם את הקליפה, וכל המבוגרים בקולנוע צחקו ולא עצרו מעשי הילדים. בזמן המלחמה, קרא באותו מקום, גם פסק יבוא כוסות התה השקופות בעלות גוף האישה, שהיו מביאים אותן מגרמניה, ואנשים רבים כמעט והפסיקו לשתות תה, שאין יאה לשתות אותו בכוס חסרת צורה, או בכוס קפה, או בכוס לא שקופה. אהב מעשים אלו ולא ידע כיצד ישלבם בסיפורי חזקל עד שהחליט לוותר עליהם.

מסבו של חבר שמע המספר כיצד כשהיה ילד בבגדאד היתה סבתו נוהגת לקרוא ב"קאנון נְסֵאָא", ספרו הערבי באותיות עבריות של הבן איש חי, רבנו יוסף חיים, כל שבוע פרק אחר בחוק הנשים, וכל פעם כשאחד הילדים או אחת הילדות היו מגיעים לגיל אחת-עשרה או שתיים-עשרה היתה הסבתא קוראת בטקס קבוע לאותו ילד או ילדה, מתלוננת על כאב בראשה ובעינייה, על משקפייה שהתערפלו ואינה מצליחה לראות דרכן, ומבקשת ממנו שיקרא לה את הפרק השבועי, ותמיד היה מקריא הנכד את הפרק אודות הנידה, בולע רוקו במילים רבות, לומד על גוף האישה ומצביו, על המצוות בהן מצוות הנשים ואלו המוטלות על הגברים, בימי הנידה ובימים שאינם נידה. חשב אולי יספר חזקל על סבתו, סְתָה לואיז, שקראה לו לקרוא בספר, אך הוא אינו יודע לערבית בית הוריו ואיך יקרא לפניו בספר. כך הולך המספר וכותב מחשבות חזקל העולות בראשו במחברת תרמילו, כך כששמע אחד משכניו מספר כי בשנות השמונים, כשהתברר בעיראק כי אחד המְקֵאִים במוזיקה העיראקית נשכח באה משלחת סודית ללמוד אותו מחדש מנגני העוד והקאנון הזקנים ברמת-גן, וכך השתווה המוסד העיראקי עם המוסד הישראלי ששלח משלחת סודית בשנות החמישים לגנוב זני תמרים מבצרה בדרום עיראק. השכן סיפר כי אחר-כך המוסד הישראלי השתווה בחזרה, והביא משלחת אמריקאית לדגם של בגדאד ובניינה במוזיאון היהודי-עיראקי באור יהודה לפני אחת המלחמות שפתח נשיאם בוש בעיראקים.

הולך המספר כולו טרוד במחשבות חזקל, ומצטער הרבה כאשר אינו מצליח למצוא מקום להכניס אחת ממחשבותיו היפות העולות בו, חשב לארוג בסיפור שילך חזקל למאה שערים ויפגוש באברך צעיר, וחזקל ידבר אל זה האברך בערבית-יהודית-בגדאדית ויענה לו האברך ביידיש, ויכתוב הכל באותיות אשוריות מרובעות בלי לפרש, אך הוא אינו יודע יידיש ואינו יודע לערבית-יהודית של בית הוריו, וגם חזקל אינו יודע, ואיך יעשה כן ללא עזרה רבה. חשב לספר סיבת פיטוריו של חזקל שנשאר בבית מכאב בטנו, רץ לשירותים פעם אחר פעם, וכשהגיע למקום העבודה באיחור של שעתיים כבר לא היתה לו עבודה לשוב אליה. חשב אולי יספר עבדאללה-אסמאעיל לחזקל כיצד התאבל כששמע על מות אביו, בירר מנהגי אבלות היהודים, אכל ביצה,

התיישב על הקרקע, קרע את חולצתו, ושבעה ימים לא יצא לעבודה ולא התגלח, ובכה זמן ארוך בסופם של שבעת הימים שהרגיש כאילו הוא נפרד מאביו לעולמים אף-על-פי שלא ראה אותו כבר מספר שנים. וחשב אולי יאמר חזקל לאחיו בבית צפפא, אתם המוסלמים צריכים הייתם להזמין את יהודי אירופה לעולם הערבי בימות השואה ולהצילם, או לפחות להזמין את פליטי השואה כשהסתיימה המלחמה ונדעו תוצאותיה, כך לא הייתם מותירים רק לפלסטינים לשלם על פשעה וחטאה ועוונה וזדונה של אירופה הנוצרית, כך גם לא היינו אנחנו מגורשים מעיראק, אולי גם בעבור אסונכם ובעבור אסוננו צריכים הגרמנים לשלם עד דור אחרון. כך המספר אוסף מחשבות כאלו, ומצרף אליהן דברי תורה ודרשות ומדרשים ודרישות ודרושים, שהאמין הוא כי דברי תורה עומדים לדורות ואילו סיפורי אנוש זמנם קצוב, וחשב אם יערבם אלו באלו יעמדו סיפורי האנוש לצד דברי התורה יציבים, ועתה הוא חושש אולי יפיל דברי התורה שיהיה גם זמנם נקצב כזמן אנשים. וכדי להרגיע עצמו מספר המספר שוב ושוב, יום יום תורה חוגרת שק ומתייצבת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת, ריבוננו של עולם עשאוני בניך כינור שמנגנין בו ליצים, וריבוננו של עולם משיב לה בהיפוכו של דבר, הרי ליצים אלו סופם שמה שאמרו בניגון של שחוק יחדור אל לבם אף יותר מניגון של בכי, והם מרבים שמך בעולם, שלא יהיה אובד אף בבתי משתאות.

הלכה למשה מסיני, פרק שלוש-עשרה

הולך המספר כולו טרוד במחשבות חזקל, ומצטער הרבה כאשר אינו מצליח למצוא מקום להכניס אחת ממחשבותיו היפות העולות בו, חשב לארוג בסיפור שילך חזקל למאה שערים ויפגוש באברך צעיר, וחזקל ידבר אל זה האברך בערבית-יהודית-בגדאדית ויענה לו האברך בידיש, ויכתוב הכל באותיות אשוריות מרובעות בלי לפרש, אך הוא אינו יודע יידיש ואינו יודע לערבית-יהודית של בית הוריו, וגם חזקל אינו יודע, ואיך יעשה כן ללא עזרה רבה. חשב לספר סיבת פיטוריו של חזקל שנשאר בבית מכאב בטנו, רץ לשירותים פעם אחר פעם, וכשהגיע למקום העבודה באיחור של שעתיים כבר לא היתה לו עבודה לשוב אליה. חשב אולי יספר עבדאללה-אסמאעיל לחזקל כיצד התאבל כששמע על מות אביו, בירר מנהגי אבלות היהודים, אכל ביצה, התיישב על הקרקע, קרע את חולצתו, ושבעה ימים לא יצא לעבודה ולא התגלח, ובכה זמן ארוך בסופם של שבעת הימים שהרגיש כאילו הוא נפרד מאביו לעולמים אף-על-פי שלא ראה אותו כבר מספר שנים. וחשב אולי יאמר חזקל לאחיו בבית צפפא, אתם המוסלמים צריכים הייתם להזמין את יהודי אירופה לעולם הערבי בימות השואה ולהצילם, או לפחות להזמין את פליטי השואה כשהסתיימה המלחמה ונדעו תוצאותיה, כך לא הייתם מותירים רק לפלסטינים לשלם על פשעה וחטאה ועוונה וזדונה של אירופה הנוצרית, כך גם לא היינו אנחנו מגורשים מעיראק, אולי גם בעבור אסונכם ובעבור אסוננו צריכים הגרמנים לשלם עד דור אחרון. כך המספר אוסף מחשבות כאלו, ומצרף אליהן דברי תורה ודרשות ומדרשים ודרישות ודרושים, שהאמין הוא כי דברי תורה עומדים לדורות ואילו סיפורי אנוש זמנם קצוב, וחשב אם יערבם אלו באלו יעמדו סיפורי האנוש לצד דברי התורה יציבים, ועתה הוא חושש אולי יפיל דברי התורה שיהיה גם זמנם נקצב כזמן אנשים. וכדי להרגיע עצמו מספר המספר שוב ושוב, יום יום תורה חוגרת שק ומתייצבת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת, ריבונו של עולם עשאוני בניך כינור שמנגנין בו ליצים, וריבונו של עולם משיב לה בהיפוכו של דבר, הרי ליצים אלו סופם שמה שאמרו בניגון של שחוק יחדור אל לבם אף יותר מניגון של בכי, והם מרבים שמך בעולם, שלא יהיה אובד אף בבתי משתאות.

ונשוב אל חזקל שלאחר שהתפלל ערבית שב לביתו, פתח את הדלת בתנופת פתיחה שלא ידע את מקורה, ומצא את רחל יושבת על הכורסא, עינייה פקוחות באין כיוון, ידיה מונחות על הריונה. נראתה לו עצובה ועל כן קרב אליה, התיישב על הרצפה לפניו להתבונן בפניה קרוב, ופתח את פיו לברכה ברכות עצומות, ולא הניח פסוק של ברכה בתנ"ך שלא בירכה בו, ואחר כך כשלא נותרו בו מילים מרוב שטף דיבורו שלא היה מורגל לו, המשיך ודיבר בצלילים ושמות שאין בהם משמעות, למשל שמו של זמר ששמע יום קודם לכן בפרסומת ברדיו לאוסף של שירים צרפתיים, גיורג' מוסטקי, לא שמע מעולם את שיריו או את קולו, אבל היה אוהב לגלגל את שמו על לשונו, גיורג' מוסטקי, מוסטקי, היה חושק שגם שמו היה מתגלגל כך על איזו לשון, והמשיך ומנה אחת משכונות סְטֶמְבּוּל ששמע שמה מפי שכנה ואהבה, אַמְינוּנִי, והיה מצמצם פיו בתאוה כשהיה חוזר על שם זה. הביטה בו רחל ולא ידעה מטוב עד רע מה תאמר לו, הסבירה נהגו לומר, וללה אלחמד עֵלָא כל תֵּאל וּמֵאל, ושבח לאל על כל טוב ורע כי זה מידו וזה מידו, זה בפיו וזה בפיו, ואתה עד שלא באת להגיד עלי דברים טובים רבים באת והמשכת להגיד כל המילים הללו שאין בהן משמעות, ועתה רק אתה ואני כאן, לא אחיותי, לא חברך, לא סימה, לא החכם, ומה אנחנו אומרים זה לזה, האם אין אתה רואה שאני מחכה, שעלינו לבוא בדברים, ואם אין אנחנו מסוגלים שנינו אולי נשב עם החכם וננסה לדבר עמו ועמנו ולא ניסוג עד שיבוא הדיבור. פתאום שוב איבדו גיורג' מוסטקי ואַמְינוּנִי את משמעותם בלשונו, ולא ידע אילו מילים אחרות יחליפו אותם,

והשתתק. אמר לה חסקל שמי או חזקל, נשכח ממני שם האל שהיה בשם יחזקאל שכבר שנים איש לא קורא בי בו, ואני קורא לו יום ועוד יום ולומד למה הצמידו לתקיעת השופר הרומזת לטובה השברים הרומזים לצער וליסורים, לרמוז לָאדם שלא יתגאה בטובתו ויגבה לבו, כי צריך הוא לחשוב שאחר השמחה תבוא התוגה, ולמה הצמידו לשברים תקיעת השופר הרומזת שוב על הטוב, לרמוז אם עומד בצער אל יתייאש מן הרחמים, אלא יחשוב סוף הכבוד לבוא ויראה ימי טובה ושמחה, בנים ובני בנים.

אמרה לו ראוי שלא תתייאש מן הרחמים, שהוא רחמן ומרחם, אך ראוי שתדע כי חלק מן היסורים שלך אתה מעמיד לפני אחרים, למשל לפני, וממלא אותי בהם, ואינך יכול לחשוב כל הזמן מה רומז לאדם ומה לא רומז לאדם, כי הנה אנחנו שניים ולא אחד, לא אדם כי אם חווה ואדם, ועוד מעט נהיה שלושה, והדברים מצריכים מחשבות אחרות ברורות ולא רמזים, ומה תאמר עם נעמוד שנינו לפני החכם ונשוחח, כי איננו מצליחים לשוחח רק אני ואתה. ומה את ממהרת ללכת לשיחה זאת, שאל אותה, האם אנחנו הולכים אל החכם יחד הערב, השעה כבר מאוחרת, אפשר נלך מחר, אפשר נלך בזמן אחר, אפשר נשוחח עמו ועם אשתו אף, אולי לאחר שנערוך את הסדר, כששוב לא נהיה טרודים. ראה שהיא מביטה בו כלא מאמינה אם באמת יעלה אותה שיחה לקראת החג, אך ראתה גם שליותר מכך לא יצלח, ורק אמרה לו, רואה אתה אותי חיה איתך, לא רק גרה או נמצאת או ישנה באותה מיטה אלא חיים ממש, ועוד מעט ילדה זאת שיש בינינו, ועוד מעט צריכים אנחנו להחליט כל דרכנו, אי אפשר למתוח את הזמנים על פני הנצח, תבטיח לפחות שיחה זאת שלאחר הסדר. הבטיח לה והביט בה ובלי משים התחיל ממלמל את תפילת העמידה שסיים רק כמה עשרות דקות קודם לכן, ופתאום ביקש להיות קהל שלם האומר אמן. חשב אולי יסיט רוחה למחשבות אחרות, והזכיר לה כי ביקשה שיגדלו חיה ביניהם, אף פעם לא היתה חיה בביתו מילדותו, אמו היתה אומרת כלבים וחתולים מקומם בחוץ ולא בבית, ואז היתה מסבירה כי אם היתה לה חצר היתה מגדלת עיזה לחלב, תרנגולות לביצים, לא כלבים או חתולים. וגם לו אין חצר עתה, כפי שלא היתה להוריו, ומה יגדלו, ונזכר בכלב שראה ברחוב והטרידו בהולכו אחריו, ולא ידע איך לפנות אליו אז פנה באנגלית כי לא הכיר שפה זרה נוספת, ולא יכול היה לחשוב אולי יבין הכלב עברית שבפיו.

התעייפה מדיבוריו והחלה קמה כדי לישון, אמר יכנס יחד עמה ולא יעמוד בחדר קריאתו, חשב אולי ישיג הבטחתה המפורשת לא ללכת לחכם, לא לבוא בדברים עמו לפני ליל הסדר, אך ויתר, ואחרי שעמדו יחד מול המראה לצחצח שיניהם, והחליפו שניהם לבגדים קלים של לילה, נשכבו כל אחד על גבו והאור כבוי ואמירת הלילה טוב ביניהם קצרה. לא נרדם על המיטה שעה ארוכה, וחשב מה עליו לעשות שלא יעיר אותה שהרגיש שנרדמה, החליט לא ידליק אור ולא יקרא או יכתוב, אלא יעביר לפניו תמונות כל המקרים שקרו לו לפניו, וכל המקרים שקרו לו מאז בואה, וכל המקרים שקרו לו בדמיונו מאז בואה, וכל אלו שכבר ניקרו לפניו בדמיונו לפני בואה. כעבור שעתיים כאשר עדיין לא נרדם יצא מן המיטה, נטל מעט עראק בכוס קטנה, נכנס לחדר קריאתו ונטל מן המדף שם הניח ספרי ארז ביטון שהשאיר לו חברו, פתח במנחה מרוקאית, ואמר כל הברכות שלפני לימוד תורה, אמר בסייעתא דשמיא אבין כל כוונותיו ויומתקו הדינים, ומילא רוחו בהתכוונות גדולות. קרא שורות קטנות ראשונות בספר, הוא הולך בַשקט, אומרים, הוא בוודאי מחבר שיר, הם לא אומרים, אולי דמיון שותתים בפנים, וראה את ארז ביטון זה הולך, אף על פי שלא ראה דמות פניו בחייו, והוא הולך וכל פניו שקטות ללא אומר מילה, ואפשר לראות כיצד במצחו מתקבצות שורות השיר, אך אפשר לראות איך הן מתקבצות מדמיו, והתלבט מה

לובש ארז ביטון זה. רפרף בין הדפים ומצא בראש אחד הדפים כותרת שמה של זאת הזמרת היהודיה שהזכירו השכנים בני מְרוֹק להוריו, זֹהָרָה אֶלְפֶסְיָה, שהיתה זמרת בחצרו של המלך מוחמד החמישי, וגילה שמספרים עליה שבזמן ששרה לחמו חיילים בסכינים לפלס דרך בהמון, להגיע אל שולי שמלתה, לנשק את קצות אצבעותיה, לשים כסף רִיָּאָל לאות תודה. ראה אותה נהדרת בחצר המלך, ככלה בהינומה וכבת-מלך באפיריון וכרחל בכתר צניעות הריונה, ואז משכו אותו השורות הלאה ופתאום ראה אותה בארץ-ישראל באשקלון, באחת השכונות ליד לשכת הסעד, ובתוך ביתה הצר ריח שיירים של קופסאות סרדינים על שולחן מתנודד בן שלוש רגליים, ושטיחי מלך מרהיבים מרובבים על מיטת ברזל מתקפלת של סוכנות, והיא בחלוק בוקר, בצבעי איפור זולים, בקול צרוד, ונמשכו דמעות מעיניו לחשוב עליה, לחשוב על מעריצי קולה, על דרך החיים באדם, אמר לעצמו שיחפש מעט מן המוזיקה שלה להשמיע בבית, לשמח את הרבנית סימה, לשמח אולי אחד משכניו, אולי זוכר הוא עדיין זוהרה זאת, לשמח אולי אחד מזוכריו של ארז ביטון, לשמח אולי גם את אשתו בקול אישה. ובכל זאת סיים השיר שוב באור, במאמרה מוחמד החמישי אישון עיניו, בלב הצלול, בעיניים שבעות האהבה, ואמר את שמה בקול רם וסגר את הספר. אולי יראה פעם את ארז ביטון מקריא את השיר, ואיך הוא הוגה את שמה, איך הוא אומר בשמה את שם מלך מרוק, איך הוא קורא את השיר בעיניו הסומות, האם קורא הוא מכתב ברייל או מן הלב, האם בוכה הוא בסוף מילותיו.

התעייף מן הבכיה, מן המחשבה שעבר בה סיפור חייה בן עשרות השנים בדקות אחדות של תמונות בראשו וידע עלייה ונפילה ושוב מעין עלייה קטנה, ונזכר בסיפור הסיני שסיפרה לו פעם רחל היא צ'חלה אודות אותו אדם צעיר אשר ביקש להתקדם בסולם הפקידות, ובאחד הימים באחד הפונדקים הניח את ראשו על כרית, ובשנתו זו עברו עליו חייו השלמים והתקדם עוד ועוד ונעשה בכיר ומשנה לראש השרים, וצבר כוח ועוצמה, ובראש עשה מעשים טובים לארצו ולמשפחתו ולו, אבל אז החל עושה טעות אחר טעות, נטל בגנבה מכספי הציבור ונאף באשתו ללא מורא ובגד בבקשות הוריו, ולאט לאט איבד כל מקומו וחבריו, עד שנותר חסר כל אף יותר מהוריו העניים, ואז בודד ועצוב ונטוש התעורר עייף באותו פונדק, כל חייו לפניו חש כיצד הזדקן בעשרות שנים, ויצא לביתו כדי שלא להמשיך את מרוצו אלא להישאר קרוב אצל עצמו ובת זוגו וילדיו. נכנס למיטה והתבונן רגע לפני כן בצ'חלה ונראה לו פתאום כל תואם איבריה יפה ומשובב הלב, והרעיף נשיקה אחת בודדה על מצחה ועוד מחשבות רבות. חשב אם ילך למחרת היום בערב לבית-קפה זה תמול-שלוש, זכר התכנסות המשוררים שם עת הציגו מרכולתם על אם דרכים, ונזכר כי למחר יוסיפו להתכנס ולהודיע תוכן שירתם, וסוף כל סוף נרדם.

התעוררו יחד לקול הדירה הסמוכה וקירותיה הנופלים והפטישים והמקדחות, התפללו כי לא ייפלו הקירות עליהם, ואין לאף יחיד משניהם לאן ללכת. קם והכין לפניו שולחן מלא מאכלים, והושיב אותה לפני צלחת שלא טרחה בה. אכלו יחד וקולות מזלגות וסכינים ביניהם, ולרגעים נדמה שהם מעפילים על קולות הקידוח והנקישות. כשסיימו שטף כל הכלים ואף הכין לפניו כוס של משקה חם בדבש, ויצא להתפלל בציבור, כי נזכר מעת שפוטר כל החטאים שצבר כשלא העמיד תפילתו בקהל ובית-הכנסת סמוך למעונו, והיא נשארה לעקוב אחר תנועות התינוקת בים רחמה, תמהה אם שומעת היא בתוך קירות גופה מפולות בית השכנים. ישב חזקל ליד החכם בתום התפילה כדי לשמוע דברי תורה בנחת ובנחמות, וזה סיפר לו על חסיד שהיה מכבד כל אדם יותר מעצמו, איך, אם היה רואה אדם הגדול ממנו בשנים היה אומר וודאי עשה מצוות יותר ממני, אם ראה אדם הקטן ממנו בשנים היה אומר וודאי זה לא עשה עוונות כמוני,

אם היה גדול ממנו בחכמה היה אומר זה יודע להיזהר במה שאין אני נזהר בו וחייב אני לכבדו, אם היה קטן ממנו בחכמה היה אומר זה לא יתחייב בעוונותיו כמוני ביום דין דנידון כשווגג יהיה. הוסיף חכם עובדיה, ומה אומרים הערבים, מי הוא חסיד, זה שלא מונה את המחר על ימי חייו. כיוון שלא נותרו לצד החכם תלמידים בשעה זאת של הבוקר מלבד חזקל אמר לו, יודע אתה כמה נזקק אני לתלמידים, הנה אספר לך מה למדתי אתמול במסכת מעילה ומה אני מבקש ללמד, קראתי הדברים הללו, בכה ר' שמעון ואמר, מה שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלוש פעמים ואני לא פעם אחת, יבוא הנס מכל מקום, וביקשתי להשיב את רבי שמעון ולומר לו אל תבכה רבי שמעון, ראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל, ואתה בר-יוחאי מה לך כי תבכה מה שלא בכו ישעיה ויחזקאל, יבוא הנס מכל מקום. אמר לו חזקל, אף אני בכיתי אתמול אבל בשל שיר, אמר לו החכם ספר תוכנו של השיר וסיפר, אמר החכם עליך ללכת תוך ביתך עכשיו, אל תשאיר את רחל לבדה שעות רבות, ומחר נשב ונלמד יחד פסוקים מן התורה, תביא אתה פסוקים ואביא אף אני פסוקים ונראה איך הם מתחברים.

הלך חזקל ואמר בלבו מילים רבות אומר עליך או מילים מועטות, אתה אל, ואין להתקרב אליך ואין להתרחק ממך, ואין לדעת אותך ואין לשכוח אותך, ואין לדבר אליך ואודותיך ואין לשתוק אליך או אודותיך, ואין לאהוב אותך ואין לשנוא אותך, ואין לשמוע אותך ואין לאטום אוזניים מפניך, ואין להסתיר פנים אליך ואין לגלותו, ואתה אינך גדול ואינך קטן, אינך טוב ואינך הולך ונעשה רע יותר, אינך יפה ואינך מתכער, אינך גלוי ואינך מסתתר, אינך נמצא ואינך נעלם, אינך חי ואינך מת, מילים רבות אני אומר עליך עכשיו והן כמילה האחת וכחסרון המילים, וכשהופעת לפני היה עלי לומר זאת ולא כל מה שאמרתי, ואיך תופיע שוב לפני עתה, ומה אדרוש לפניך. חזר לאכול עם אשתו ארוחת צהריים שהעמידו שניהם, וחשב על כשרות חלב השדיים של האישה, האם יוכל גם הוא להשקות עצמו בחלב או שרק לתינוקת היתר מיוחד לכך, אף על פי שהאישה ככלל אינה מעלה גירה ולא מפריסה פרסה. נזכר איך קראה לעצמה פעם על שמו, חזקלה, חזקלית, איך הציעה שאולי גם הוא יקרא עצמו על שמה, אך לא קרא, וידעה כי קשה יותר לגברים בכך, אינם מתרגלים לוותר על מקומם. חש סביבו כיצד שוברים קירות ובונים אותם מחדש וכאילו הדברים מתרחשים בתוך ראשו או לבו ולא בדירה סמוכה, וחשב לפתע רעשם של תינוקות ראוי לו שירעיש בכל המקומות כמעין תזכורת, ואם רעשם נכון הרי שעליו לחבב כל הרעשים, אף רעש שכניו מעבר לקירות, אף רעש זה צועק אל קירותיו, זה אינו מונע הנאה ממנו ומאשתו בשעה שהאחרים עודם ערים, זה מנסה לנגן בכינור, וזה עכשיו ממוטט קירות ומקימם.

עמד לפני הערב ויצא אל העיר, אמר לצ'חלה חבר המליץ לפניו ללכת לראות בלוחות המודעות של העיר אפשרויות תעסוקה, ושם פעמיו אל בית-הקפה תמול שלשום, לראות מה יהיה שם בערב, האם שוב תעמוד שם אותה אישה להתחיל הדברים ולסיימם, האם יגיעו אותם אנשים, האם יקרא שוב זה סניור מצליח בעל הגבות החזקות. התיישב לשתות ולחכות, חש לא בנוח להוציא אחד מן הספרים שעל המדפים לעיין בו והוציא סידורו עוד יוסף חי, ועיין בקונטרס המצורף בסופו, קול יעקב, שחיברו הגבר יוסף חיים מזרחי בירושלים עיר הקודש, והבטיח לעצמו כבר מספר פעמים לעיין בו, ופתח זה הרב במודעה לקוראיו שהוא נכון לכתוב בקצרה מעט מוסר על עניין אחד התלוי בהררים גבוהים, שאף על כל הטרדות הסובבות כל אחד ואחד מאתנו, בכלל ובפרט, מבית ומחוץ, ובפרט בזמנים מבולבלים אלו, נוכל בעבודה קלה לקיימו, והוא חיוב גמור מצד הדין ולא חסידות, והוא עניין הדקדוק במילות התפילה ונקודותיהן. ועוד קרא איך זה ממשיל המזבח לתפילות, והאותיות לאבנים, והפה בניין התפילות ואין לו להפיל אותיות מן

התיבות וגם תיבות מן הפסוקים שהם כקמח הדק הנופל ויורד מן הנפה, ויש בכך משום חילול וכפרנות, שיש להדגיש בראויים להדגיש, שלא יהפוך חס וחלילה בעל גבורות לבל גבורות, או מאת אדוני למת אדוני. והזכיר שם שסיפר רבנו יוסף חיים הבן איש חי בבגדאד באיש צדיק שהיה משקיע כל לילותיו בלימוד הפשט והסודות, ומיום שנמלאו בו י"ג שנים לא אמר תפילה מן הסיפור ולא קרא בתורה בלי כוונות מלאות בכל המילים, מלבד פעם אחת כשמת עליו בנו בן ה' שנים ולא כיוון בתפילה הראשונה באבלו ואחר-כך היה יושב ומתענה על כך עד מותו. כשמת היה בן ע"ב שנות, ונתאבלו עליו מאוד, ושנה אחר שנפטר מן העולם בא בחלומו אל חברו שהיה חסיד קטן ממנו וקרא לו, חברי, חברי, אוי לי ואבוי לי שהייתי מבלה ימי ושנותי בהבל. תמה חברו מהו הבל זה, ורק אחרי שהתפללו קבוצות קבוצות מאנשי העיר בגדאד על קברו שלושים יום גילה בחלום מה היה הבלו, שהיה מחליף צירי בשווא, וחיריק בשורוק, ומדלג אותיות, ומבטל מפיקים, ולא נותן ריווח בין הדבקים, והיו אותיות ונקודות שקלקל מלידתו ועד מותו, והן כולנה עומדות לפניו ומקטרגות עליו מבקשות שיפסק דינו לחומרה ולקשיות, שנאמר פלוני זה ביזנו והכלימנו ומנע מאתנו להיות נמנים בכתר עליון.

נסער חזקל ממעשה חסיד זה, שלא סופר גזר דינו אך נרמזה חומרתו, והמשיך קורא בדברי הקונטרס המכריז כי מה שהלב חושק הזמן עושק ועל כן יקצר, ועבר לקרוא הערותיו על כל אותיות העבריות מאל"ף ועד תי"ו, שהאל"ף מוצאה בגרון בפנים הלוע, פנים יותר מן הה"א אך פחות מן החי"ת, ויש להיזהר לא להחליפה בה"א ולומר בהימה במקום באימה, ובי"ת רפה שאבד מבטא בגלילות ישראל בבבל כפי שהתאונן על כך הבן איש חי בספרו רב פעלים, והבי"ת הדגושה שכל העולם מבטא נכונה, והגימ"ל הרפה שהיא מן החיך, ואצל הערבים קרובה לאות עי"ן, כבשם העיר עזה בלשונם וכשם בגדאד, ודומה היא לאות רי"ש שמבטאים עתה הישראלים, והגימ"ל הדגושה שיש לבטאה כמנהג העולם ולא כפי התימנים שמבטאים גימל כבמילה גיורג', ודל"ת רפה, שמוצאה בלשון כמנהג הבבלים והתימנים, ומצויה היא אף בשפת האנגלים, ודוחקים בשעת אמירתה הלשון בשיניים וכך במילת אדוני וכך באחד שנצטוונו להאריך בו, ויש להיזהר לא להחליפו בזי"ן, ודל"ת דגושה כמנהג העולם, וה"א מוצא בגרון בפתח הלוע, ויש להבדילה מן האל"ף והיו"ד, שלא יאמרו מלך אויב במקום מלך אוהב או יי"ה במקום יְהוָה, ווי"ו מוצאה מהשפתיים ואין לבלבלה בבי"ת רפויה ולהשוות אָבן לאָבן, אלא כבערבית וכמנהג הבבלים והתימנים, וכאנגלים בשם ויליאם בשפתם, וזי"ן מוצאה בשיניים, ויש להתיזה יפה שלא תשמע כסמ"ך ואז יחליפו תְּזָכְרוּ בתְּשָׁכְרוּ מלשון שכירות, וחי"ת מוצאה בגרון ולא כמודרנים שאומרים לְכֶם במקום לָחֶם וזה יש להשריש לילדים עוד בתלמוד תורה ולהשגיח במלמדיהם שיהיו יודעים לבטא האותיות כהלכתן, ובוודאי שגם מי שמקטנות לא למד לבטא החי"ת כהלכתה יוכל לשנות אם ירצה, וטי"ת מוצאה מהלשון ומבטאה יותר קשה מאות תי"ו דגושה, כמנהג כל הספרדים והתימנים, ואם לא יקפיד בה לא יבחין טבע מתבע, ויו"ד כמנהג העולם, ורק אין לבלבלה עם אל"ף ולומר שמע אֶשְׂרָאֵל, וצריך זהירות והשגחה בזה, וכי"ף דגושה ורפויה ול"מד ומ"ם ונו"ן כמנהגי כל אומות העולם, וסמ"ך אין מבדילים בינה לבין שי"ן שמאלית, ועי"ן מוצאה מהגרון ויש לאמרה ממש מתוך הלוע, בדיוק כמו אותה הברה שאדם המקיא משמיע, ופי"א רפויה ודגושה כדרך שאר העדות, וצד"י מוצאה מהשיניים וסמוכה לאות סמ"ך אך חזקה יותר ולא כאשכנזים וכמודרנים המבטאים צד"י כהרכבה של תי"ו וסמ"ך ולכן קשה להם ליזהר באומרם את צמח, ומבטאים אצמח, וקו"ף מוצאה מהחיך כמוצא הפ"ף הדגושה רק שהקו"ף עמוקה יותר כמו הקו"ף הערבית, ויש ליזהר בזה דאם לא כן אין הבדל כלל בין קינים לשון קן לכינים יצורים, ובין

לבקר לשון ביקור ללבכר לשון בכור, ורי"ש מוצאה מהשיניים ולא מהחיך באופן שהלשון רועדת על-ידי הצמדתה לשיניים, ולא כמבטא המודרני שהוא כמו גימ"ל הרפה שלנו, אלא כמו רי"ש הונגרית כפי שקוראים היום, ושי"ן ימנית ושמאלית דרך עולם, ותי"ו רפה מוצאה מהלשון כשמצמידים הלשון לשיניים, וישנה בשפת אנגליה, והיא כעין סמ"ך רק עמומה יותר, ואין לנהוג כמנהג האשכנזים שהפכו התי"ו הרפה לסמ"ך ממש שאין מבדיל בין ממת לממיס ובין לתקן עולם ולסכן עולם, ותי"ו דגושה כדרך תבל ויושבי בה.

כל כך נסער חזקל מעלילות האותיות שדמיינן כל אחת מהן עולה עם כלי נשקה על במה שלא שם לבו כי נכנסו כבר מרבית הקהל, ואף זאת שעמדה לפניהם, ואף זה מר מצליח, ואף עמד לידו זה והניח יד על כתפו ושאלו למעשיו, והראה לו הסידור וחזר על דברי הקונטרס האחרונים שאין לנהוג כמנהג האשכנזים שהפכו התי"ו הרפה לסמ"ך ממש, אלא להצמיד הלשון לשיניים, ואין אתה מתעייף להשמיע הצלילים, שהם רבים ורבה השפה ואין בה צליל אחד החוזר במדויק על צליל משנהו אלא הם חוזרים ומתגוונים במיני דקויות. וראה כי אין האיש מצליח מבין לכוונותיו, ואף כשניסה לבטא שמו עם צד"י נכון וחי"ת שלם נדמה היה כי הוא מתרחק בזרות מזה השם. וישב לצדו, ושתה עמו והקשיב לכל מי שעלה וקרא, אבל ניסה להיזכר בקרבה זאת שהיתה ביניהם פעם קודמת כשנגע בטעות בכתפו, או כשחש שאלותיו, ולא חש, ולא עלה מצליח לקרוא, כי אמר לא כתב שיר חדש בימים האחרונים, ואינו רוצה לקרוא מן הישנים, אלא יקווה כי עד הפעם הבאה יכתוב חדשים, ולא עלה חזקל, כי לא הרגיש בנוח אחריו, אף שניסה לעודדו מצליח, אך ניסה באמירות שבורות, כאילו לא זכר לשיחתם הקודמת ומלואה. על כן כשנסתם הערב קם חזקל, ואמר לו שלומות, ולא ההין להישאר ולשוחח, וחשב אולי יאמר לו נדמה היה לי כי אבי סבי אמר, עם האישה מולידים ומגדלים הילדים, ואילו האהבה והשיחה והרעות עם הגברים בבתי-הקפה, ועוד אמר נשים יולדות גברים הורגים, ולא אמר, חשב אולי יספר שוב בילדותו, כמה צריך היה אבא שילמד אותו להתגלח, אבל הלך אביו לפניו ולא היה מי שילמדו, והיה מסתובב שנה עם זקן מדולדל והיו כל הילדים צוחקים לו, עד שקנתה לו אמו קצף גילוח ומברשת וסכין והניחה ליד מיטתו בלי להידבר עמו, וכמה היה צריך לאביו שידריכו איך לא להיחתך ולהיפצע, ולא אמר, חשב אולי יזכיר כי כשנפטר אביו הוריש לו מקל הליכה, ועדיין לא היה זקוק לו ועדיין אינו זקוק לו, אך הולך הוא עמו לפעמים והחליט שילך עמו לפני שיזדקק לו, וכך לא יצערו אותו מבטי הבריות, יתרגל לצורתו ולמגעו ולידיעה כי יום אחד ישען עליו, ילמד כי אין להפריז במהירות ההליכה ואין לנצל את מלוא מה שנתן האל, ינהג במידה ויקווה שינהג האל במידה עמו, ולא אמר.

הלך אל מקום האוטובוסים והמתין, מה יספר לרחל או אולי כבר תהיה ישנה. אם תהיה ערה יסביר כי שוטט שעתיים ברחובות בבקשו עבודה ולא מצא, ושקר זה לא יוציא דבר רע ולא יפסיד דבר טוב, ואם תישן ישמח בכל זאת שאינו צריך לשקר, שספר תורה הכתוב ביד שמאל פסול, והוא כל מעשיו כותב הוא ביד שמאל שלו, וכבר שמע על כמה מכותבי יד שמאל שנמנו על גדולי עולם, ועדיין מפחד הוא שיהיו מעשיו פסולים ופוסלים אותו מן העדות. היה ממתין לאוטובוס, ואחר כך שוכן בבטנו, ואחר כך הולך לביתו, והוא מפזם ומזמזם פיוטים שלמד אצל החכם, פתח באַנְה אַלְך מְרוּחָך, אַנְה מְפַנֵּיך אַבְרָח, אַבְרָח מְמַך אַלִּיך, וּבְצֵל יְדָך אַגִּיל אַפְרָח, וסיים בלָכֵן אֵין לִי מְנוּס בְּלִתְךָ, תוֹרְנִי דְרָך וְאוֹרְחָ, והניגון מרגיע את נפשו כאומר לו אין שמחה אלא בשירה המתרוננת על הנפש, כמזכיר לו אין עצב אלא בשירה המקוננת על הנפש. עוד המילים על שפתותיו פתח את הדלת וראה אותה רדומה על הספה, עורר אותה עד שחפצה לפקוח עין, והלכה

אחריו אל המיטה, הניח אותה עד שחפץ בעינה הפקוחה והיא שוב עצומה, ליטף פניה והיה חוזר ושר לה, אנה אלך מרוחך, אנה מפניך אברח, אברח ממך אליך, ובצל ידך אגיל אפרח, לכן אין לי מנוס בלתך, תורני דרך ואורח, ועוד הוא שר והוא נרדם עם כל בגדי יומו על המיטה לצדה, והיא מעט מעט מתעוררת.

הלכה למשה מסיני, פרק ארבע-עשרה

הלך אל מקום האוטובוסים והמתין, מה יספר לרחל או אולי כבר תהיה ישנה. אם תהיה ערה יסביר כי שוטט שעתיים ברחובות בבקשו עבודה ולא מצא, ושקר זה לא יוציא דבר רע ולא יפסיד דבר טוב, ואם תישן ישמח בכל זאת שאינו צריך לשקר, שספר תורה הכתוב ביד שמאל פסול, והוא כל מעשיו כותב הוא ביד שמאל שלו, וכבר שמע על כמה מכותבי יד שמאל שנמנו על גדולי עולם, ועדיין מפחד הוא שיהיו מעשיו פסולים ופוסלים אותו מן העדות. היה ממתין לאוטובוס, ואחר כך שוכן בבטנו, ואחר כך הולך לביתו, והוא מפזם ומזמזם פיוטים שלמד אצל החכם, פתח באָנה אַלף מְרוּחָף, אָנה מְפִנֵיךְ אָבְרָחָה, אָבְרָחָה מְפִיךְ אֵלֶיךָ, וּבְצֵל יִדְךָ אָגִיל אָפְרָחָה, וסיים בלֶכְן אֵין לִי מְנוּס בְּלִתְךָ, תוֹרְנִי דְרֶךְ וְאוֹרְחָה, והניגון מרגיע את נפשו כאומר לו אין שמחה אלא בשירה המתרוננת על הנפש, כמזכיר לו אין עצב אלא בשירה המקוננת על הנפש. עוד המילים על שפתותיו פתח את הדלת וראה אותה רדומה על הספה, עורר אותה עד שחפצה לפקוח עין, והלכה אחריו אל המיטה, הניח אותה עד שחפץ בעינה הפקוחה והיא שוב עצומה, ליטף פניה והיה חוזר ושר לה, אנה אלך מרוחך, אנה מפניך אברח, אברח ממך אליך, ובצל ידך אגיל אפרח, לכן אין לי מנוס בלתך, תורני דרך ואורח, ועוד הוא שר והוא נרדם עם כל בגדי יומו על המיטה לצדה, והיא מעט מעט מתעוררת.

התבוננה בו רחל בבעלה בבגדיו על השמיכה ובנחירותיו עולות ויורדות, ועוד יכלה לשמוע רחשים אחרונים של שירתו אליה, חשה כיצד מתקלף מעליה קרום השינה שקודם כשהמתנה לו רצתה מאוד בבואו, שלא יכלה עוד לשבת ולהמתין. היתה מניחה את ידיה על בטנה ומנחשת את תנועות העוברית, עכשיו היא מפליגה לכאן ועתה לכאן, עכשיו ראשה בעליונים ורגליה בתחתונים, ועתה להפך רגליה פוסעות בעליוני בטנה. דמיינה כיצד כשתיוולד וודאי יבוא בכייה להעירה באמצע לילה, תתעורר למענה ותציעה לפנייה אחת מפטמותיה, ולא ידעה האם ימשיך חזקל לישון, האם יסב מבטו אם יתעורר, האם יהיה נבוך מהתרחשות זאת ביניהן. יצאה כולה מן המיטה ונכנסה במטבח להכין לה כוס של תה, הרתיחה את המים ושטפה את העלים, ואמרה לעצמה, כך בחושך לבדי, עם כוס התה החמה בידי, יכולה אני לשוחח עם אבא, כפי שהייתי משוחחת לפנים. העלתה קולה והתחילה שואלת שאלות, מה מעשיך מאז הלכתם אתה ואמא, האם עודכם יושבים יחד, האם ראיתם מעבר הפרגוד מה יעלה בגורלי, האם יכולים אתם לשאול למעני, ומה היה עולה אם הייתם נשארים ולא הולכים. ישבה עד שסיימה התה, ועד שהרגישה שאף על פי שלא ענה לה אביה על אף לא אחת משאלותיה, עדיין נחה ידו החמה על כתפו והודיעה כי שומר הוא לה.

אמרה תחזור אל המיטה שלא יתעורר חזקל ויחוש בחסרונה, והלכה, והיתה נזכרת בסיפור שסיפרה לה אחת משכנותיה על אישה שנותרה לבד אחר לכת בעלה עם ילדיה, והיתה גרה בבתים צרים כשלהן, וכל לילה במקום לישון היתה יושבת במטבחה ושותה כוסות של תה ומשוחחת עם בעלה שהיה עונה לה כאילו חיה בטבורו של עולם וראשה יכול להציץ למתרחש שם מעבר הפרגוד. אמרה לה השכנה כי תשובותיהם של המתים כתשובותיהם של החיים, עיקר חסר מתוכן, אך נוראות הן השאלות הנותרות לעמוד, ללא כל תשובה, ואותה אישה חיתנו אותה לאלמן עשיר בבתים הרחבים של העיר, כאלו שאינן מכירות, ושוב לא חייתה בטבורו של עולם ולא יכולה היתה להשיח עם בעלה בימיה, והיתה בוכה הרבה לכתו ממנה, עד שלסוף חזרה לביתה הישן, וחזר עמה בעלה, וחזר עמם תינוק קטן שהולידו. ישבה אותה שכנה עמה, מספרת לה ושתיחה עצובות שאף-על-פי שבתן צר כביתה של אותה אישה, אין טבור עולם מונח בו, ואף-על-פי

שבעליהן חיים בעולם זה ואין צורך להסיט פרגודים לפוגשם, אין הם אומרים מילים רבות גם בחייהם. ונרדמה רחל חולמת פרגודים וחצייתם.

בבוקר קם חזקל לפניה, נשא על שפתיו ברכות, נטל ידיים, ושוב הכין לפניה מיני אוכלים שתוכל. חשה כי מבקש הוא לפצותה על דרכיו, למה לא תאמר לו, דרך פשוטה לך לשוחח עמי, ואני מפחדת כי תעבור בכל דרכי העקיפין האפשריות לפני שתבוא לפוגשני. שאלה המצאת לך עבודה אמש, ואמר לה לאו, אולי לא תהיה קלה מציאת הפרנסה, ועם שהחג מתקרב עוד ישרך רגליו להרבה מקומות, יציע כל כוחותיו, עליונים ותחתונים. ישבו אוכלים יחדיו כדרכם, כל יחיד עסוק בצלחתו בעסקנות רבה, מרבה חיתוכים ומעמיק חפירות, עד שלבסוף אמר לה, הזמין אותי החכם היום לבוא עמו בקרב פסוקים, אחלי לי דרך צלחה, מיהרה לאחל ושאלה, בעבור מה הקרב, אמר לה עוד אני איני יודע, אך יודע החכם. עמד לפניו בביתו אחרי שחצה את הרחובות כרוחות השלוחות ברחובות, הרים חכם עובדיה ראשו, השעין סנטרו וזקנו על גב שתי ידיו, אמר דולה אני עכשיו פנינים מספריו של בעל המילונים אָפֶן שוֹפֶן, שמו רומז שאביו היה פרסי אך יש המליזים כי היה דווקא חכם מחכמיהם של אחינו האשכנזים, וכתב אַגרון מילים רחב כים, ומצא שורשי המילים ונטיותיהן, והעמידם כמוֹדָעָה לכל באי עולם, וחוכמתו אש נורא, וים תהילה ואורה, וכולו דובר עמוקות, ומעילו עטוי צדקות, ואין לך ספר נאה ממילונו בכל העולם, שכל עלילותיו ראשיתן אותיות וסופן אותיות ואמצען רק הוא ידע, ומן הבוקר אני אוסף המילים שהוא מעיד שמקורן בערבית, והתחלתי מן האדיב, הוא האַדִיב בשפתנו. ואם ימלאו ימי לכל תוחלותי, אבקש לכתוב ספר השורשים הזהים בין העברית לערבית, אלו שמשמעותם קרובה ואלו ששונה, ואתחיל בחק שהוא אמת, וחקוק זכויות, והן כולן חקוקות בסלע, ואסיים בגילס של ישיבה ומגילס מושב חכמים הבאים להפוך את הגלישה העברית.

ידע חזקל כי עוד מילים רבות לחכם על המילונים, על עברית וערבית, על מילים, ואם אינו מזכיר לו קרב פסוקים שקבעו לא יגלה מה ביקש החכם, על-כן אמר לו ראיון לקרב של פסוקים קבעת לי, ולא ידעתי פשר מדויק להזמנתך אך הנה אני עומד כאן לפניך עתה. אמר לו יפה, ונעמד חכם עובדיה כל גופו לפני חזקל, העיד באצבעו על ספר גדול וניגש ופתחו לפניו, ואמר לאט, תורה מחייבת בדברים את האלוהים, וניתן למצוא בה משמעויות הפוכות, כי לא ניתנה למשה מנוקדת ובעלת טעמים ומחולקת למילים ופסוקים, לפרקים וספרים, אלא כולה מילה אחת בת חמישה וארבעים ותשע מאות וארבע מאות אלפים סימנים שאנחנו קוראים אותם אותיות, וכבר הודיעו המקובלים כי כדאי לקרוא בפתיחת התורה בראש יתברא אלוהים, ואפשר לדלג בין אותיות ולקרוא מסוף להתחלה, וכל סודות בס נמצאים. אם כן, אמר חזקל, דורש אני ללמוד עמך כמה דברים שכתבה תורה שלפנינו, ותראני אם יש בהם פנים אחרים, והסכים החכם באומרו, ולא כך הצעתי לך. שאל חזקל, מהו שאמר אלוהים למשה כי מצאת חן בעיני ואַדְעָךָ בשם שענה עליו משה, הראני נא את כבודך. כתב החכם הדברים לפניו והפכם כמה פעמים, וניסה פעם ראשונה, ופעם שניה, הודיע משה זה היפוך השם, כפי שנחל הוא לחן ויאר ראי ובבל לבב, אך אין שידע לפרש דברים אלו בין משה להשם, כי אלו דברים עמוקים וזקוקים אנו למיזות רבות של קרבה אל בורא עולם כדי לגלותם, זקוקים אנחנו לכוחות רבים לגול האבן החוסמת באר מים חיים לבאר בהם הדברים, שאל אותי שאלות קלות יותר, או אשאל אני אותך, הנה ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת, מה לו לאלוהים להזכיר למשה כי הוא ששבר לוחות ראשונים, האם אינו יודע זאת, ומה לו להבטיח כי יכתוב הדברים שכתב על הלוחות הראשונים והחליף שמור בזכור.

אמר חזקל, גם אני אומר כי שאלות כבדות שואל אתה, הבא אלי את הקלות ואניפן אך את הכבדות אין בכוחותי לשאת, ואם אנסה בהן יפלו הן ויהיו לפני כלוחות הנשברים. ואני אעמיד לפניך פשט גמור, נכתב בנים אתם לה' אלוהיכם, והאם לא נכדים אנחנו כבר ונינים, והאם לא בנות ונכדות ונינות, ולמה כתב זאת כדי לומר עם קדוש אתה ועם סגולה, ולמה כתב זאת כדי לכתוב על הבהמה מפרסת הפרסה ושוסעת השסע ומעלת הגרה וכדי להודיענו לא תאכלו את הגמל ואת הארנבת ואת השפן ואת החזיר ואת הגדי בחלב אמו. ענה לו חכם עובדיה, קל אתה מעביר אלי והשאלות נכבדות בינינו ומוסיפות למשקלן כפל כפליים בעוברן מידיך לידי, ובנים אנחנו כי תמיד בורא עולם בין הורינו ובבנים כיוון גם לבנות, אף-על-פי שבדור זה יש לומר גם בנות אתן לה', ולכוון בכך לעיתים גם לבנים, ולמה סגולה אנחנו דווקא במאכלותינו, שאל טעמי המצוות שאנחנו מצווים ואין להן טעם חיצוני וכמה שתחפש תיוותר באפלה, ואם תמצא טעם הרי שהוא יכשילך, כי כולן טעמן בכך שהצטוונו ולולא מצווה זאת היה השפן טעים לך והגמל נאה בעיני, ואם נסכים למרות שאין בהן כל צד הסבר לקבלן, סגולה נהיה לו. אמר חזקל, התתיר לי עוד שאלה אחת, אף-על-פי שתור שאלתך הגיע, אמר לו הן. אמר חזקל, אמרו לנו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו נשמע בקול אביו ובקול אמו ויִסְרוּ אותו ולא ישמע אליהם, ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו, ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו זולל וסָבָא, ורגמוהו כל אנשי עירו בָּאבנים נִמְת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו. מה שאלתך, שאל חכם עובדיה והמתין דומם לחזקל, עד שזה אמר, גם הייתי בן סורר ומורה לאבי ואמי, ועתה אין לי אם ואב שיוציאוני אל זקני העיר אל שער מקומי, אולי תוציא אותי אתה עכשיו תאמר בני זה סורר ומורה אינו שומע בקולי זולל וסָבָא, וירגמוני כל אנשי העיר באבנים ואצא לחירות.

עמד החכם והתבונן בחזקל שעה ארוכה ושניהם שותקים, עד שהתחיל בוכה ומזיל דמעות וממרר בבכיותיו, ולא היה עוצר אותו חזקל אלא מתבונן בו כבפלא גדול, ולא היה פוסק החכם. מבטל אני קרב פסוקים זה אשר בינינו, הודיע החכם, כי לא ניתנו פסוקים לְקָרֵב אלא לְקָרֵב לשלום, וביערנו את הרע מקרבנו כבער החמץ ושבנו אליו כבנים אל אבותם, ושבנו אליו כאחים ששנינו שווים לפני האלוהים, הוא שאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע, הוא שאמר אנוכי מצוך היום לאהבה את ה' אלוהיך, הוא שאמר הַעֲיִדְתִּי בכם היום את השמיים ואת הארץ החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, ואני מעיד בך היום לאמור אב רוצה הייתי להיות לך וסימה לך אם, הייתי רוצה שלא תאמר עתה אין לי אם ואב, הייתי רוצה שלא תאמר הייתי בן סורר ומורה, כי אתה חי חיים ואותם חיית עם ההורים שציווה אותך אלוהיך, ועכשיו הם בשמיים ואתה על הארץ ואנחנו יודעים זכרם ואהבתם שהיית להם בן אהוב ויקר ונהדר, והיום מצווה אני אותך להיות בן שלי, ולהתיר לי להיקרא אביך, ומעתה שבן לי, אין אני לומד תורה לבדי, אלא רוצה אני שתהיה יושב דרך התמד לצדי, וכאשר אתה בוכה אני בוכה, וכאשר אתה צוחק אני צוחק, וכאשר אתה אוהב אלוהיך אני אוהבך ואוהבו כפליים, וכאשר אתה כועס לאלוהיך אני סגור לך. בכה חזקל מול רבו, אמר לו דרך בנים למרוד באבותיהם, ומה לך בן שיהיה מורה ומורד, ואיך אתה עומד ומציע להיות אבי ואני עודני חש ידו הכבדה על ראשי. הניח החכם ידו על ראש חזקל, ואמר לו מה שלא סיפרתי לך אני על אבי אין אתה יודע, עוד סודות רבים לא לאדם ושברים גדולים, אך יודע אתה על סבי ועל אמי, וכפי שהתפרקו משפחותינו עלינו לחברן, ואומר אני לך גם על רחל כלתך, עכשיו שאני אביך, היא ממתנת לך אך אין היא ממתנת נצח, ועכשיו ילד לכם ואינך יכול עוד להסתובב

ברחובות, עוד רגע קט גם אתה אב ונושא כבלי נצח לבנדך או לבתך, לך אליה ואמור לה החכם ציווני לעמוד אתך, לשבת אתך, להוליד עמך עוד בנים ובנות לפני אלוהים.

הוסיף עוד לבכות חזקל, עד שאמר לו החכם ילד שלי, את כאב ההיקרעות מן הרחם אנחנו משלמים יום יום בבכי, את כאב ההיקרעות מן הקדוש ברוך הוא בגלגול זה או בגלגול קודם אנחנו משלמים בשתיקות שאנחנו שותקים יום יום, אך יש גם לשמוח את ההיקרעות כי היא הלידה, לך אל אשתך ושמוח את היקרעותך מאלוהים ומאמך ואת התחברותך אליה. עמד חזקל ואמר לו, עוד פסוקים רבים היה לי לעלות לפניך, אך אני שב מן הקרב אליה, ואומר לה את שמחת ההיקרעות, ואראה כיצד יגיבו פניה, אם לשמחה אם לעצב. הלך חזקל וניסה לעודד רוחו, ראה את החכם בוכה כך רק פעם בשנה בקינות של ט' באב בקוננו לפני עמו, והנה הוא בוכה עליו כאילו על בית-המקדש הוא בוכה, ומה יספר לה. נכנס לבית, ראה אותה עומדת ומסדרת דברים וקרא לה לשבת עמו, אמר לה בכה החכם, הזמין אותי לדו-קרב של פסוקים ולסוף הניח נשקו ובכה, אמר לי שמבקש הוא להיות לי אב, והבנתי מדבריו כי מבקש הוא שסימה תהיה לך לאם, והוא ביקש ממני לחזור אליך ולומר לך כי יום יום אנחנו בוכים את כאב היקרעותנו מרחם אם ומרחם אל, ועלי לשמוח עמך את ההיקרעויות הללו שהביאו אותי להשתוקק להתחבר אליך, לתקן כל קרעי ושברי, ובכיתי אף אני אחריו. הביטה בו והזכירה כי אינה מבקשת שיוותר על כל כאביו, רק שיכאב כמה מהם עמה, גם לה כאבים, גם לה השתוקקות החיבור, ואינה יודעת כיצד לקבל את סימה כאם, בעצם כבר קיבלה אותה כך לפני שנים רבות. עמד ונשק לה, ונזכר כי בפעם הראשונה שנשק לה היה טעם פיה חמוץ, ושאל עצמו כמה זמן יוכל לנשק חמיצות זאת, חשב כי אולי רק אם ינשקה ביתר נחרצות יתמכר לטעם זה, נזכר כי בפעם ראשונה שעמד לפני עירום ללא שמיכה נצמד אליה כדי שלא תראה, ורק אחרי רגע הבין כי עתה היא חשה מערומיו על בשרה.

התקרב אליה והתקרבה אף היא אליו, אמר לה איני יודע אם כדאי היה כאב כל ההיקרעויות הללו למען ההשתוקקות הזאת לחיבור, איני יודע איך נקרא אדם לכוון השתוקקותיו בעולם הזה ועל-פי מה, אך מוכן אני לכוון אליך כל השתוקקות זו שלי ולהאמין כי כדאי לי בעבורה, ונשק לה, ואף היא הרגישה טעם חמיצות פיו, שהיתה רבה יותר משאר הימים, וחשבה חיים שלמים עלולה אני להעביר בהתרגלות לחמיצות זאת, ובכל זאת אני נושקת לו בל יראה כי גם בי טעם פקפוק ויחזור בו אל פקפוקי, ואיני יודעת האם נאמנה עדות פעם אחת שאמר דברים מפורשים כאילו אנחנו עומדים במקום חדש ותוקנו כל שאלותי, ועדיין העלה כי אינו יודע איך נקרא הוא לכוון השתוקקותיו שלו ומה כוחן מול ההיקרעות. נשק לה שעה ארוכה עד שביקש שוב לבכות לפני כפי שבכה לפני החכם, כפי שעדיין לא בכה לפני, ועיניו הזילו רוב דמעות והיה אומר איני בוכה בגללך ולא בעבורך, אבל העיניים אומרות לבכות, ראות הן ובוכות, אולי שמחה היא זאת אולי עצבות. נשקה לדמעותיו ושתתה להן כפי ששתה הוא לשלה, ושמעה אותו אומר, אם לאדם גלגולים רבים מותר לו לוותר באחד מהם על הרהוריו ולא להתלבט שווא בין כל האפשרויות שאין אפשרות כי יתממשו, אלא יהיה שב אל אותה אפשרות שהעלו לפניו חיו. אמרה לו מספיק בכית, גם לי צורך בכמה דמעות.

הלכה למשה מסיני, פרק חמש-עשרה

התקרב אליה והתקרבה אף היא אליו, אמר לה איני יודע אם כדאי היה כאב כל ההיקרעות הללו למען ההשתוקקות הזאת לחיבור, איני יודע איך נקרא אדם לכוון השתוקקותיו בעולם הזה ועל-פי מה, אך מוכן אני לכוון אליך כל השתוקקות זו שלי ולהאמין כי כדאי לי בעבודה, ונשק לה, ואף היא הרגישה טעם חמיצות פיו, שהיתה רבה יותר משאר הימים, וחשבה חיים שלמים עלולה אני להעביר בהתרגלות לחמיצות זאת, ובכל זאת אני נושקת לו בל יראה כי גם בי טעם פקפוק ויחזור בו אל פקפוקי, ואיני יודעת האם נאמנה עדות פעם אחת שאמר דברים מפורשים כאילו אנחנו עומדים במקום חדש ותוקנו כל שאלותי, ועדיין העלה כי אינו יודע איך נקרא הוא לכוון השתוקקותיו שלו ומה כוחן מול ההיקרעות. נשק לה שעה ארוכה עד שביקש שוב לבכות לפני כפי שבכה לפני החכם, כפי שעדיין לא בכה לפני, ועיניו הזילו רוב דמעות והיה אומר איני בוכה בגללך ולא בעבורך, אבל העיניים אומרות לבכות, רואות הן ובוכות, אולי שמחה היא זאת אולי עצבות. נשקה לדמעותיו ושתתה להן כפי ששתה הוא לשלה, ושמעו אותו אומר, אם לאדם גלגולים רבים מותר לו לוותר באחד מהם על הרהוריו ולא להתלבט שווא בין כל האפשרויות שאין אפשרות כי יתמשו, אלא יהיה שב אל אותה אפשרות שהעלו לפניו חיו. אמרה לו מספיק בכית, גם לי צורך בכמה דמעות.

המשיך עוד מעט בוכה, ומשנן מן הסליחות בניגון ובטעם אנשי אמונה אבדו באים בכוח מעשיהם, גיבורים לעמוד בפרץ דוחים את הגזרות, היו לנו לחומה ולמחסה ביום זעם, חמה עצרו בשועם קָאָב רַחֲמֵתָהּ למענם, סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות. הקיפה אותו בידיה ואמרה לו אובדנם של מי אתה בוכה עכשיו, אבות קדמונים או אמך ואביך, לא נעזבת פְּשֵׁדָה אלא אמך היתה עמך כמעט עד שהיית בן שמונה-עשרה, אני שני הורי לוקחו בלילה אחד, ומאז הוטלתי לעולם זה, יודע אתה כמה זמן לא בכיתי יתמותי, שנים רבות, אולי רבות מדי, והחלה מזילה דמעות והוא לאט פוסק. שתה מדמעותיה, ואמרה שמעת פעם לסיפור הורי, איך איבדתי אותם, מה נותר בזיכרוני מהם, לא שמעת ולא שאלת, והחלה מספרת לו בפרטי פרטים, חולצה שלבשה וחיוך שראתה וקולות ששמעה ומאכלים שאכלה ומילים שאמרה ומשאלות ששאלה, מוסרת לו כל מה שהצליחה לשמור. מחצית השעה דיברה ונזכר כי לא שמע שטף כזה של מילים נובע מפיה מאז ומעולם, עד שאמר גם עלי לומר דבר מה, וסיפר איך לא יצא את הבית בלילה הקודם לחפש עבודה על לוחות המודעות, אלא הלך לבית-קפה שם קוראים שירה, וכבר הלך לאותו מקום פעם אחת ואף קרא, ואין הוא מקריא לה עדיין דבריו, אבל אולי יראה לה לעתיד. בכתה ואמר מביטח אני היום ללכת ולחפש עבודה לידי ולכתפי, אמרה מזומן אתה ללכת גם אל בתי-הקפה, לא חותמת שמתי עליך ואין אתה שם עלי חותמתך.

שטף פניו מדמעות ואמר הולך אני לעיר בין מקומות של דפוס, אולי אמצא לי עבודה בהם, ונסע דבר ראשון אל רחוב אגריפס, התחמק ממקומה של גורגיה, ונכנס בדלתו של מקום קטן שהיה מצלם וכורך ספרי הבן איש חי ומוכרם במעט דמים, תמיד כשהיה עובר היה מתבונן בחלונם וחוסך בנפשו המעות ולא נכנס, התחיל מעיין בגיליונות של דפוס עד שתפס בזרועותיו בעל המקום ושאל למעשיו, אמר מחפש אני פרנסה ומקווה כי זקוקים אתם לפועלים של דפוס, ובספריו של זה יוסף חיים מעיין אני שבוע שבוע בביתו של חכם. הביט בו ובגובהו ואמר, רואה אתה כוך נמוך שלנו, איך תעסוק בו כל הימים ותתכופף, כדאי לך ללכת למקום בו יכולים הפועלים לעמוד. והיכן אני מוצא מקום כזה, אמר לו אולי תלך לבית-הדפוס של משרד החינוך, לך לשם מכאן ברגליך מרחק עשר דקות ואולי תמצא עבודה לאדם גבוה כמוך. בינתיים היה חזקל

מעיין בספרים היוצאים מן הדפוס ומצא בהם את בן איש חיל, שהזכירו החכם שהוא ספר דרשותיו לארבע השבתות הגדולות של רבנו הגדול בבגדאד יוסף חיים, ודרש במחירו, אמר לו האיש האחד שלושים שקלים, שני הכרכים חמישים, התלבט בלבו שהבטיח שלא יוצא עוד כספים עד שתצא התינוקת, קנה שניהם ויצא עם שקיתו שמח. חצה את השוק והגיע לרחוב יפו וממנו פנה לנביאים ובהם הלך עד רחוב מלכי ישראל ומשרד החינוך, שם שאל את השומר למקומו של בית הדפוס וכיוון אותו לבניין סמוך. נכנס, התבונן בקירות שהיו מוצגים עליהם פניהם של ראשי המדינה ושריה המתים והחיים, וחקר בין המדפים של הספרים לראות אם ימצא ספרי הלימוד בהם למד בשנותיו הראשונות, וחיפש את מנהל המקום. כשעמד מולו הנמיך מבטו ואמר, קיוויתי שמחפשים אתם אדם לעבוד בדפוס, שבעל ניסיון אני בו, אומנם בסבלות של דברי הדפוס, אך מוכן אני לעבוד גם ליד המכונות, הכרתי פעולתן. אמר לו בעל המקום, הגעת מאוחר מדי או מוקדם מדי, כבר פיטרנו מעובדינו ועוד אין אנו מצרפים חדשים. מצא חוברת נאה שהיו מדפיסים באותה עת לבתי-הספר, ובה מבחר שירים של משוררי תור-הזהב בספרד שערך ופירש יהודה רצהבי, עיין והכיר כמה מן השירים ושאל למחירם, ענה לו עשרים וחמישה שקלים, והתלבט שוב בלבו על הבטחתו לא להוציא מכיסו מה שאינו נחוץ עד הלידה, שילם ולקח והניח החוברת עם שני כרכי הבן איש חיל, ושמח בעסקיו. שאל את המנהל, והיכן הוא המקום שאיני מאחר אליו ואיני מקדים, אמר לו אחד מפועלי המפוטרים עבר לעבוד לא הרחק מכאן במזרחה של העיר, לך אל שער שכס ומעט אחריו תגיע אל רחוב צאלח א-דין, ובאחד מבתי שוכן אחד מבתי-הדפוס של עיתוניהם, אולי זקוקים הם לפועל נוסף.

יצא חזקל בשקיתו והלך אל שער שכס וגב החומות אל כיפת הזהב, ושאל עוברים ושבים על רחוב צאלח א-דין שאת שמעו שמע אך אל מקומו עדיין לא בא. כשהגיע לרחוב שאל בבתי-הדפוס ובבתי המלאכה לכורכים ובמחסניהם, וגילה שהם רבים, והיה נכנס בזה ויוצא לזה, ואין לאיש להציע תעסוקה לזרועותיו הארוכות, אלא אומרים כאן עומדים אנו לסגור, שלא מרשים את עיתוננו לצאת לרמאללה ולשכם, וכאן מצמצמים אנו, שלא מעניקים לנו רשיונות להסיע כתב-העת לחברון, ומי פנוי היום לדברי ספרות, וכאן סגורים אנחנו בינתיים, בצוו של המושל הצבאי והשופט הצבאי ושר הצבא. ובכל אחד מהמקומות אחז בעיתונים וכתבי-עת בשמות שונים ובאות ערבי, ונזכר בהבטחתו ללמוד אות זה, ולא זכר אם יודע לקרוא בו חכם עובדיה, אם יודעת גורגיה אמו, וודאי יודע אחיו הבכור, והיה קונה עותק בכל אחד מן המקומות בכמה שקלים. שאל באחרון שבהם היכן מוצא הוא מקום אחר של עבודה בדפוס, ענו אותו הקימו בצד שלכם של העיר כתב-עת חדש לשירה, ואף שימשנו אותם פעם אחת, שביקשו להדפיס דבר-מה בערבית בעיתונם, וביקרנו אצלם באחד הרחובות שמדרום לשוק שלכם, ואמר שם הרחוב. יצא חזקל לשם, והיה מצטער על מיעוט מילותיו להחליף עם יושבי הרחובות הערביים שבמזרח, עזר לקנות מיץ שקדים ופנה אל המוכר בסלאם עֲלִיפּוּס ונענה בעליכום אֶלְסֶלָאם, ושאל אֶשְׁלוּנֶכ ונענה בחיך, והצביע על מיכל המיץ ושאל כמה, והמספרים הערביים פשוטים לאוזניו. התחיל לשתות וענה את המוכר בשוֹפֶרֶן ואף ביקש ללחוץ את ידו לאות קרבה, שאומנם אינו מדבר שוטף את שפתו אך חש עצמו קרוב אליה, וחשב לעצמו מעתה והלאה ילחץ תמיד ידי הסוחרים, שבלעדיהם לא היה זוכה בסחורתם. המשיך ללכת וחזר אל הנביאים כדי לבוא לשכונת נחלאות, הגיע לרחוב שהזכירו זה, וחיפש שם בית-הדפוס לאותו כתב-עת וכל הבתים נראו לו בתי-דירות, חלקם קטנים וצמוקים חלקם פורצים לגובה, ובכמה מקומות עומדים פועלים להרוס ולבנות.

עבר שוב ברחוב והתבונן בתיבות הדואר, מתלבט איזה שם יאה לכתב-עת, עד שראה באחת התיבות מדבקה קטנה שהתפלגה איך רואה אותה הדוור, עליה כתוב באותיות בהירות וחלשות כתב-עת לשירה רדיקלית, ועלה במדרגות ופנה לדירה שהצביע עליה השלט, צדדית וקטנה, ואיפה יעמדו מכונות הדפוס. דפק על הדלת ופתח אותה בחור בן גילו שלא התבייש להצמיח את זקנו, עמדו והביטו זה בזה, בוחנים מי יאמר סיבת עמידתם ראשון. אמר לו חזקל, מחפש עבודה אני ובאחד מבתי-הדפוס ברחוב צאלח א-דין הצביעו על ביתך ואמרו שאולי מחפשים אתם עבודה לעיתונכם. צחק הבחור ופתח הדלת רחבה להכניס את חזקל, רואה אתה, רק מחשב לנו להכין כתב-העת, לקרוא ולבחור ולסדר, ואחר-כך שולחים אנחנו במחשב מה שאנו מבקשים לבתי-הדפוס, רק שישה דפים לכל כתב-העת, כמה שירה רדיקלית כבר יכולה להיכתב, ואחר הדפוס מחלקים אנחנו דפינו חיים בכל הארץ. רצה לשאול מי מממן חלוקת דפים אלו ולא שאל, אולי התחדשו חצרות נדיבים ונגידים התומכים לשירה, רצה לשאול שירה רדיקלית מהי ולא שאל, אולי יעליב משוררינו הגדולים דונש וגבירול והנגיד ואבן עזרא והלוי ונגי'ארה ופיוטי יוסף חיים ויאמר כי שירה חדשה ורדיקלית באה להחליף אותם, רצה לשאול האם יכול הוא לשלוח אליהם שירים ספורים שכתב ואולי יפרסמו בכתב-עתם ולא שאל, אולי אין מקום לשירתו בין שירתם ואיך יעז להראותה לזרים. נתן לו הבחור עותקים משלושת גיליונותיהם שנדפסו, שהיו מונחים בבית בערמות גבוהות, וחיפש אחר אותו שיר שנדפס באות ערבי, ומשלא מצא שאל, הופתע הבחור ואמר, אכן חשבנו לפרסם אותו שיר בערבית, אך לא נותר לו מקום בין השירים האחרים ולא רצינו לוותר על אחד מהם, אולי נדפיסו בפעם הבאה, קורא אתה ערבית. הודה חזקל שאינו קורא, ואמר הבחור גם אני איני קורא, אך אומרים שיש להם שירה נהדרת, רציני אולי לתת לך לקרוא השיר ההוא, שתאמר לי מה טעמו.

יצא את הבית ונטל ברכות שלום, אמר לעצמו אומנם הוציא כסף במסעו יותר משמצא שייכנס אליו, אבל שמע על חנות דיסקים במחנה יהודה בה כל הדיסקים העיראקיים, לא יהיו כהוריו הממתינים לניגונים מן החוץ, מן הרחוב, ישמיעו הניגונים מתוך הבית, ישמח את צ'חלה באחד מאלבומיה של אום כולתיום שהיא כל-כך אוהבת, יביא לחכם מפיוטי בבל, יזכיר לסימה ניגוני מְרוֹק, וגם לעצמו ימצא את אהבות הוריו. פנה מאגריפס לרחוב הרחב של השוק, ומיד מצא מימין את חנות הדיסקים בסמוך לפתחו של השוק, נכנס ואמר רוצה אני לקנות כמה דיסקים לשמח אנשים, שאל אותו המוכר המבוגר מה תרצה, אמר לו מאום כולתיום, אמר לו תקנה את אֶמֶל חַיָּאֲתִי וישמחו, אמר לו ומוזיקה עיראקית, שאל מכאן או משם, אמר נתחיל משם, יהודים או לא יהודים, אמר גם וגם, אמר לו תתחיל מאלו והניח לו אֶלְגֵּזְאֵלִי אחד וסְלִימָה פֶּאֶשָׁה אחד וצֶאֱלָח וְדֹאוּד אֶלְפִּיִּי אחד, ואולי תרצה גם מן החדשים, והניח לו את אֶלְהֵם אֶלְמִדְפֵּי ואת פֶּאֶדֶם אֶלְסֶאֱהָר, ומכאן מה תרצה דתי או לא דתי, בעברית או בערבית, ענה לו גם וגם והניח לו משה חֲבוּשָׁה ויהודה עובדיה פְּתִיָּה ויאיר דְּלָאֵל וּמִילוֹ חֲמִמָּה וּפְלֶפֶל גּוֹרְגֵי ויוסי בגדאדי ויעקב נְשֶׁאוּי, התפלג על האחרון ושאל מי זה, אמר לו זה הגדול בין הצעירים, והוא ממלא אולמות ברמת-גן ובאור-יהודה ומעט כאן בירושלים, הסביר לו חזקל כי שם משפחתו זהה לשלו, וביקש כמה מאלבומיו, ורשם לפניו תאריכי הופעותיו. אמר עוד אני רוצה משהו ממרוקו, נתן לו סְלִים הֶלְאִי וסְמִי אֶלְמִגְרֵבִי וזוהרה אלפֶסֶיָּה ורבי דוד בוזגלו. אמר כמה נדרש אני לשלם לך, אמר לו כל אלבום שלושים שקלים, אבל שלושים וחמישה שקלים לאשכנזים, שאל נראה אני לך אשכנזי, אמר לו מבטאך אומר לי שכן ושם משפחתך אומר שלא ומראות הפנים כבר מבלבלים אותי שנים רבות. ראה שנערמו אצלו כבר אלבומים רבים ועומד הוא להפסיד כסף רב בשכר חיפוש העבודה,

שאל כמה מחירם כולם יחד, אמר לו רואה אני שאינך מכירם ושכרי גדול בהכרות ראשונה זאת, יהיו כולם עולים לך ארבע מאות וחמישים שקלים. אמר שיניח כמה מהם שישלם שלוש מאות, וביתניים ילך אל הבנק להוציא כספים. הלך וחזר בעודו מחשב האם ציחלה שמחה או כועסת על יומו, שילם והמתין לאוטובוס ונסע.

חזר לביתו והושיט לפני רחל אלבומה זה שקנה של אום כולת'ום, וראה כי היא שמחה בו ונשק לה, הניחו האלבום להתנגן שיגבר מעט על קולות הבניה הסמוכה, ואמר לה לפי האמת לא מצאתי לי עבודה, אף-על-פי שהלכתי במקומות רבים, ומודה אני שהוצאתי כספים רבים במקומות שהיה עלי לחסוך, והראה לה כל מה שנסתר בשקיותיו, הבן איש חיל בשני כרכיו, חוברת משוררי ספרד, שני עיתונים בערבית וכתב-עת אחד, שלושת החוברות הדקות של השירה העברית הרדיקלית שהדגיש כי קיבלן חינם, והדיסקים. לא כעסה עליו אבל אמרה, רוצה אני שכל שבוע תוכל לשוב כך עם השקיות, אבל ביתניים צריכים אנחנו לפרנסה, ולא תוכל עוד לקנות כך בלי שתימצא לך עבודה, ועוד יכולים אנחנו להמתין עמה יום או שבוע, אך לא יותר מכך. אמר לה ציטט החכם באוזני חוכמות מאלף לילה ולילה ומדברי שהרזאד, אמר לי תן לבית לקונן על מי שאותו יסד ואל תיתן לעצמך לקונן על הבית, הזהיר כי לא בכל רגע נחלץ הכד ללא פגע ולא מכל רשת נחלץ הדג בלי לעלות ליבשת, הבהיר כי החרטה מגיעה תמיד במקום שבו אין בה תועלת ושם מתחיל סיפור הסיפורים, הזכיר כי רבים האומרים שהדברים שסיפרו לו נכתבו בדיו על פני האופק שהמבט מרחיק אליו נדוד היו לקח למבקשים ללמוד לקח, ואני למדתי משפטיו לצטט אותם כשמועות לפניך, לומר לפניך צודקת את וצודק אני ואסור לנו שנהיה כשני כדים המושלכים זה בזה, וטוב לנו שנהיה כשני הסכינים המתחדדים זה בירך זאת. אמרה לו משפטים רבים לומד אתה לצטט, כשמועות וכאמיתות, ויפיים הם גם בעיני, ויכולים אנו לבלות בהם חיים שלמים לולא עוברית זאת שבבטני, לולא פיטורים שפוטרת וליל סדר שמכינים אנחנו סעודה לחכם ולאשתו ולאמו, ואולי אורחים נוספים רוצה אתה, לולא לידה שעומדים אנחנו להוליד בעוד פחות מארבעה חודשים.

הלכה למשה מסיני, פרק ש-עשרה

חזר לביתו והושיט לפני רחל אלבומה זה שקנה של אום כולת'ום, וראה כי היא שמחה בו ונשק לה, הניחו האלבום להתנגן שיגבר מעט על קולות הבניה הסמוכה, ואמר לה לפי האמת לא מצאתי לי עבודה, אף-על-פי שהלכתי במקומות רבים, ומודה אני שהוצאתי כספים רבים במקומות שהיה עלי לחסוך, והראה לה כל מה שנסתר בשקיותיו, הבן איש חיל בשני כרכיו, חוברת משוררי ספרד, שני עיתונים בערבית וכתב-עת אחד, שלושת החוברות הדקות של השירה העברית הרדיקלית שהדגיש כי קיבלן חינם, והדיסקים. לא כעסה עליו אבל אמרה, רוצה אני שכל שבוע תוכל לשוב כך עם השקיות, אבל בינתיים צריכים אנחנו לפרנסה, ולא תוכל עוד לקנות כך בלי שתימצא לך עבודה, ועוד יכולים אנחנו להמתין עמה יום או שבוע, אך לא יותר מכך. אמר לה ציטט החכם באוזני חוכמות מאלף לילה ולילה ומדברי שְׁהַרְזָאד, אמר לי תן לבית לקונן על מי שאותו יסד ואל תיתן לעצמך לקונן על הבית, הזהיר כי לא בכל רגע נחלץ הכד ללא פגע ולא מכל רשת נחלץ הדג בלי לעלות ליבשת, הבהיר כי החרטה מגיעה תמיד במקום שבו אין בה תועלת ושם מתחיל סיפור הסיפורים, הזכיר כי רבים האומרים שהדברים שסיפרו לו נכתבו בדיו על פני האופק שהמבט מרחיק אליו נדוד היו לקח למבקשים ללמוד לקח, ואני למדתי משפטיו לצטט אותם כשמועות לפניך, לומר לפניך צודקת את וצודק אני ואסור לנו שנהיה כשני כדים המושלכים זה בזה, וטוב לנו שנהיה כשני הסכינים המתחדדים זה בירך זאת. אמרה לו משפטים רבים לומד אתה לצטט, כשמועות וכאמיתות, ויפיים הם גם בעיני, ויכולים אנו לבלות בהם חיים שלמים לולא עוברית זאת שבבטני, לולא פיטורים שפוטרת וליל סדר שמכינים אנחנו סעודה לחכם ולאשתו ולאמו, ואולי אורחים נוספים רוצה אתה, לולא לידה שעומדים אנחנו להוליד בעוד פחות מארבעה חודשים.

אמר לה אלך ואביא המתנות לאבינו ולאמנו, לחכם עובדיה ולחכמה סימה, שישמחו במשוגותי. דפק על דלתם ופתחה לו סימה, אמרה עבדאללה לא נמצא עתה בבית, אך יגיע מאוחר יותר ואתה בינתיים תיכנס, נחליף כמה מילים בינינו. נכנס חזקל והושיט לה הדיסקים, הביא הפייטנים משה תבִּוּשָׁה ויהודה עובדיה פְּתִיחָה שישירו לחכם עבדאללה שִׁפְחוּתִי של בני בגדאד ובקשות שלהם ופזמונים ואף אֵינְתָּ עוֹמְרִי של אום כולת'ום במילים עבריות, והביא סְלִים הַלְאֵלִי וסמי אֶלְמֶגְרֵבִי וזוהרה אלפֶסְיָה ורבי דוד בוזגלו שישירו לפני סימה בעברית ובעיקר במרוקאית. הודתה לו ונשקה על ידו ואמרה, את מתנותיך לחכם שמור אצלך עד שיבוא, ואני את מתנותי הרי שאני פותחת מיד ומניחה אותן מיד שינגנו לנו וישירו, וראשון סלים הלאלי שהורי היו הולכים להופעותיו בקצה מערב. שב ועם המוזיקה אביא לנו גם מעט קפה לשתות ועוגיות לטעום ונשב ונשוחח. באה ועצמה מעט עינייה להקשיב לנגינה ולקולו של סלים הלאלי הנכנס בתוכה, ואמרה שמעתי מעבדאללה שביקשת לשמוע סיפור היכרותנו, שכבר שמעת עליה דברים מאמו גורג'יה, ועוד סיפר לך עבדאללה, ואף-על-פי שלא ביקשת רוצה גם אני לספר לך חלקי, שלא אהיה מסתרת, ויודע אתה, ימים רבים חלפו מאז, הפכנו אנשים שונים שכבר איננו זוכרים עצמנו כפי שהיינו, ועדיין אוהבת אני לחכם כפי שנולדה אהבתי אז, ועדיין אמו לא מדברת עמנו ומדברת עמך, ועדיין אני חושבת שעל בעלי ללכת ליארצייט סבו בבית-העלמין, והשנה נשכנע אותו שניים, אתה ואני.

עבדאללה שלי, סיפרה, נולד בארץ ישראל אחרי שנדדו אמו וסבו בעבורו ואחרי שכבר נדדה כל שאר משפחתם מעירם היפה בגדאד, ואילו אני לא נולדתי כאן אלא בסוף המערב, בפֶּס שבמרוקו, גם עלי יכלו לקרוא סימה אלפסיה, זִוְרְזִיט אלפסיה, אך הורי לא נולדו בפס העיר

הגדולה, אלא באו אליה מקֶסֶר אֶ-סוּק. גדלתי שם במרוקאית ובצרפתית להורי, ואם דמיינתי שאנדוד ביום מן הימים למדינה אחרת היתה זאת פאריס בדמיוני, לא ירושלים, ונשארנו שם עד שבאו קרבות אלף תשע מאות שישים ושבע, והגיעו ההתלחשויות מאחורי הגב בבית-הספר וברחוב, ובאנו לכאן ומשאית הובילה אותנו לאשדוד והורידה אותנו אל החולות. ושכחתי מוסרות אב ואם וכבודם, שעליהם הוטלו מוסרות כבדים של פרנסה, ושכחתי מוסרות בית-הספר שהים היה קרוב והיינו הולכים אליו חבורות חבורות, ומה שלא רגילים היינו לחשוף בגופנו במרוק, התרגלנו לחשוף כאן, וסיגריות שלא עישנו שם למדנו לעשן כאן, ועוד לא ראינו פעם אחת את ירושלים. הייתי בת עשר ושש שנים והיו ימים על הים של אשדוד, היינו בורחות להתרחק מן ההורים, לפגוש נערים זרים ישראלים, והגיע הוא וחבורתו, הם ישבו ואנחנו ישבנו עד שהתחלנו יושבים יחד, מעשנים יחד, נשכבים על החולות. כבר היה לי שמי החדש סימה ועדיין קראו אותי כולם ז'ורז'יט, והיה הוא לועג למבטאי, ולא היה לו הזקן של היום וראיתי בו נער לבלות עמו על החוף כמה ימים, אבל במקום נסתר בנפשי ראיתי אותו וכבר ברגע הראשון קראתי לו בתוכי בעלי והייתי אני מביטה בו בחיבה גמורה, ואחרי עשרה ימים על החוף קראתי לו בפי בעלי, אומרת לו כבר לא יכלכלו אותי הורי, כבר לא אשוב לבית-הכנסת, זקוקה אני לבעל שתהיה פרנסתו ראויה, נלמד מן החיים ואעבוד גם אני ואוליד לך בנות ובנים.

הנשים היום אומרות בן-זוג ואיש, ומסבירות זוגי ואישי, ובערבית אומרים זֶגִי וזֶגִיָּה, אבל אני עדיין אומרת בעלי כדרך נשים יהודיות. הוא היה משכילי ומלמדי ניבים נאים של עברית ומילים של עיראקים בתמורה למילים של מרוקאים וצרפתים, ושנינו היינו בורחים מרוח עבר ומתקרבים אליה. ואחרי חמישה שבועות חשתי כיצד בטני מתחילה להשתנות, והתייעצתי בכל חברותי, שגם הן הניחו אמותיהן הרחק, והבנתי שתינוק זה שהבטחתי לו כבר צומח בתוכי, ולילה אחד סיפרתי לו, והלכנו לישון שותקים, ולבוקר תפס את ידי ואמר שייקח אותי פעם ראשונה לירושלים ושם נודיע אירוסינו להוריו ולסבו, והתחיל מכין אותי לפגישה, מסביר לי איזה רב גדול סבו, כיצד חיפש ימים רבים ולא מצא לו קהל, לא בגולה ולא בארץ-ישראל, והוא הולך ומשתגע וביקש להוריש לו שגעונו, להורותו להיות חכם גדול בדרכי תורה והלכה ואגדה ומדרש ופיוט ופילוסופיה וקבלה ודקדוק, ואף-על-פי שהרחקתי גם אני מן השבתות והקידוש והנרות הייתי אומרת לו, אולי נאה יהיה לך להיות רב לקהילה, אולי נאה יהיה לך לענות תשובות של הלכה, והוא אומר לי איפה אמצא קהילה, איפה אמצא תשובה. נסענו והיינו דבוקים כל הדרך באחורי האוטובוס, מדברים מה יקרה שנגיע אף-על-פי שלא ניסינו לדמיין מה יקרה כשנגיע, ואני חשבת שישמחו בחתונת בנם אף שיכעסו על בריחתו והריוני, והוא ניסה להרגיעי שאולי לא יהיה כעסם גדול מאוד. נכנסנו לבית והם ישבו בכורסותיהם, כל אחד מכונס בעצמו, סבו זקן יותר מכל אדם שראיתי בחיי, ואמו רחוקה יותר מכל שראיתי בחיי, ושניהם מסרבים להביט בי, מסרבים לאמירת השלום שלי, לידי המושטת, מדברים רק אליו ומנסים להשיבו ממני, להרחיקו, והוא שוב ושוב אומר להם תינוק, בטנה, אירוסין. אחרי שעה ארוכה פתאום התעורר סבו לחיים וקם ממקומו והחל עורך הכל לעמידתנו תחת החופה, ובתו מנסה להניעו מכך, אומרת מה שאתה עושה אין איש יכול להשיב, ואפילו נכדו מנסה לומר הנח לכך סבי היום, קודם תכירו אותה, ונתחתן בעוד שבוע, בעוד חודש. התחיל מברך ואנחנו עונים אחריו אמן, וגורגיה מתחילה לצעוק כנגדי, לכי מפה, רוחי מן פִּיתִי, והשתמשה בתארים בהם תיאר המקרא את רחב מיריחו כדי לקרוא בהם אחרי, ואף למעלה מהם, ניסתה להפסיק הסב בצעקותיה וקללותיה. והסב אטם אוזניו ונתן לנכדו הטבעת בה הוא קידש את אשתו שיקדש אותי, ואני כל בטני כואבת וצבה עלי, התיישבתי על

הרצפה כבבית אבלים, ואף הסב התיישב על הרצפה והלך והתרוקן, נלחץ כל-כך מצעקות בתו שדעתו שכבר נטרפה עליו קודם לכן נטרפה עוד יותר, וראיתי איך שערו הלבן מצהיב ואיך נשימותיו נעשות נדירות. וגורגיה אמרה אז אותו משפט שמלווה מאז את בנה, לקחת לי אותו, לקחת לי אותו, ואף שמעתי אותה מביטה בי ואומרת, לקחת לי אותו, ולא ידעתי אם לי היא מייחסת אובדן בנה או אביה, וידעתי כי היא כואבת שאשמה היא עצמה במות אביה בצעקותיה, ובמקום שנחוגג נישואינו שבעה ימים באו שבעת ימי האבל, ישבנו בבית ואיש כמעט לא בא לנחם. ואני מכינה להם אוכל ומגישה כי אין אדם אחר שאינו מבני המשפחה שייעשה להם כך, והם שותקים זה לזה, במקום לנחם מעודדים זה מפלת זה.

שבועיים אחרי תום השבעה נפל בני, לא יודעת אם היה הדבר קורה גם ללא אותו טקס חתונה אם בשל מה שקרה כך קרה, אם ענייני את עצמי באיסורי אכילה וברגשי אשם עד שנפל אם הענישה אותי אמו בעינייה. והרופא שראיתי הביט בי, בדק אותי, וגילה לי ששוב לא אוכל ללדת. יצאתי ממנו ולא הבטתי בבעלי חודש ימים, עד שיצאנו מבית אמו, ולא גיליתי לו דבריו של הרופא שלוש שנים תמימות. היינו מנסים ומנסים ולא מצליחים והוא מתחיל להאשים עצמו, ואני איני אומרת לו שאשמה אותה חתונה שחיתנו בינינו, עד שסיפרתי לו ובכה והתחיל לחזור אל ירושת סבו. קודם שבנו אל ירושלים, ואחר-כך התחלנו מקרבים אלינו תלמידים כמוך וכמו צ'חלה, ואני מאמינה שאם לא הייתי נעשית עקרה ולא היינו עומדים בניסיון זה, להיקרע מסבו ומשליחותו, גם לא היינו שבים אליה ומנסים לתקן את הקרע בהשתוקקות גדולה לאיחוי נפש וגוף. אולי פסח הזה תלמדו אותנו אתם בחיבור שלכם את סוד החיבורים הבלתי-אפשריים, ויעמוד עבדאללה עם אמו, ואחרי החג נלך משפחה אחת לבית-העלמין, ולא יהיו הוא ואמו כשני ניצים המנסים להיראות כידידים, כמו שקוראים עליהם במרוקאית מְחַבָּה פְּמַחְבַּת אֶלְדִּיב לְלָאֵי, אהבה כאהבת הזאב לרועה, אלא תהיה זאת אהבת חנם של משפחה. ישב חזקל לפניה ללא דבר להשיב לה, מה יאמר, עצוב הסיפור בעיניו, איך החרטה באה תמיד מאוחר מדי, לאחר שנעשו כל הניתוקים האפשריים, מה יאמר, הכיר את חכם עובדיה ואותה בזמן אחר, כמעט אינו יכול לדמיין אותם על חוף הים של אשדוד, את עצמו אינו יכול לדמיין שם.

אמר לה אמתין לחכם או אלך, אמרה כבר אתה יושב, אניח לפניך כוס של תה ובסופו יעמוד לפנינו החכם. ישבו בשתיקה עד שאמרה, מבינה אני איך כואבת צ'חלה כל-כך את שתיקותיך, אבל היא תלמד, על האישה למלא בדיבוריה את שתיקותיהם של הגברים, ובלעדיו לא היו לומדים להשיח כלל, לא היו לומדים לבכות, כי ביניהם אינם מדברים, אינם בוכים, מזל שיש לנו תורה קדושה לדבר בה וללומדה, אחרת היו יושבים ושותקים גם בבתי-הכנסיות ובבתי-המדרשות ומחכים. נכנס חכם עובדיה וראה אותם יושבים, אמר סימן טוב הוא לאדם לשוב לביתו ולראות שני אנשים אהובים, אשתו ובנו מחמלו, ואין אני רוצה להפריע ביניכם ולגזול אחד מכם מרעהו. אמר לו סימה, בא חזקל והביא לפנינו מתנות, לי מנגינות מרוקו ולך מעיראק, והושיט לו חזקל הדיסקים של משה חבושה ושל יהודה עובדיה פתיה, וחייך לפנינו החכם והודה לו ואמר נפרוש לחדרנו ונלמד מעט. פרשו וישבו סביב לשולחן אחד, אמר החכם בא אני עכשיו מפגישה עם כמה חכמים בבליים, ולא הצלחתי עדיין לשכנע איש מהם לפסוק שעלינו לשוב בתפילה ובדיבור למבטא אבותינו מקדם, ואולי הרגשת וחשת לכך שהחלטתי לא לפסוק גם אני בינתיים בעניין המבטאים, עוד מוקדם הזמן לקהל שלנו ולקהלים האחרים, אף-על-פי שאסמכתאות רבות לכך מצויות בשני התלמודים ובדברי ראשונים ואחרונים ורמב"ם ושולחן ערוך ואחרים, והחלטתי במקום זאת לחדש מנהגו של רבנו יוסף חיים הבן איש חי, שהיה דורש

בעירנו בגדאד בדליית שבתות גדולות בשנה דרשה גדולה, שבת תשובה, שבת זכור, שבת הגדול ושבת כלה, בשבתות הקטנות דרש בצלת אל-זגירי ובשבתות הגדולות בבית הכנסת הגדול, ולו זכות יחיד לדרוש בשבתות אלו וכל יתר בתי-הכנסיות מבטלים זמן דרשתם שלפני הציבור כדי שיפנו כולם לבית-כנסת אחד הגדול, והנה מתקרב שבת הגדול שלפני הפסח, בו נהג רבנו חיים לדרוש דרשותיו, והיו באים לשומעו לא למטה מרבבה כי אם הרבה למעלה ממנה, והיה מחנך כל הדור לפי דרכו.

אדרוש לסגור כל בתי-הכנסת לבני בבל בירושלים בשבת הגדול המתקרב אלינו, ומי שישכימו יסכימו ומי שלא יסכימו וודאי יסכימו בשנה הבאה, גם סבי ביקש לחדש מנהג זה, והוא האזין כבודו ועצמו לדרשותיו המופלאות של רבנו חיים, ולא הצליח בידו וסמוך אני עתה כי יצליח הוא בידינו מתוך פיוס שקרוב ביני ובינו, ואתה תסייע בידי עת אדרוש מתוך דרשותיו של הבן איש חי שקובצו לספר זה שסיפרתי לך אודותיו הבן איש חיל ואקבץ מהן הדברים הנכונים לקהל הגדול שימלא את היכלנו, ואפתח בדברי הבן איש חי בהקדמתו לבן איש חיל, מי יתן יהיה שכך ינהגו כל הדרשנים העומדים על המשמר בכל אתר ואתר, לעזוב הפלפול ורק יטיפון ויגידון אגדה בדרך פשוט וישר אשר מננה יכנסו גם כן בתוכחות מוסר, ומשם יכנסו בדבר הלכה פסוקה להודיע לעמא קדישא את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. הניח את הספרים שלפניו, ואמר בעצב, וגם אם לא יניח לנו הקדוש ברוך הוא לעשות כן לא נכעס, והרי אם הקדוש ברוך הוא ירצה ליתן טובה לאדם היא תרדוף אחריו ותאמר לו קח לך, ואם אין רצון מאת השם יתברך על זאת אפילו אם ישתדל האדם ויזדרז בכל אופני זריזות שבעולם לא תגיעה הטובה לפיו, ואם יקחנה בגזלה סופה לאבד לו, ואם יקחנה בסתר סופה להתגלות.

אמר חזקל, קורא אני לפניך החכם באחד מדפי הבן איש חיל כי אמרו רבותינו זיכרונם לברכה צדיקים נדמה להם יצר הרע כהר ואומרים איך יכולנו לכבוש הר הגדול הזה, ובאמת הקדוש ברוך הוא יודע כי הוא אשר היה בעזרם וסייעם ולולי הוא יתברך לא היו כובשים ההר, והרשעים נדמה להם יצר הרע למישור ואומרים כיוצאים לשוח אנחנו הולכים מישור זה וכובשים אותו ברגלינו, ובאמת הקדוש ברוך הוא מכשיל רגליהם ומעמיד לפניהם מלכודות ומצודות ולולי הוא יתברך היו כובשים המישור, ואני שמידתי כמדומני אינה כמידת הצדיקים ואינה כמידת הרשעים, פעם נדמה לי הר לפני וזה מישור, פעם מישור וזה הר, וכל הזמן בגבעות ובוואדיות אני הולך וחש כנופל במלכודות ואין אני אלא מצווה להודות לו על סיועו והדרכתו. אמר לו חכם עובדיה, חזקל דבריך נאים ונכונים כדברי תורה חיים, כהלכה למשה מסיני, ורואה אני כיצד התקרבת אל לימודך עד שאתה מעמיד לך צאצאים בתוך דברי החכמים והופכם שלך. יצא חזקל אחרי שנפרדו בנעימים ואמר שלומות גם לסימה, ויצא אל ביתו, אל רחל היא צ'חלה, אל ביתם וזמנם ושיחתם, ואמר לה מעולם לא ראיתי עיני החכם עצובות כל-כך.

הלכה למשה מסיני, פרק שבע-עשרה

אמר חזקל, קורא אני לפניך החכם באחד מדפי הבן איש חיל כי אמרו רבותינו זיכרונם לברכה צדיקים נדמה להם יצר הרע כהר ואומרים איך יכולנו לכבוש הר הגדול הזה, ובאמת הקדוש ברוך הוא יודע כי הוא אשר היה בעזרם וסייעם ולולי הוא יתברך לא היו כובשים ההר, והרשעים נדמה להם יצר הרע למישור ואומרים כיוצאים לשוח אנחנו הולכים מישור זה וכובשים אותו ברגלינו, ובאמת הקדוש ברוך הוא מכשיל רגליהם ומעמיד לפניהם מלכודות ומצודות ולולי הוא יתברך היו כובשים המישור, ואני שמידתי כמדומני אינה כמידת הצדיקים ואינה כמידת הרשעים, פעם נדמה לי הר לפני וזה מישור, פעם מישור וזה הר, וכל הזמן בגבעות ובוואדיות אני הולך וחש כנופל במלכודות ואין אני אלא מצווה להודות לו על סיועו והדרכתו. אמר לו חכם עובדיה, חזקל דבריך נאים ונכונים כדברי תורה חיים, כהלכה למשה מסיני, ורואה אני כיצד התקרבת אל לימודך עד שאתה מעמיד לך צאצאים בתוך דברי החכמים והופכם שלך. יצא חזקל אחרי שנפרדו בנעימים ואמר שלומות גם לסימה, ויצא אל ביתו, אל רחל היא צ'חלה, אל ביתם וזמנם ושיחתם, ואמר לה מעולם לא ראיתי עיני החכם עצובות כל-כך.

אמר יש אנשים ולהם בור, ממנו הם זולים סודות רבים, כמו אמרו להם הסודות כולם לא יראני אדם וחי, והם טרחו לחפור בארות לקבור אותם בתוכן. אבי היה אומר, המשיך לומר לה, לָפֶל מְקָאם מְקָאם, לכל מקום האמירה הראויה לו, לכל מקום קול, והוא אינו יודע הדברים הראויים לרוב המקומות, על כן הוא עומד ושותק או יושב ושותק. הביטה בו ואמרה, אמרת כאן יותר מילים משאתה אומר לפני בשבוע רגיל, אמר אמרה לי סימה כמה שתקן אני, כמה מבינה היא אותך שאת נטרדת משתיקתי. רוצה אני לשהות מעט עמך, ואז עלי לצאת לעוד מספר ביקורים, חשבתי להזמין השכנה המולדבית הגרה תחתנו אלינו לפסח, אולי גם את אחי שברחוב בר-יוחאי, ואוודא עם אחי בבית-צפפא ועם אמו, ומה בדבר חברי זה שהבהיל את אחיותייך. איזו שכנה מולדבית, שאלה רחל, מעולם לא שמעתי עליה, אבל אם תרצה להזמינה אתה יכול.

יצא לדירתו של אחיו ברחוב בר-יוחאי, לבית הוריו, והרגיש כאילו כל צעדיו הוא עושה כבר פעם שניה. מצא את הבית מונח כשהיה ואחיו לא בתוכו רק אשתו בתוכו עיפה, יושבת על הספה וצופה בטלוויזיה יחד עם שני ילדיה. ישב גם הוא וצפה במרקע ובילדים ובאישה, המתין חצי שעה ולא שב אחיו. קם והתחיל לומר דברי פרידה שכמעט אינם נשמעים, ואמר יתבונן שוב בבית, אינו מתגעגע אליו אך בכל זאת שם שרויה כל ילדותו, נכנס לחדר הילדים שחלק בעבר עם אחיו ונזכר כיצד היה אוטם עיתים אוזניו פעמים עיניו ואף נחיריו, נכנס אל המקלחת שעל רצפתה נשכב, ולבסוף פתח את דלת חדר הוריו, חדר אחיו ואשתו, והתבונן מבחוץ במיטה, בשמיכה הסתורה עליה, ובתמונה הגדולה של הוריו ביום נישואיהם שעמדה להפתעתו מעל המיטה, אמו בשער אסוף בקפידה מעלה, אביו בשער משוך בקפידה לצד שמאל להסתיר ראשית התקרחותו, שפמו מדויק יותר מכל זיכרון שלו אותו ושמלתה של אמו אומרת הוד. לא ידע שתלה אחיו התמונה, לא ידע מתי, לא ידע מהיכן לקח אותה, וודאי היתה בבית, וודאי מצויות שם תמונות נוספות, אם לא זרקו אותן. חשב לבקש רשות לראות את התמונות, ואסף עצמו אל הדלת, סוגר אותה בשקט ונבלע בחדר-המדרגות הצר.

הלך אל ביתו של חברו מרחק כמה רחובות, שכח לקחת ספריו של ארז ביטון להחזיר לו, אך גם עוד לא רצה להחזירם. מצא אותו בדירתו בשובו מן העבודה, אמר לו שלא יחזיר עדיין הספרים, אמר לו בכל זאת אני נותן לך ספרים נוספים, יודע אני כי קורא אתה ומחנך עצמך למען תדע דרך שונה מזאת שכיוונו אותך אליה מלידתך, וכל תודעתך עומדת במבחן שעה שעה כנידונה

לפני האלוהים, וכבר אמרתי כי עתה לא תספיק לך השירה, צריך אתה גם לדברים אחרים, והפעם מוסר אני בידך אותם דברים אחרים, תקרא בהם ואולי תמצא בהם אמת, אני מצאתי בהם אמת ויצאתי מן השירה אל הפוליטיקה. נותן אני לך את מנוחשלים ולא נחשלים של שלמה סבירסקי, שהוא אשכנזי אבל רואה לחטאי אבותיו, ואת המאבק המזרחי בישראל של סמי שלום שטרית, את זיכרונות אסורים של אלה שוחט, את עור שחור מסכות לבנות של פראנץ פֶּאָנֹן, ואת שווים ושווים פחות של סמי מיכאל, ואם אלה לא מושכים דעתך כספרי הדרשנים שאתה קורא איני יודע מה ימשוך דעתך, ענה לו אמן.

הוסיף החבר ואמר, יודע אתה מה עוד רציתי לומר לאחיות של אשתך, להגיד להן פעם אחת שתבִּנְנָה, האשכנזים האלו המצב הנוכחי נוח להם ולכן אין הם ממהרים לפתור אותנו, יאמרו חכו, אל תמהרו, יש זמן לחשוב ולשקול ולהתלבט ולהתמהמה ולראות ולהחליט, אבל אנחנו המזרחים נקרעים בין הבנקים, וגם הפלסטינים נקרעים בין חיילים, ואין לנו אלא להתחבר אליהם עד שנכריח את האשכנזים לפתור את הבעיה, ולא נעשה גם אנחנו אינתיפאדה, נכריח אותם לחלק מחדש את האדמה והכסף. ורציתי עוד להגיד להן, אם אתם העיראקים שוב יושבים על הגדר בינינו לאשכנזים, חושבים שהם יניחו לכם, לא יחשבו אתכם מזרחיים ממש, יארחו אתכם בלב תל-אביב ממש, יהיה מחיר אותו תצטרכו לשלם יום אחד, רק אל תשכחו כי אנחנו המרוקאים מוכנים היינו לשלם את המחיר גם בשבילכם כבר עכשיו. ורציתי עוד לומר להן, כבר מאה שנים אנחנו נקרעים בין הערבים הלא יהודים לבין היהודים הלא ערבים, לא יודעים במי לבחור ושניהם זונחים אותנו, ועלינו לומר אלו אחינו ואלו אחינו, ואם אחד מהם מכריח אותנו לבחור רק באחד נבחר בשני. חושב אתה שהיו הן משתכנעות מדברים אלו, שאל החבר את חזקל וזה הניד ראשו להן ויצא לאיטו מבית חברו עם ערמת הספרים והן תנודתו הופך אט אט ללאו, חושב איך לא עייף זה מן המריבות שמבקש הוא לעורר, האם לא מספיקות לו אלו שכבר התעוררו, אלו שבין חברים ואחים ממש. כשעמד בראש המדרגות נזכר כי לא הזמין חברו לסדר הפסח, שב אל הדלת וזרק הזמנתו אל הבית, והחבר הנהן בראשו, אשמח והרי יודע אתה שאין לי משפחה לעשות עמה החג, ואם יבואו אחיות אשתך אשמח כפליים שאולי אוכל סוף סוף לשכנען, הניד ללאו שאינן באות ושוב נבלע בחדר-מדרגות חשוך.

יצא ללכת אל אחיו בבית-צפפא, עמד בפתח חנות הירקות וחיכה שיצא. כשיצא חייד לקראתו ואחז בידו, אמר לו אחיו ישמעאל אתה יודע, אח משני ההורים נקרא בערבית שְקִיק, ולי אין אח כזה, אתה רק אַחִי, רק אח מהורה אחד ולא יותר, ולא שְקִיק בשלמות שקיקת הנפש והגוף, לי אין שקיק ולך יש. שאל אותו השאל אמו אם מוכנה היא לבוא אליהם לשולחן הסדר, וענה בתחילה סירבה, ואחר-כך תמהה על הזמנתך, ואז התעניינה לדעת מה הוא סדר זה ומה עושים היהודים בחג הפסח, ואני בדקתי ולמדתי וסיפרתי לה, הקשיבה יפה ובסוף אמרה בדוק עמו שוב אם הזמנתו רצינית ואם כן נבוא שנינו, ואם לא נבוא שנינו. הבטיח חזקל כי הזמנתו רצינית, ואז הוסיף, אולי צריך בעל-בית שלך עוד אדם שיעבוד ויסחוב עבורו ארגזי הירקות ויסדרם במקומם. נכנס אסמאעיל אל החנות, שוחח עם בעל-החנות ויצא החוצה, יכול אתה לעבוד כאן יומיים בשבוע אם תרצה, אחד העובדים האחרים אינו רוצה עוד לעבוד שבעה ימים, ואולי בזמן אחר תוכל לעבוד עוד כמה ימים, אבל תצטרך ללמוד ערבית לדבר עם בעל-הבית והאנשים. אמור לו שאבוא לעבודה אחרי הפסח, ובינתיים אתה בא אצלי עם אמך לחגוג את החג, ויודע אתה, אומנם רק אחי אתה אבל תבוא אלי לחג, ואילו שקיק זה שלי הוא נעלם בעולמי.

חזר לביתו, עלה במדרגות ועמד לפני פתח דירתה של זאת הזקנה המולדבית. חשב אם תציע לו שוב מרק מה יאמר, ודפק על הדלת. פתחה הדלת לפניו והתבוננה, חייכה והציעה בתנועת גופה לכוון אותו שוב אל חבלי הכביסה, וודאי נפל השטיח פעם נוספת. אמר לה בא אני עכשיו לפניך להזמין אותך לשבת עמי ועם אשתי ועם החכם ואשתו ואמו ועם אחי בבית-צפפא ואמו ועם חברי בסדר הפסח ואם רוצה את להביא גם את נכדך תשמח אשתי ואשמח אני. הוסיפה להתבונן בפניו ולבסוף כשלא אמר לה דבר-מה בשפה שצופנה שוכן באוזניה ניסתה למשוך אותו להאזין עמה שוב למוזיקה או לאכול עמה שוב מארוחותיה. הרגיש כי כבר עשה סיור ארוך בין אנשים ועוד הוא צריך לעמוד שוב לפני אשתו ולומר לה כמה אנשים באים ושאל אותה שוב, האם תבואי לפסח, והמשיך אומר מילים לבד ללא משפטים, פסח, אוכל, מצות, סדר, ליל הסדר. חייכה אליו וצחקה, ואמר לעצמו אם תהיה בבית אדפוק על דלתה כשמתחיל ליל הסדר ואקח אותה עמי, ואם יהיה שם נכדה אאסוף גם אותו, ואם לא תהיה בבית אדפוק על דלתה עשר פעמים ולבסוף אחזור הביתה ואבטיח לעצמי כי אזמינה בשנה הבאה. נשק לשתי לחייה ועלה לביתו.

המשיך בעליית המדרגות אל ביתו, וסיפר לרחל על ביקוריו, שלא מצא אח אחד ומצא אח אחר, על חברו ודבריו לאחיותיה, על זאת הזקנה שאין להם לשון משותפה ועדיין מוכנה היא להשמיע לו מוזיקה ולהניח לפניו צלחת של מרק. הוסיף ואמר פסח מתקרב, ידרוש החכם דרשה גדולה בבית הכנסת בצהריי השבת בעוד יומיים, ואף אני אעלה אל הבמה עמו, וקודם לכך אעלה עליה לקרוא מן התורה במבטא בני בבל, ומבקש אני שתלכי עמי הפעם לבית-הכנסת, לשמוע קריאתי, להיות חלק מן הקהל הגדול בדרשתו של החכם, מחדש הוא מנהג בבל לדרשות הגדולות וזה שבת הגדול, ומחר ערב השבת וביקש ממני החכם להכין עבורך עוף או בשר או דגים, שאת בהריון זקוקה לאכול אותם ואין את אוכלת מהם לבדך, על כן הציע שאכין אני ואף אוכל עמך, ורוצה אני לשאול מה את מעדפת ביניהם. אמרה לא בשר ולא דגים, ואלך עמך אל קהל בית-הכנסת, ואכסה שער ראשי, ואשב עם סימה ונתבונן אישה בבעלה ונחשוש שמא תטעו במילה לפני הקהל ונתגאה בכס. הזכיר לה כי קרא בספר רבנו יוסף חיים שכתב והסביר פה עירנו בגדאד דרך הנשים להיות פועות לתינוק הבוכה בקול ניגון באוזניו כדי להשתיקו ולהביא לו השינה, ועוד גם כן דרכם פה עירנו יע"א להביא אצל הכלה בלילה שקודם החופה נשים מנגנות, ולך לא הביאו מנגנות בלילה קודם חתונתנו, האם היתה אמך שרה לך וכיצד, זוכרת את השירים שתשירי לתינוקנו.

ועתה שוב מבקש המספר לעצור שטף הדברים ולהיגלות מביניהם, וביקש להיגלות זמן רב אך המתין, ומצטער הוא שוב לעצור לפני תשובת רחל, אך ממילא לא השיבה במילים רבות, ועוד מעט מתקרבים גיבורי הסיפור אל קץ עלילות, ועל המספר להצביע פעם אחרון על מקומו בתוכן. וקודם מבקש הוא למסור כי בספרים שקרא בחייו התקשה לנוע בין גיבוריהם הרבים, והיה מכין לעצמו על דפים רבים רשימות ובהן שמות ואילנות יוחסין של גיבורי כל ספר, ובספרו השתדל למעט בגיבורים בכל פרק, והתאמץ שלא יעלו על שניים, וניסה להשאיר רוב הגיבורים כבני רגע בפרק אחד, ורק מיעוטם שיחזרו מפרק לפרק על פני רוב פרקים עד ששם ישקע בלבנות הקוראים ולא יהיו נזקקים לאותן רשימות, ואלו חזקל ורחל וסימה וחכם עובדיה בעלה וגורגיה וסניור מצליח והחבר והאח האחד ואמו ומקום חנותו ואח שני ואשתו ומקום ביתו והשכנה המולדבית ונכדה, ואילו אחיותיה של רחל או אותה קבצנית ואותו פקיד של חוק צבאי ואנשי בתי-הדפוס ואחרים אין נזקק הקורא לזכור ועל כן לא טרח המספר להודיע שמותיהם. וכבר התוודה המספר מי הוא, ועתה מתוודה הוא כי היה עליו להתחיל ולכתוב בראש הספר, בשם אדוני אל עליון,

המביאנו לידי ניסיון, ובגזרת החונן לאדם דעת, שאין עמו מגרעת, בעזרתו נתחיל ונגמור, ובסיועו נזכור ונשמור, כי עזרי מעמו העושה ארץ ושמים, המבדיל בין רע לטוב ובין מים למים, הנני מוכן ומזומן להתחיל בספר תולדות ותולדות, המלא דברי ידידים וידידות, ואגלה בו טפח וטפחיים ועוד אותיר במקומם רב מן הסודות. ומבטיח המספר, על אף טעותו העומדת לדיראון בראש ספרו, לבוא ולכתוב בסוף הספר דברי הקדמונים, תם ולא נשלם, השבח לבורא העולם, שהוא רם על כל רם ועמוק מכל נעלם. ואת הספר הזה משים המספר לפניך, קורא יקר או קוראת יקרה, שתשמחי ותתענגי בו ועליו, כאשר שמח המספר והתענג עליו בכתיבתו.

וודאי לו למספר שכיוון שהוא גבר התעניין יותר בסיפורי הגברים, אף-על-פי שאם ישאל וודאי ישיב להפך, וכך גם כיוון שהכיר אנשים שהכיר נטה לכתוב דברים שכתב ולא דברים אחרים. ואף אמר לעצמו פעמים רבות, אדם מת כל מחשבות לבו מִשְׁךְ ימי חייו הולכות לאבדון, אלא אם מוצא הוא לכותבן עלי דפים ומילים ומילות, ופחד זה פתח לבו לכתוב הרבה. וזכר הזהרתם שאמרו דברים שאני אומרן לך על-פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב עלי דף, וידע כי עלולה תשוקת הדיבור שלו להתפזר אל תוך כתיבה מרובה שאין בה הפסקים בין דיבור ודיבור ואין בה מחיקה של מידה מן הדיבור, ושיער בנפשו כי אם היה כותב משה רבנו כל על-פה שאמר לפניו הקדוש ברוך הוא היתה התורה מתרחבת לאין שיעור, והזהיר תשוקות הדיבור הבזבזני שבלבו והעמיד מולה השתקנות המדודה עד שאמר עדיין יש כוחי בתוכי לשתוק. זכר רך לב האיש מְגִשֵׁת אל חדרי חוכמה, איך יכנס בהם הוא לאסוף כל אוצרותיהם ולמלא ספרו, לחוד חידות, למשול משלים, לחרוז חרוזים, לספר סיפורים, לעשות מעשים, והיה מחסיר רב ממה שהעלתה נפשו כדי לקצר דבריו. ובכל זאת אמר, עוד לא כתבו עלי ועל בני דורי בספרים, על-כן אכתוב אני, ומכיוון שלא מצא בחייו דברים ראויים לכתוב עליהם, כתב על חזקל, שחלק חייו רחוק ממנו וחלק קרוב מאוד.

והמספר יושב שבועות רבים בחדרו, וממעט לצאת מביתו מלבד לסליחות בבוקר, לכתוב כל עלילות שיודע כי התקיימו בעולם או בלבו, ולהכילן ברצף אחד. ונכנע הוא רבות לצוף המדרשים, אך יודע כבר כי צוף זה הוא על לשונו, ואין לו דרך למחותו. גם לו זיכרונות אהבות ושברים בחייו, ושוקל כאשר יסיים סיפור זה של אנשים זרים, שכבר אינם זרים לו, יתיישב לכתוב סיפורו שלו, אך חושש הוא, כי יודע הוא רק התחלה ואמצע, ואינו רוצה לנבא סוף לעצמו. האם יאחה אהבתו או יעצים פרידתו לכשיכתוב אינו יודע, דרכו בזה ובוזה. כותב הוא על דפים וכותב הוא על מקלדת של מחשב, כי אף-על-פי שהסיפורים דומים הם בכל העולם והזמנים, יכלו להידפס ולהיחרט על סלעים, הרי שהם גם שונים בין כל הזמנים והמקומות, ואין דרכם בדירה בשכונת נחלאות בירושלים כדרכם בשכונה משכונות חיפה או באר-שבע, ואף לא בתוך שכונה אחרת בירושלים. אינו חושב עדיין אם יראה אותם חזקל או תראה אותם רחל, האם יכחיש שמחיהם שאב הסיפור, האם ישנה שמותיהם רגע לפני שיראו הדפים אור עולם, יקרא להם יעקב ולא.

מביט המספר בסיפור חזקל דרך חסרון העין וחסרון הלב וחסרון הכיס, שלא יהיה כאלו המוציאים אותם מסיפוריהם שלא לזהמם, אך הוא יודע כי התחיל דברים רבים ולא סיימם עדיין, ואולי לא יסיימם כבר בזמן קרוב, אולי יבוא אחר אחריו, כי לא עליו המלאכה לגמור, אבל ינסה להמשיכם בכל זאת, אולי במקום אחר או בזמן אחר, כי הנה חזקל נטוי למקום שירה, והשירה תְּכַל נביאים, ולא יספיק בפרקים אלו לפרט כל עלילותיו בכך. שאף-על-פי שארך הסיפור וחשב בתחילה כי יספיקו לו לא יותר מעשרה פרקים, לא ארך כדי לספר הכל, הנה לא כלל בו

חזקל האומר לפני האל תן לי רחם שלא אצא למלחמה, לא כלל בו גם תשובת האל לפני חזקל, לא כלל בו רצונו של חזקל כי פעם אחת ידבר עמו אלוהים בקול אמו ולא בקול אביו, תדבר האלוהים ותהיה השכינה הנקבית אשר סגולת רחמה לרחם, כי שבע מן הדין, מן הסרגל הישר, העקום בעיניו, וביקש הרחמים כי יבואו, רצה כי תאמר האלוהים, הנה המדרגות לפניך עלה, ובקול אמו שתאמר לו, אני אהיה המדרגות שלך, קום עלה, בלילה, מתוך חלום, כמתוך חלום.

הלכה למשה מסיני, פרק שמונה-עשרה

מביט המספר בסיפור חזקל דרך חסרון העין וחסרון הלב וחסרון הכיס, שלא יהיה כאלו המוציאים אותם מסיפוריהם שלא לזהמם, אך הוא יודע כי התחיל דברים רבים ולא סיימם עדיין, ואולי לא יסיימם כבר בזמן קרוב, אולי יבוא אחר אחריו, כי לא עליו המלאכה לגמור, אבל ינסה להמשיכם בכל זאת, אולי במקום אחר או בזמן אחר, כי הנה חזקל נטוי למקום שירה, והשירה תִּקָּל נביאים, ולא יספיק בפרקים אלו לפרט כל עלילותיו בכך. שאף-על-פי שארץ הסיפור וחשב בתחילה כי יספיקו לו לא יותר מעשרה פרקים, לא ארץ כדי לספר הכל, הנה לא כלל בו חזקל האומר לפני האל תן לי רחם שלא אצא למלחמה, לא כלל בו גם תשובת האל לפני חזקל, לא כלל בו רצונו של חזקל כי פעם אחת ידבר עמו אלוהים בקול אמו ולא בקול אביו, תדבר האלוהים ותהיה השכינה הנקבית אשר סגולת רחמה לרחם, כי שבע מן הדין, מן הסרגל הישר, העקום בעיניו, וביקש הרחמים כי יבואו, רצה כי תאמר האלוהים, הנה המדרגות לפניך עלה, ובקול אמו שתאמר לו, אני אהיה המדרגות שלך, קום עלה, בלילה, מתוך חלום, כמתוך חלום.

חזקל עומד בחדר קריאתו הקטן, אחרי שעמד לפני רחל, ושפתיו מושכות מגרונו מילים להפיל לפני האלוהים, מתחננות תן לי פה תן לי דיבור תן לי עכשיו רַעַ לְשִׁיחָה להשתמש עמו בפה ובלשון ששמתָ בְּאָדָם הראשון. אמר מחר אלך בשוק ואתייעץ עם גורגיה כיצד להכין העוף לרחל, ובינתיים אני מניח את הספרים שסחבתי על המדף, אין בי לא כוחות הלב ולא כוחות הנפש לפתוח בהם עכשיו, להאזין לקולות חדשים. עמד עוד כמה רגעים לפני הספרים, לפני השולחן, חושב מי סופו לרשת אלו ומה סופי לרשת, תשעה קבין נטלה ירושלים ביופי, ואיה נסתרים הם הרחק ממקומי ומקום ביתי. עמד עד שכמעט שכח מחשבותיו ומחשבות הזמן, היה אביו אומר אֶפְּי עֲלָא אֶלְזַמָּן, אבכה על הזמן, והוא שוכח לבכות. פתח בבן איש חי להניח מעט את הרהוריו וללמוד דברי הלכה חדשים בקול מוכר, פתח בדיני הערווה, שקיבלו חז"ל לא יראה בך ערוות דבר שהוא מצוות עשה, שבכל מקום שאדוני אלוהינו מתהלך עמנו, דהינו שאנחנו עוסקים בקריאת שמע ותפילה או בדברי תורה, צריך להיות המחנה קדוש שלא תהא צואה מגולה שם ולא יהיה דבר ערווה כנגד פניו של אדם בעת שקורא בתורה או מברך ומתפלל, מפני שעיקר מחנהו של אדם הוא כנגד פניו.

התחיל חזקל חושב בכל הערוות שהיו מגולות בפניו, של רעייתו וברחובות בצעירותו שראה כמה פעמים בגינות ציבוריות בירושלים ערוות מתגלות לזכרים ולנקבות ובילדותו בין בני-דודים ובנות-דודות וגם כשיצא מתוך הערווה בלידתו וכן ערוותו שלו ועוד מעט רואה הוא בנו יוצא דרך ערוות רעייתו, וחשב בכל הברכות שהפסיד בגין ראיות אלו וגילויים אלו, והיה מצטער, ובמיוחד הצטער שלא יוכל לברך שהחיינו וקיימנו והגיענו וברוך בונה ובורא בריות בריאות ברגע שיראה ביציאת בנו. כתב הבן איש חי אם אינו לבוש מכנסיים או אזור נמצא לבו רואה את הערווה ואסור לקרות או לברך, אבל מים, אפילו הם צלולין, חֲשִׁיבִי כיסוי לערווה אם הוא שרוי בהם, ובלבד שיוציא ראשו ולבו חוץ למים, שלא יהיו לבו עם ערוותו תחת מכסה אחד, ואילו הכיסוי שמכסה בידו אינו חשוב כיסוי, דהלב והיד גוף אחד הם, על כן אם ראשו מגולה דאסור לו לברך בגילוי הראש, לֹא מִהֲנִי לָהּ לכסות ראשו בידו כדי לברך. ואם כך מה שאמר לו החכם לברך בגמר תשמיש המיטה באוזני כלתו עד שתענה אמן הרי הוא איסור גמור, שהוא רואה ערוותה ורואה ערוותו, והיא רואה ערוותו ורואה ערוותה, ואף לעיתים נוגעת ביניהם ערווה בערווה, ואין רשות לברך, ואין רשות להשמיע אמן או לשומעו, וברכה מיוחדת זאת שהתקין החכם פסולה. יבוא לפני החכם ויבקש הסברו, חשב, אולי מצויה בידו סברה שלא נמצאה ביד הבן איש חי,

ובינתיים המשיך קורא, ערוות בהמה מותר לקרות כנגדה שדרך הטבע לה להיות מגולה תמיד ולא הלביש הקדוש ברוך הוא הבהמות כותנות עור, ואין בערוותן דבר-מה המושך את הנפש. היתה ערווה כנגדו והחזיר פניו ממנה עם כל גופו עד שנעשית מאחוריו או מן הצד מותר לקרות, ואף-על-פי שהוא סמוך לה, כי בערווה בראיה תלה הכתוב דלא אסר אלא ערווה הנראית, אבל אם הערווה כנגדו ועצם עיניו, או שהוא סומא, או בלילה בחושך ואפילה שאין רואה אותה, אסור לקרות דלא נאמר לא תִּרְאֶה אלא אמר לא יִרְאֶה, ואם רואה את הערווה דרך העששית שבחלון, אפילו היא בבית אחר שהוא רשות אחר אסור לקרות.

התחיל חושב אודות הסומים שאינם רואים ערוות אך מצווים על הערוות, ולא ידע אם יתעצב אם ישמח, שאף שאין הערווה הגלויה הנאה בעבורם ואינה מושכת לבם היא אסורה להם ככל האדם והיא בעבורם מעין עיקרון שאין לסור ממנו על אף שאין לו נימוק, אך חושש היה כיצד ידעו לנוכחות הערווה בלא הראיה והרי הם נמצאים פעמים רבות טועים וקוראים מול הערוות שאינם יודעים בגילויין משום חסרון ראייתם. לבו של חזקל היה מושכו עיתים להיות כאחד הסומים, לקרוא ספרי ברייל בחושך בלי לחכות אור, להסיר את המרחק שיוצרת הראיה עם הדברים ולבוא אל קרבת הנגיעה, הטעם, הריח, ומרוב שהרהר בעוורונות היו עיניו כואבות והחל חושש מאובדן. ניסה להיזכר אם ראה דרך חלונות הערוות הגלויות, ולא זכר מלבד פעם אחת ביום הכיפורים כשראה אישה מסירה חולצתה בחלונה אך לא המשיכה להוריד בגדיה עד ערוותה, רק זכר כי תמיד אור בחלון בית רחוק מזכיר לו בדידות בית שלו, ואם יגלה ערוות חלון רחוק וודאי יזכר חסרון גילוי הערווה בביתו שלו. התנחם כי מותר להרהר בדברי תורה כשהוא ערום, ואפילו כנגד ערווה אחרת גם כן מותר להרהר אבל לא לקרות ולברך, ואפילו טפח מגולה באישה במקום שדרכה לכסות הרי זה ערווה ואסור לקרות כנגדו קריאת שמע וכל דבר שבקדושה, ואפילו היא אשתו, אבל כנגד הפנים והידיים שדרכן להיות מגולין מותר לקרות כנגדן אפילו באישה אחרת.

אישה שמיניקה את בנה ומגלה דדיה, קרא חזקל וחשב אודות אשתו העתידה להניק בנם, אסור לקרות או לברך כנגדה אפילו היא אשתו, וכל שכן באישה אחרת, ויש אומרים דכיוון דהאישה דרכה לגלות דדיה בזמן היניקה, הרי הדדים נחשבים אותו זמן כמו כפות הידיים והפנים, ומותר לקרות או לברך כנגדם אפילו היא אישה אחרת. ושער של אישה שדרכה לכסותו ערווה הוא, ואסור לקרות ולהתפלל ולברך כנגדו ואפילו בשער אשתו, ואין חילוק בזה בין אישה כעורה וזקנה וכיוצא, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש, וכן שערות של נשים שרגילין מעט מהן לצאת חוץ לצמתה וכיסויה בקצת ארצות, מותר לקרות כנגדן כיוון שדרכן בכך ורגילים בהם. והנשים בערי אירופא שדרכן לילך תמיד פרועי ראש, מותר לקרות כנגדן כיוון דכל הנשים דרכן בכך, ומותר לקרוא שם גם כנגד אשתו בשעה שהיא פרועת ראש, אבל שם בערי אירופא שדרכם של נשים ללבוש אִנְפְּלָאוֹת תמיד, ואין נראה אפילו כל דהוא מכפות רגליהם, הנה אורח ההולך שם מעירנו בגדאד, אף-על-פי שאשתו אינה נוהגת בכך, כי במקומה דרכן של נשים לילך בכפות רגליהם בגילוי, הנה הוא צריך להיזהר שם בזה ולחשוב כפות הרגליים כולם ממקומות המכוסים, כפי מנהג המקום ההוא, ואסור לקרות כנגדן והן כערווה, ואפילו כפות רגלי אשתו שהוא רגיל בגילויין נהפכות ערווה לפניו שם.

חשב בכפות-רגלי אשתו ובכפות-רגלי כל הנשים בערי אירופא, ובשער אשתו שרובו מגולה אך לעיתים בשבתות מכוסה, וודאי כשתבוא עמו בשבת זאת לבית-הכנסת יהיה מכוסה, והניח הדיונים הרבים אודות הערוות וקרא בהמשך דבריו של הבן איש חי, דאסור לקרות מן התורה כל

דבר קדושה כנגד הצואה של אדם, ואם מצא צואה באיזה מקום ואינו יודע אם היא של אדם או של כלבים תולין במצוי, דאם מצויין באותו מקום תינוקות יותר מכלבים, תולין בתינוקות ואסור, ואם מצויים כלבים יותר תולין בכלבים. נזכר בלימודיו בחדר השירותים לפני שפינתה לו רחל חדר זה, שהיה לומד וריח תקיף של צואה עומד לעיתים בנחיריו, שהיה ריחו של חדר הכסא בדירה שמעליהם וריחו של חדר הכסא בדירה שמתחתיהם בא עדי חדרם דרך צינורות, ואף היה ממשיך וקורא מספריו בעת שהיה מטיל צואתו בעצמו ועתה ימנע מכך ויקרא שם רק דברי חול גמורים, אם רק ידע לזהותם. נכנס לחדר שנתו, ואף-על-פי שהיה חשוד, כיוון שלא ידע אם ערוות אשתו מגולה או אינה מגולה, ולא רצה להעירה שידליק האור או יוודא בידיו, לא בירך הברכות ולא קרא קריאת שמע אלא הלך לישון מיד, ואף הקפיד עם עצמו שלא להרהר בהרהוריו על הברכות. ולכשהתעוררה רחל התבוננה בו וראתה שהוא שרוי עדיין בחלומותיו, נשקה על מצחו ונגעה קלות בידו ולטפה את שערו עד שנפקחו מעט עיניו, וראתה שהוא במבטו שואלה מה מעשיו ומה מעשיה, אמרה לו מתעורר אתה, כי עוד צריכים אנחנו לקנות לנו הירקות בשוק, ולשוב הביתה לנקותו, ולקבל פני השבת כי שישי היום. זקף את גבו והתיישב ואמר לה בעד כוס תה הולך אני שוב אל השוק לבדי, קונה לנו ירקות ועוף, ואחר-כך מצטרף אליך בשטיפת הבית ובהתקנת המאכלים. הכינה לו תה.

שתה מן התה ואכל פרוסה בלי שמרח עליה דבר, רק פיזר מעט מלח, כפי שבילדותו היה מדמיין כי בבתי-הכלא אוכלים האסירים רק פרוסות של לחם ועליהן מפוזר מלח, והיה מתאמן משך חודש שלם באכילה זאת, כדי שיהיה מורגל לכך אם יגיע אל בתי-הכלא. והיה חזקל מביט מן החלון ומחפש חלונות שכנים ומנסה לזכור מה הם שלמד אמש, ורק כשנכנס לשבת בבית הכסא עלה בזיכרונו לימודם, וזכר כי מותר לו להרהר בהם אך לא לאומרם בקול, וחיפש אם הניח לו בשירותים דבר-מה לקרוא אך הכל נראה לו פתע לא ראוי להיקרא במקום צואה, והיה נטרד כי מרוב שהתרגל לקרוא בכל רגע פנוי מפיסת ניר כלשהי הרגיש כאילו חולף עתה זמנו לבטלה, ומיהר לצאת. העלה על עצמו בגדים של חול ויצא את הבית וארנקו בידו ומחשבותיו בכיסו ורכב על אוטובוסים. ירד בתחנה שאינה רחוקה מן השוק והלך ראש לכל אל מקומה של גורג'יה, ישבה גם זאת הפעם לבדה והרהר לאן הלך קהלה ממנה, ראתה אותו והתאמצה לקום אך היו רגליה עייפות, מיהר להתקרב אליה, לישק ללחייה ולשבת לצדה, שלא תתאמץ עוד לקום, אמרה זמן רב לא באת וכבר חשבתי חושש אתה לומר לי סירובים של בני, והלא בן-בני אתה ואיני מוכנה לאבד במחירו אותך. אמר לה לא סירב, חושב הוא עדיין אם לבוא ליארצייט בשנה זאת, וקודם לכן אתם נפגשים בערב הפסח שיבואו הוא וסימה ותבואי את, ויבוא עוד חבר שלי ועוד אח שלי ואמו ואולי גם שכנה ונכדה. הביטה בו, מזמין אתה אותי לביתך בליל הסדר, וישב שם בני ויקיים מצוות כיבוד אב ואם. אמר לה יקיים, יודע הוא כי תגיעי ומבקש הוא כי תגיעי, ואולי יפייס אותך בדברים ואולי תפיסי את כאביו. מה אמר לך, לא אמר לי רבות, אך אשתו אמרה שרוצה היא שילך ליארצייט סבו, זאת סימה רוצה, רוצה.

ופתקים שהייתי כותבת עזרו, שאלה, אולי עזרו, איני יודע דיוקו של דבר ואת וודאי יודעת אותו, אך הבטחתי את רחל שנהיה מדברים, והבטחתי אותה שגם אני רוצה לבוא עמה בדברים, ואולי היא מעט פחות פוחדת. השתתקה גורג'יה ואמרה, זקוקה אני לבני שיהיה מלווה אותי לעת זקנה, שיקח אותי בביקורי במרפאה, שימתין לי עד שאצא, וכל התפילות אינן מחליפות שעה אחת של המתנה במרפאה, ויודעת אני כי טעיתי עמו בדברים, אולי טעיתי עם סימה שעדיין איני מכירה, אך האם לא ראוי לו לבן שהוצאתי מתוכי שיבוא אלי ראשון בפיוסים. ראוי לו לבן,

אמר חזקל, וודאי יבכה הרבה אם תלכי בטרם יזכה לך, ומקווה אני כי תבוא לך תקנה בקרוב, אך סיפר הוא לי מותו של אביך זקנך, וסיפרה לי גם סימה, והם עדיין זוכרים הכל בכאבים. וסיפורם היה שונה מסיפורי, שונה היה, בפרטים רבים, לא מועטים, אינם אוהבים סיפורו של שד זה טנטל שמספרת אני, ורוצים הם לחשוב כי התרחשו הדברים ללא השדים, מתביישים הם בשדים שלנו, של בגדאד, אך אני זוכרת אותם בדיוקם וזוכרת מקומם של השדים, ולו היית שם היית גם אתה יודע. רוצה אני לבשל לרחל עוף, אמר לה חזקל, הודיע לי החכם כי זקוקה היא לבשר בהריונה ואנחנו לא אוכלים לא עוף לא בשר לא דגים כבר זמנים רבים, וחשבתי אולי תורי אותי היכן לקנות העוף ומה לעשות עמו, רוצה הייתי להכין לה עוף ממולא באורז המעורר בה געגועים בכל פעם שהיא רואה אותו ומסרבת לו.

לא תכין לה עוף ממולא אורז היום, שאם מכין אתה פעם ראשונה עוף תצלה אותו פשוט בתנור שבביתכם, ואחרי שתעשה כן עוד מספר פעמים, ואת האורז תכין בצד, אלמד אותך כיצד ממלאים, ועתה שמחה הייתי ללוות אותך לדוכני העופות, אך הליכתי אינה קלה ואעכב אותך שעה ארוכה, לך לחנותו של זה ואמור לו שמי, ולא יקל הוא ראש בבקשתך. התלבט חזקל אם לספר לה על הדרשה שמתכנן בנה ביום המחרת ולסוף אמר, הודיע אותי החכם כי למחר בשבת הגדול יבקש לסגור כל בתי-הכנסת הבבליים של ירושלים ולחדש מסורת בגדאד בשבת הגדול שהיה רבנו יוסף חיים דורש דרשה בבית-הכנסת הגדול ושאר בתי-כנסיות היו בטלים מדרשותיהם ובא קהלם להאזין לדרשתו, בקהל אלפים ורבבות, אולי תבואי גם את להאזין לו. שמחה הייתי לבוא, אמרה גורג'יה, אך רואה אתה רגלי, גרה אני כאן לצד השוק, והוא גר שם הרחק בקטמונים, ורגלי אינן יכולות לשאת אותי את המרחק הזה ביום השבת. שמח שאמר לה ונשק לידה וללחייה ויצא, וכשעמד קרוב לדלת אמרה לו, ולא תהית היכן קהלי והיכן הסיפורים שאני מספרת, אמר לה הן, תהיתי, אמרה לו הזיכרון אינו כשהיה, והתחלתי טועה בסיפורי עד שהודעתי את הקהל, שכבר לא נותר רב כשהיה, שאני חדלה מסיפור הסיפורים, אך באמת מצטערתי אני שאמרתי כן, ואולי יכלו סיפורי להישמע גם עם טעויות הזיכרון שמכניסה אני בהם, אך כבר לא אאסוף מחדש את קהלי, ואשמח אם תבוא אתה כל יום שישבי בבוקר, כשעוד המחשבה צלולה, ותשמע לסיפורי, שלא יאבדו עמי. הבטיח עמה להשתדל, אומנם לא יבוא בשישי הבא שכבר בחג הפסח יהיה, אבל יבוא שבוע לאחר מכן, ולפני שיעשה קניותיו ישמע עלילותיה, והזכירה לו כי תבוא אצלם בצהריים שלפני ליל הסדר, ותישאר לישון עד מוצאי החג.

עבר בין דוכנים, קנה עגבניות ומלפפונים ופלפלים ובצלים ושומים ותפוחי-אדמה ובמיה ושסק וחצי אבטיח ותמרים ולחם וגבינות רכות וקשות וכשידיו עמוסות הגיע לפני דוכן השוחטים, וביקש עוף אחד, לא גדול, שיקח הביתה ויצלה עוד באותו היום, ועלה על האוטובוס ועמד כל הדרך, ומה שיכול היה להניח הניח לפניו ומה שלא יכול היה להניח אחז בידיו, והלך לביתו והעמיד הכל לפני אשתו, והתחיל ממלא הדלי לשטוף הרצפה, והתחיל חותך בצלים ומשרה את האורז, והתחיל מעמיד לפנייהם קערת סלט גדולה שיאכלו בצהריים, והתחיל מספר לציחלה ביומו, בביקורו אצל גורג'יה ובעצב שלה, עצב עינייה שאינו קטן מעצב עיניו של עבדאללה שראה בפעם האחרונה, בסיפורים שלה ששוב אין לה קהל להשמיעו אותם, אולי תבוא עמו לשמוע הסיפורים, כבר הבטיח שיבוא הוא, והתחיל מספר לה בלימודיו אתמול בלילה, על הערות והצואות, כמה שהרבה בקריאתו דווקא רצה לראות בנס יוצא מערותה ולברך בקול גדול, האינה פוחדת לערותה שתיבקע כשייצא ממנה התינוק, והתחיל אומר כי רצה לומר עוד, הרי שוכן האלוהים גם במחראות, ואם אין מקום פנוי ממנו וכבודו מלא עולם אין חילוק בין בית-הכנסת

לבית הכסא בקדושה ובחול, וכל הבגדים שנלבש לא יסתירו ערוותנו מעין האלוהים, לא ברא הוא ערוותנו לבושה, לא ברא מעשינו והפרשותינו לטומאה, אם היה אומר כי מותרת הצואה או הביאה רק במקום שאין בו קדושה לא היה לה מקום בעולם, ואם לא אמר הרי שהיא מותרת גם בקודש הקודשים, והתחיל מוסיף כל היום הזה אני הולך ומרגיש שרוצים גם עבדאללה גם גורג'יה לבכות ואינם מצליחים, אוגרים הם עצב כזה ונרתעים לשחררו, לו יכולתי לשחררו למענם.

התחיל חזקל בוכה והחלה אף צ'חלה בוכה עמו ומצטרפת, זה מתגבר בבכיתו וזאת מתגברת בבכיתה, עד ששאל אותה עליהם את בוכה, עלי את בוכה, עליך, והיו דמעותיה עוצרות בקצה אפה ואז נושרות, שאלה אותו מנגד, עליהם אתה בוכה, עלי, עליך, והחלה מנגבת לו הדמעות והחל הוא מנגב לה הדמעות, ענה לה לנו שאין לנו אִם והיינו מוציאים כל הוננו למצוא לנו אם כי ידוע לנו מחיר ההפסד, והם הולכים אם ובן במרחק ואינם מדברים, ואין להם צורך בהון להוציא כדי שימצאו, ואיך לא נבכה עליהם ועל אִמותינו ועל עצמנו שאנחנו גם מעט כאם ובן, כאב ובת, כמוצאים וכאובדים, ואנחנו כל עולמנו זאת לזה, ואנחנו עצמנו מחיר ההפסד כל אחד לזה שעומד מולו.

הלכה למשה מסיני, פרק תשע-עשרה

התחיל חזקל בוכה והחלה אף ציחלה בוכה עמו ומצטרפת, זה מתגבר בבכיתו וזאת מתגברת בבכיתה, עד ששאל אותה עליהם את בוכה, עלי את בוכה, עליך, והיו דמעותיה עוצרות בקצה אפה ואז נושרות, שאלה אותו מנגד, עליהם אתה בוכה, עלי, עליך, והחלה מנגבת לו הדמעות והחל הוא מנגב לה הדמעות, ענה לה לנו שאין לנו אָם והיינו מוציאים כל הוננו למצוא לנו אם כי ידוע לנו מחיר ההפסד, והם הולכים אם ובן במרחק ואינם מדברים, ואין להם צורך בהון להוציא כדי שימצאו, ואיך לא נבכה עליהם ועל אַמותינו ועל עצמנו שאנחנו גם מעט כאם ובן, כאב ובת, כמוציאים וכאובדים, ואנחנו כל עולמנו זאת לזה, ואנחנו עצמנו מחיר ההפסד כל אחד לזה שעומד מולו.

רק בט' באב רואה אני את החכם בוכה, עומד הוא על הדוכן ואומר קינות לאור הנרות בבכי עצום, ויודע אני כי מתאחד הוא עם השכינה באותם רגעים, וכואב קודשנו השרוף, החרב, ועיניו זולגות דמעות כרחל בבית-לחם וכחנה בשילה, ורואה הוא הרוגי מלכות לפניו ותלמידי תלמידים וכולם נשרפים באש התורה, זאת האש בה שרף אלוהינו את ביתו, בה הוא דחקנו אל הגלות הארוכה שאין לה סוף, שכל ישראל צריכים להיות בגלות, ואם אינם בגלות עליהם לנדוד ממקומם למקום גלות. הביטה בו רחל לומר, מדבר אתה, אולי אם נבכה מעט יותר ביחד תדבר מעט יותר, ואולי לא תהיה מצטער, ומוכנה אני לבכות עמך כל בכיותיך. אמר לה, אמר אבי תוֹרָה בְּלָחֶרֶף עֶבְרָאִי וְתוֹרָה בְּלָחֶרֶף עֶרְבִי, תורה באותיות עבריות ותורה באותיות ערביות, ושתיהן נשרפות בְּלָחֶרֶף, והאותיות פורחות באוויר והדפים כלים בעפר, ואלוהינו לבד מכל האלוהים שורף מקדשו. הביטו בו רחל לומר, אותיות שפרחו כמלאכים, ודפים שכלו כאפר, ואנחנו עוד בני-אדם חיים אנחנו, עוד איננו פורחים ואיננו עפר, ועלינו לדבר בפינו, בְּלָחֶרֶף עֶבְרָאִי וּבְלָחֶרֶף עֶרְבִי, להזכיר זה לזה מחשבותינו. שפכו הדלי על הרצפה, הוא עובר עם סחבה ובה סבון והיא עוברת אחריו עם סחבה נקיה, ושניהם נאנחים במאמציהם וכבר אינם בוכים.

ישבו לאכול צהריים ואמר לה, אמרה לי גורגיה אין אתה מכין לה פעם ראשונה עוף ממולא, אף-על-פי שהיא מתאוה אליו, כי אינך יודע דרכיו, ואחרי שתכין לה מספר פעמים עוף צלוי ואורז בצדו, אני מדריכה אותך דרכי מילוי העוף, ואני מקווה שתהיי אוכלת כמוני, שתינוק בבטן זקוק לאכול מן החי, ואחרי שתגמלי אותו מן היניקה נשוב מן האכילה הזאת. הבטיחה לאכול עמו, ואחרי שסיימו ארוחת הצהריים המשיכו לנקות ולסדר הבית, והעמיד הסיר ובו האורז, והכניס העוף לתנור, וכבר התאחרה מעט השעה, והדליקה נרות לפניו ויצא אל בית-הכנסת לקבל פני השבת הגדול. ומפני קדושת שבת הגדול, המכין את האדם לקראת הפסח, ומפני שהחליט לחדש מנהג דרשות הבן איש חי, עמד החכם על הבמה וקרא לפני הציבור את התפילה כולה וקבלת השבת כולה מראש ועד סוף, ופתח בשיר השירים, ומשך בפרק במה מדליקין מן המשנה, וכשהגיע למילות על שלוש עברות נשים מתות בשעת לדתן, על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר, הרהר חזקל עד מתי יהיו אומרים דברים אלו בקול רב, שהציבור מצטער בדברים אלו גברים ונשים, שאינם רוצים במיתת נשותיהם ומתקשים להיזהר תמיד בנידה ובחלה ובהדלקת הנר, אף הוא ואשתו אינם מקפידים תמיד, וחשב יציע לחכם שיהיו פוסחים על מילות אלו ואומרים אותן על-לב ולא על-פה, כפי שהיו לוחשים פסוקי וְתָרָה אף אדוני בכס ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה.

קודם שקם ויצא לביתו הניח החכם ידו על כתפו ואמר לו, לא שוכח אתה כי מחר שבת הגדול ואתה עולה וקורא הפרשה בכל אותיותינו ודקדוקינו, ואחריך אני עולה ודורש דרשתנו, ואף

אם אין הם סוגרים בתי כנסיותיהם אנחנו נוהגים כדרשה הגדולה בימיו של הבן איש חי עליו השלום והברכה והתפילה. שב חזקל לביתם וכשנכנס אמר שבת שלום, הניח על שולחן השבת את העוף, את סיר האורז, סלט שחתך, צלחות, סכינים ומזלגות וכפות, הביט בכל המונח לפניו ואמר דא היא סְעוּדָתָא דְחַקְל תְּפוּחִין קְדִישִׁין, הביט באשתו לומר לה זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, ושר לה שלום עליכם מלאכי השרת והיא מצטרפת אליו, אחר-כך שר לה לבדו אשת חיל מי ימצא, וקידשו יחד על היין ובירכו איש בתורו על נטילת הידיים ובצעו יחד מן הלחם, ואמר לה עוד מעט בת לנו ואנחנו מברכים אותה ישימך אלוהים כשרה רבקה רחל ולאה. בצע מן העוף חתיכה לעצמו וחתיכה לה, והניח לצדה כמה כפות של אורז, והראה לה ראשון כיצד הוא אוכל ללא סימן של הסתייגות, ואף מניח לעצמו ליהנות מן הטעם שזכר כי טעמו טעים. לקחה במזלגה פיסה אחריו, והכניסה אל פיה והיתה אף היא מסמנת לו כי טעים לה טעמו של העוף על אף שנשבעה לא לאכול שוב מן החי, ואמר לה ראוי שנברך על אכילה זאת שעושים אנחנו אותה לא לשם תענוג הגוף אלא לשם צמיחת גוף הילוד, ואם אין נמצאת לנו הברכה לכך נבקשה מן החכם ומאשתו.

לסוף לאחר שאכלו וקינחו פיהם בתה מתוק, החלו מזמרים פזמונים לשבת, פתחו בכי אשמרה שבת של אברהם אבן עזרא, משכו בדורר יקרא לבן עם בת של דֹנֶש בן לִפְרֵט, ביום השבת אין כמוהו ובגה ריבון עֵלֶם של ישראל נְגִיאָה וסיימו בצור משלו אכלנו, ואמר לה חזקל לציחלה, כל שירה זמן הכשר לה, ואין מקוננים על המת אלא כשגופו מוטל לפנייהם, ואין משבחים חתנים וכלות אלא בסמוך לחופה, ואין מזמרים לשבת אלא בכניסתה וביציאתה, וכבר אמרו רבותינו על שולחן השבת, כפי שהגוף בא על סיפוקו במאכל ובמשקה, כך באה הנשמה על סיפוקה בזמרה ובדברי תורה, ועתה משמילאנו כוסנו וכרסנו ולבנו, ולא הנחנו לכיסנו להטרידנו, כדאי שנישן מעט לפני היום הגדול מחר, ושוב איני עורך חזרות לעצמי לקריאה בתורה, שמה שכבר נקלט במוחי נקלט, ומה שלא נקלט שוב לא יקלט. נכנסו יחד למיטה, אחרי שהורידו הכלים מן השולחן אל הכיור, ואחרי ששטפו פניהם וצחצחו שיניהם, ואמרה לו אין אתה נשאר עוד מעט ער והולך לישון אחרי כפי מעשיך בכל לילה, ואמר לה לאו, נכנס אני לישון עמך ומתעורר עמך, והולכים שנינו יחד לבית-הכנסת להיות בעזרתו של החכם. ועצמו עיניים, ואחד מהם עוד נותר ער זמן רב על המיטה עד שנרדם, ואחד נרדם מיד.

קמו שניהם יחד, אכלו מעט ושתו חם, ולבש חזקל לבנים שיהיו בגדיו מזדהרים בטהרה כשיעמוד על התיבה ויקרא מן התורה וילווה את החכם אחר-כך בדרשה, ולבשה ציחלה בגדים נאים בצבעי הצהוב והסגול שתהיה מתגאה כשיעמוד בעלה לפני התיבה, וכיסתה שערות ראשה בבד צהוב ובו נקודות אדומות, ויצאו את הבית לבית-הכנסת. בבית-הכנסת פנתה ציחלה לעזרת הנשים, שם ישבה לצד סימה שגם כן לבשה בגדי חג והיתה נרגשת, ונכנס חזקל אל היכל בית-הכנסת, וראה את החכם יושב בסמוך לתיבה. עוד לא מילאו עשרה את המקום והיה מבטו של חכם עובדיה בולש אחר כל רחש, לגלות אם עומד אדם נוסף להיכנס אל ההיכל, ומתפלל היה שלא יהיה שבת הגדול כאחת השבתות בהן נאלצים מי מיושבי בית-הכנסת לצאת החוצה ולבקש מאחד העוברים ההולכים אל אחד מבתי-הכנסת האחרים לעצור אצלם למען ישלים המניין. לא יבטלו הדרשות בבתי-הכנסת הבלויים האחרים בירושלים, הודיע החכם את חזקל, לא חשבתי שיבטלו ואכן אין הדבר מכבודם להניח לי לחדש מנהג רבנו, אך אנחנו נקיים המנהג ונחדש ובעזר השם לשנים רבות יהיה הוא מוצא לו בית בירושלים, גם בלי שימחלו הרבנים על כבודם לפני, כל פעם שנכנסתי לפנייהם שילמו לי שלום ואף שלא אמרו לא למילה אחת שלי ידעתי כבר תשובתם.

המתינו החכם וחזקל ושאר המתפללים, והמתינו סימה וצ'חלה ושאר המתפללות, ולאט הצטרפו אליהם מבני ובנות הרחובות הסמוכים, עד שיכול היה החכם לעלות לפני התיבה ולפתוח בשחרית של שבת, שלא רצה לפתוח בפחות מעשרה אף זמן רב קודם לקדיש. העמיד כל הקהל לפניו לומר יחד, הריני מקבל עלי מצוות עשה של ואהבת לרעך כמוך, והריני אוהב את כל אחד ואחד מבני ישראל כנפשי, והוסיפו ואמרו עוד יחד נוסח המודעה שכתב רבינו בן איש חי, ידענו אדוני שאין אנחנו ראויים והגונים להתפלל לפניך אבל סמכנו על רחמיך הרבים וחסדיך הגדולים, כי חָפֵץ חסד ומרבה להטיב אתה, ואתה ציויתנו להתפלל אליך כי אתה אלוהינו ואנחנו עבדיך, ועינינו לך תלויות כעיני עבדים אל יד אדוניהם, כעיני שפחה אל יד גברתה, ואחר המשיך בזיכרון פרשת העקדה שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח בהר המוריה מִמַּעַל לְעֵצִים לשחוט אותו, ואמר החכם בקול גדול בקשת החיד"א, שיהי רצון מלפניך אדוני אלוהינו ואלוהי אבותינו שתתמלא רחמים עלינו ותזכור לנו עקדתו של יצחק אבינו בן אברהם אבינו עליו השלום כאילו אָפְרוּ צבור ומונח על גבי המזבח, ותביט באפרו לבטל מעלינו כל גזרות קשות ורעות, והמשיך ואמר כמו שכבש אברהם אבינו את רחמי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עמנו אדוני אלוהינו במידת החסד ובמידת הרחמים ותכנס לנו לפניך משורת הדין ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך, ותשליך במצולות ים כל חטאינו, ואז נהא חייבים לומר לפניך שירה בכל יום תמיד ונשכים ונעריב בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות ונייחד שמך באהבה בכל יום תמיד.

המשיך החכם במעלות הקדוש ברוך הוא, אתה הוא אחד קודם שבראת העולם ואתה הוא אחד לאחר שבראת העולם, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון, אתה הוא האלוהים לבדך, מי בכל מעשה ידיך בעליונים ובתחתונים שיאמר לָךְ מה תעשה ומה תפעל, ושמך הגדול הגיבור והנורא נקרא עלינו, אדוני צבאות עֲמֻנו, יעננו ביום קְרֵאנו, בְּעוֹנוֹתֵינוּ תִּרְבּוּ בית-המקדש ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו, לכן יהיה רצון מלפניך שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כקרבן במועדו בבית-מקדשך, ולא נהיה ישראל עמך וקהלך כשני כתובים המכחישים זה את זה וממתנינים עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. הגיעו לאמירת הקדיש ומנה החכם בעיניו יושבי בית-הכנסת שלא עזב אחד מן העשרה את ההיכל, והזהירם שעליהם לדעת עבור מה הם עונים באמן, ועל כן יהיו אוזניהם פקוחות וקשובות, וחזר חזקל אחרי הקורא בתיבות רווח והצלה, שִׁיחַל להם. שוב חזר חזקל אחרי הקורא על הסתרַת פְּנֵיךְ הייתי נבהל, כאילו עברו נכתבו הדברים, והתלבט באין אִמְרוּ ואין דברים בלי נשמע קולם, תורת אדוני תמימה משיבת נפש, מצוות אדוני ברה מאירת עיניים, יראת אדוני טהורה עומדת לעד, שירו לו שיר חדש, אין המלך נושע ברוב חיל, שקר הסוס לתשועה.

תמיד תהילתו בפי, הרהר, והמזמורים בפי הקהל לפניו, נרוממה שמו יחדיו, קרוב אדוני לנשְׁפְּרֵי לב, מעון אתה היית לנו, נהרות ימחאו כף. לולי אדוני שהיה לנו בְּקוֹם עלינו אדם אזי המים שְׁטְפוּנו, ברוך שלא נִתְּנָנוּ טרף לשְׁנִיָּהם, הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, והציבור שאינו רב אומר כל המילים בכוונת מכוונים, והשבת מתרוננת לפני דודה אלוהיה בשמיה המוליך עמו במדבר, פה להם וידָּבְרוּ, עיניים להם ויראו, אוזניים להם ויאזינו, אף להם ובו תעבור רוח, ואף אומרים הם ברוך המנחיל מנוחה לעמו. ביקש חזקל לזעוק באומרו ברוך מרחם על הארץ, ברוך מרחם על הבריות, בשירי דוד עבדך נהללך, בְּשִׁבְחוֹת וּבְזִמְרוֹת, נִגְדְּלָךְ, נִשְׁבְּחָךְ, נִפְאֲרָךְ, וְנִמְלִיכָךְ חי העולמים. והחל הקהל בפסוקי דזימרה, טוב להודות לאדוני ולזמר לשמך עליון, עֲלֵי עֲשׂוֹר וְעֲלֵי נֶבֶל עֲלֵי הַגִּיּוֹן כְּכִינּוֹר, בְּפִרְחֵי רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב, להגיד כי ישר אדוני, עֲיֵנִי כָל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כיוון דאמרו כולם אתה

נותן להם את אוכלם בעתו, פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, אל תבטחו בנדיבים, ופתחו כפיהם וכיוונו כלפי שמיים, עמד אף חזקל ופתח כפותיו והביט לצ'חלה שאף היא היתה עומדת וכפותיה לשמיים ועיניה בו, והרהר בלבו רבות מחשבות בלב אישה, לוואי יקומו מהן רבות. אין אנחנו מספיקין להודות לך אלוהינו, אמר הקהל כמזדרז וכמתנצל, על אחת מרב רב רבבות פעמים הטובות ניסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו, מציל עני ואביון מגזלו, שוועת עניים תשמע, צעקת הדל תקשיב, הבוחר בשירי זמרה.

בטובו מחדש הוא בכל יום תמיד מעשה בראשית, שיוכלו משרתיו לקבל עליהם בכל יום תמיד עול מלכות שמים בנחת-רוח ובשפה ברורה ובנעימה, ולא ברא הקדוש ברוך הוא פה לאדם אלא רק להודות לו ולא לדבר בו לשון רעה, הוא אוהבנו אהבת עולם ואנחנו מצוויים על אהבתו כמצוות עשה, והבטיחו הקהל לא נתור אחרי לבבנו ואחרי עינינו אשר אנחנו זונים אחריהם, והבטיחו בשמם ובשם כל הדורות העתידים מזרע ישראל שיהיה הוא מלכנו ונהיה אנחנו בניו, כי שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. סיימו את התפילה והיו מוציאים את ספר התורה מההיכל, ואחר שהניח אותה המוליך על התיבה במרכז בית-הכנסת סימן החכם לחזקל לבוא וקרא לו בשמו, והיו העומדים מצדדיו אומרים לו קְבֹד וחוזרים ואומרים, כמו לא זכרו עלייתו בכבוד וירידתו בכלימה בשבת בראשית, וכשעמד על התיבה לצד החכם הזהיר החכם כי אין הציבור רשאים לומר אמן עד שתכלה הברכה על הקריאה בתורה מפי המברך, ואין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הציבור, והודיעם כי לאחר הקריאה מן התורה יחדש מנהג רבנו יוסף חיים וידרוש דרשת שבת הגדול, היא השבת בה הם עומדים, בדרך דרשותיו ומילותיו של הבן איש חי.

אמר חזקל ברכו את אדוני המבורך וענה הקהל ברוך אדוני המבורך לעולם ועד, חזר אחריהם והוסיף לברך ברוך אתה אדוני אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך אתה אדוני נותן התורה, ולא אמר איש מן הקהל אמן לפני שסיים מילת התורה עד סופה, ולא קרא חזקל מן התורה עד שלא סיימו מן הקהל מילת האמן עד סופה. ופתח וקרא בניגון וידבר אדוני אל משה אחרי מות שני בני אהרון בקרבם לפני אדוני וימותו, והיתה וי"ו שלו כדרך בני בבל, וחי"ת שלו מן הגרון, ותי"ו רפויה רכה, וקו"ף מן הלוע, ובי"ת רפויה כבי"ת הדגושה, והמשיך כל חלקו בביטחון גמור, וצ'חלה יושבת ושומעת קול זה שאינו קולו ומחזקת ידה של סימה ושמחה עמה בבעלה. ואחרי שסיים לקרוא בירך אשר נתן לנו את תורתו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו, ובירך אותו החכם מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את יחזקאל בן אליהו, וכשירד מן התיבה עבר ולחץ ידי כל היושבים בבית-הכנסת.

קראו אחרים בפרשה עד סופה ואחריה בהפטרה, והכניסו ספר התורה אל הארון וחתמו אותו, ועמד חכם עובדיה על התיבה, והזמין חזקל ברמז לעמוד לימינו ולהיות יד ימינו, והחל החכם לדרוש ולמרות שהיו כל הנוכחים מוכרים לו, שלא באו עד הקריאה בתורה יותר משלושה מניינים גברים לבית-הכנסת, ועוד שני מניינים נשים, כפי שהיו באים בכל שבת ושבת, היה מדבר בקול גדול כנואם לפני קהל אדיר, ואמר עומדים אנחנו בשבת הגדול שלפני הפסח, ובו נהגו בבגדאד לסגור כל בתי-הכנסיות בשעה זאת של דרשת החכמים, והיה רבנו יוסף חיים עומד לבדו בבית-הכנסת הגדול ודורש לפני אלפים ורבבות ומחנך העם לקראת חג הפסח המתקרב, ומחדשים אנחנו מנהגו לדרוש דרשה לכל קהלי בבל בארבע שבתות המיוחדות בשנה, שבת תשובה ושבת זכור ושבת הגדול ושבת כלה, ואף-על-גב שלא הסכימו עמי ולא נסגר אף לא בית-כנסת אחד מבתי-הכנסת הבבליים האחרים בירושלים כדי לכנס כל הקהלים הקדושים בבית-כנסת זה,

מאמינים אנחנו כי נחדש המנהג לדורות ויגדל קהלנו משבת לשבת וישמע בצמא דברי הבן איש חי רבנו הגדול. ופתח עבדאללה בידוע הדבר ומפורסם העניין כמה גדלו חסדי השם יתברך בניסים הגדולים שעשה לאבותינו ולנו ביציאת מצרים, דמלבד העדר הרע שהוא היציאה מהגלות ועבדות, עוד היטיב לנו בריווח וטובה גדולה ברכוש גדול, והיה עומד חזק לידו ומשמשו וסומך ידיו.

הלכה למשה מסיני, פרק עשרים

קראו אחרים בפרשה עד סופה ואחריה בהפטרה, והכניסו ספר התורה אל הארון וחתמו אותו, ועמד חכם עובדיה על התיבה, והזמין חזקל ברמז לעמוד לימינו ולהיות יד ימינו, והחל החכם לדרוש ולמרות שהיו כל הנוכחים מוכרים לו, שלא באו עד הקריאה בתורה יותר משלושה מניינים גברים לבית-הכנסת, ועוד שני מניינים נשים, כפי שהיו באים בכל שבת ושבת, היה מדבר בקול גדול כנואם לפני קהל אדיר, ואמר עומדים אנחנו בשבת הגדול שלפני הפסח, ובו נהגו בבגדאד לסגור כל בתי-הכנסיות בשעה זאת של דרשת החכמים, והיה רבנו יוסף חיים עומד לבדו בבית-הכנסת הגדול ודורש לפני אלפים ורבעות ומחנך העם לקראת חג הפסח המתקרב, ומחדשים אנחנו מנהגו לדרוש דרשה לכל קהלי בבל בארבע שבתות המיוחדות בשנה, שבת תשובה ושבת זכור ושבת הגדול ושבת כלה, ואף-על-גב שלא הסכימו עמי ולא נסגר אף לא בית-כנסת אחד מבתי-הכנסת הבלליים האחרים בירושלים כדי לכנס כל הקהלים הקדושים בבית-כנסת זה, מאמינים אנחנו כי נחדש המנהג לדורות ויגדל קהלנו משבת לשבת וישמע בצמא דברי הבן איש חי רבנו הגדול. ופתח עבדאללה בידוע הדבר ומפורסם העניין כמה גדלו חסדי השם יתברך בניסים הגדולים שעשה לאבותינו ולנו ביציאת מצרים, דמלבד העדר הרע שהוא היציאה מהגלות ועבודות, עוד היטיב לנו בריווח וטובה גדולה ברכוש גדול, והיה עומד חזקל לידו ומשמשו וסומך ידיו.

וידוע ועומד בעולם כי השם יתברך בחסדו הגדול עושה דבר המוטל עלינו לעשותו כדי להשלים הטובה שלנו, ונמצא שאין האדם יכול לבדו להשלים חוקו והקדוש ברוך הוא מסייעו, שאור שכינתו יורד ולקוט עמהם השושנים שחייבים הם ללקוט אותם, וזהו שאמר מה שאני צריך לעשות לדודי, הוא יתברך, הנה דודי יתברך הוא עושה לי, שעוסק במלאכתי להשלימה. וישראל הם שנים עשר שבטים וכל שבט הוא ערוגה בפני עצמה ולכן נקראים יחד ערוגות הבושם, תורה שבכתב ותורה שבעל-פה כל אחת נקראת גן, ומכאן דודי ירד לגנו לערוגות הבושם לרעות בגנים וללקוט שושנים. ללקוט שושנים אלו ניצוצי הקדושה, שהשם יתברך עוזר לישראל בביורור ניצוצות קדושה ולקיטתם כדי לרעות אותם בגנים, התורה שבכתב והתורה שבעל-פה, ומה שאמרה שכינה אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים, שאף-על-פי שאני לדודי כלומר אני מחוייבת לעשות מלאכה זו לדודי, ללקוט לו השושנים, אלו ניצוצות קדושה, עם כל זה תמצא כי דודי לי, רוצה לומר הוא עושה בחסדו המלאכה שלי המוטלת עלי, וכאשר היה ביציאת מצרים כאמור, שנמצא השם יתברך בחסדו הגדול עושה דבר המוטל עלינו לעשותו כדי להשלים הטובה שלנו ולהביא גאולתנו לידי גמר טוב, שבני-ישראל הלכו ביבשה ופרעה שהתהפך לבבו כמה פעמים הוא וחילו טיבע בים, ושקיבלו התורה בהר סיני והיתה להם כולם מבני-ישראל נבואה בהקץ.

כל דבר טובה נקרא הבטחה, אך דבר של רעה נקרא בשם גזרה, ומכאן שנאמר ברוך שומר הבטחתו, ברוך שומר גזרתו לא נאמר, והיה הקדוש ברוך הוא זוכר הבטחתו לאברהם בברית בין הבתרים להוציא עמו ממצרים. ודידוע שאין הברכה שורה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד אלא בדבר הסמוי מן העין, על כן אין אתה מונה ואין אתה מודד בבקשך ברכה, ואם אמר השם יתברך שיעבדו במצרים ת' שנים והנה חלפו רק רד"ו שנים ונתרו ק"ץ והוא שולח משה ומבקש את פרעה שלח את עמי, אין אתה מזכיר לו המנִיָּה והמדידה, אלא אתה ידוע כי במקום סמוי מן העין נמחלו להם ק"ץ שנים ויכולים היו לצאת. וההצלה שהציל ריבונו של עולם את בני ישראל היתה שלמות ההצלה כיוון שהיו בה שתי הצלות, האחת מן הרעה הגלויה והשנית מדבר הסיבה שממנה נסתבבה הרעה, ואם תהיה ההצלה רק מן הרעה הגלויה לא נעשה בזה הצלה גמורה, מאחר שדבר

המסבב עודנו קיים, דעתה יחזור ויסבב רעה אחרת, אך אם נעשה הצלה לבטל גם דבר המסבב, זו היא הצלה שלמה.

וישראל שיצאו ממצרים היתה בהם זוהמת הנחש, אך משעמדו תחת הר סיני פסקה זוהמתו, שנעשה להם לפי שעה כמו עניין מיתה, שפרחה נשמתם, וחזרה על-ידי טל תחיה שהריק עליהם השם יתברך, ובוזה נפרדה הזוהמה לגמרי, שנעשו כמלאכים שהם טהורים ונקיים מזוהמה, וכך בני-ישראל התעוררו וקמו לתחייה תחת ההר. ועל-כן אור לארבעה עשר בניסן מסוגל יותר משאר ימים לרפואה ולניקוי ולזיכוך הנפש מן מחלת העוונות שלה, שנאמר בבוקר יום זה בודקין את החמץ לאור הנר, ורמזו ראשונים שצריך לבער חמץ הנפשי גם כן באומרם לאור הנר, וזו הנפש שנקראת נר, והנר נקרא שרגא, ויאמר אדם בוקר יו"ד דל"ת ניסן עכשיו הנפש היא נר, אלה יקְתוֹר מפני הרוח. ואמר לנו הקדוש ברוך הוא בהר סיני, ניסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר הם ממה שעשיתי לאבות, גדולים מן הניסים שעשיתי במכות מצרים ובמעבר הים וביציאת מצרים ובהר-סיני, פלא היה ופלאות יהיו, ואתם צריכים להיות מוכנים בכל רגע שאחזור ואעשה הניסים הגדולים והפלאות העצומות בידי החזקה ובזרועי הנטויה עליכם. אבל איך תהיו מוכנים לניסים ולפלאות אם אתם משנים שמותיכם ולשוונתיכם, שעל בני ישראל במצרים נאמר לשבח שלא שינו שמם ולא שינו לשונם, ואף בני ישראל בבבל לא שינו שמם ולא שינו לשונם, ואילו אתם בני בבל בישראל שיניתם שמותיכם ושיניתם לשונכם, שינינו שמותינו ושינינו לשוננו, ואיך נהיה מוכנים לפלאות, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. משל אמשיל לכם מספרי המלחמות והשלומות והקורות לערבים, ואשנה בו קצת לעשותו משל לעניין זה שנדבר בו, והמשל נושאו ערבי אחד אשר כל ימיו גדל בארץ מדבר.

אותו ערבי לא ראה בימיו לא הוא ולא אשתו שום עיר ובניין של אבנים ויושביהם, כי אם רק יודע היה אוהלים אשר שכן תחתם מנחלת אבותיו, ורואה היה רק את השמיים והארץ, והוא לבדו חונה בארץ מדבר, ואין שוכנים עמו ערביים אחרים, ורק רואה ערביים עוברי אורח עוברים עליו לפי דרכם ואינם עוצרים זמן רב, ומי שאינם ערביים כמעט ולא פגש כל ימי חייו. והוא חורש וזורע וקוצר ואוכל כאשר לימדוהו אבותיו, וככה נהג כל ימיו עם אשתו ובניו ובנותיו. והנה ויהי היום והוא הולך במדבר והנה נפתח לפניו אוצר במערה אחת מזמן קדמון מגנזי מלכים, וחזר לאוהלו ויקח חמוריו ובקרו, ויפנה כל האוצר וישימהו בשקים ויביאהו לאוהלו, ויקרא לאשתו ויאמר ראי נא רעייתי אשר אָנָה אלוקים לידי מטמון גדול, כי בוודאי מירושת אבותי הוא, ויוציא מתוך השק תיבה אחת גדולה של זהב, וקבוע בה אבנים טובות בציצים ופרחים נאים, ותרא אישתו ותשמח לראות ותאמר לו מה שירות כל זה אדוני ויאמר לה, הלא חכמה את ולמה לא תביני מדעתך כי זה הוא אשר יתנו בו מספוא לחמורים ולפרות ולבקר, כדי שלא יתפזר בארץ אָנָה ואָנָה ויתאבד. וכך מוציא עוד כלי ועוד כלי זה זהב ופז זה אבנים טובות ומרגליות ומספר בזה יאכלו התרנגולים והעופות וזה לצוואר הפרה החורשת וזה תבנית אדם זהב בצורת מלך יושב על כסאו ושבט המלוכה בידו להבריח כל עוף כנף.

וכך החלו משמשים בכלים הללו ותך עליהם השמש וזוהרם החל הולך למרחוק, ויקבצו כל עוברים ושבים לראותם, עד הקול נשמע בבית המלך היושב קרוב למדבר ההוא, וישלח את משנהו אצל הערבי הזה לקחת מידיו הכלים בלתי שיכריחהו כלל, וגם ציווהו שיביא גם את הערבי עם הכלים ההם, ולחש המשנה לערבי איעצך עצה שמעני, הבא את הכלים האלה בבית המלך ומחיר רב תיקח עבורם, וישחק הערבי ויאמר ולמה יאותו הכלים האלה בבית המלך והמלך לא יאכיל לחמורים ולא יחרוש לשדה ולא יגדל לעופות ולא יעשה לגבינה. אמר לו המשנה, אף-על-פי-

כן אני יודע דאלו הכלים צריכים למלך מאוד, ויתרצה הערבי הזה ויבוא לבית המלך ויתן הכלים לבית המלך ויצו המלך שיבוא למחר לפניו. וביום השני בא הערבי והכניסו המלך לתוך ארמון שלו כדי לתת לו מחיר הכלים, וישב לפניו וירא הנה צורת המלך ושבת המלוכה בידו עשויים בזהב העמיד המלך במקום מכובד, והכוסות מלאים משקה מתוק ויביאו בהם למלך ולשרים לשתות, והמטפחת שקודם הניח בין החמורים עתה על כתפי המלך, וישחק הערבי ויאמר מה זה שהיה אתמול בין עופות ובקר וחמורים נמצא עתה בחצר המלוכה, ומה שהבאתי לשפתיי תרנגולות בא לשפתיי שרים.

וַיֵּרָץ הָעֶרְבִי מִן הָאֲרָמוֹן בְּלִי לְבָקֶשׁ שָׂכָרוֹ כִּי חָשַׁשׁ כְּשִׁיּוּדָע לָהֶם שִׁימוּשׁ הָאֲמִיתִי שֶׁל הַכֹּלִים בֵּין הַחַיּוֹת וְלֹא בֵּין הַשָּׂרִים יִדְרָשׁוּ מִמֶּנּוּ שָׂכָרָם וְעוֹנָשׁוֹ, עַד כֹּאֵן. וְשֵׁנִיִּים הַנִּמְשָׁלִים לְמִשַׁל זֶה, הָאֶחָד הוּא שְׂבָרָא הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ לְאָדָם כֹּלִים יִקְרִים הֵם הָאֵיבָרִים שְׂבָגוּף, וּבִפְרֵט הָעֵיִן וְהַלְשׁוֹן שֶׁהֵם יִקְרִים בְּמֵאֹד מְאֹד וְנוֹצְצִים כְּזָהָב לְמִרְחֹק, שְׂבָרָאִם כְּדִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם דְּבָרֵי קְדוּשָׁה בְּתוֹרָה וּבִמְצוּת וּבִמְעֻשִׁים טוֹבִים וּבְרוּחָנִיּוֹת, וְהִתִּיר לָנוּ הַשִּׁימוּשׁ בָּהֶם, וְאִנְחָנוּ הִלְכָנוּ וְהִפְכָנוּ אוֹתָם כְּסוֹת לְחַמּוּרִים וּמְקוֹם מִשְׁקָה לְתִרְנַגּוּלִים וְעִזָּר לְבָקֶר וְלִשְׂאָר יִצּוּרִים שְׂפִלִים, וּמִרְאָה לָנוּ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִים מְקוֹר הַכֹּלִים וְשִׁימוּשׁ הַנְּכוּן, שֶׁנִּפְשָׁנוּ הֵנָּה בֵּת מֶלֶךְ וְיוֹשֵׁבֵת חֲצֵרוֹת אֵיתָנִים, וְהָאָדָם שׁוֹחֵק לְרֵאוֹת זֶה הַשִּׁימוּשׁ בְּנֶפֶשׁ וּבְעֵיִן וּבִלְבָב, שְׂאִינוּ מוֹכֵר לוֹ, וּבּוֹרַח בְּמְקוֹם לְהִישָׂאָר שֵׁם וְלִלְמוּד דַּעַת כֹּל אֵיבֵר מְאִיבֵרֵי גּוֹפְנוֹ וּמְקוֹמוֹ הַשְּׁמִימִי וְתִפְקִידוֹ הָרוּחָנִי, וּמִמְשִׁיךְ הַכִּסִּיל וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִרְאוֹת עֵינָיו בְּדַבְרִים אֲסוּרִים וְרַעִים וְחֲטָאִים, וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשִׁמְעַ מְאֹס וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּלִשׁוֹן לְדַבְרִים בְּטָלִים וְלִיצְנוּת וּרְכִילוֹת וְדִיבָה רַעָה, וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בִּידֵיִם בְּעַסְקֵי הַבָּלִים וְרַעוֹת רוּחַ, וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמוֹחַ וּבִלְבָב וּבְכִלּוֹת לְהַבְלִי הַזְּמַן וְלְדַבְרִים חִיצוֹנִיִּים מְשׁוֹקְצִים. וְכֹל עוֹד טַעָה הָעֶרְבִי בְּשִׁגְגָה, שֶׁלֹּא רָאָה מַעֲשֵׂה מַלְכוּת מִיָּמָיו וְתִמִּיד הִיָּה הוֹלֵךְ בְּמִדְבָר, אֵינוֹ חוֹטָא, אֲךָ מִשְׂרָאָה וְשִׁחַק חוֹטָא הוּא, וְכוֹלָנוּ כְּעֶרְבִי זֶה, שְׂאִינְנוּ עוֹשִׂים בְּשִׁגְגָה אֲלֵא חוֹטָאִים אִנְחָנוּ לְמַלְכָנוּ שְׂאוּמֵר לָנוּ, אֵל תְּחַטָּאוּ כְּכֹלֵב הַשֵּׁב אֵל קִיָּאוּ.

וְעַד כֹּאֵן הַנִּמְשָׁל הָרֵאשׁוֹן לְסִיפּוֹר, אֲךָ לוֹ גַּם נִמְשַׁל שְׁנֵי, וְזֶה הוּא, וּבְנִמְשַׁל הַשְּׁנֵי אִנְחָנוּ הַמֶּלֶךְ הַשׁוֹחֵק לְמַעֲשֵׂה הָעֶרְבִי וְחוֹשֵׁב כִּי כֹלֵי הַזָּהָב לֹא נֹעֵדוּ לְבַהֲמוֹת וְלַעוֹפוֹת אֲלֵא לוֹ, וְהוּא מְצִיגִם יִפֵּה יִפֵּה עַל בְּמִתּוֹ, וְנוֹתֵן לוֹזִירִים הַעוֹמְדִים לְפָנָיו לְשִׁתּוֹת בָּהֶם, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ כִּי בְּאִמַת בְּמְקוֹם נִסְתָר בְּעוֹלְמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נֹעֵדוּ כֹלִים אֲלוֹ שִׁיְהִיו מוֹנַחִים לְפָנָיו אוֹתָם תִּרְנַגּוּלִים וּבָקֶר, שִׁתְּבוּנָן בָּהֶם אָדָם וְיֹדֵעַ מְקוֹמָם וְצִמְצוּם הַהִפְרָשׁ בֵּינוֹ לְבֵין הַחַיּוֹת, שְׁחִיּוֹת אֲלוֹ אֵף הֵן בְּמוֹבֵן רֵאשׁוֹן בְּנוֹת מַלְכִים, וְאִנְחָנוּ אֵיִן לָנוּ לְחַמּוּד כְּלִיָּהֵן הַמוֹזָהָבִים שֶׁהַזָּהָב מִתְּמַד לְעֵינֵי הַחוֹשֵׁקִים וְהַעוֹשֵׁקִים. וְהָעֶרְבִי שְׂבָרַח הָרִי הוּא בֵּן מוֹסֵר וּבֵן תְּרַבּוֹת בְּאִמַת, שִׁיּוֹדֵעַ שֶׁשֵּׁם עֲצָמוֹ הַמֶּלֶךְ כְּלִיָּצֵן וְיִשְׁלַם לוֹ בּוֹרָא עוֹלָם כְּמַחִירוֹ, וְכִבֵּר אֲמוֹרֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׁחִי'צ בְּלֵא אֲדָב בְּגִי'סָד בְּלֵא רוּחַ, שֶׁמִּשְׁמַעוּ אָדָם בְּלֵא תְּרַבּוֹת כְּגוֹף בְּלֵא נִשְׁמָה. וְעוֹד שְׁמַעוּ מִשַׁל אֶחָד יֹדֵעַ וּמְפּוֹרָסִם מִמְּדַרְשׁ רַבָּה שֶׁהִקִּיסֵר אֲדִרְיָאֲנוּס, יִשְׁחַקוּ עֲצָמוֹתָיו, הִיָּה עוֹבֵר בְּשִׁבְלִים וְדִרְכִים שֶׁל טְבָרִיא וְרָאָה זָקֵן אֶחָד חוֹפֵר בְּקִרְקַע לְנִטּוּעַ נְטִיעוֹת, אִמֵר לוֹ זָקֵן זָקֵן, אִם יִגְעַת וְעַמְלַת בְּבוֹקֵר בִּימֵי נְעוּרֶיךָ כְּדִי שִׁיְהִיָּה לְךָ לְאֶכּוֹל לִימֵי הַזְּקֵנָה, לֹא תִיַּיְגַע עֲצָמְךָ בִּימֵי הַחוֹשֵׁךְ לַעַת הַזְּקֵנָה בְּמָה שֶׁלֹּא תִזְכָּה לְאֶכּוֹל מִמֶּנּוּ.

אִמֵר לוֹ הַזְּקֵן, יִגְעַתִּי בְּבוֹקֵר בִּימֵי נְעוּרֵי וְגַם בְּעָרַב בְּעַת זְקֵנָתִי אִיַּגַע, וְמָה שֶׁהוּא טוֹב בְּעֵינֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יַעֲשֵׂה בִי, אִמֵר לוֹ אֲדִרְיָאֲנוּס, מִשְׁבִּיעֶךָ אֲנִי בְּחִיִּיךָ בֵּן כְּמָה שְׁנִים אֵתָה הַיּוֹם הַזֶּה, אִמֵר לוֹ הַזְּקֵן בֵּן מֵאָה שְׁנִים אֲנוּכִי הַיּוֹם, אִמֵר לוֹ אֵתָה בֵּן מֵאָה שְׁנִים וְסִבּוֹר אֵתָה לְאֶכּוֹל מֵהֶם, אִמֵר לוֹ הַזְּקֵן, אִם אֲזַכָּה שְׂאֵאֲרִיךְ יָמִים עוֹד אֲאֶכּוֹל מֵהֶם, וְאִם לֹא כִשֵּׁם שִׁיַּגְעוּ אֲבוֹתָי לִי כִךָ אֲנִי יַגַע לְבִנִי, אִמֵר לוֹ אֲדִרְיָאֲנוּס, בְּחִיִּיךָ אִם תִּזְכָּה לְאֶכּוֹל מֵהֶם תִּהְיֶה מוֹדִיעַ לִי. לְסוּף יָמִים אוֹתָם הָאֵילָנוֹת עָשׂוּ תֵאֲנִים, וְהַזְּקֵן עוֹדְנוּ חֵי אִמֵר הָרִי הַעַת שְׂאוּדִיעַ לְמֶלֶךְ. מָה עָשָׂה, מִיָּלֵא סֵל מֵאוֹתָם תֵּאֲנִים וְעַלָּה

ועמד על פתח הפלטרין של מלך, אמרו לו עבדי המלך מה עסקך כאן, אמר להם רוצה אני לבוא להיכנס לפני המלך, כיוון שנכנס אמר לו אדריאנוס מה עסקך כאן, אמר לו אני הוא הזקן שעברת עליו והייתי חופר לנטוע נטיעות ואמרת לי אם תזכה שתאכל מהם תהיה מודיע לי, והנה עתה זכיתי לאכול מהם ואלו התאנים. אמר אדריאנוס, גוזר אני שתתנו כסא של זהב לזה וישב עליו, ותפנו זה הסל מאותם התאנים ותמלאו לו בדינרי זהב. אמרו לו עבדיו, כל זה היקר אתה עושה לזה היהודי הזקן, אמר להם בוראו מכבדו ואני לא אייקר ואכבד אותו. כשחזר אותו זקן בעיר טבריא ראוהו שכניו ואמרה אשתו של אחד השכנים לבעלה, סכל ראה שזה המלך אוהב תאנים ומחליף אותם בדינרים, מה עשה האיש, מילא תאנים שק גדול מאוד והלך ועמד בפתח פלטרין של אדריאנוס, כשבאו עבדיו ושאלוהו מה עסקך כאן אמר להם, שמעתי שהמלך אוהב תאנים ומחליף אותם בדינרים. אמר להם אדריאנוס, גוזר אני שתעמידוהו על פתח הפלטרין וכל מי שיצא או יכנס יהיה משליך התאנים על פניו וכך עשו לו כל אותו היום ובערב קרוב ללילה פטרוהו.

הלך לביתו ואמר לאשתו מה אשלם לך על הדבר הזה שגרמת לי בעצתך, אמרה לו תן לי שבח שהיו תאנים ולא אתרוגים, שאם היו אתרוגים היו ממיתין אותך, וגם תן לי שבח שהיו תאנים מבושלים שהם רכים, שאם לא היו מבושלים כל צרכן היו מסמים עיניך בהשלכתם על פניך, עד כאן. וגם למשל זה נמשל ארוך, איך זה הביא תאנים וזה הביא תאנים ואף על גב זה הצליח וזה לא הצליח, אך לא אספר לכם בנמשל אלא אספר משל נוסף שמצאתי אצל הבן איש חי, שאסף אולי מספרי הקדמונים, על עני בן טובים שנשא חן בעיני המלך בעבור אהבתו עם אבותיו ורצה המלך לתת לו שררה בעיר המלוכה שלו כדי שיתפרנס בכבוד. אך אותו עני היה תם הרבה וגם חלש בגופו, אמר המלך מה אעשה לזה, אם אשימהו שר החיל תם הוא ואינו יודע להתעסק בעסק זה של מלחמה, ואם אשימהו שר הפנקס אינו יודע לא לכתוב ולא לקרות ולא לערוך חשבונות, ואם אשימהו שר האוצר של כספים אפילו צורתא דזוזא לא ידע, ואם אשימהו שר הגיבורים חלש הוא ואינו יכול לעמוד אפילו כנגד נער קטן, ואם אשימהו שר המשפטים אינו יודע בין ימינו ובין לשמאלו, ואם אשימהו שר המכס אינו יודע בין משי לבין צמר גפן לבין פשתן. מה עשה המלך, אמר אניחהו להיות נאמן שלי, שיהיה החותם מסור בידו ומופקד אצלו וכל מאמר מלכות אשר יצא מלפני יובל אליו והוא יחתום אותו בחותם שלי שבידו ובזאת הפקידות יהיה לו כבוד גדול, והפרס שלה מרובה לפי כבוד הפקידות, ולפקידות זאת אין צריך ידיעה וחוכמה רק צריך לה נאמנות, ומצד זה לבי בטוח בו שאני יודעו שהוא איש נאמן. וגם למשל זה נמשל ארוך, על ישראל שהיו כעני בן טובים זה בעיני הקדוש ברוך הוא ומינה אותם להיות שומרי חותמו אף-על-פי שלא מצא בהם תכונה אחת לשבח ורק רצה להעניק להם כבוד ויקר בעיר מלכותו, אך גם נמשל זה לא אפרט באוזניכם.

והיה ממשיך החכם במדרשים ובמשלים שאסף מדברי הבן איש חי, וחלקם קשורים בשבת הגדול וביציאת מצרים ובחג הפסח המתקרב, וחלקם רחוקים מאוד, וחלקם צירף הנמשלים וחלקם לא צירף, וחלקם היו הנמשלים רחוקים מאוד מדעת הקהל וחלקם קרובים מאוד, ולא רצה החכם לרדת מן הדוכן ולפסוק מדרשתו, שהכין הדרשה לשעות רבות, עתה שהזדמן לו קהלו לשבת הגדול, ואסף כל משפט שאהוב היה עליו מדברי רבנו יוסף חיים לאומרם להזכרת שמו וזכרו, ותפילת המוסף מתאחרת ורוצים האנשים לשוב לבתיהם, והוא ממשיך ודורש בהם מוסר ותורה וסיפורים סתם. כשרבו הקולות מן הקהל שאינם מקשיבים, והיו משיחים ביניהם, וכשראה שקהלו הולך ומתמעט, כי אנשים בורחים מן ההיכל ועוד מעט אין לו עשרה להתפלל בתוכם מוסף, הביט לאחור אל עזרת הנשים וראה את סימה והיא בוכה ולידה

צ'חלה וגם היא בוכה, וחזקל עומד לידו ודמעות קשורות בעיניו. אמר לו החכם לחזקל, חזקל אפיל פסוק לשמך ונדע מעלתך, ואתה שמך בישראל יחזקאל ונאמר לך, יראו מה' פל הארץ מפניו יגורו פל ישבי תבל. ביקש החכם להפיל פסוקים לכל קהלו והקדים עזרת הנשים לעזרת הגברים, והיה חזקל תומך ימינו להורידו מן הבימה, והחכם מפיל פסוקים נוספים, ואומר זה לסימה, וזה כשעוד נקראה זיורזיט, זה לרחל, וזה לשמה צ'חלה, וזה לאמך תקווה, אמל, וזה לאביך אליהו, ובשמו ליהו, וזה לאמי גורגיה, וזה לסבי עבדאללה שאני נקרא בשמו, ואותו פסוק לעבדאללה ולעובדיה, עבדו את ה' ב'י'אָה וְגִילוּ בְרַעְדָּה, שאני מנסה לקיים כל ימי, ואני עובד ואני ירא ואני רועד ורק גיל איני מוצא. וחזקל מושך החכם מן הבימה והחכם ממשיך לעמוד עליה ולהפיל פסוקים ולפנות לכל אחד ואחת בקהלו, וחזקל ממשיך ומנסה להובילו למטה מן הבימה, ואף על גב שעובדיה לא רוצה לרדת מן הבימה והוא אוחז בה, גם גופו נחלש עד שהם מצויים כבר במדרגה השניה, ואחד הציבור פתח במקומו תפילת המוסף, וחכם עובדיה ממרר בבכי בפינתו, עומד וחזקל לצדו ואינם עונים על הברכות, רק אומר עובדיה על זאת עיני בוכיה, ודמעתי על לחיי, ואין לי מנחם.

הלכה למשה מסיני, פרק עשרים ואחד

והיה ממשיך החכם במדרשים ובמשלים שאסף מדברי הבן איש חי, וחלקם קשורים בשבת הגדול וביציאת מצרים ובחג הפסח המתקרב, וחלקם רחוקים מאוד, ולחלקם צירף הנמשלים ולחלקם לא צירף, וחלקם היו הנמשלים רחוקים מאוד מדעת הקהל וחלקם קרובים מאוד, ולא רצה החכם לרדת מן הדוכן ולפסוק מדרשתו, שהכין הדרשה לשעות רבות, עתה שהזדמן לו קהלו לשבת הגדול, ואסף כל משפט שאהוב היה עליו מדברי רבנו יוסף חיים לאומרם להזכרת שמו וזכרו, ותפילת המוסף מתאחרת ורוצים האנשים לשוב לבתיהם, והוא ממשיך ודורש בהם מוסר ותורה וסיפורים סתם. כשרבו הקולות מן הקהל שאינם מקשיבים, והיו משיחים ביניהם, וכשראה שקהלו הולך ומתמעט, כי אנשים בורחים מן ההיכל ועוד מעט אין לו עשרה להתפלל בתוכם מוסף, הביט לאחור אל עזרת הנשים וראה את סימה והיא בוכה ולידה ציחלה וגם היא בוכה, וחזקל עומד לידו ודמעות קשורות בעיניו. אמר לו החכם לחזקל, חזקל אפיל פסוק לשמך ונדע מעלתך, ואתה שמך בישראל יחזקאל ונאמר לך, יִרְאוּ מֵה' כָּל הָאָרֶץ מִמְּנוֹ וְגוּרוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל תִּבְלֶה. ביקש החכם להפיל פסוקים לכל קהלו והקדים עזרת הנשים לעזרת הגברים, והיה חזקל תומך ימינו להורידו מן הבימה, והחכם מפיל פסוקים נוספים, ואומר זה לסימה, וזה כשעוד נקראה זיורזיט, זה לרחל, וזה לשמה ציחלה, וזה לאמך תקווה, אמל, וזה לאביך אליהו, ובשמו ליהו, וזה לאמי גורגיה, וזה לסבי עבדאללה שאני נקרא בשמו, ואותו פסוק לעבדאללה ולעובדיה, עֲבָדוּ אֶת ה' בְּיָרָאָה וְגִילוּ בְּרַעְיָהּ, שאני מנסה לקיים כל ימי, ואני עובד ואני ירא ואני רועד ורק גיל איני מוצא. וחזקל מושך החכם מן הבימה והחכם ממשיך לעמוד עליה ולהפיל פסוקים ולפנות לכל אחד ואחת בקהלו, וחזקל ממשיך ומנסה להובילו למטה מן הבימה, ואף על גב שעובדיה לא רוצה לרדת מן הבימה והוא אוהז בה, גם גופו נחלש עד שהם מצויים כבר במדרגה השניה, ואחד הציבור פתח במקומו תפילת המוסף, וחכם עובדיה ממרר בבכי בפינתו, עומד וחזקל לצדו ואינם עונים על הברכות, רק אומר עובדיה על זאת עיני בוכיה, ודמעתי על לחיי, ואין לי מנחם.

יצאו החכם וחזקל את בית-הכנסת עוד קודם לסוף תפילת המוסף, והחכם נשען על חזקל, והולכות היו אחריהם סימה וציחלה תומכות זאת בזאת ושותקות, והגיעו עד בית החכם ואשתו ונכנסו, אמר החכם לחזקל צריך אני לשינה, שאיני יכול עוד לעמוד, ונכנס לחדרו. ישב חזקל עם סימה וציחלה והן מביטות בו ומהנהנות, וסימה אומרת להם, חששתי שכך יקרה, כל כך תלה הוא תקוות ביום שבת הגדול, אף-על-פי שגם היה אומר שאין לו ולו תקווה אחת, והייתי מזהרת אותו ומה אם לא יבוא קהל כקהל שאתה מבקש, ומה אם לא יסגרו בתי-הכנסת האחרים, ומה אם לא נחדש השנה מסורת הבן איש חי, נחדש בשנה הבאה ואין אנחנו נאחזים בקרנות המזבת. היתה ציחלה מחבקת את סימה וכל כרסה לפניו, וחזקל מביט בהן ושותק, לו יכול היה לחבק כך לחכם אולי היה זוכה להרגיעו מעט מקשיי המציאות. ישבו עוד מעט ציחלה וחזקל בבית החכם ואשתו, ואחר יצאו החוצה אל ביתם, לאכול מעט ולנוח. אמר לה בדרך, אותיות רבי מבטלות קליפת ריב, וסיפר חכם עובדיה ברבנו יוסף חיים שהיה לו גילוי אליהו כל מוצאי שבת קודש, והיה יושב עם אליהו הנביא ולומד עמו מן התורה ויוצא מחדרו כשפניו מזדהרות, ומכאן הפליג החכם ודיבר עמי באליהו זכור לטוב אבי שהיה מלמדו והיה אוהבו והצטער רבות על מיתתו כעל מיתת חבר יקר, וסיפר לי כי כשלמד לפניו אבי נודע בחוכמתו הגדולה ליקח שני פסוקים ולחבר מהם מליצה אחת, והיה מתקנא אחריו החכם על חוכמתו, ובאמת עד אני לרבות ממליצותיו.

אמר לה, יודע החכם לגמול לכל המלמדו דבר מה, שכשנעלם ממנו פירוש למילה שקרא או שמע הדבר מטרידו ימים רבים, וכשעולה ביד מישהו להבינה באחת הדרכים אומר החכם, ימים רבים עברו עלי ולא נגה עלי אור להאיר מחשפי מילה הזאת, והנה אתה באת פֶּאֹר על החושך. אמרה לו צ'חלה, יודע הוא לגמול אותנו ואף אנחנו זכאים לגמול אותו, אבל אין אנחנו מספיקים לגמול אותו במידה הראויה לו, ומקווה אני שעד הפסח יתחזק מאוד, כי אמרה לי סימה כמה היא דואגת לו ולבריאותו, שאחיותה בו הולכת ומתרופפת. משכו השבת עד סופה בשתיקה, ואף על פי ששמחה ראויה לשרות בבית בשבת, נסתגרו בו ולא יצאו ממנו אף לא למנחה ולערבית של מוצאי השבת, והיו יושבים בסלון וחושך בא עליהם וכל פעם שענינו של חזקל נעצמות הוא מזכיר לעצמו, אמר לי החכם אומרים המוסלמים למשכימים לתפילת השחרית, אֶלְצֵלְאֵת חַיִּיר מֶן אֶלְנוֹמִי, התפילה טובה מן השינה, ונהגנו אנחנו לשיר בבגדאד, קומו צאלו אָל פְּגִירוֹ בייאן, קומו התפללו השחר הגיע, וענינו שוב נעצמות והוא חולם במעשים גדולים, הנה עומד חכם עובדיה בראש בית הכנסת הגדול של בגדאד, צלאת אל כבירי, ועל ראשו טורבן כעל ראשו של הבן איש חי בתמונותיו, וקהל אדירים של אנשים עומד לפניו להקשיבו, ובתוכם רואה חזקל את אביו ואמו וסבותיו וסביו, וכל שאמר החכם באותו היום בבית-הכנסת בירושלים אומר הוא שוב בבגדאד, אלא שהפעם שפתו מעורבת, חציה ערבית וחציה עברית, ולעיתים אף מילה אחת חציה ערבית וחציה עברית, וקולו צח וברור לפני קהל הרבבות, והקהל הולך וגדל ובית-הכנסת הולך ומצטופף עד שכמעט הוא מתפקע, אך כל פעם שכמעט הוא מתפקע גדל מעט בית-הכנסת, קירותיו נסוגים אל החוץ ואל השמיים, עד שההיכל גדול כבית-המקדש בחזיונות יחזקאל, וחזקל מוצא עצמו עומד בתוך הקהל אחרי שראה את כל הקהל מלמעלה, והוא עומד רחוק רחוק מהוריו עד שאינו יכול שוב לחזות בהם ועל אחת כמה וכמה אינו יכול לגעת בהם, והוא מבקש ללכת בין רגלי האנשים ולהגיע עדיהם, והוא הולך ועובר ושומע את קול החכם צלול וברור, שוב המעשייה על הערבי וכלי הזהב, שוב הזקן והתאנים, שוב ישראל על ים סוף רואים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל, ואפילו שפחה שבתוכם.

הגיע חזקל עד רגלי הוריו, וכל קומתו הגבוהה התקצצה והיה ראשו נוגע בברכיהם כבילדותו, והוא מביט בהם עומדים ומאזינים לחכם עבדאללה, ואינם מחולקים בין עזרת נשים לגברים אלא שניהם עומדים יחדיו ומבטם זה לזה נעים, ואף הוריהם מאחוריהם נושאים עיניים, וְלִיָּהוּ פוּנָה לְחִזְקָל וְאוֹמֵר לוֹ, חֲסֵקֶל חֲסֵקֶל, וּמוֹשֵׁךְ מִשְׁמוֹ מִיְלִים בְּעֵרְבִית, וְחִזְקָל מִתְבוֹנֵן בּוֹ וְאִינוֹ מְבִין, וְאֶמֶל פּוּנָה לְחִזְקָל, וְגַם הָיָא קוֹדֵם אוֹמֵרֵת אֶת שְׁמוֹ וְאַחֲרֵי-כֵן אוֹמֵרֵת לוֹ מִיְלִים הַנְּשִׁמְעוֹת חִיבָה וְכוּלָן בְּעֵרְבִית, וְהוּא מִתְבוֹנֵן גַּם בָּהּ וְאִינוֹ מְבִין, קוֹרָא לָהּ אֶת תְּקוּוּהָ לֹא אֶמֶל וְהִיא אֵינָה מְבִינָה, וְהִם פּוֹנִים אֵלָיו יָחַד בְּעִירָאקִית, אֶשְׁלוֹנֵן חֲסֵקֶל, נְסִיתָ, נְסִיתָ, שְׁכַחְתָּ, שְׁכַחְתָּ, תְּהוּם נִשִּׂיָּה הַשְׁלַכְתָּ בְּנוֹ, אֵיךְ נִעְלָה בְּאוֹב מִיְלוֹתֵינוּ, אֵיךְ יָלַד שְׁלֵנוּ נִמְכַר לְאוֹרְחוֹת יִשְׁמַעְאֵלִים וְשׁוֹב אִינוֹ מְבִין אוֹתָנוּ. וְחִזְקָל מוֹשֵׁךְ בְּשִׁמְלַת אִמּוֹ, וּמוֹשֵׁךְ בְּחֹלְצַת אִבּוֹ, וְנוֹפֵל עַל הַקְּרָקַע לְאוֹטוֹם אוֹזְנָיו, אִינוֹ יְכוּל לְשִׁמּוֹעַ עוֹד אֶת מִיְלוֹתָיו שֶׁל הַחֲכָם, כְּבָר שְׁעָה אֲרוּכָה הוּא מְאִזִּין לוֹ, כְּבָר שְׁעוֹת אֲרוּכוֹת וְהַמִּיְלִים חוֹזְרוֹת, שׁוֹב מְעִשִּׂיָּה זֶה, שׁוֹב סִיפּוֹר זֶה, שׁוֹב דְּרֵשָׁה שְׁאִין לְפָרֵשׁ דְּרִכָּיָה, שׁוֹב הַחֲכָם מִשְׁנֵן בְּמִתִּינּוֹת אִיוּמָה רְשִׁימוֹת שְׁאִין לְהֵן הַתְּחַלָּה אוֹ סוּף, אוֹמֵר לְקַהְלוֹ אֲנִי אָדָם בֶּא מְאָרֶם, מְאָרֶם-כְּשִׁדִים, מְבַבֵּל-שַׁעֲרֵ-אֵל, מְאָשׁוֹר, מְמַדִּי, מְאָרֶם-נְהַרִים, מְנֹאֲדֵי אֵל-רְפִידִין, מְבַקְעַת אֲרָץ שְׁנַעַר, מְשׁוּמְרָ וּמְאֶפְדָּ, אֲנִי בֶּא מְהַחִידֶקֶל, מְהַדְגִּילָה, מְהַפְרַת, מְשִׁאֵט אֶל-עַרְבָּ, מִן הַמְּפָרֵץ הַפְּרָסִי, מְהַסְהֵר הַפּוֹרָה מְסוּפּוֹטְמִיָּה, מְעִיר מִתְנַת הָאֵל, בְּגָא-דְטָא, בְּגָדַת עַל שְׁפַת נְהַר דְגִלְתָּ, בִּירַת הַחִלְפִּיפּוֹת, עִירוֹ הַעֲגוּלָה שֶׁל אֵל-מוֹאֲמִין, עִיר הַשְּׁלוֹם, מְדִינַת אֶלְסֵלָאִם, בְּגַדָאד, עִירָאק.

החכם מצעק וחזקל הולך ומצעק אחריו, ואף-על-פי שהצטמצמו מידות גופו ושב להיות כילד קולו היה גדל ועולה ומתגבר בהיכל, והוא צועק אל חכם עובדיה, והוא צועק על חכם עובדיה, והוא צועק עבדאללה עבדאללה, והוא צועק אמא, אמל, תקווה, והוא צועק אבא, אליהו, ליהו, והוא צועק רחל, והוא צעק צ'חלה והתעורר, והיא עומדת מולו וכל גובה גופה מול גוף הילד שלו, וכל עובי בטנה מול בטן הילד שלו, וכל דמעות עינייה מול עיניי הילד שלו. התעורר כדי לומר לה צעקתי בחלום, ראיתי את החכם נושא דרשה גדולה בשבת הגדול בבית-הכנסת הגדול בבגדאד, וכל העם מקשיבים לו ורק אני ביקשתי שיפסיק, ואיני יודע אם הצלחתי לגרום לו לחדול מן הדרשה הארוכה שהלכה וסיבכה אותי בתוכה עד שחשבתי שאולי לא אחזור ממנה לכאן ואיחלץ. אמר לה, ואם נישן עכשיו ונתעורר בבוקר של יום ראשון, מה יש לנו לראות רגעים אחרונים של השבת, מה יש לנו להוציא את השבת, מה יש לנו להדליק אש ולהריח בשמים של הבדלה, רוצה אני לנוח מכל חלומותי. ושכבו זה לצד זה, הוא ופחדיו, היא ובטנה, המיטה וכל כובדם.

ובא אור של יום ראשון בשבוע של חג הפסח, ושכנעה אותו צ'חלה את חזקל שילך לספר וישב לפניו. המתין זמן רב כי רבו המסתפרים לקראת החג, ולבסוף התיישב לפני הספר, וזה הפליא לעשות, חתך בהרהוריו הארוכים, היפים, איים לגזור עליו תסרוקות משוגעות, להסיר מראשו את כובד השמיים. הביט חזקל במראה וראה שהוא יפה יותר משהיה כשנכנס, ראה עוד שהוא זר יותר משהיה, והלך. מצא את סימה בביתם, היתה יושבת עם צ'חלה ומדברת, מניחה על השולחן לפניו כסף, שיעשו בו חזקל וצ'חלה הקניות לפסח, וצ'חלה מחזירה לה הכסף. התיישב והביטו בראשו והנידו ראשן לחיוב, ושוב הניחה סימה הכסף על השולחן, אמרה לחזקל זה מחיר השתתפות שלנו בסדר פסח אצלכם, איני יודעת אם אספיק לעזור לכם בבישול, החכם שוכב במיטתו וכמעט אינו יוצא, אינו מניח עליו תפילין של ראש ואף לא תפילין של יד, אינו מניח לי לשוחח עמו אלא כל שיחותיו עם השמיים, חשבון ארוך. הביט בה חזקל ולא החזיר הכסף, אלא הניח אותו להיות על השולחן, ואמר לה לסימה תודה, אולי צריכים אנחנו לבקר את החכם, לעודד אותו, ולא חשק בלבו לבוא אחר החלום, כי פחד מה ירגיש אם לא יספר לו שראה אותו בחלום. אמרה לו סימה, ביקש החכם שלא יבוא אליו איש אלא ישאר במיטתו ויראה כיצד יורה לו אלוהים לקבל את הפסח למחר בערב, ויפגוש לכם על שולחן הפסח שלכם.

אמרה לו סימה לחזקל, שמה אני לב שאתה מדבר יותר, ושמחה אני. אמר לה חזקל לסימה, אמת בפיך כי דובר אני יותר, אך חושש אני שאלו הן כולן מילים מבוזבזות, קטנות ערך, בהן אני קונה לי ארכות קצרות, ועוד איני מדברים ברחל הדברים החשובים באמת, שוב חושש אני להיותי קונה רגעים של שקט במחיר איבת דורות. חייכה אליו וחיפשה מבטה של רחל, ראתה כי הוא מתעכב על דלת הכניסה וקמה. ליוותה אותה רחל עד ליציאתה והחליפו עוד מילים אחדות על הסף, חזרה רחל ואמרה, עושה אתה הקניות ואני מתחילה להכין האוכלים לשולחן הסדר, כי רבה המלאכה ורק יום ומחצה לפנינו, ועוד צריכים אנחנו לבדוק הבית מן החמץ ולשרוף מעט ממנו מחר בבוקר, אף שלא הכנסנו אל הבית חמץ כבר שבועות מספר. התקלח חזקל להיפטר משערותיו הקצוצות שנדבקו בראשו ובחולצתו, ואחר יצא ורכב על האוטובוסים אל השוק, והלך במחנה יהודה הרחב ובסמטאות הצרות ממנו, וקנה הרבה ירקות ואף גבינות וביצים וזרועות, ונשא כל צידתו בידיו ועצר במקומה של גורגיה. הביט והיא שוב יושבת לבדה ואין מי שיקשיב לסיפוריה ונכנס, מניח כל שקיותיו בצד. הביטה בו עיפה, אמרה אמר לי אדם כי בכה בני בזמן התפילה אתמול, ואני רואה אותו מחר אצלכם. אמר לה אכן, ושוב לא היו דברים חשובים להיאמר ביניהם עוד. ישב מפני הכבוד מחצית השעה, קם ונשק ללחייה, ואמר מחר מוצאת את

אותי בביתי, ויושבים אנחנו כיהודים בכל דור ודור, ובינתיים הולך אני הביתה לבשל. אמרה עוד, אמנם אתה לא הזמנת, אבל באה אני להתארח בביתך ובבית אשתך גם לזמן השינה מחר בלילה, שאיני יכולה ללכת אליכם מביתי, ובני לא הזמין אותי. אמר לה חזקל הן ויצא.

נכנס בבניינם ועלה במדרגות, קרא שמות המשפחות הגרות בכל דירה ודירה, ומול הדירות שלא היה כתוב השם ניסה להיזכר, אף עצר ליד דירת אותה זקנה מולדובית והזכיר לעצמו כי ינסה להביאה אליהם מחר, ובא בבית. כבר היתה ציחלה מעמידה סירים, והוא פירק השקיות והצטרף אליה בעמידת המטבח והעמדת הסירים והתנור וקרשי החיתוך והסכינים. היו עומדים כל קומתם זה ליד זה ופעם זה מתגבהה ופעם זאת עולה עליו בגובהה והוא מתכופף, והיו עובדים בשתיקה שעות ארוכות אינם אוכלים ואינם טועמים מן המאכלים ואינם משיחים. וכך הכינו רוב מה שהיה צריך להכין, וללילה הלכו לישון, ולבוקר קמו, ושוב חיפש מעט החמץ שהטמינה, ובירך לפני ובירך אחרי, וירד לשרוף ולכלות, ושטפו הבית, והכינו דברים אחרונים, ולבסוף שטפו עצמם, ואף על פי שחששו שלא יספיקו להכין כל מה שביקשו להכין לקראת הפסח, העמידו הכל מוכן, ושעה וחצי לפני כניסת החג הכניסו בדלת את גורגיה שבאה, ואחרי שישבה בסלון חצי שעה בלי אומר מילה, רק אוספת נשימותיה ותיק גדול ובו בגדיה לצדה, שמעו דפיקה בדלת ומצא שם חזקל את איסמעייל-עבדאללה ואת אמו אנעאם, והושיבם לצד גורגיה.

הלכה למשה מסיני, פרק עשרים ושנים

נכנס בבניינם ועלה במדרגות, קרא שמות המשפחות הגרות בכל דירה ודירה, ומול הדירות שלא היה כתוב השם ניסה להיזכר, אף עצר ליד דירת אותה זקנה מולדובית והזכיר לעצמו כי ינסה להביאה אליהם מחר, ובא בבית. כבר היתה צ'חלה מעמידה סירים, והוא פירק השקיות והצטרף אליה בעמידת המטבח והעמדת הסירים והתנור וקרשי החיתוך והסכינים. היו עומדים כל קומתם זה ליד זה ופעם זה מתגבהה ופעם זאת עולה עליו בגובהה והוא מתכופף, והיו עובדים בשתיקה שעות ארוכות אינם אוכלים ואינם טועמים מן המאכלים ואינם משיחים. וכך הכינו רוב מה שהיה צריך להכין, וללילה הלכו לישון, ולבוקר קמו, ושוב חיפש מעט החמץ שהטמינה, ובירך לפני ובירך אחרי, וירד לשרוף ולכלות, ושטפו הבית, והכינו דברים אחרונים, ולבסוף שטפו עצמם, ואף על פי שחששו שלא יספיקו להכין כל מה שביקשו להכין לקראת הפסח, העמידו הכל מוכן, ושעה וחצי לפני כניסת החג הכניסו בדלת את גורג'יה שבאה, ואחרי שישבה בסלון חצי שעה בלי אומר מילה, רק אוספת נשימותיה ותיק גדול ובו בגדיה לצדה, שמעו דפיקה בדלת ומצא שם חזקל את אִיסְמָעִיל-עבדאללה ואת אמו אנעאם, והושיבם לצד גורג'יה.

פתחה אנעאם בערבית לגורג'יה, ואף גורג'יה היתה עונה לה בערבית ושמחה על דיבורה בשפה זאת, ואיסמאעיל מקשיב לשתייהן ועוקב במבטו אחר חזקל. יצא חזקל לדירה תחתיהם, דפק בדלת ופגש אותה זקנה מולדובית שאפילו לא ידע את שמה, שוב חיכה וסימנה לו להיכנס, אולי הציעה לו שוב מרק במילותיה, הציע לה בסימני יד לבוא עמו לדירתו, ובאה, ומצאה אותם יושבים אורחים בסלון וריח תבשילים בחלל הבית, וישבה לצד גורג'יה ואנעאם, ואיסמאעיל קם לסייע לחזקל לפתוח ולהקים שולחן גדול בין המטבח לסלון. לא הספיקו לבוא בדברים ביניהם ועוד דפיקה עלתה בדלת, פתח חזקל ומצא את חברו זה מן העבודה, והחבר נכנס נמרץ לראות מי נמצא לו לשוחח עמו. אמר החלטתי להקים מפלגה של פנתרים לבחירות הקרובות לעיריית ירושלים, והתבונן בחזקל ובאיסמאעיל, ורוצה אני לגייס אתכם לפעילות במפלגתי. מה זאת מפלגה של פנתרים, שאל איסמאעיל והחבר פקח מולו עיני נדהם, לא שמעת על הפנתרים השחורים, והתחיל מרצה באוזניו כל היסטוריה שלהם. נפנה חזקל למטבח, והתחיל מוציא יחד עם צ'חלה כל הדברים לעמוד על השולחן העומד.

העמידו הדברים, ונעמדה צ'חלה ליד גורג'יה ואנעאם והזקנה המולדובית, הצטערה שזאת האחרונה אינה יכולה להוסיף מילה לשיחתן, אך לא ידעה כיצד לצרפה, וראתה כיצד היא מחייכת אליהן ועונות הן לה בחיוכים וממשיכות בדיבורן הערבי. הבינה חלק מילותיהן, וחלק לא ידעה. שוב הדפיקה בדלת ופתחה צ'חלה ונכנסה סימה ואחריה החכם, שניהם לבושים לבן ומבטיהם בטוחים, עמדו באמצע הדירה והביט החכם סביב ומיד הודיע בקול רם, כאילו עצר רק לפני רגע קל בדרשתו והנה הוא שב אליה, ידוע לכל ומבואר בכתובים שהבריאה הזאת נבראה אתמול ביד בורא, ושם בה הבורא מראה דמותה כאילו היא עומדת על מכונה כך וכך אלפי שנים, אולי מליארדי שנים או מספר נצחים, כאילו חיינו מתנהלים כבר כך וכך שנים וזיכרון לנו וסימנים בגוף, כאילו עמדנו כאן לפני שבוע כפי שאנחנו עכשיו משוחחים, ופעמים רבות בורא האלוהים בריאה זאת ומקיימה שוב ושוב כאילו עומדים היינו מאז ומעולם, ועד עולם נעמוד. עמדו כולם להתבונן בו, הזקנה המולדובית ואנעאם לא מבינות למילותיו ומחייכות, חזקל וצ'חלה וסימה תמהים על כוח דיבורו שהתגבר וחזר אליו, החבר רגוז כי קטע את סיפוריו על עלילות הפנתרים ועל תוכניותיו לעתיד, אסמאעיל מבין מתוך דיבורו ועמידתו כי זה החכם ועל שמו הוא קרוי עבדאללה, ורק גורג'יה מתבוננת בו בשתיקה, לא מניעה שפתיה לא לחיוך ולא לאכזבה,

אומרת לעצמה, יום בורא אותנו בורא, והיום האם ברא אותנו לזכור ימים רבים שלא עמדנו כאן זה מול זה לשוחח, האם ברא כאילו לא פסקנו משוחח מעולם.

משך חכם עובדיה בדבריו, אמר עוד והוא מדמיין את קהלו גדול ורב, נגר העושה בעץ משוכנע כי אלוהים עומד ומנסר בשמיו כדי לבנות רהיטי-עולם, ומשורר נשבע כי אלוהים יושב בשמיים ומשחק במילים ובדימויים כדי לכתוב שירי-עולם, ואישה בהריונה מרגשת כי אלוהים בשמיים וכל העולם-הזה בבטנו מחכה לצאת להיוולד ולהיות עולם-הבא, ואני שהלכה נפשי אחרי החוכמות והפְּלִסְפָּה העתיקה מהרהר כי יתכן יושב האלוהים בחדרו והוגה רעיונות ומחשב מחשבות וחשבונות ומהרהר בך ובי יושבים ומהרהרים בו, ואין אנחנו דבר מלבד מחשבותיו, ובאמת אין אלוהים ולו דבר אחד מאלו, ובאמת אין אלוהים אלא גם זה וגם זה בו בזמן, כי אין זמן לפניו. המשיך ואמר, רבות מבקשים אנחנו דין צדק האלוהי, בעיקר מול שכנינו, ולא זוכרים כי אם יופיע האלוהים רק כדין וכצדק, כי אם ימלא כל הדין והצדק הראויים, יתפוצץ העולם, והוא חייב להופיע גם כחסד, גם כצדקה, כדי להותיר עולם על כנו. וידוע כי אם יופיע רק כחסד וכצדקה בהרעיפו עליהם מטובו, כשם שמבקש כל אדם על עצמו, לא יזהו אותו בני-האדם, כי אינם מזהים אותו ללא שרירות שבו, מלך על כל הארץ ריבון כל העולמים קונה שמיים ואדמה נדרש לדין להפגנת כוחו. התבונן החכם בישמעאל שהציגו חזקל לפניו כאחיו ואמר לו, אין לנו לשמוע נשים יהודיות שרות שאין אנו נשואים להן, ושאינן אמהותינו או בנותינו, כי כך פסקה לצערנו ההלכה, ולעומת זאת אין פסול לנו בהקשבה לזמרות המוסלמיות, על כן אני שומע את אֵם בְּלִתְיִים השכם והערב.

משך מבטו סביב וראה את גורגיה יושבת על הספה, וגופה השעון לאחור בתוך הספה הגדולה נדמה לו אף קטן יותר ממה שנדמה לו קודם לכן. אמר לחזקל, סבי החכם היה אומר, אני בתוך ירושלים וגולה בתוכי, וקודם הייתי בתוך הגולה וירושלים בתוכי, האם בעודי ובעומדי בתוכה אראה מראות אלוהים ויפתחו השמיים, או אעמוד כקבצן לפני שערים נעולים וכל עיניי באבק דרכים, ולא מצא תשובה לשאלותיו. אמרה גורגיה, אף היה אומר משפט זה לפני, אני בתוך ירושלים וגולה בתוכי, וקודם הייתי בתוך הגולה וירושלים בתוכי, וסיפר שהיה אומרו מאז בכה לפני כותל המערבי, היה אומרו יום יום להשקיט לבו. אמר לה החכם, הלכה למשה מסיני ישראל אף-על-פי שחטא ישראל הוא, ובן אף-על-פי שחטא בן הוא, לאביו ולאלוהיו, גם אם הוא הולך כיתום בעולמו. התבונן החכם בחזקל והכביד בו מבטו, הניח עליו יד רחבה כמרחב הלב בחזה והוסיף, בניס בוגדים באביהם, אבות בוגדים בבניהם, ואף-על-פי כל החטאים והבגידות הם בניס ואבות הקשורים בחוט הזמן, ואולי אין אדם מבין זאת עד שלא יצא אביו מעולמו, עד שלא יכנס בנו לעולמו, עד שלא יחליף עצמו בהם ולו לרגע אחד, לך אתה ושב שבעה חדשה על הורידך אחר הפסח, ובטל רצונך לפני רצונם, רק כך תוכל לחזור עליהם, ואחר כך בן נולד לך ואתה נולד עמו, מרחם אחד שניכם יוצאים ואל רחם אחד שניכם חוזרים, וכל האדמה שבעולם לא תכסה על כאב הכניסה והיציאה דרך דלתות העולם.

הביטה בו גורגיה ואמרה, אב חד לנו, שהיה עבדאללה אבי והיה בסופו של דבר אביך שניסה לחנך אותך, ואין אתה נפרד ממנו ומנתק הכבלים שהוא כובל אותך ואת חייך אליו לפני שאתה בא עמי לְאַרְצֵיטְּ שלו השנה. שתק החכם ושתקו יתר הנוכחים עד שנעשתה שתיקתם קשה מדי, וחשב חזקל אולי יאמר דבר מה וחיפשה ציחלה דבר מה משלה להגידו, יִצְתָּה בת קול ואמרה, אתה עבדאללה בן גורגיה מזומן לחיי עולם הבא, ונתמלאה עוד יותר השתיקה שעמדה בחדר. הביטו זה בזה ולא ידעו נפשם. הגביה חזקל מבטו על החכם עבד-אדוני, דמעות עמדו בלבו

ובקשו לצאת, וערגת הרבה רגעים שנגרעו מתוכו בגערות של הפחדות עמדה להתפרץ. ביקש מן החכם בקול מתון שחיפש ומצא להיות אביו מולידו, על הארץ ובשמיים, והבין עד כמה חוסר אפשרות יש ברוב בקשותיו את החכם, וכי לא די לו שחכם הוא, שיושב הוא לפניו עיתים בחצי-תנומה עיתים בחצי-עירות, ועוד מעט שוב לא ישב בשיעוריו, ועוד מעט בנו יליד-עולם ומבקש לבוא בברית הבשר של אברהם אבינו ואין החכם עומד עמו, אולי יבקש כי באותו הזמן ימול המוהל גם אותו ואת עורלת הלב הצומחת משנה לשנה. הבדידות כבשה מקום רב מדי בחזהו של חזקל וביקש להניח יד משלו על החכם ולומר לו כי מבקש הוא שיחלצו מבדידותו, ולא ראה כי עומד החכם להיקרע בודד מעולמו, וראה בעיני החכם מזיכרונותיו מאביו שלו מולידו, ומן האשמה הקשה על מות סבו, ומתהומות הקרע מארץ לארץ שיכול להעביר אדם על דעתו. כל היורד מבבל לארץ-ישראל עובר בעשה, לחש החכם לעצמו, ובאותו רגע היה שמו עבדאללה, לא עובדיה, וכל חכמתו שיניים הנוגסות בזמן להאט אותו ואת הפחד. חשב חזקל לעצמו, הוא יוצא מעולמי ואני מבקש ממנו בקשות על עצמו, ואמר לו החכם, מדע הכאב הוא עומק השריטות של זיפי השמיים בבשר, על כן אנחנו מגדלים זקנים, להפוך את הזיפים הקשים לשערות רכות, להמתיק המר ולהיחלץ.

בכו שניהם, חכם וחסידו, והניחו להם סימה וצ'חלה וגורג'יה וכל האחרים לבכות כאילו בחדר רק שניים עומדים. סיפר חכם עובדיה לחזקל שוב על הבן איש חי שהיה יושב במוצאי-שבתות ללמוד עם אליהו הנביא, סיפר כמה רצה להגיע למעלה רמה כזאת, ולא זכה, הרי הוא רב של שכונה אחת, ואף פחות, של חלק שכונה, ובאים אליו אנשים להיוועץ, אבל הוא אינו יודע תשובות לתת להם, ועתה יצתה בת קול מן השמיים לזמן אותו לחיי עולם הבא, חיי עולם אבא, והוא אינו יודע אם זכה לכך סבו, והוא מה הוא עושה עד הלקחו, כיצד הוא נפרד מן החיים, מן חייו, צריך הוא לחבק ולנשק לכולם ולטהר ידיו ורגליו וכל גופו ולמהר לזכות במצוות אחרונות של סעודת הסדר. יצתה בת הקול ואמרה, בסוף סעודת הסדר אתה עבדאללה בן גורג'יה ניטל חי ונלקח לחיי עולם הבא, וכל זמן הסעודה מונח אתה בעולם החיים. אמרה גורג'יה, מיתתן של צדיקים זאת, שלא מתו אלא נלקחו בחייהם, כאליהו וכחנוך, ואין יושבין עליהם שבעה ואין מתאבלים על לכתם אלא להפך שמחים, ואני שלא ראיתי אותך שנים ובאתי לקחתך ליארצייט אבי, רואה אותך עומד להילקח לשמיים, הבן לפני אמו, ולא תבוא ליארצייט אבי. אמר החכם, נשב לשולחן הסדר, ונטל ידה של סימה שתשב לצדו, ולא הקשתה עליו בצער על פרידתם הקרובה או בשמחה על מידת צדיקותו שהוכרה בשמיים. קמו היושבים לבוא אצל השולחן, והתיישבו העומדים. התבונן החכם בחזקל ובצ'חלה ואמר, ברשותכם, זהו שולחן סדר אחרון שאני מנהל, ואף-על-פי שביתכם הוא זה הרי אני יושב בראש, ומן השנה הבאה אתם עומדים בראש ומנהיגים את השולחן ואת קהילתנו, אתם רועים אחרינו את הקהילה, ואני יודע שעדיין צעירים אתם היום, אבל תתבגרו ותמלאו את התפקיד בכם, ואני חותם הערב אף-על-גב קדושת החג על מכתב ומודיע לכל הקהילה שאתה יורשי ודוחה העברה, ואין לכם פרנסה מן הציבור, אלא תצטרכו לעבוד, ועם הקהילה ללמודם וללמוד מהם עד שיאהבו אתכם כמו שאהבו אותנו, ובינתיים מתוך שאהבו אותנו יאהבו אתכם וסימה עומדת לצדכם.

הסביר אסמעאיל לאמו את המתרחש, ולא היה מי שיסביר לזקנה המולדובית, והחלו לאכול משולחן הסדר. קידש החכם כוס ראשונה, ושתו ונטלו ידיים והחלו מברכים הברכות, וקרא החכם הא לחמא עניא, והיה מתרגם עצמו לערבית מן השָׁרַח, מן ההגדה של יושבי בגדאד, הַל סָנָה נְחָא הוּן עֵבֵיד, סִנְתָּ אֶלְגֵי'אָהּ פִּי בְּלַד יִסְרָאֵל בְּיַן אֶלְמְטִלְוִקִין, ומזג כוס שני, ושאל לחזקל

צעיר הבנים מנין ג'ית, וענה מן מצרים, ושאל ויין ראיית, וענה לירושלים, וביקשו לקרוא בעברית ובערבית מה נשתנה הלילה הזה, בְּמָא תַעֲיִירַת הָאֲדָי אֶלְלִילָה מִן כָּל לַיְלָי. ואמר להם החכם, שוו בנפשכם, אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים עדיין אנחנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, אבל הוציאנו משם, וכִּרְגִינָא אֶלְלָה מִן מְצָר בְּיַד אֶלְשִׁדְיָה וּבְצִרְאֵע אֶלְמְדוּדָה וּבְכִיּוֹף אֶלְעֲצִיִים וּבְאֶגְאָת וּבְבִרְאֵהוּן, ועתה כל ימי חייד להביא לימות המשיח, טול אַיָּאם חֲיִיתְכֵּךְ לִיגִיב לְזַמָּן אֶלְמְשִׁיחַ. והיה חכם עובדיה מרים את קולו וצופה בכל הנוכחים באומרו אני ה' אני הוא ולא אחר, אָנָּא אֶלְלָה אָנָּא הוּא וְלִם אֶאֱכִיר, יָא סִיד גִּמִיע אֶלְעֲאֶלְס, יא ריבון העולם, המולך על דָּאר אֶלְסֶלְאָם, ירושלים, ועל מְדִינַת אֶלְסֶלְאָם, בגדאד, והשולח את מוֹסָא רְסוּלוֹ, מוֹסָא סִיידָנָא עֲלִיה אֶלְסֶלְאָם, אנא ה' מְלָטָה נִפְשִׁי, בְּטִלְבָּה יָא רַב כִּיֶּלֶץ נִפְסִי, ואמת ה' לעולם, וחק אללה לְלֶאבָד, לָם אַמּוֹת אֲדִי אַעִיש וְאַחֲפִי פִי עֲגִיאִיב אללה, לא אמות כי אחיה ואספר במעשי יח, והיה קולו כמתגבר, אֶפְתְּחוּ לִי אַבְנוֹאב אֶלְצֶאֱלָחִין, פתחו לי שערי צדק, אֶדְכִּיל בֵּיהוֹם אֶשְׁכֵּר אללה, אבוא בס אודה יח, הָאֲדָי אֶלְבָּאב לֶאלְלָה, זה השער לה', אֶלְצֶאֱלָחִין יִדְכִּלוֹן בִּי, צדיקים יבואו בו, אֶשְׁכֵּרְכֵּךְ אֲדִי גִיאֶנְבְּתֵנִי, אודך כי עניתני, וסיים בְּנִסְמַת כָּל חַי תִּבְאָרְכֵךְ אֶלְא אֶסְמֵכ אללה אֶלְאֶהָנָא, נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלוהינו.

פנה החכם לחזקל ואמר, ידוע לפני כי יום אחד תכתוב בספר דברי, כפי שאני לא הצלחתי לכתוב דברי סבי, ומורה אני אותך שלא תכתוב ספר ארוך מתורתו, כפי שלא תגביה ביתך מהר קודשו, ולא תאריך ימים ממשה נאמנו. ואומר לך עוד, טוב להוליד תשעה בנים, שאז יש לך מניין בביתך, ואינך צריך לצאת מביתך ולהיות נצרך למניינם של אחרים, וטוב לאדם שיוליד אף עשרה בנים, שאז אחריו יאמרו קדיש עשרת הבנים ולא יהיו נצרכים למניינם של אחרים, וזכור כי אין אתם עומד בקדיש עלי, שנלקח אני חי, וכי קהלנו יהיה כמשפחתך. ולא הניח החכם להם בין הדברים שיאכלו לבד מן הברכות, ולא עצרו לסעודה, והיתה נשימתו כבדה מן הקריאה הארוכה, ומן ההתרגשות שאחזה בו, ופנה לשמיים ואמר מוכן אני עתה להפקיד נשמתי החיה בידיך, וימשיכו הם בסעודת הפסח סעודת מצווה לזכרי. יצתה בת הקול ההיא ואמרה, אתה עבדאללה בן גורג'יה נלקח עתה לחיי עולם הבא עם מלכך, ואת סימה בת פְּרִיחָה מזומנת לחיי עולם הבא עם בעלך בסוף הסעודה. נשתתקה בת הקול ונשאר יושבים אל השולחן חזקל וציחלה ואסמעאיל אחיו ואנעאם אמו והחבר והזקנה המולדובית וגורג'יה וסימה, והיו אוכלים בשתיקה ובהרהורים, כל אחד בוחן את פני היושב לימינו.

אמרה סימה לציחלה ולחזקל, עתה הולכת אני אחרי בעלי, ונחיה חיי עולם יחד בשכר מה שניסינו לעשות בחיי עולם הזה ולא הצלחנו, וכפי שאמר לכם עובדיה אתם יורשים אותנו, אתם מנהלים קהילתנו ומובילים אותה, ובעזר השם תזכו למעשים רבים ולשלום, ותגדלו ילדים רבים ותזכירו אותנו לבנותיכם ובניכם. אמרה גורג'יה, גם עליה אין לשבת שבעה תמימים שנלקחת היא בחייה כצדיקי עולם, ושלח הקדוש ברוך הוא את עובדיה בני לפני שכיין המקום עבודה, שיהיה לה נוח ונאה, ואלו הצעירים ממני הולכים לפני ועוזבים את העולם, ואני נותרת בו אחריהם. הביטה לה סימה לראשונה, ולראשונה הביטה לה גורג'יה חזרה, ואישרו ביניהן כי תמה איבתן שבחיים. נתנה צ'חלה מבטה לסימה וחיבקה כל גופה, אמרה הולכת את ועוד לא סיימת כל הדרכתני בעולם הזה, אמרה צ'חלה עתה את הולכת ומדריכה אחרות, ואין הדרכות עצמנו מסתיימת בחיינו. סיימו לאכול ונשאר יושבים אל השולחן חזקל וציחלה ואסמעאיל אחיו ואנעאם אמו והחבר והזקנה המולדובית וגורג'יה, והחלו לשיר שירים בעצימת עיניים ובעברית, בארמית, בערבית, ברוסית ובמולדאבית.

ופעם אחרונה מתגלה כותב שורות אלו בסוף ספרו, ומעיד כי ראה שכתבו באחד הספרים, בכתר תורה התימני, התאג', בסוף ספר בראשית, כי כדי שלא להניח הנייר חלק ולהפיק רצון כל איש הדפסנו כאן מעט ברכות, ובסוף דברים כתבו, כחס על הנייר ולהפיק רצון כל שואל הדפסנו כאן מעט ברכות. וכותב השורות, כדי שלא להניח שארית הנייר שבספרו חלקה וריקה, בחר להעתיק לכאן מסופי ספרים רבים שמצא בין ספריו את נוסח החתימה המקובל, שהוא נאה וישר בעיניו, ואין לספר להסתיים בלעדיו, כפי שנאמר לפניו, דור דור מפי דורשיו, תם ולא נשלם, השבח לבורא עולם, היודע כל נעלם, המלך על כולם, אלוה כל הבריות, בורא הרפואות, מתכן הבריאות, אדון הנפלאות, נורא התהילות, כותב העלילות, ממציא לכל התולדות, עונה לכל התודות, המהולל בכל תשפחות, הנעלה מכל אנחות, אלוהי הראשונים, אדון האחרונים, הראשון בעונים, המשיח אילמים, המפענח נעלמים, פועל הגבורות, יוצר המאורות, הוא יצמיח לעמו ישועות, וישלח משיח לעדר כבשותיו התועות.